

A BÜNTETŐJOG HAZAI RENDSZERE MEGÚJÍTÁSÁNAK
KONCEPCIONÁLIS CÉLJAI ÉS HATÁSAI

A BÜNTETŐJOG HAZAI RENDSZERE MEGÚJÍTÁSÁNAK KONCEPCIONÁLIS CÉLJAI ÉS HATÁSAI

SZERKESZTETTE

HOLLÁN MIKLÓS

MEZEI KITTI

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT, JOGTUDOMÁNYI INTÉZET
BUDAPEST, 2020

A Társadalomtudományi Kutatóközpont kiadványa

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Szerkesztők: Hollán Miklós, Mezei Kitti

Szakmai lektor: Tóth Mihály

© Szerzők, szerkesztők 2020

© Társadalomtudományi Kutatóközpont

A kötet létrejöttét a 129018. számú, „A magyar jogrendszer reagálóképessége 2010 és 2018 között” című NKFIH pályázat támogatta

Olvasószerkesztő: Fenyves Katalin

Nyomdai munkálatok: Séd Kft., Szekszárd

Felelős vezető: Dránovits Anna

A kötet anyaga letölthető

a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének honlapjáról

<http://jog.tk.mta.hu>

ISBN 978-963-418-032-6 (print)

ISBN 978-963-418-033-3 (elektronikus)

ELŐSZÓ

Az elmúlt évtized számos nagy horderejű változást hozott a hazai büntetőjog rendszerében is. Új anyagi és eljárásjogi kódex lépett hatályba, illetve törvényi formát nyert a büntetés-végrehajtási jog normaanyagának nagy része.

2018 októberében a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete – együttműködésben az Országos Kriminológiai Intézettel – konferenciát szervezett a büntető igazságszolgáltatás átalakításáról. Ezen előadóként jelen volt a magyar büntetőjog színe-virága: a büntető igazságszolgáltatás legfontosabb hivatásrendjeinek vezetői (Kónya István, a Kúria elnökhelyettese, Belovics Ervin, a legfőbb ügyész helyettese, illetve Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke), számos egyetem oktatója és doktorandusza, valamint az Intézet kutatói.

A tanulmánykötet e konferencián elhangzott előadások (egy részének) aktualizált és továbbfejlesztett írásos változatát tartalmazza, amelyeket az Intézetnek (működési környezetének gyökeres megújulását követő „békeidőben”) módjában állt tanulmánykötet formájában is megjelentetni.

A tanulmányok úgy elemzik a büntető anyagi és eljárásjog kurrens elméleti, illetve gyakorlatban is felmerülő kérdéseit, hogy közben összességében is átfogó képet (ma is aktuális „visszatekintést”) kívánnak nyújtani büntetőjogunk átalakulásáról. A szerzők azt is vizsgálták, hogy a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszere milyen válaszokat ad(hat) a megváltozott társadalmi, gazdasági és technológiai környezetben megjelenő jogi problémákra. Minderre figyelemmel a kötet megjelenése részét képezi az Intézet „A magyar jogrendszer reagálóképessége 2010 és 2018 között” elnevezésű NKFIH által támogatott pályázatának.

Köszönet illeti a szerzőket, hogy tanulmányaikkal hozzájárultak a kötethez, illetve Tóth Mihály professzort, aki nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a konferencia szervezésében. A szerkesztők bíznak abban, hogy a kötet anyaga segíti a jogalkalmazókat gyakorlati munkájukban, illetve hasznos forrásként szolgál a joghallgatóknak, jogász doktoranduszoknak, egyetemi oktatóknak és a tudomány más képviselőinek kutatásaik során.

Budapest, 2020. szeptember

A szerkesztők

TARTALOMJEGYZÉK

Kónya István: A Kúria szerepe és feladatai a hazai büntetőjog rendszerének megújulásában	9
Belovics Ervin: Az ügyészség szerepe és feladatai az új büntetőeljárási törvény kapcsán	17
Bánáti János: Védői szemmel a büntetőeljárási törvényről	29
Barabás A. Tünde: A mediáció alkalmazásának szélesedése a jog és a gyakorlat alapján – a resztoratív elvek érvényesülése az igazságszolgáltatásban	39
Kiss Anna: A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai a büntetőeljáráásban	48
Farkas Krisztina: A sértett helyzete az eljárás hatékonysága tükrében	62
Inzelt Éva: A szervezeti bűnözés története, elméleti és gyakorlati kérdései	73
Venczel Timea: A jogtudat empirikus kutatásának nehézségei egy új kódex hajnalán	90
Madai Sándor: A társadalmi tulajdon fokozottabb büntetőjogi védelme egykor és most	99
Jacsó Judit: Az adócsalás elleni fellépés büntetőjogi eszközei	111
Ambrus István: A közlekedési büntetőjog új kihívása a 21. században: az önvezető járművek	121
Gál Andor: A GDPR hatása a büntető anyagi jogra: a személyes adattal visszaélés tényállásának jövőjéről	133
Hollán Miklós: A kerettényállás fogalmáról	147
Mezei Kitti: A gazdasági büntetőjog aktuális kérdései az új büntető kódexek fényében – különös tekintettel a technológiai fejlődésre	168

A KÚRIA SZEREPE ÉS FELADATAI A HAZAI BÜNTETŐJOG RENDSZERÉNEK MEGÚJULÁSÁBAN

„A magyar jogrendszer a legfontosabb anyagi és eljárásjogi kódexeinek elfogadásában megújult. Elismerés illeti a jogalkalmazókat, hogy az új kódexek alkalmazása, az ítélkezés színvonala emelése érdekében minden tőlük telhetőt megtesznek.”

(Trócsányi László igazságügyi miniszter)

1. A jogrendszer megújult, a jogpolitika elhatározását a törvényhozó valóra váltotta. A jogrendszer megújítása kétségtelenül a jogalkotás produktuma, de annak életre keltésében és ezáltal megújulásában a jogalkalmazásnak alkotó szerepe van. A megújult és megújított törvények egységes alkalmazásának feltétele azok azonos tartalommal történő értelmezése, melyet legmagasabb szinten a Kúriának kell biztosítania az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdése szerinti köteletségének teljesítésével. Ezek szerint a Kúria biztosítja „a rendes bíróságok jogalkalmazásának egységét, a rendes bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz”. A jogegységi igény érvényesítése valamely elvi kérdésben követendő jogi álláspont kialakítását célozza azért, hogy azt az ország ítélkezése egyöntetűen kövesse.

A Kúria e kötelezettségének teljesítése során és az ítélkezésben aktív részvételével egyaránt ügyel a büntető jogalkalmazás jogrendszerében elfoglalt alkotmányos helyzetére és a jogépségre. Feladatunk változatlan, a dolgunkat tesszük, s ez nem érdem, hanem örömteli kötelesség, amely sohasem egyhangú, nem unalmas és mindenkor felelősségteljes. Az ítélkezés és a jogalkalmazás egységének biztosítása összefüggő, egymást feltételező feladat, amelyben minden döntés, minden elvi kérdésben kifejtett jogi álláspont egyaránt fontos és szükséges. Ugyanakkor néha megadatik a lehetőség a Kúria sorsfordító, impozáns szerepvállalására, amellyel látványosan képes alakítani az ítélkezést, ha beavatkozását a bírói gyakorlat igénye megköveteli. A Kúriának ilyen, a jogszabályok rengetegében világosságot teremtő, kiemelkedő jelentőségű döntéseiről kívánok most röviden beszámolni.

2. A Kúria bírósági joggyakorlatot elemző csoportja 2012-ben a bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatát vizsgálta. Ennek során feltárta a hatályon kívül helyezések diszfunkcionális alkalmazását. 2013. január 25-én kelt összefoglaló véleményében – melyet a Büntető Kollégium 2013. február 6-i ülésén tárgyal meg és fogadott el – javaslatokat fogalmazott meg a jogalkotás számára, amelyek azonban akkor még nem fogadtattak el.

* A Kúria elnökhelyettese.

Ilyen előzmények után a Kúria meghozta 2/2015. BJE határozatát, mely a következőkről rendelkezik: „A másodfokú bíróság elsőfokú határozatot hatályon kívül helyező és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasító végzése alaki jogerővel bír, ekként ellene a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében jogorvoslatot jelenthet be.”

E jogegységi határozat alapján a legfőbb ügyész 2018. július 1-jéig közel húsz esetben nyújtott be jogorvoslati indítványt a törvényesség érdekében, melyeket a Kúria eljáró tanácsai egy kivétellel alaposnak találtak, és a hatályon kívül helyező végzés törvénysértő jellegét megállapították. E határozatok csak erre, a törvénysértés megállapítására szorítkozhattak, és a konkrét ügyre kihatással nem lehettek. Ugyanakkor a határozatokban kifejtett iránymutatásokat az alsóbíróságok követni kezdték, mert a hatályon kívül helyezések aránya – legalábbis az ítéletábrák szintjén – számszakilag igazolhatóan legalább 40%-kal csökkent.

A Kúria joggyakorlat-elemzésének, jogegységi határozatának és az ezen alapuló legfőbb ügyészi rendkívüli perorvoslatoknak a tapasztalatait végül a *2017. évi XC. törvény* (az új Be.) hasznosította, mert Tizenhetedik Részében *A másodfokú és a harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése elleni fellebbezés elbírálása* címmel bevezette a másodfokú és a harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése elleni fellebbezés lehetőségét. A törvény indokolása a jogalkotói szándék forrásaként hivatkozik a Kúriára, amikor leszögezi: „Az OBH, illetőleg az Kúria részéről megfogalmazódott igény alapján a hatályon kívül helyezések ésszerű korlátok között tartását célzó intézményként a régi törvény a »jogorvoslat a törvényesség érdekében« megnevezésű rendkívüli perorvoslatot szabályozta, mely eljárás megindulása minden esetben a legfőbb ügyész mérlegelési jogkörébe tartozott, és az esetek egy jelentős részében a Kúria határozata csak a törvénysértés megállapítására szorítkozhatott. Mindezek alapján a törvény új intézményként vezeti be mint rendes perorvoslatot a másod- és harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése elleni fellebbezés lehetőségét.”

A hatályon kívül helyező határozat elleni fellebbezés elbírálása során a döntés tárgyát kizárólag az képezi, hogy a hatályon kívül helyező végzés indokai – a rendelkezésre álló ügyiratok alapján – helytállóak-e. Tehát azt kell a felülbíró bíróságnak eldöntenie, hogy a fellebbezéssel támadott hatályon kívül helyező végzés meghozatalakor az eljáró bíróság döntésképtelen vagy döntőképes helyzetben volt-e.

3. Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásával egyidejűleg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizáró anyagi jogi szabály 1999. március 1-jétől van jelen jogrendszerünkben. A Btk. Általános részében adott rendelkezés alkotmányos háttérét az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdése tartalmazza, mely szerint: „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”

M. Lászlót a megyei bíróság társtettesként nyereségvágyból több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette, 21 rendbeli személyi szabadság megsértésének büntette és más bűncselekmények miatt halmazati büntetésül – mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre, 10 évi közügyektől eltiltásra és 10 évi közúti járművezetéstől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadság-

ra nem bocsátható. Az ítéletábra a cselekmények minősítéseinek kisebb változtatása mellett a főbüntetést, a mellékbüntetést és a feltételes szabadságra bocsátásból kizárást kimondó határozatát helybenhagyta.

A Legfelsőbb Bíróság a 2010. szeptember 28-án meghozott Bfv.I.334/2010/10. számú végzésével a III. r. terhelt védője által előterjesztett felülvizsgálati indítványt elbírálva a megtámadott első- és másodfokú ítéletet a terhelt tekintetében hatályában fenntartotta. Határozatának indokolásában rámutatott arra is, hogy az alkalmazott joghátrány az elkövető személyével és cselekményének kimagasló tárgyi súlyával arányban álló, törvényes büntetés volt, és a feltételes szabadságra bocsátásból kizárás is törvényszerűen indokoltan történt.

A terhelt kérelme alapján az EJB a 2014. május 20-án meghozott és a 2014. október 13-án véglegessé vált ítéletében megállapította, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztésre ítézés sérti az Egyezmény 3. cikkének azon rendelkezését, miszerint „senkit nem lehet kínzásnak, vagy embertelen megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”. Márpedig az elnöki kegyelmezés jogintézménye nem teszi lehetővé annak megismerését, hogy mikor és milyen feltételek mellett kerülhet az elítélt feltételes szabadságra.

Az EJB döntésére figyelemmel a *2014. évi LXXII. törvény* módosította a *2013. évi CCXL. törvényt* (Bv. kódexet), és 2015. január 1-ei hatállyal bevezette a kötelező kegyelmi eljárás jogintézményét, melyet a Bv.Tv. 436.§ (1) bekezdése szerint az *1978. évi IV. törvény* (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) alkalmazásával kiszabott büntetések végrehajtása során a módosítás hatályba lépése előtt kiszabott büntetésekre is alkalmazni kell.

A jogalkotás eredményére figyelemmel az Alkotmánybíróság a 2015. január 20-án kelt 3013/2015. (I.27.) AB végzésével a régi és a hatályos Btk. életfogytig tartó szabadságvesztésről a Btk. Általános részi rendelkezéseit azok nemzetközi szerződésbe ütköző természete miatt támadó indítvány tárgyában az eljárást megszüntette, kifejtve: „az indítvány benyújtását követően az Országgyűlés törvényt alkotott a büntetések és intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról. A 2014. évi LXXII. törvény 93–162. §-ai módosították a Bv. tv.-t”. Majd az AB határozata rögzítette, hogy „ezzel lényegesen módosult az indítvány benyújtásakor fennállt az a jogi helyzet, amelyre az indítvány okot adott”, majd 17. pontjában végkövetkeztetésül megállapította, hogy az indítvány oka fogytá vált, mert az eljárás folytatására okot adó körülmény már nem áll fenn. Ezért az AB az eljárást megszüntette.

A hatályos Bv.Tv. módosított rendelkezései, az Alaptörvény és az AB határozatában kifejtettek ellenére a Kúria – e határozat alapján benyújtott felülvizsgálati indítványokat elbírálva – a Bfv.II.1812/2014. számú, 2015. június 11-én kelt ítéletével M. László III. rendű terhelt tekintetében a megyei bíróság és az ítéletábra ítéletét megváltoztatta, és a III. rendű terhelt tekintetében a feltételes szabadságra bocsátásból kizárást kimondó rendelkezést mellőzte azzal, hogy a terhelt legkorábban 40 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

A Kúria Büntető Jogegységi Tanácsa a Büntető Kollégium vezetőjének indítványára jogegységi eljárást folytatott le, és 2015. július 1-jén meghozta a 3/2015. BJE határozatát, amely kimondotta:

„1. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésre a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírósági döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adnak okot.

2. Nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv döntése folytán, törvényben kihirdetett nemzetközi szerződésnek megfelelő határozat meghozatala, nem közvetlenül, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Egyezmény), mint ítélkezésre szolgáló anyagi vagy eljárási jogszabály alapján, hanem az emberi jogi szerv döntésének alapulvételével, annak magyar jogrendszerbe beillesztésével, a büntetőeljárásról szóló törvény szerinti felülvizsgálati eljárás lefolytatásával, az egyezménysértéssel nem érintett hatályos jogszabályok alkalmazásával történik.”

A jogegységi tanács leszögezte, hogy a jogegységi eljárás és a jogegységi határozat tárgyát nem a Kúria felülvizsgálati határozatának felülbírlata, hanem annak kapcsán a jogegységi indítványban megjelölt elvi kérdések képezik. A jogegység igénye az ítélkezési gyakorlat egységének biztosítása, mert a bírónak mindig a hatályos jogot kell alkalmazni, és annak ellenében nem határozhat.

Az indítványozó álláspontja szerint a felülvizsgálati határozat ugyanakkor szembehelyezkedett a hatályos büntető anyagi joggal, és alaki szabályt is sértett, amikor az anyagi jogerőt felbontva a feltételes szabadságból való kizárást mellőzte, és a 40 év kitöltése utáni feltételes szabadságra bocsátásról rendelkezett.

A jogegységi határozat kimondotta: a bíró törvénynek alávetettsége a hatályos jogszabályok megtartását és másokkal megtartatását foglalja magában. E követelménynek eleget tenni nem a hatályos jog bármi áron történő alkalmazásával, hanem a hatályos jog tiszteletével és a hatályos joggal szembehelyezkedő jogalkalmazás tilalmának betartásával lehet.

Az EJEB határozata felülvizsgálati okot valósított meg, azonban a felülvizsgálati ok nem feltétlenül kell eredményezze a jogerős határozat megváltoztatását. Az EJEB döntése nem azt állapította meg, hogy az eljáró bíróságok által alkalmazott valamely jogszabály, hanem a szabályozás ellentétes az Egyezménnyel. Az alkalmazott jogszabály melletti további szabályozás igényét fogalmazta meg, amely nem jogalkalmazói, hanem jogalkotói feladat. A felülvizsgálat során a hatályos és egyezménysértőnek nem minősített jogszabályi rendelkezések betartásával és az EJEB döntésének alapulvételével kell eljárni. Az EJEB nem azt a büntető törvényi rendelkezést tartotta egyezménysértőnek, amelynek alapján a perbíróság az életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabta és a feltételes szabadságra bocsátást kizárta. A Btk. szabályozása nem volt tárgya az egyezménysértésnek, és felülvizsgálatára sem nyílt lehetőség. Az EJEB nem az adott büntetés kiszabhatóságát, hanem végrehajtásának szabályait bírálta, amelyeken változtatni nem jogalkalmazói, hanem jogalkotói feladat.

Az egyezménysértést megállapító EJEB-döntés a jogerős elítélés felülvizsgálati oka. Az EJEB azonban nem fellebbezési fórum a nemzeti bíróságok határozatával

szemben, nem tárgyalja újra az ügyeket, nem helyezheti hatályon kívül, nem változtathatja meg, és arra sincs hatásköre, hogy nemzeti jogszabályokat hatályon kívül helyezzen. Az Egyezmény nem közvetlen jogalap, hanem az alapjogok értelmezési segítsége. Amint az EJEB döntése, úgy az Egyezmény sem képezi a büntetőjogi felelősségre vonás valamely anyagi jogi akadályát, büntetés, intézkedés jogcímét, büntetés kiszabás alapját, illetve feltételét, vagy felmentés, illetve eljárás megszüntetés valamely eljárási jogcímét.

Mindez azt jelenti, hogy az EJEB-döntés, illetve az Egyezmény közvetlen jogalapként történő alkalmazása hatáskörtúllépést valósít meg. Ezt ugyanis sem az Egyezmény, sem az Alaptörvény, sem a Bszi., sem a Be. nem teszi lehetővé.

Ha jogalkotásra van szükség, akkor felülvizsgálati ok nem valósul meg, nem keletkezik felülvizsgálati döntési jogkör, mert a hiányzó szabályt a Kúria nem alkothatja meg, s azt az Egyezmény közvetlen alkalmazásával sem pótolhatja.

Jogszabálynak az Egyezménybe ütközését a hazai bíróságok és a Kúria sem állapíthatja meg. Az egyezmény sértés megállapítása az EJEB hatáskörébe tartozik. (Az EJEB határozatának címezettje nem a jogalkalmazó bíróság, hanem a jogot alkotó Magyar Állam volt.)

A jogegységi határozat jelentősége és következménye az volt, hogy a megbomlott jogrend épsége helyreállt. A TÉSZ az Alaptörvénynek és a Btk. Általános részének megfelelően értelmezési zavar nélkül továbbra is akadálytalanul alkalmazhatóvá vált.

Így került sor arra is, hogy a Kúria 2016. január 12-én a Kiss Árpád Sándor és társai ellen folyamatban volt ügyben meghozta azt a harmadfokú határozatát, amelyben az ügy I., II. és III. rendű vádlottaival szemben – a feltételes szabadságra bocsátást kizáró – életfogytig tartó fegyházbüntetéseket emelt jogerőre. Az ítélezés egységének biztosítása az ítéldbírók folyamatos zökkenőmentes ítélezését és a köznyugalmat is szolgálta, mert az ország köznyugalmát, közvéleményét mélyen felkavaró embervadászat ügyében a három terhelt által előre kitervelten, aljas indokból, különös kegyetlenséggel, több emberen, 14. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett emberölés és más bűncselekmények miatt okkal várta el mindenki a törvény szigorának alkalmazását, és ez esetben annak igazságszolgáltatás általi ígérését, hogy az embertársait aljas módon, könyörtelenül levadászó elkövetőket végleg elszigeteljék a társadalom többi tagjától.

A harmadfokú ítélet a legsúlyosabb büntetést és a feltételes szabadságból kizárást kimondó döntését a következőkkel indokolta:

„A vádlottak többszörösen minősülő, előre kitervelten, aljas indokból, különös kegyetlenséggel, több emberen, 14. életévét be nem töltött, illetve védekezésre képtelen személy sérelmére követték el élet elleni sorozat-jellegű bűncselekményeiket, ami 6 ember – közöttük egy 4 éves kisgyermek – életének kioltásával járt, és emellett két személynek, közülük egy gyermekkorúnak maradandó fogyatékoságot és súlyos egészségromlást okozott. Több részcsелеkmény során házakat gyújtottak fel, és csak a véletlenül múlt, hogy számos további ember – köztük több gyermekkorú – nem halt meg, illetve nem szenvedett súlyos sérülést.

Az az ezt a cselekmény-sorozatot bünszervezetben elkövető vádlottakkal szemben más joghátrány, mint a legsúlyosabb, azaz életfogytig tartó szabadságvesztés szóba sem kerülhetett...

A velük szemben kiszabott fő- és mellékbüntetés mindenképpen szükséges az 1978. évi Btk. 37. §-ában megfogalmazott büntetési célok eléréséhez, az arányban áll az elkövetett cselekmények rendkívüli súlya mellett a vádlottak elvetemültségére tekintettel a személyükben rejlő rendkívüli társadalomra veszélyességgel. Törvényes a terheltek kizárása a feltételes szabadság kedvezményéből is.”

Az ismertetett előzmények folytán ilyen döntés meghozatalára csak a Kúria 3/2015. számú BJE határozatának meghozatalával kerülhetett sor.

4. A jogos védelem. Az Alaptörvény alkotmányos alapjoggá emelte az önvédelmet, a Btk. Általános része pedig alkotmányos büntetőjoggal rendelkezik a jogos védelem mint büntethetőséget kizáró okról, a korábbinál lényegesen szélesebbre tárva a jogtalan támadás elhárításának védekező horizontját.

A 2012. évi C. törvény hatálybalépésének időpontjával közel egy időben, 2013. július 8-án a Kúria a 4/2013., illetőleg 3/2013. számú BJE határozataival váltotta fel a Legfelsőbb Bíróságnak az élet és testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. számú irányelvét. A 4/2013. számú határozat a jogos védelem kérdéseiről szól, az irányelv III. részének helyébe lépve. A jogegységi határozat az Alaptörvény 5. cikkére és a hatályos Btk. Általános részi rendelkezéseire figyelemmel fejtette ki elvi tartalmát.

A jogegységi határozatban kifejtettekre alapozva a Kúria folyamatosan figyelemmel kísérte az ítélkezési gyakorlatot, és az alapvető szemléletváltást megkövetelő új büntető törvényi szabályozás hatályosulása érdekében valós esetek alapján elvi határozatok közzétételével igyekezett elérni azt, hogy a bírói szemlélet a vád tárgyává tett cselekmények elbírálása során a sérelmet szenvedett fél mellé álló törvényben testet öltött jogalkotói szándékot érvényesítse.

4.1. A BH Kúriai Döntések 2017/4. szám alatt megjelent B.10. számú büntető elvi határozat kimondotta: „Jogos védelmi helyzetet megalapozó jogtalan támadást valószínűsíthet meg a vagyonőr, ha az áruház vásárlóját tettenérés hiányában, valós jogszabályi feltétel, a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény 27.§ (2) bekezdés, a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 73.§ (8) bekezdés, Be. 127.§ (3) bekezdés nélkül feltartóztatja, és kézrátétel mellett az üzlet irodahelyiségébe akarja bekísérni, majd az ez elől kitérő vásárlót haladásában ismételtlen meggátolja, fizikai kényszerrel visszatartja.

Ez az erőszakos és jogtalan vagyonőri fellépés a tárgyi oldal ismervei alapján a tettleges becsületsértés megállapítására lehet alkalmas, mert az üzlet nyilvánossága előtt azt a hamis látszatot kelti, hogy az erőszakosan visszatartott személy tetten ért tolvaj. Ennek a megszegyenítő helyzetnek a megszüntetése, a jogtalan feltartóztatással szembeni tettleges terhelte fellépés a jogos védelem körébe tartozó megengedett erő kifejtés, tehát szükséges elhárító magatartás volt, amely a társadalomra veszélyességet nélkülözte. Ezért a terhelte az ellene garázdaság vétsége és könnyű testi sértés vétsége ellen emelt vád alól – büntetendőséget kizáró ok miatt – fel kellett menteni.”

A jogos védelem a tettleges becsületsértést megvalósító jogtalan támadással szemben kifejezhető, az jogszerűen elhárítható.

4.2. A BH 2017/11. számában megjelent B.20 számú elvi határozat (harsányi késelés):

„I. Éjszaka hajtja végre a személy elleni jogtalan támadást, aki a vidéki település utcájában 01:30 és 02:00 óra között a neki háttal álló – vele előzőleg semmiféle nézeteltérésbe nem került – gyanútlan terhelten minden előzmény nélkül hátulról megrúgja, majd ököllel arcul üti. E testi épség elleni támadást – törvényi vélelem alapján – olyanak kell tekinteni, mint amely a megtámadott életének kioltására is irányult volna, ezért annak halálos késszúrással történő elhárítása jogos védelem miatt büntetendő cselekményt nem valósít meg, és a terhelten felmentésének van helye.

II. A terhelten éjszaka ért személy elleni jogtalan támadás megalapozza az elhárítás szükségességét, amely nem korlátozható, ezért túllépése fogalmilag kizárt. Így nem szab határt a támadó életének feltétlen kímélete sem.

III. A közvilágítás működése az éjszaka tényét és annak büntetőjogi jelentőségét, törvényi rendelkezés szerinti megítélését nem befolyásolja.”

Ebben az ügyben az eljáró bíróság (ítélőtábla) megrettent a szituációs jogos védelem törvényi vélelmén, nevezetesen azon, hogy egy éjszakai támadás során, egy rúgást és ütést követően a megtámadott kiolthatta támadója életét, ezért a bíróság – hogy joghátrányt tudjon az elvesztett élet miatt alkalmazni – azt a megoldást választotta, hogy a törvény sérelmével járó indokolással „megmagyarázta”: az éjjel fél kettőkor működő közvilágítás mellett nem éjszaka volt, és ezért a terhelten terhére a jogos védelem túllépését állapította meg.

A Kúria – a terhelten javára benyújtott ügyészi felülvizsgálatot elbírálván – helyreigazította az ítélőtábla törvénysértő és téves döntését, és büntethetőséget kizáró ok miatt jogos védelem okából a terhelten felmentette.

A Kúria felülvizsgálati határozata rámutatott: „A jogalkotó megdönthetetlen törvényi vélelemmel a védett jogtárgyak egyenértékűségét emelte a jogintézménybe, és a bírói gyakorlat által kimunkált azt az elvet tette pozitív írott joggá, amely szerint az élet ellen irányuló támadás elleni védekezés – eredményre tekintet nélkül – korlátlan.

A bíróság a törvényben megállapított szituációs feltételt (éjszaka) nem relativizálhatja, és jogirodalomra hivatkozással sem adhat annak önkényesen törvénnyel szemben álló értelmet és következményt.

4.3. Az EBH. 2018.B.11. szám alatt közzétett elvi határozatban a Kúria a javak elleni jogtalan támadás elhárításáról és a jogos védelem forgalmi helyzetben történő kifejtéséről adott korábban még soha meg nem fogalmazott elvi szempontokat.

A határozat elvi éllel mondomta ki, hogy „a megtámadottat nem lehet a bűncselekménnyel szembeni védekezés lehetőségétől megfosztani amiatt, hogy a jogtalan támadást helyét, idejét, módját, eszközét a bűncselekmény elkövetője választja meg. A jogtalan támadó megtámadottal szembeni helyzeti előnye éppen ebben az önkényben áll, s a védekezéshez fűződő jog emiatti elvitatása a kockázatmentes elkövetés (bűnözés) elfogadását, ezáltal közvetve ösztönzését jelentené.”

5. A BH. 2018/9. számában B.24 szám alatt közzétett elvi határozat szerint:

„I. Végzsükség miatt nem valósítja meg az állatkínzás büntettét, aki az emberek testi épségét, egészségét közvetlen támadással fenyegető kutyát lelövi.

II. A támadás élőlény általi más ellen irányuló ártó vagy veszélyeztető erő kifejtés, amellyel szemben helye van védekezésnek. Az állat általi támadással szembeni védekezés lehetősége pedig nem lehet szűkebb, mint amikor a támadást ember hajtja végre.”

A határozat lényege: élőlény ártó vagy veszélyeztető erő kifejtése, ha az más ellen irányul, kimeríti a támadás fogalmát, amely ellen akkor is helye van védekezésnek, ha azt állat hajtja végre. A jogos védelem tehát nemcsak ember, de állat támadásával szemben is megengedett. Az eldöntendő jogkérdés konkrét ügytől függően az, hogy a jogos védelem, avagy a végzsükség szabályait kell-e alkalmazni a felmentő ítélet meghozatalához, avagy az állatkínzás Btk. 244.§ (1) bekezdés a) pontja szerinti tényállás „indokolatlanul” elemének hiánya vezethet a bűncselekmény hiányában történő felmentő rendelkezéshez.

AZ ÜGYÉSZSÉG SZEREPE ÉS FELADATAI AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY KAPCSÁN

1. BEVEZETÉS

A nem is olyan távoli múltban, amint a gyanúsított személye ismertté vált, a büntetőjogi felelősség vonatkozásában rövid időn belül megszületett a jogerős bírósági döntés. A kulcskérdés tehát ebből a szempontból a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy kilétének a kiderítése volt, és az eljárásnak az ezt követő szakasza már kifejezetten rapid jelleget öltött. A bírósági tárgyalás az ügyek többségében egy napra koncentrálódott, és csak a több terhelt, illetve a több bűncselekmény által jellemzett ügyekben került sor két vagy esetleg több napos tárgyalás megtartására. Az 1980-as évek közepétől azonban a büntetőeljárások hosszabb időtartamúvá váltak, ami egyben azt is eredményezte, hogy egyre több idő telt el a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személynek az eljárásba történő bevonásától a büntetőjogi felelősség jogerős tisztázásáig. Mindez számos ország jogalkalmazói gyakorlatát jellemezte, ezért került sor több nemzetközi dokumentum elfogadására. Így az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága már az 1987. szeptember 17-én kiadott Ajánlásában részletesen foglalkozott az eljárások gyorsításának módozataival. Az Ajánlás kiemeli: „a büntető igazságszolgáltatás késedelmét nem csupán különleges források biztosításával és ezek megfelelő felhasználásával lehet orvosolni, hanem a büntetőpolitika megvalósításában a forma és a tartalom tekintetében a hangsúlyok világosabb meghatározásával, a következőkön keresztül:

- a diszkrecionális vádelvhez folyamodva a kisebb és tömeges bűncselekmények intézésénél az alábbiak igénybevételével:
- az úgynevezett sommás eljárás,
- a büntetőeljárás lehetséges alternatívájaként,
- a büntetőügyekben illetékes hatóságok és más eljáró hatóságok által létrehozott bíróságon kívüli megegyezés (kiegyezés),
- az úgynevezett egyszerűsített eljárások,
- a hagyományos bírósági eljárás egyszerűsítése.”¹

* Büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes.

¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R. (87) 18. számú Ajánlása.

Az 1990-es évek elejétől a helyzet még rosszabbá vált, és olykor csak a büntetőeljárás vádelőkészítési, vagy éppenséggel bírósági szakasza már önmagában több évet fogott át. Mindennek okát az elméleti és gyakorlati szakemberek főként a bűnözés kvantitatív és kvalitatív jellegű változásában, de főként a ténybelileg bonyolult, nehéz jogi megítélésű ügyek gyakoribb előfordulásában, valamint a büntetőeljárás normarendszerének bonyolultabbá válásában látták, amely körülményekből fakadóan az időszerűség követelménye tekintetében a jogalkalmazó mind többször esett késelembbe, mert a deliktum végrehajtásától, de olykor a személyre konkretizált gyanú közlésétől a büntetőjogi felelősség jogerős megállapításáig vagy a felmentésig sokszor majd egy évtized is eltelt, mely tény nyilvánvalóan negatívan hatott a büntető igazságszolgáltatás társadalmi megítélésére, nem is szólva elítéléskor a büntetés céljáról, azaz a generális és a speciális prevencióról. Az, hogy a büntetőeljárás időtartamát hogyan lehetne „elfogadható” keretek közé szorítani, a modern büntetőeljárás törvények, illetve a jogirodalom egyik központi kérdésévé vált.

Az új büntetőeljárás törvény, azaz a *2017. évi XC. törvény* (a továbbiakban: Be.) megalkotására pedig nagymértékben szintén azért került sor, mert a korábbi büntetőeljárás törvény rendelkezései nem biztosították az ítékezés időszerűségét. Ezt a valóban tarthatatlan helyzetet kívánta tehát megszüntetni a Be., többek között az ügyészség cselekvési lehetőségének kibővítésével.

2. AZ OPPORTUNITÁSI LEHETŐSÉGEK

A Be.-nek az oportunitási lehetőségekkel kapcsolatos szabályai azok, amelyek nagymértékben elősegíthetik az eljárás egyszerűsítését és ebből fakadóan az időszerűség követelményének való megfelelést. Ugyanakkor ezek az ügyészség rendelkezési jogosultsága alatt álló jogintézmények az általános szabályok szerint zajló bírósági eljárás kiváltására is alkalmasak, azaz amennyiben az ügyészség kellő érzékkel alkalmazza őket, jelentős mértékben hozzájárulhat a bíróság munkaterhének csökkentéséhez is.

A terhelti együttműködéssel kapcsolatos intézményrendszer kiindulópontja tehát annak a lehetővé tétele, hogy az ügyészség és a terhelt legalisan léphessen kapcsolatba egymással. A kodifikáció folyamatában több alkalommal is felvetődött az ügyészség és a terhelt közötti alku megjelenítésének gondolata, azonban az angolszász jogrendszerből ismert vádalku a Be.-ben nem kapott teret, a jogalkotó nem törekedett a terheltekkel történő alkudozás lehetőségének a megteremtésére. Az ügyészség által kilátásba helyezhető intézkedések és határozatok tartalmát ezért nem az eljárás résztvevői, hanem az eljárási törvénynek az egyes jogintézményeket szabályozó rendelkezései határozzák meg. Ezt a szabályozási metodikát azért is helyesnek tartom, mert az együttműködés kezdeményezése nem eredményezhet a büntetőeljárás céljával ellentétes megállapodást. Megítélésem szerint tehát az ügyészség és a terhelt közötti együttműködés lehetőségének a megteremtése helyes elgondolás, figyelemmel arra is, hogy ez az együttműködés a materiális igazságnak a lehető leghamarabb történő megállapíthatóságát célozza.

A törvénybe bevezetett intézményrendszer alapja, hogy az ügyészség érdemi rendelkezése alatt álló megszüntetési lehetőségek – ilyen a közvetítői eljárás, a feltéte-

les ügyészi felfüggesztés, továbbá a vádemelés meghatározott módjával kapcsolatos döntés – alapvetően a terhelt beismeréséhez, előzetes vagy utólagos hozzájárulásához kötöttek.

3. ÜGYÉSZSÉGI INTÉZKEDÉS VAGY HATÁROZAT KILÁTÁSBA HELYEZÉSE

A Be. egyik újtása az ügyészségi határozat vagy intézkedés kilátásba helyezésének a jogintézménye. Ez a jogintézmény lényegében a nyomozás idején a gyanúsított számára a beismerő vallomás fejében kedvezmények megígérését teszi lehetővé. Erre sor kerülhet a gyanúsított első vagy folytatólagos kihallgatásakor, illetve ezeket követően, ha nem született beismerő vallomás. Másként fogalmazva: a jogintézmény egyik célja bizonyítási eszköz, konkrétan a terhelti beismerő vallomás megszerzése.

Az ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésének alapvető eljárás-jogi feltétele a személyre szóló megalapozott gyanú közlése. A gyanúsítást megelőzően tehát az oportunitást szolgáló jogintézmények alkalmazása fogalmilag kizárt. A Be. azonban arra is lehetőséget nyújt, hogy az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére a gyanúsítást követően, egészen pontosan a gyanúsítás szövegének ismertetése után, de a terhelti vallomás megtételét megelőzően kerüljön sor. Ennek azért van kiemelkedő relevanciája, mert így a gyanúsított annak ismeretében tehet érdemi vallomást, hogy tisztában van azzal, milyen intézkedés alkalmazására vagy határozat meghozatalára lát lehetőséget az ügyészség a beismerése, illetve az együttműködése esetében.

Rendkívül lényeges, hogy az ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezését kezdeményezheti maga az ügyészség, de a terhelt, illetve a védő is, felajánlva azt, hogy a gyanúsított az intézkedés alkalmazása vagy a határozat meghozatala érdekében beismeri a bűncselekmény elkövetését. Az ügyészség abban a kérdésben, hogy a szóba jöhető jogintézmények valamelyikét alkalmazza-e vagy sem, szabad belátása szerint dönthet, viszont ha a gyanúsított vagy védői kezdeményezéssel nem ért egyet, erről a gyanúsítottat és a védőt haladéktalanul tájékoztatnia kell. Tekintettel arra, hogy a beismerésre vonatkozó gyanúsított, illetve védői kezdeményezés nyilvánvalóan a gyanúsított büntetőjogi felelősségét alátámasztó jellegű, ezért az bizonyítékként nem használható fel, továbbá az ügyészség nem tájékoztathatja arról a bíróságot, ha a kezdeményezéssel nem ért egyet, továbbá a kezdeményezéssel összefüggő ügyiratokat sem csatolhatja vádemelés esetén.

Az ügyészség a következő intézkedések, illetve határozatok megtételét, illetve meghozatalát helyezheti kilátásba:

- közvetítői eljárás céljából az eljárás felfüggesztését, illetve annak eredményéhez képest az eljárás megszüntetését;
- feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazását, és annak eredményére tekintettel az eljárás megszüntetését;
- a gyanúsított együttműködésére figyelemmel az eljárás megszüntetését, ha az eljárás tárgyát képező ügy, illetve más büntetőügy felderítéséhez, bizonyításá-

hoz hozzájárulva olyan mértékben működik együtt, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint a gyanúsított büntetőjogi felelősségre vonásához fűződő érdek;

- a feljelentés elutasítását az előbbieken említett okból kifolyólag;
- vádemelés esetén bíróság elé állítás vagy büntetővégzés meghozatalára irányuló külön eljárás érdekében szükséges intézkedés megtételét.

Ezen intézkedések alkalmazását vagy határozatok meghozatalát az ügyészség azonban csak akkor helyezheti kilátásba, ha azok törvényi feltételei teljes mértékben adóttak. Így például a feltételes ügyészi felfüggesztésre csak abban az esetben kerülhet sor, amennyiben az eljárás olyan bűncselekmény miatt folyik, amelyre a törvény háromévi, különös méltánylást érdemlő esetben ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetés kiszabását rendeli.²

Megjegyzem, a jogintézmények említett körében az egyezség nem szerepel, holott a Be. következő fejezete, azaz a LXV. fejezet az egyezség megkötését szabályozza. Ez azonban nem jogalkotói mulasztásból ered, hanem abból a tényből, hogy az egyezség megkötésére, amely szintén a bűnösség beismerésével kapcsolatos, a Be. XCIX. fejezete szerinti eljárás lefolytathatósága érdekében kerülhet sor.

Amennyiben az ügyészség intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére lehetőséget lát, és erről a gyanúsítottat tájékoztatta, a gyanúsítottak kell nyilatkoznia arról, hogy az ügyészség ajánlatát elfogadja-e vagy sem.

A Be. meghatározza azokat az eseteket, amikor a gyanúsított beismerő vallomása és az annak alapján szerzett bizonyítási eszközök nem használhatók fel bizonyítékként. Ezek az esetek a következők:

- a gyanúsított a vállalt feltételeket maradéktalanul teljesítette, azonban az ügyészség intézkedése vagy határozata a kilátásba helyezett intézkedéstől vagy határozattól eltér, vagy
- az ügyészség intézkedésének vagy határozatának kilátásba helyezése törvénysértő volt.³

Az ügyészség sem köteles azonban megtenni a kilátásba helyezett intézkedést, illetve meghozni a gyanúsított által elfogadott határozatot, amennyiben a gyanúsított az általa vállaltakat nem teljesíti vagy valótlan vallomást tesz. További következménye a gyanúsított kötelességszegésnek, hogy a vallomása bizonyítási eszközként felhasználható.⁴

4. AZ EGYEZSÉG

Amint már említettem, a Be. alapvetően gazdasági okokból biztosítja azt, hogy az ügyészség és a terhelt egyezséget kössön. Amennyiben erre sor kerül, lehetőség nyílik a Be. XCIX. fejezetében szabályozott külön eljárás lefolytatására. Ez a külön eljárás a tisztességes eljárás követelményrendszerének megfelelő módon nyújt lehetőséget az

² Be. 416. § (2) bekezdés.

³ Be. 406. § (2) bekezdés.

⁴ Be. 406. § (3) bekezdés.

állam büntetőjogi igényének észszerű időn belül történő érvényesítésére. Egyértelmű, hogy amennyiben a bűncselekmény elkövetésének időpontjához viszonyítottan rövid időn belül sor kerül a büntetőjogi felelősségre vonásra, ez a tény mind a speciális, mind a generális prevenció szempontjából pozitív hatású. A terhelt számára sem közömbös ugyanakkor, hogy mennyi ideig folyik vele szemben a büntetőeljárás, mennyi ideig kell kétségek között élnie. Végül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a büntetőeljárás észszerű időn belül történő befejezése a sértett érdeke is, hiszen előbb tudja érvényesíteni a polgári jogi igényét.

Mindezek érdekében ösztönzi a Be. a terheltet arra, hogy amennyiben a bűncselekményt elkövette, – de csak akkor – a végrehajtás tényét ismerje be. Ilyen jellegű egyezsége bármilyen, tehát még a legsúlyosabb szankcióval fenyegetett bűncselekmény elkövetésekor is lehetőséget biztosít a törvény, azaz a Be. nem állít korlátokat sem a bűncselekmények száma, sem azok súlya tekintetében. A szankciók közül azonban a kényszergyógykezelés, az elkobzás, a vagyonelkobzás és az elektronikus adat hozzáférhetetlenné tétele nem képezheti egyezség tárgyát.

Az egyezség megkötését kezdeményezheti az ügyész, de a terhelt és a védő is. Az egyezség kezdeményezésekor két eset lehetséges. Az egyik, hogy az ügyész nem ért egyet a kezdeményezéssel, akkor erről a kezdeményezőket tájékoztatja, illetve hogy a terhelt visszautasítja az ügyész ajánlatát. A másik lehetséges eset, hogy a kezdeményezés alapján a másik fél az egyezség lehetőségét nem zárja ki, ekkor megkezdődhet az annak megkötésére irányuló eljárás. Az egyezség megkötése érdekében az ügyész, a terhelt és a védő a bűnösség beismeréséről, valamint az egyezség tartalmi elemeiről folytathat egyeztetést, amely nem terjedhet ki az egyezség tárgyát képező bűncselekmény tényállására, valamint annak Btk. szerinti minősítésére. Az ügyirat adatai alapján ugyanis a történeti tényállást az ügyésznek kell megállapítania, és ugyancsak az ügyész szakmai kompetenciájába és szakmai felelősségi körébe tartozik a bűncselekmény minősítése. Mindez egyértelműen összhangban áll a Be.-nek a materiális igazság megállapításának kötelezettségét meghatározó rendelkezésével. Az egyeztetés formai követelményekhez nem kötött megbeszélést jelent, és a törvény arra is lehetőséget nyújt, hogy a védő a terhelt hozzájárulásával külön is egyeztessen az ügyésszel. Amennyiben az ügyész, illetve a terhelt és a védő az egyezség tartalmában megegyeztek, akkor az ügyész kihallgatja gyanúsítottként a terheltet, minek során figyelmeztetnie kell arra, hogy a tervezett egyezség milyen jogkövetkezményekkel jár.

Az egyezségnek tartalmaznia kell:

- a bűncselekmény leírását és Btk. szerinti minősítését;
- a bűncselekmény vonatkozásában a terhelt nyilatkozatát arról, hogy a bűnösségét beismeri, és ennek érdekében vallomást tesz;
- a büntetést vagy önállóan alkalmazható intézkedést.⁵

Ezen túl az egyezség bizonyos eshetőleges elemekre is kiterjedhet, például a bünygi költség viselése alóli mentesülésre.

⁵ Be. 410. § (2) bekezdés

Amint már említettem, az egyezség tárgyát képező deliktum történeti tényállását, továbbá a bűncselekmény Btk. szerinti minősítését az ügyészség jogosult és köteles meghatározni, azaz ezekre a kérdésekre egyezséget kötni nem lehet. Az egyezségnek részét képezi az a terhelti nyilatkozat, amely szerint a történeti tényállásban szereplő bűncselekmény elkövetését beismeri és ebben a körben vallomást tesz. A beismerésnek ténybelinek és az anyagi jogi bűnösség elismerésére is kiterjedőnek kell lennie. Végül az egyezségnek tartalmaznia kell az ügyészség által indítványozni kívánt büntetést vagy önállóan alkalmazható intézkedést. Az ügyészség nemcsak a büntetés nemét, hanem annak konkrét mértékét vagy tartamát is meghatározza, ami az egyezség kötelező tartalmi eleme, és ami a bíróságot is köti, ha az az egyezséget jóváhagyja. Amennyiben ugyanis az ügyészség és a terhelt egyezséget kötött, az ügyészség a jegyzőkönyvbe foglalt egyezséggel azonos tényállás és minősítés miatt emel vádat, és a vádiratban indítványt tesz arra, hogy a bíróság az egyezség tartalmával egyező milyen büntetést szabjon ki, illetve intézkedést alkalmazzon.

Ha az egyezség büntetés kiszabására irányul, az egyezség a Btk. 83. §-ának figyelembevételével⁶ tartalmazza, hogy az ügyészség, a terhelt és a védő milyen nemű, mértékű vagy tartamú büntetést vesz tudomásul. Amennyiben a Btk. lehetővé teszi, az egyezségben a büntetés enyhítésére vagy a végrehajtás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezések is alkalmazhatók.

A büntetésre, intézkedésre vonatkozó indítványtól tehát a bíróság sem a terhelt terhére, sem a terhelt javára nem térhet el.

Az egyezség kiterjedhet arra is, hogy az ügyészség az eljárást megszünteti az olyan bűncselekmény miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb tárgyi súlyú deliktum mellett jelentősége nincs, illetve hogy a gyanúsított együttműködésére tekintettel egyes bűncselekmények vonatkozásában az eljárást megszünteti vagy a feljelentést elutasítja.

5. A KÖZVETÍTŐI ELJÁRÁS

A közvetítői eljárásra vonatkozó szabályokat a *2006. évi LI. törvény* alkotta meg. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (99) 19. számú, a mediáció tárgyában elfogadott ajánlása szerint a büntetőeljárások során a sértettek jogos érdekeinek érvényre juttatása érdekében a törvényhozásnak indokolt lehetővé tennie a terhelt és a sértett közötti megállapodást. Az ajánlás hangsúlyozza, hogy a büntetőügyekben mediáció csak akkor alkalmazható, ha a felek ahhoz szabad akaratukból járulnak hozzá. Az ajánlás kívánatosnak tartja azt is, hogy a mediáció a büntető igazságszolgáltatás során bármikor elérhető legyen, illetve hogy a felek az igazságszolgáltatás folyamatában bármikor visz-

⁶ Btk. 83. § (1) A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény XCIX. fejezete szerinti eljárásban az egyezség (a továbbiakban: egyezség) jóváhagyása esetén a büntetés kiszabásakor a 82. § (2) bekezdésében meghatározott enyhébb büntetési tételek alsó határát kell alapul venni. (2) Ha az egyezség jóváhagyására olyan terhelt esetében kerül sor, aki az ügy, illetve más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva az ügyészséggel, illetve a nyomozó hatósággal jelentős mértékben együttműködött, a büntetést a 82. § (2) bekezdés soron következő pontja alapján is ki lehet szabni.

szavonhassák hozzájárulásukat, továbbá hogy a mediáció alatt folytatott megbeszélések a későbbiek során ne legyenek felhasználhatók, kivéve ha az érintett személyek másként rendelkeznek. A közvetítői eljárásra utalásról a büntető igazságszolgáltatás keretében eljáró hatóságoknak kell rendelkezniük, és az ajánlás arról is szól, hogy az érintett személyeket teljeskörűen tájékoztatni kell a jogaikról, kötelezettségeikről.

Az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárási jogállásáról szóló 2001/220/IB számú kerethatározata 10. cikke szerint minden tagállamnak gondoskodnia kell arról, hogy a büntetőügyekben lehetővé váljon a közvetítés elősegítése olyan bűncselekmények esetében, amelyknél ezt az adott tagállam megfelelőnek tartja. A kerethatározatban kifejtettek szerint minden tagállamnak biztosítania kell azt is, hogy a sértett és az elkövető között az ilyen közvetítés útján elért megállapodást a büntetőeljárásban figyelembe lehessen venni. Tehát ezen nemzetközi tendenciák miatt vált indokolttá a közvetítői eljárás bevezetése a magyar büntetőeljárásba.

A közvetítői eljárás fogalmát a *büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXIII. törvény* (a továbbiakban: Bkt.) határozza meg. Eszerint a közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól, illetőleg ügyészségtől független, harmadik személy (közvetítő) bevonásával – a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre.⁷

A közvetítői eljárás tehát változatlanul az úgynevezett „helyreállító igazságszolgáltatás” egyik eszköze, amely a bűncselekményt mint sajátos konfliktust kívánja kezelni. Ennek a koncepciónak az alapvető célját a bűncselekmény elkövetését megelőző eredeti állapot visszaállítása képezi. A helyreállító igazságszolgáltatás centrumában emellett a bírói útról történő elterelés, valamint a konfliktus kommunikációval való kezelésének a gondolata áll.

A jogintézmény tehát azt kívánja elősegíteni, hogy a gyanúsított és a sértett önkéntes részvétele alapján megegyezés, megbékélés jöjjön létre, amely a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását is elősegíti.

A közvetítői eljárás alkalmazása alapvetően két körben jöhet szóba.

5.1. Közvetítői eljárás a tevékeny megbánás jogintézményének alkalmazhatósága érdekében

A Btk. 29. §-a szól a tevékeny megbánásról.⁸ Ezen törvényi rendelkezésekből kitűnően a Btk. által meghatározott bűncselekményi kör tekintetében a vétséggel, valamint

⁷ Btk. 2. § (1) bekezdés.

⁸ Btk. 29. § (1) Nem büntethető, aki az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség vagy háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében – vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva – a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette.

a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntetettel okozott sérelem jóvátétele büntethetőséget megszüntető ok, míg az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntetettel okozott sérelem jóvátétele a büntetés korlátlan enyhítését teszi lehetővé.

A Kúria teljességgel helyeselhető okfejtése szerint a bűncselekmény következményeinek jóvátétele a bocsánatkéréstől az okozott kár teljes vagy részleges megtérítéséig terjedhet, illetve számtalan formája lehet, és ha a megállapodás természete nem zárja ki, akkor közömbös, hogy a jóvátételt ténylegesen ki teljesíti. A lényeg, hogy a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételére a sértett által elfogadott módon és mértékben kerüljön sor, azaz – a sértett akaratából – például a kártérítési összeg az elkövetési értéktől eltérhet, annál alacsonyabb és magasabb is lehet.⁹

Ha a közvetítői eljárás eredményes, és a Btk. 29. §-ának (1) bekezdése alkalmazandó, az ügyészség az eljárást megszünteti, ha a Btk. 29. §-a (2) bekezdése alkalmazásának lehet helye, vádat kell emelnie.

Tehát követelmény, hogy

- a Btk. 29. §-a alapján az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének legyen helye;
- a gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tegyen;
- a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható és
- a büntetőeljárás lefolytatása mellőzhető, avagy megalapozottan feltehető legyen, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja.

Megjegyzem a beismerő vallomás megtételének a nyomozás során kell megtörténnie, és annak ténybelinek és a bűnösségre is kiterjedő jellegűnek kell lennie. A csupán ténybeli beismerő vallomás és mellette a jóvátételi tevékenység – a jóvátétel vállalása és teljesítése – tartalmát tekintve valójában még nem megbánás, hanem csak egyszerű – megbánó szándék nélküli – jóvátétel. A gyanúsított beismerő vallomásának a visszavonása a törvény által megkívánt feltétel meghiúsulását eredményezi.

Tehát a megbánást – büntetőjogi értelemben – a bűnösség elismerésére is kiterjedő beismerő vallomás jelenti.¹⁰

A közvetítői eljárás lefolytatása céljából történő felfüggesztés előtt ügyészségi mérlegelést igénylő kérdés, hogy

- várható-e a terhelt részéről a bűncselekmény következményeinek jóvátétele, illetve
- megalapozottan feltehető-e, hogy a bíróság az eljárása során a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tevő tevékeny megbánást értékelni fogja.

Mindezekre az ügyészség a megvalósított bűncselekmény elkövetési sajátosságából, de különösen az elkövetés módjából, továbbá a gyanúsított személyét jellemző körülményekből vonhat le következtetést.

⁹ 3. BK vélemény.

¹⁰ 3. BK vélemény.

5.2. Közvetítői eljárás a bűncselekmény következményeinek jóvátétele és enyhébb büntetés kiszabásának elérése érdekében

A Be. azonban már nemcsak a tevékeny megbánás jogintézményének az alkalmazhatósága érdekében, hanem a gyanúsított és a sértett megbékélésének és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartásának elősegítése céljából generálisan is lehetővé teszi a közvetítői eljárás lefolytatását.

Ezeknek a céloknak az elérésére a törvény akkor lát lehetőséget, ha

- a gyanúsított, illetve a sértett a közvetítői eljárás lefolytatását indítványozza vagy ehhez hozzájárul;
- a gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tett; és
- a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható, és a közvetítői eljárás a büntetés kiszabásának elveivel nem ellentétes.

Az ügyészség a közvetítői eljárás lefolytatása érdekében az eljárást felfüggeszti, aminek egyik esetben sem képezi akadályát, ha a gyanúsított a bűncselekménnyel okozott kárt, vagyoni hátrányt vagy a bűncselekmény elkövetési értékét részben vagy egészben már önként megtérítette, illetve a bűncselekménnyel okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvátette.

Az alanyi bűnfelelősség, a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának elvéből, valamint a közvetítői eljárás konkrét elkövetőhöz kötött szabályozásából következően, a közvetítői eljárás eredményessége mindig csak annak az elkövetőnek tekintetében vehető számba, aki a közvetítői eljárás, illetve a sértettel kötött megállapodás alanya volt. Tehát ha a közvetítői eljárás eredményeként a bűncselekmény egyik társtettese vagy részese a bűncselekménnyel okozott kárt megtéríti, akkor csak ezen elkövető esetében van lehetőség például a tevékeny megbánással kapcsolatos, a Btk.-ban szereplő rendelkezések alkalmazására. A többi elkövető vonatkozásában az ilyen kármegtérülésnek a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából jelentősége nincs.¹¹

Megjegyzem – amint már utaltam rá –, a közvetítői eljárás lefolytathatóságának alapfeltétele, hogy a gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tegyen. Ha a gyanúsított beismerő vallomást tett, és nem indítványozza a közvetítői eljárást, vagy a sértett indítványát nem fogadja el, akkor a beismerő vallomása mint bizonyíték a vádemelés körében, valamint a bírósági eljárásban felhasználható.

6. A FELTÉTELES ÜGYÉSZI FELFÜGGESZTÉS

A feltételes ügyészi felfüggesztés jogelődjének tekinthető vádemelés elhalasztásának lehetőségét a magyar jogrendszerbe – kizárólag a fiatalkorúakra vonatkozóan – 1995-ben vezették be, és 1998-ban tették általánosan alkalmazhatóvá. Ezen jogintézmény törvénybe iktatásának indokolása szerint a kisebb tárgyi súlyú és nyomatékos enyhítő tényezőkkel jellemzett bűncselekmények megvalósításakor lehetséges, hogy a bünte-

¹¹ 3. BK vélemény.

tő igazságszolgáltatás igénybevétele és a bűnösség kimondása nélkül, pusztán a vádemeléssel való fenyegetettséggel is elérhető a büntetés célja. A vádemelés elhalasztása a diverzió elvének törvényi megjelenése, ám a mentesség csak akkor válik teljessé, ha az ügyészség vagy a törvény által előírt feltételek teljesülnek.

Mindez a feltételes ügyészi felfüggesztésre is igaz annyiban, hogy az eljárás folytatásának elrendelésére akkor kerül sor, ha az ügyészség vagy a Be. által meghatározott feltételek nem valósulnak meg.

Több szerző álláspontja szerint¹² a feltételes felfüggesztés és a vádemelés elhalasztása eltér abban, hogy a feltételes felfüggesztésnek nem követelménye, hogy az ügy megfeleljen a vádemelés követelményrendszerének. Kétségtelen tény, hogy a törvényszöveg csupán annyit tartalmaz, hogy „az ügyészség határozattal felfüggesztheti az eljárást, ha a gyanúsított jövőbeni magatartására tekintettel az eljárás megszüntetése várható”.¹³ Az ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére vonatkozó normaszöveg szerint azonban ennek a jogintézménynek az alkalmazását az ügyészség akkor helyezheti kilátásba, ha a gyanúsított a bűncselekmény elkövetését beismeri, ami valójában azt jelenti, hogy az ügy vádemelésre érett. Másként fogalmazva a jogintézmény alkalmazására nincs lehetőség, ha és amennyiben a bizonyítás anyaga a terhelt büntetőjogi felelősségét nem igazolja.

A feltételes ügyészi felfüggesztés tehát ugyanúgy, mint a közvetítői eljárás, a büntetőügyekben alkalmazott olyan jogintézmény, amelynek célja a bírósági útról való elterelés, az ügynek a nyomozás szakaszában az eljárás megszüntetésével történő végleges lezárása.

A feltételes ügyészi felfüggesztésre – fő szabályként – a törvény csak lehetőséget biztosít az ügyészség számára, azaz az ügyészséget – a kivétalként jelentkező speciális esetektől eltekintve – ilyen irányú kötelezettség akkor sem terheli, ha a törvényi feltételek adóttak. Ugyanakkor a diszkrecionális jogkörben eljáró ügyészség döntésével szemben a törvény teret ad a terhelt rendelkezési jogának, hiszen ha a gyanúsított a feltételes ügyészi felfüggesztés ellen panasszal él, az ügyészségnek el kell rendelnie az eljárás folytatását.

A feltételes ügyészi felfüggesztésnek általános [Be. 416. § (2) bekezdés a) pont első fordulat], kivételes [Be. 416. § (2) bekezdés a) pont második fordulat] és speciális [Be. 417. § (1) bekezdés] esetei vannak.

6.1. A feltételes ügyészi felfüggesztés általános esete

A jogintézmény alkalmazhatósága csak akkor jöhet szóba, ha az eljárás tárgyát képező bűncselekmény háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett.¹⁴ A szóban forgó esetben is igaz, hogy a Be. 10. §-ának (2) bekezdése erre a feltételre vonatkozóan tartalmaz értelmező rendelkezést, vagyis ha a Be. a jogkövetkezményeket a törvényben meghatározott büntetéshez fűzi, ezen a Btk. Különös

¹² FARKAS Ákos: „A feltételes ügyészi felfüggesztés” In: Belovics Ervin – Erdei Árpád (szerk.): *A büntetőeljárás törvényi magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 503. o.

¹³ Be. 416. § (1) bekezdés.

¹⁴ Be. 416. § (2) bekezdés a) pont.

részében meghatározott büntetési tételkeret felső határát kell érteni, vagyis mind a halmazati büntetésre vonatkozó, mind pedig a bünszervezetben történő elkövetésre, valamint a különös és többszörös visszaesőkre előírt kerettágító rendelkezéseket figyelmen kívül kell hagyni. Annak, hogy az eljárás tárgyát szándékos vagy gondatlan bűncselekmény képezi, nincs jelentősége. Természetesen a kizárólag elzárással fenyegetett bűncselekmények esetében is sor kerülhet a feltételes ügyészi felfüggesztésre.

Arra az esetre, ha az eljárás olyan deliktum miatt folyik, amelyre a törvény három-évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetés kiszabását rendeli, a törvény csupán azt a feltételt tartalmazza, hogy a gyanúsított jövőbeni magatartása alapján az eljárás megszüntetése várható.

6.2. A feltételes ügyészi felfüggesztés kivételes esete

A feltételes ügyészi felfüggesztés kivételes alakzatára irányadó szabályok szerint az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett deliktum tekintetében is sor kerülhet ezen jogintézmény alkalmazására, de csupán különös méltánylást érdemlő esetben.¹⁵ A feltételes ügyészi felfüggesztést tehát ilyenkor kizárólag a különös méltánylást érdemlő körülmények alapozhatják meg. Így például az elkövető személyével összefüggő sajátosságok, mint az idős kor vagy a súlyos betegség, az elkövető javára értékelhető elkövetési szituáció, a megvalósult konkrét bűncselekmény csekélyebb tárgyi súlya és az egyéb rendkívüli enyhítő tényezők.

A felfüggesztés időtartamát években, illetve években és hónapokban a bűncselekmény büntetési tételkeretei között kell meghatározni, annak legrövidebb időtartama egy év lehet.

6.3. A feltételes ügyészi felfüggesztés speciális esete

Akkor, ha a Btk. Különös része a terheltnek az eljárás megindulását követő magatartását büntethetőséget megszüntető okként szabályozza, és a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás kifejtése várható, az ügyészség a törvényben meghatározott feltétel teljesítése érdekében az eljárást felfüggeszti.¹⁶

Így a Btk. 180. §-a a kábítószer birtoklásával kapcsolatban nevesít büntethetőséget megszüntető egyéb okot, ha a kábítószer-élvező gyanúsított vállalja a kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson való részvételt.

A tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége miatt [Btk. 212. § (1) bekezdés] az elkövető nem büntethető, ha kötelezettségének az elsőfokú ítélet meghozataláig eleget tesz [Btk. 212. § (3) bekezdés].

Az általános szabályoktól eltérően az ilyen esetekben tehát az ügyészség csak azt vizsgálhatja, hogy az eljárás tárgyát képező cselekmény miként minősül, és ha a büntető anyagi jogi feltételek adottak, az ügyészség nem mérlegelheti azt, hogy indokolt-e a feltételes felfüggesztést.

¹⁵ Be. 416. § (2) bekezdés a) pont.

¹⁶ Be. 417. § (1) bekezdés.

Az ügyészség ilyenkor nem alkalmazhatja a feltételes ügyészi felfüggesztése vonatkozó általános rendelkezéseket sem, mert ha a Btk. Különös része a terheltnek az eljárás megindulását követő magatartását büntethetőséget megszüntető okként szabályozza, a Be. általános szabályai alapján az eljárás nem függeszthető fel.

A felfüggesztés időtartama a speciális esetkörben egy év.

Amennyiben a feltételes ügyészi felfüggesztést az általános vagy a kivételes ok alapozza meg, az ügyészség a gyanúsított részére magatartási szabályt, illetve kötelezettséget határozhat meg. A Be. azonban erre – fő szabályként – csak lehetőséget biztosít az ügyészség számára, azaz az említett esetekben erre vonatkozó törvényi kötelezettség nem áll fenn.

Ha a gyanúsított a feltételes ügyészi felfüggesztés keretében előírt magatartást kifejtette, illetve annak tartama eredményesen eltelt, a terhelt nem büntethető, ezért vele szemben az eljárást az ügyészség megszünteti.¹⁷

Ha a feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazásának jogalapját a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás elvárhatósága képezte, az ügyészség az eljárás folytatását rendeli el, ha

- a gyanúsított a büntethetőség megszűnését eredményező magatartást nem tanúsítja, és az nem is várható, vagy
- a gyanúsítottat a feltételes ügyészi felfüggesztés tartama alatt elkövetett ugyanolyan bűncselekmény miatt gyanúsítottként hallgatják ki, vagy ez a gyanúsított ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodása miatt nem lehetséges.

7. Összegzés

Álláspontom szerint a Be. röviden bemutatott jogintézményei az eljárás céljának realizálására és az időszerűség követelményének való megfelelés garantálására egyaránt alkalmasak. Az, hogy ez a kijelentésem kiállja-e a gyakorlat próbáját – reményeim szerint igen –, egy év múlva kontrollálható.

¹⁷ Be. 398. § (2) bekezdés c) pont.

VÉDŐI SZEMMEL A BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNYRŐL

1. Mindent törvényt több szempontból lehet elemezni. Alapvetően különbözhet egymástól a jogtudományi elméleti vizsgálódás a jogalkalmazkodói szempontjaitól. A büntetőeljárás törvény ezen túl abban különbözik más törvényektől, hogy nyilvánvalóan más a megközelítése a különböző jogalkalmazkodói hivatásrendeknek, amikor ezt a törvényt vizsgálják, elemzik és arról véleményt nyilvánítanak. Vizsgálódásom nézőpontja a védői munka határozza meg, és vállaltan ezzel a védői elfoglaltsággal alkotok véleményt az új *2017. évi XC. büntetőeljárás törvényről* (a továbbiakban: Be.).

A védői nézőpontot meghatározó védői jogintézmény lényegét *Király Tibor* akadémikus a magyar büntetőeljárás tudományának kiemelkedő képviselője így fogalmazta meg: „soha nem a védőtől kell féltetni a büntetőeljárást, a védő közreműködése sokkal inkább elősegíti, mint gátolja a jogszerű eljárást, az igazságos ítéletet”. Ha ez a nézet a diktatúra idején elhangozhatott és vállalható volt, akkor a demokratikus jogállam korában ez az álláspont nem egyszerűen képviselhető, de egy gyakorló védő részéről kötelezően hirdetendő.

Nézőpontomat tehát a fentiek szabják meg, ezért talán nem felesleges, ha egy rövid történelmi visszapillantást teszek a védői jogok magyarországi kialakulására és fejlődésére...

Az *1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról* (a továbbiakban: 1998. évi Be.) jogtörténeti kuriózum abban a tekintetben, hogy az elfogadása és a hatályba lépése közötti időszakban számtalan – részben koncepcionális – változást szenvedett el. A hatályba lépést követő néhány nyugodalmas évet követően az elmúlt 10 évben újra megsokasodtak a változtatások és módosítások, és ezek vezérlő elve egy olyan eljárás gyorsítása volt, melynek érdekében a jogalkotó nem riadt vissza a védelmi jogszíntványok megnyirbálásától. (Csak a példa kedvéért: a védői indítványra új szakértő kötelező kirendelésének kiiktatása a törvényből, miközben nem vitatható a szakértői bizonyítások adott esetben ügydöntő jelentősége.)

Ilyen történelmi előzmények után alakult meg 2013-ban az akkor még Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium kebelén belül a kodifikációs bizottság, *Erdei Árpád*

* A Magyar Ügyvédi Kamara elnöke.

professzor vezetésével. A bizottságban a hivatásrendek is képviselést kaptak: a bírói kart *Kónya István*, a Kúria elnökhelyettese, az ügyészséget *Belovics Ervin* legfőbb ügyész helyettes, míg a védői hivatásrendet én magam képviselhettem.

A kodifikációs bizottság természetesen legelőször a megalkotásra váró törvény koncepcióját fektette le, melyben a védői jogosítványokhoz kapcsolódó legfontosabb alapvetés így módon került megfogalmazásra: a büntetőeljárás gyorsítása, hatékonyságának növelése továbbra is meghatározó eleme kell legyen a jogalkotásnak, ám a gyorsítás érdekében történő esetleges egyszerűsítés nem eredményezheti az eljárási elvek és garanciák csorbitását. A koncepció a nyomozás és a tárgyalási szak egymáshoz való viszonyának alapvető átrendezését is javasolta, leszögezve: „A védő eljárása a nyomozásban különösen fontossá válik, ezért a törvénynek a lehető legszélesebb jogosítványokat kell biztosítania a védő számára az eljárási cselekményeknél történő részvételre, az iratok megismerésére, indítványtételre és a terhelttel való kommunikációra, még annak kihallgatása során is.”

Az elfogadott törvény rendelkezéseit vizsgálva leszögezhető, hogy a kodifikációs bizottság koncepciójában lefektetett ezen elveket nem sikerült a jogalkotás menetében maradéktalanul érvényesíteni, mert amint arra rámutatok, néhány új szabály a védekezési jog korlátozását eredményezi, és nem észlelhető, hogy a jogalkotó a nyomozás során a koncepcióban szereplő „legszélesebb jogosítványokat” biztosította volna a védőknek. Így például fő szabályként a védő továbbra sem vehet részt tanú kihallgatásánál, holott a nyomozás során rögzített tanúvallomás a tárgyalási szakaszban is teljes értékű, és adott esetben a bűnösség megállapításához vezethet egyetlenegy olyan, a nyomozás során rögzített tanúvallomás, ahol a kihallgatás a terhelt és a védő távollétében történt – természetesen így módon lehetetlenné téve a kapcsolódó kérdések feltételét, észrevétel megtételét.

A 2014. évi választást követő új kormányban *Trócsányi László* igazságügyi miniszter a jogalkotási folyamatot a minisztérium hivatali szervezetén belül kívánta tartani, ezért a büntetőeljárás törvény kodifikációs munkáinak irányítására *Miskolczi Barna* miniszteri biztost nevezte ki, de a jogalkalmazói ismeret továbbra is szerepet kapott a törvényalkotási folyamatban a Kodifikációs Tanácsadói Testület, valamint egy Szakértői Testület bevonása útján.

2015 januárjában került a kormány elé a Be. szabályozási elveiről szóló előterjesztés, melyben ismételt kiemelésre került, hogy az új kódex szabályozási elvei közül kiemelt jelentőségűek a hatékonyság, a gyorsaság, az egyszerűség, a korszerűség, a koherencia és a célszerűség, amellet azonban, hogy mindezek érvényre juttatása nem járhat az eljárási garanciák sérelmével.

Rossz jelnek kellett azonban tekinteni, hogy az előterjesztés kiemelt hangsúlyt fektetett a „joggal való visszaéléssel szembeni hatékony fellépésre”, megelőzendő a visszaélés szerinti joggyakorlást, kiemelve az eljárások indokolatlan veszélyét. Természetesen egyet kell értenünk azzal a jogalkotó akarattal, mely egyensúlyt kíván létrehozni a terhelti alkotmányos jogok védelme és a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránti társadalmi elvárások között. Ám nyilvánvalóan fennáll a veszélye annak, hogy ha a jogalkotás elsősorban az eljárások indokolatlan elhúzásának visszaszorítására irányuló igényt hangsúlyozza, akkor ezt elsősorban a védekezési jog

csorbításával kívánja elérni, noha tényadatokkal nem támaszthatók alá azon nézetek, melyek a védői munkában látják a büntetőeljárások szükségtelen elhúzódásának fő okát. Nem vitatva, hogy esetenként lehet ilyen jellegű kifogásolható magatartással találkozni, a tárgybani felmérések egyértelműen igazolták, hogy védői mulasztásra, szándékos jogellenes magatartásra elenyésző számban vezethető vissza eljárás elhúzódása.

2. A röviden összefoglalt jogalkotási folyamat eredményeképpen megszületett és az Országgyűlés által elfogadott büntetőeljárás törvényt, amint arra már utaltam, *a védői jogok szempontjából veszem górcső alá, és először a pozitív változásokra hozok néhány példát:*

2.1. Az 1998. évi büntetőeljárás törvény is ismerte ugyan azt az elvet, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli, és elkülönítette egymástól a vád és az ítékezés funkcióját, azonban nemcsak lehetővé tette, megengedte a bíróságnak a hivatalból való bizonyítást, hanem a tényállás tisztázási kötelezettsége okán a megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezéstől okkal tartó elsőfokú bíróságok az ügyek jelentős részében a vád szerepét átvéve hivatalból bizonyítottak. Ennek nagyon sokszor az lett az eredménye, hogy (*Mezőlaki Erik* bíró úr megfogalmazását kölcsönözve) a védelem már valójában nem is a vád ellen küzd, hanem a számára kiszámíthatatlan, láthatatlan bírói koncepció ellen.

Ezen a helyzeten mindenképpen változtatni kell, és reményeim szerint változni is fog a bírói gyakorlat, hiszen a törvény egyértelműsíti, hogy a vádért a vádló viseli a felelősséget, azaz bizonyítási indítvány hiányában a bíróságtól nem kérhető számon a megalapozatlanság. Nyilvánvaló, hogy a vádlott javára szóló hivatali bizonyításnak nincs semmiféle akadály, de remélem, hogy a kialakuló másodfokú bírói gyakorlat nem fogja számonkérni az elsőfokon eljáró bírótól a vádló helyett annak hivatalból történő bűnös bizonyítását.

2.2. A törvény egyik legfontosabb újítása ténylegesen, kézzelfoghatóan honorálni kívánja a vádlotti együttműködést.

A hatékonyság javítása a garanciák megtartása mellett determinálja, hogy büntetőeljárásunk irányt vegyen a terhelttel köthető megállapodás felé. A törvény sok lehetőséget fogalmaz meg arra, hogy ösztönözze a terheltet a beismerésre, melynek eredményeképpen az eljárás gyorsabban és egyszerűbben lezárható, minek következtében az állam által felépített és működtetett büntető igazságszolgáltatás kapacitása felszabadul és átcsoportosítható azon ügyek minden részletre kiterjedő, megalapozott végigvitelére, ahol a bűnösség kétséges.

Nyilvánvaló, hogy a törvény csak a lehetőségét teremtheti meg annak, hogy a hatékonyság oly módon javuljon, hogy egyre több ügyben kerül sor törvényes megállapodásra. Ehhez a törvényt hivatásszerűen alkalmazóknak nézőpontot kell változtatni, és a jelenleg alapnak tekinthető bizalmatlansági elvet fel kell váltsa a kölcsönös bizalom elve. El kell jutnunk odáig, hogy a védőket a jövőben az ügyészségeken nemcsak a tájékoztató irodáig engedik, nemcsak közlik velük az eljáró ügyész nevét, de lehetővé teszik számukra a személyes tárgyalások kezdeményezését és azok kiegyensúlyozott lebonyolításának lehetőségét.

Ezen írás kereteit meghaladja azon problémák részletes taglalása, melyek a védőkre várnak. Gondolok itt arra, hogy mindenekelőtt minden törvényes eszközzel törekedni kell az eljárás kezdeti szakaszától a lehető legteljesebb körű ügyismeretre, hiszen ez az alapja annak, hogy a védő fel tudja mérni, milyen tanácsot adjon a terheltnek. Újra kell gondolni azokat az etikai szabályokat, melyek a terhelt és a védő viszonyát keretezik, hiszen két irányból is veszély vár a védőkre: utólagos szemrehányást kaphatnak azért, ha egyezség megkötését tanácsolják, más esetekben pedig azért, ha ennek megkötését nem tartják indokoltnak, és egy súlyos büntetést kiszabó ítélet utólag megkérdőjelezheti a tanács helytállóságát.

2.3. Amint arra az előzőekben utaltam, a védői munka alapvetése kell legyen a minél korábbi, minél szélesebb körű ügyismeret, ezért rendkívül fontos pozitív fejlemény, hogy az új törvény a gyanúsítottá válás pillanatától valódi főszabállyá teszi a teljes körű iratmegismerési jogot azzal, hogy csak egyedileg meghatározott iratra, indokolt és fellebbezhető határozattal lehet mindezt korlátozni.

Reálisan várható tehát, hogy lezárul az a kor, amikor a védő mérlegelésen alapuló iratmegismerési kérelmét szinte kivétel nélkül mindig azzal utasította el a nyomozó hatóság, hogy a kért irat átadása, megismerésének lehetővé tétele sértené, veszélyeztetné a nyomozás sikerét.

2.4. Pontos érdemi pozitív változásnak tartom a törvény 38. § (4) bekezdését, mely szerint megfelelő időt és *körülményeket* kell biztosítani a terheltnek a védelemre való felkészüléshez. A megfelelő körülmények biztosítása értelemszerűen a letartóztatásban lévő terheltnél bír különös jelentőséggel. A büntetőeljárás más hatósági eljárásokhoz hasonlóan az elektronikus irat előállítására tér át, ami – itt nem részletezendő – jelentős kihívást jelent a védői munkát ellátó ügyvédekre, de természetesen joggal várható el, hogy ha az állam jogalkotással az elektronikus kapcsolattartást teszi kötelezővé, az akkor ebből fakadó következményeket az általa felügyelt letartóztatás során is megoldja. Gondolok itt arra, hogy a büntetésvégrehajtási intézményekben megoldást kell találni arra, hogy az elektronikus formában rendelkezésre álló iratmásolatot egyrészt a terhelt „megfelelő körülmények” között tanulmányozza, és biztosítani kell, hogy a védelemre való felkészülés alapját képező ellenőrzés nélküli védői beszélőre a védő a büntetésvégrehajtási intézménybe biztonságos módon bevihesse és magánál tarthassa az elektronikus iratmásolatot.

2.5. A pozitív változások közé sorolom a védői kirendelés szabályozásánál bekövetkezett változtatást, noha ez az Ügyvédi Kamarákra új feladatokat ró.

Miközben a javaslat természetesen továbbra is a meghatalmazott védő elsőbbségét hangsúlyozva szabályozza a kirendelt védő intézményét, annak szabályait teljeskörűen megújítja. Az elmúlt években többoldalú kifogás érte a kirendelések elosztásának rendszerét, ezen belül azt, hogy az eljáró hatóság nemcsak a kirendelés szükségességéről dönt határozattal, hanem a kirendelés ellátására jogosult ügyvédek közül maga választhatta ki az eljáró ügyvéd személyét. Ezen írás keretei nem teszik lehetővé, hogy itt részletezzem azokat a ma már széles körben ismert és részben elismert aggályokat, amelyek ezt a megoldást körbevették.

A megoldást az ügyvédi kamarák bevonása jelenti, hiszen a jövőben a hatóság kizárólag a kirendelés tényéről dönt, ezt elektronikus formában jelzi az illetékes területi

kamarának, és a javaslat a köztestület feladatává teszi, hogy egy lényegében automatikus, az eljárási cselekmények időszerű lefolyását, az arányos munkateher-elosztást is biztosító informatikai rendszert működtessen.

A kirendelt védő jogai és kötelességei fő vonalakban érintetlenül maradnak, azonban törvényi szinten kerülne szabályozásra kötelezettségként, hogy amennyiben az eljárásba a kirendelt védő helyébe meghatalmazott védő lép, akkor erről a tényről a meghatalmazott védő köteles haladéktalanul tájékoztatni a korábban eljárt kirendelt védőt, aki viszont ugyancsak haladéktalanul köteles minden olyan adatot közölni és minden rendelkezésére álló olyan ügyiratot átadni, amely felhasználható a védelem ellátásához.

Ezen rendelkezés kapcsán jegyzem meg, hogy a Be. – a 1998. évi Be.-hez hasonlóan – a védelmet, ezen belül a meghatalmazott védőt egységes jogintézményként kezeli, és általában nem tartalmaz rendelkezéseket arra az esetre, ha a meghatalmazott védő személye változik. Ennek a szemléletnek a következménye, hogy az előzőekben írtakkal szemben nincs arra vonatkozó rendelkezés, hogy az ügyben újonnan „belépő” meghatalmazott védőnek kötelessége tájékoztatni erről a tényről a korábban eljárt meghatalmazott védőt, aki – hasonlóan a kirendelt védőhöz – köteles lenne az iratait az új védőnek átadni. Ezt a kötelezettséget az ügyvédi hivatás etikai szabályai között kell majdan rendezni és pontosítani, megteremtve az összhangot a büntetőeljárási törvény rendelkezéseivel.

2.6. Végül egy olyan kérdésről szólnék, melyhez „érzelmi szálak” fűznek, mert ebben a kérdésben az elmúlt évtizedben többször nyilvánítottam véleményt, előadás és írás keretében is.

Ez pedig a terhelt tárgyalási jelenlétének kérdése. Érveltem amellett, hogy ez a terhelt joga, védekezési jogának része, és helytelenítettem, hogy a hatályos törvény ebből a jogból kötelezettséget kreált, ami többvádoltas ügyekben gyakran akadályozta a tárgyalás megtartását.

Természetesen nem hiszem, hogy az én érveim vezettek a törvény változásához, de külön öröm számomra, hogy a jogalkotó is kinyilvánítja, hogy a tárgyalási jelenét alapvetően jogosultság, ezért sokkal szélesebb körben teszi lehetővé a vádlottnak a tárgyalási jelenlétről való lemondást, biztosítva a visszatérés lehetőségét.

Természetesen a terheltnek ez a szélesebb joga a védői kötelezettség „szélesedésével” jár, hiszen a védőnek a terhelt távollétében tartott tárgyalásokon is jelen kell lennie, sőt merőben új feladatként kézbesítési ügygondnokként kell fellépnie a távol maradó terhelt vonatkozásában.

3. Ez már átvezet azokhoz a változásokhoz, amelyeket nem tartok védői szempontból pozitívnak. A következőkben néhányat ezek közül említenék:

3.1. Sokan, sokszor és sok helyen hívtuk fel a figyelmet arra, hogy a büntetőeljárás időszerűségének hangsúlyozása a törvényalkotásnál jogos felvetés, de ez nem vezethet garanciális jogok sérelméhez, és a védői feladatokat annak tükrében lehet csak szabályozni, hogy mindenekfeletti az alapvetés: a védő kizárólag a terhelt védelmében, azaz kötelező egyoldalúsággal működhet közre, tehet indítványt, tehet fel kérdéseket.

Ebből számomra az is következik, hogy a törvény 42. § (4) bek. f. pontját, mely szerint a védő jogait úgy köteles gyakorolni, kötelezettségeit úgy teljesíteni, „hogyan a büntetőeljárás időszerű lefolyását ne akadályozza”, csak a fenti alapvetés tükrében lehet vizsgálni.

Ezért téves fogalmazásnak tartom az indokolás azon mondatát, mely mintegy kivételt nem tűrő tézisként szögezi le, hogy „a védő jogainak az eljárás elhúzódtását eredményező gyakorlása védői kötelezettségszegésnek tekinthető”.

Ki kell jelentenem azt is, hogy nemcsak elvi kérdésről van szó, hiszen az eljárásban kiszabható bírság felső határát 1 millió forintba emelte a jogalkotó, ami különös tekintettel arra, hogy egy kirendelt védő egész napi munkájáért 40 000 forint árbevételhez jut, enyhén szólva is súlyos fenyegetés.

Bízom azonban abban, hogy a bírói gyakorlat a kérdést megfelelően fogja kezelni.

Ennek a kérdéskörnek a leglényegesebb része az előkészítő ülés újraszabályozása és ehhez kapcsolódóan a bizonyítási indítványok előterjesztésének sorsa.

Alapjaiban természetesen elfogadható, hogy az előkészítő ülés a jelenlegitől merőben eltérő rendeltetést kapjon és a szó valódi értelmében szolgálja a tárgyalás előkészítését.

Helyeselhet, hogy kinyilvánításra kerül a tárgyalás koncentráltságára vonatkozó jogalkotói célzat, de legalábbis kritikával kell fogadni azt az egyértelműen vallott elképzelést, hogy a bizonyítási indítványoknak a tárgyalási szakaszban jogkövetkezmények nélküli előterjesztési lehetősége jelentősen szűküljön.

E vonatkozásban mindenekelőtt azt tartom szükségesnek figyelembe venni, hogy a büntetőeljárás középpontjában a terhelt büntetőjogi felelősségének vizsgálata áll.

Azt pedig felesleges hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi felelősség fennállása vagy hiánya megállapításának következményei mélyrehatóak és messzire vezetnek. Ezért az előterjesztő indokolatlan késedelmével megfelelő módon szankcionálható ugyan, de egyrészt itt a hangsúlynak az indokolatlan szón kell lennie, másrészt pedig a szankció sohasem eredményezheti az igazság feltárásának háttérbe szorulását. Azaz a gyorsítás oltárán semmilyen körülmények között sem áldozható fel az igazság megismerése, amennyiben erre megvannak a megfelelő eszközök. Ilyen eszköz (bizonyítási lehetőség) fennállása esetén tehát a bizonyítási indítványnak minden körülmények között helyt kell adni.

Lényegében ezt vallja az előterjesztés is, hiszen csak akkor teszi lehetővé a javasolt szabályoknak meg nem felelő bizonyítási indítvány indokolás nélküli elutasítását, ha arra a tényállás tisztázásához nincs szükség.

A tényállás tisztázáshoz szükséges, a javaslat felfogása szerint késedelmesen előterjesztett indítványnak helyt kell ugyan adnia a bíróságnak, de az előterjesztő szankcionálhatóságát, egyes esetekben kötelező szankcionálását írja elő.

A problémakör felvetésénél visszautalok a védő munkáját általánosságban szabályozó törvényhelyekre, melyek a védőt egyoldalúságra kötelezik, ennek keretében arra, hogy a védekezési eszközt kizárólag a terhelt érdekében használja fel.

Ebből a felfogásból pedig a büntetőeljárások gyakorlatában nem következhet más, mint hogy egy potenciálisan meglevő bizonyítási indítvány tényleges előterjesztését a védő attól is függővé tegye, hogy a büntetőeljárásban a vád, illetve az eljárás többi

szereplője által előterjesztett bizonyítási indítványok hatására milyen módon, irányban fejlődik az eljárás.

El kellene tehát ismerni a védőnek azt a jogát, hogy a terheltnek „megfelelő időben” terjessze elő bizonyítási indítványát, azaz helytelen felfogást tükröz annak törvényi előírása, hogy ezt általánosságban az előkészítő ülésen kell megtenni.

Ennek a kötelezettségnek egyébként az is gátját szabhatja, hogy nem biztosítható teljeskörűen a védő felkészülése erre az időpontra.

Az előkészítő ülést ugyanis az elképzelések szerint legkésőbb a vádirat kézbesítésétől számított 1–3 hónapon belül meg kell tartani, másik oldalról viszont a törvény mindösszesen azt garantálja, hogy a védő legalább a vádemelés előtt egy hónappal kézhez kapja az ügy teljes iratát.

Ebből tehát az következik, hogy a védőnek – az egyedi kivételeket figyelmen kívül hagyva – általában 60 nap áll majd rendelkezésére ahhoz, hogy adott esetben egy többvádoltas, több ezer oldalas nyomozati irattal a bírósághoz érkező ügyben ezen időszak alatt jusson el az ügyismeretnek arra a szintjére, hogy kétséget kizáróan meg tudja állapítani, vajon az előterjeszthető bizonyítási indítvány szolgálja-e a terhelt érdekét.

Meggyőződéssel állítom, hogy az ügyek jelentős részében ez képtelen elvárás.

Világosan tetten érhetőnek látom a fegyveregyenlőség hiányát: itt inkább fegyveregyenlőtleniségről beszélhetünk, hiszen a vád képviselőjében eljáró ügyész oly módon érkezik az előkészítő ülésre, hogy az azt megelőző nyomozást, vádelőkészítő szakaszt teljes terjedelmében ismerte, „uralta”, azaz tőle – aki az ügy objektív, teljes körű feltárására köteles – valóban elvárható, hogy a bizonyítási indítvány előterjesztésével ne késlekedjen.

A védő részére a nyomozás során biztosított rendkívül korlátozott terjedelmű adat-, iratmegismerési jog nem teszi lehetővé, hogy az ügyésszel egyenlő mértékű ügyismerettel rendelkezzen az előkészítő ülésen.

Eleve téves tehát az a kiindulópont, amely a védőtől is elvárhatónak tartja, hogy az előkészítő szakaszban minden lehetséges, ismert bizonyítási indítványt terjesszen elő.

Ráadásul a bizonyítási indítványok tervezett szabályai nincsenek tekintettel a terhelt és a védő közötti bizalmi viszonyra, a védői titok speciális szabályaira sem. A javaslat szerint ugyanis a bizonyítási indítvány előterjesztésekor számot kell adni a tudomást szerzés időpontjáról (hiszen ettől számított 15 napon belül lehetséges a jogkövetkezmény nélküli előterjesztés), valamint az esetleges önhiba hiányát valószínűsíteni kell.

Figyelemmel arra, hogy az ügyben elődleges ismeretekkel mindig a terhelt rendelkezik, azaz a bizonyítási indítvány lehetőségének gondolata is mindig tőle származik, a védő csak mintegy másodlagos előterjesztő, a javaslat a védőt választás elé állítja.

Vagy feltárja a bíróságnak, hogy ügyfele, a terhelt mikor mit mondott neki, saját „önhibáját” megpróbálja áttolni a terheltre (a javaslat arról nem tesz említést, hogy ez egyébként elegendő-e a kimentéshez, avagy a terheltet és a védőt mintegy azonos személynek kell-e tekinteni, azaz a védő sohasem hivatkozhat saját kimentésénél arra, hogy ő mikor jutott az információ birtokába), vagy vállalja, hogy nem sérti meg a védői titoktartási kötelezettségét, inkább a bíróság jóindulatában reménykedik a rendbíróság kiszabásánál.

Ez nyilvánvalóan képtelen helyzeteket eredményezhet, ezért nem tartom elfogadhatónak a szabályozásnak ezt a módját, mert ahogyan egy esetleges védői mulasztás szankciója nem terhelhető át a vádlottra azzal, hogy őt megfosztjuk az objektív igazság feltárásának lehetőségétől, ugyanúgy nem terhelhető át a terhelt késedelmes adatátadásban megnyilvánuló mulasztásának jogkövetkezménye a védőre.

A javaslat egyáltalán nem foglalkozik azzal a problémakörrel sem, hogy a terhelt védőjének személyében az eljárás alatt bekövetkezhet, és a gyakorlatban be is következik változás, így minden védő vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni az indítvány időszerűségi követelményeinek megtartását.

Végül, de nem utolsósorban nyomatékkal hívnám fel a figyelmet e körben arra, hogy míg a fentiekben vázolt terhelt–védői viszony a megbízásos ügyeknél is szinte feloldhatatlan problémákat vethet fel, ugyanez a viszony még összetettebb a kirendelt védő esetén. A kirendelt védő és a terhelt között a bizalmi viszony nyilván másként vethető fel, mint a meghatalmazott védő esetében.

Amíg a meghatalmazott védő esetében akár feltételezhető, hogy inkább viseli – az egyébként rendkívüli mértékben megemelkedett keretek között kiszabható összegű – rendbírságot, addig talán alappal vetem fel, hogy a még mindig jelképes összegért dolgozó kirendelt védőtől nem lesz elvárható, hogy adott esetben az óradíjának százszorosát is meghaladó pénzbírságot kelljen fizetnie, ha a védői titok megszegése árán nem tárja fel, mikor, kitől, milyen körülmények között jutott az indítvány alapjául szolgáló tények, adatok ismeretéhez.

3.2. A másik jelentős, általam negatívnak értékelhető törvényi változást a szakértői bizonyítás kérdéskörénél látom.

Nehezen vitatható, hogy a büntetőügyek jelentős részében ügydöntő jelentőségű lehet a szakértői vélemény. A szakértői álláspont sok esetben a büntetőjogi alapkérdést, a bűnösség kérdését is eldönti, de a szakértő sok bűncselekménynél nélkülözhetetlen az összecszerűség meghatározásához, aminek pedig a minősítésen keresztül a büntetés kiszabására lehet jelentős kihatása.

Ismert tény másrésről az is, hogy a nyomozó hatóságot költségvetési korlátok és egyéb körülmények ösztönzik a szakértő személyének „speciális szempontú” kiválasztására. Ezért alapvető garanciális jellege van a fegyveregyenlőség elve alapján annak, hogy a védelem a váddal egyező lehetőséget kapjon szakértő kirendelésének kezdeményezésére, bevonására. Hellyel-közzel ez a helyzet állt fenn mindaddig, amíg 2011-ben nem került kiiktatásra az 1998. évi Be. 111. § (4) bekezdése. E törvényhely a bírósági szakaszban kötelezővé tette a vádirat kézbesítésétől számított 15 napon belül előterjesztett védelmi indítványra új szakértő kirendelését. A *2011. évi LXXXIX. törvény* rendelkezése azonban azt a változást eredményezte, hogy miközben a bíróság felé megfogalmazott elvárás az ügy mielőbbi befejezése, mérlegelési jogkörébe utalták, hogy a vád által prezentált és a nyomozás során a fentiekben ismert körülmények között kirendelt szakértő mellé vajon kirendel-e újabb szakértőt.

A jelenleg hatályos büntetőeljárás törvény mindazonáltal mégis több lehetőséget adott arra, hogy az eljárásban a védő maga vonjon be szakértőt. Természetesen az így elkészült szakértői vélemény bizonyítékként való felhasználását a törvény szabályozta, de a javaslat ismeretében meggyőződéssel állítom, hogy még ezen korlátozó sza-

bályok is több lehetőséget biztosítottak a védelem számára a szakértői bizonyítás terén, mint lesz a jövőben, amennyiben a javaslatból változatlan formában lesz törvény.

Az előterjesztés amellett, hogy megerősíti azt az elvet, hogy a szakértő alkalmazására fő szabály szerint kirendelés alapján kell sor kerüljön, az indokolásban kijelenti: „A szakértői bizonyítás körében a magánszakértői vélemény felhasználásának következetesebb szabályozása a Javaslat egyik hangsúlyos újítása.”

Az indokolás hangsúlyos újítást említ, álláspontom szerint azonban ehhez hozzá kell tenni, hogy a hangsúly itt egyben szűkítést eredményez, azaz a jelenleginél szűkebb körben kerülhet sor arra, hogy az eljárásban teljes értékű bizonyítékként kerüljön bevonásra a védelmi oldalon kezdeményezett szakértő által adott vélemény.

Álláspontomat az alábbiakkal kívánom indokolni:

A büntetőeljárások nyomozati szakában – különös tekintettel a tervezett új szabályokra – a gyanúsított felelősségre vonására az esetek döntő részében már azt követően kerül sor, hogy a hatóság az eljárás tárgyát képező szakkérdések megválaszolására szakértőt rendelt ki.

Márpedig az előterjesztés szerint, ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megvizsgálására, véleményezésére irányul, amelyet a hatóság által kirendelt szakértő korábban már megvizsgált – a büntetőeljárások döntő részében ez értelemszerűen így van –, csak kivételes esetben lesz lehetőség magánszakértői vélemény elkészítésére megbízást adni. Szükséges ugyanis, hogy a megbízást megelőzően a hatóság által kirendelt szakvélemény esetleges hiányosságaira utalással a szakértőtől felvilágosítás kéressék, illetve a szakvélemény kiegészítése megtörténjen. Csak abban az esetben kerülhet sor a magánszakértő bevonására, ha ez az eljárás nem vezet eredményre. Márpedig az a hatóság – lényegében szubjektív – megítélésén múlik, hogy az általa korábban kirendelt szakértő véleményének kiegészítését, avagy felvilágosításadását elegendőnek tartja, és ezáltal új szakértő kirendelését szükségtelennek ítéli.

Könnnyen belátható tehát, hogy rendkívül ritkán fog eredményre vezetni a védelmi oldalról magánszakértő bevonásának kísérlete mindazon esetekben, amikor az eljárás korábbi szakaszában már a nyomozó hatóság mindezt meglépte, lévén hogy az általa kirendelt szakértő véleményét szinte sohasem fogja homályosnak, hiányosnak tartani.

A fegyverek egyenlőségének biztosítása helyett tehát a megszorítások az egyenlőtlenséget fogják konzerválni.

Magánszakértő bevonására tulajdonképpen tehát csak akkor lesz igazán lehetőség, ha a hatóság az ügyben nem tartotta szükségesnek szakértő kirendelését, maga korábban az ügy eldöntése szempontjából fontos kérdés megvizsgálására szakértőt nem rendelt ki, és az erre vonatkozó terhelti, illetve védői indítványt elutasítja, illetve nem az indítványban megjelölt szakértő kirendeléséről dönt.

A másik problémát ott látom, hogy a javaslat a terheltet és a védőt arra kívánja kötelezni, hogy tájékoztassák az eljáró hatóságot – amennyiben erre a törvényi feltételek egyáltalán fennállnak – a szakértői vélemény elkészítésére adott megbízásról.

Az általános büntetőeljárás-jogi alapelvekkel egyezően az indokolás hivatkozik arra, hogy az önvádra kötelezés tilalmának tiszteletben tartása folytán az így felkért

magánszakértő véleményének benyújtása nem lesz a terhelt, illetve a védő részére kötelező. Joggal felvethető azonban a kérdés, hogy ha a hatóság tudomására jut egy szakértői vélemény elkészítésére adott megbízás, majd az nem kerül benyújtásra, ebből az milyen következtetést von le; illetve kötelezheti-e az ügyben eljáró hatóság a szakértőt bármiféle nyilatkozat tételre, adatközlésre.

A jelenleg hatályos jogszabály szerint amennyiben a védő által felkért szakértő bevonására az ügyben nem kerül sor, akkor az általa készített vélemény nem szakértői véleményként, hanem okiratként kerülhet csak értékelésre a bizonyítási eljárás keretében.

A javaslat szerint, ha az előterjesztett magánszakértői vélemény mint szakértői vélemény nem vehető figyelembe, mert a terhelt, illetve a védő nem a törvényben írtaknak megfelelően járt el a korábbi szakértői vélemény kiegészítése, ellentmondásának feloldása tárgyában, akkor a magánszakértői vélemény okiratként sem vehető figyelembe, az „a terhelt, illetve a védő észrevételének minősül”.

Belátható tehát, hogy a szakértői bizonyítás keretében a védői oldal – és ezáltal a terhelt védekezési joga – a jelenleginél is hátrányosabb helyzetbe kerül.

3.3. A polgári perben jól ismert és ott elfogadott kereset- és fellebbezésváltoztatósi tilalmat kívánta a jogalkotó átültetni a büntetőeljárásba is azzal, hogy a fellebbezésnek nemcsak az irányát kell megjelölni, de pontosan azt is, hogy a fellebbezés mire irányul, és az a későbbiekben már nem terjeszthető ki. Ez a megoldás azonban figyelmen kívül hagyja, hogy míg a polgári eljárásban a fellebbezést az írásbeli ítélet kézhezvétele után kell bejelenteni, megjelölve annak pontos tartalmát, addig a büntetőeljárásban a fellebbezés bejelentésére az ítélet szóbeli kihirdetését követően kell sor kerüljön, márpedig az alapkérdések változatlansága mellett az írásbeli ítélet részletesebb kifejtése, megközelítése természetesen szükségessé tehetné a fellebbezés pontosítását. Félő, hogy a védők számára nem marad más lehetőség, mint hogy a szóban kihirdetett ítéletet teljeskörűen megfellebbezzék, hiszen a teljes körből mindig vissza lehet venni, ha az írásban kézhez kapott ítélet erre alapot ad.

Jelen írásban a büntetőeljárás-jogi szakmai szempontból igyekeztem elemezni az új törvényt, ezért nem térek ki arra a gyakorlati problémakörre, mely feltehetően napi nehézségeket fog okozni a védői hivatást gyakorló ügyvédnek, ez pediglen a kötelező elektronikus kapcsolattartás. Jelen írás keretében nem részletezem a hatóságokra és az ügyvédségre váró új feladatokat és kihívásokat, mindösszesen megkockáztatom, hogy e helyütt is aggályomat fejezzem ki a nem minden tekintetben előkészített új működési renddel kapcsolatban. Természetesen védőtársaim nevében is kijelenthetem, hogy az esetleges technikai problémák nem akadályozhatnak bennünket abban, hogy a terhelt védekezésének törvényes keretek közötti elősegítése érdekében éljünk minden jogunkkal, mert meggyőződésem – Király Tibor már idézett gondolatát ismételve –, hogy ezzel szolgáljuk a jogállamiságot.

A MEDIÁCIÓ ALKALMAZÁSÁNAK SZÉLESEDÉSE A JOG ÉS A GYAKORLAT ALAPJÁN – A RESZTORATÍV ELVEK ÉRVÉNYESÜLÉSE AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

1. Sokan és sokat vitáztak a hazai szakirodalomban a mediáció létjogosultságáról, szükségességéről, céljáról, korlátairól, vagy éppen szélesebb körű alkalmazásának lehetőségeiről. Ez a tanulmány azonban már abban a történelmi pillanatban születik, amikorra a mediáció – hivatalos nevén a közvetítői eljárás – a magyar büntetőeljárásban, a 2017-es új büntetőeljárási törvényben foglalt szabályozás eredményeként, gyakorlatilag korlátlan lehetőséget kínál a megbékélést kívánó felek számára, legalábbis annak első szakaszában. Ez a változás egybeesik az Európa Tanács 2018-as új ajánlásával,¹ amely a resztoratív igazságszolgáltatás lehető legszélesebb körű büntetőeljárásbeli alkalmazását szorgalmazza a tagállamokban. De hogyan viszonyul egymáshoz resztorativitás és közvetítés, tekintve hogy a korábbi, 1999-es Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99) 19. számú ajánlása² a mediáció büntetőügyekben történő elterjesztéséről szólt, és hogyan jelenik meg mindez a hazai büntető jogszabályokban?

Frazeológiáját tekintve a mai napig keveredik a mediáció és a resztoratív igazságszolgáltatás, sőt gyakran egymás szinonimájaként kerülnek alkalmazásra ezek a nem azonos, bár kétségtelenül rokon fogalmak. Tény, hogy a kezdetekkor, amikor a *resztoratív* vagy *magyarul (kár)helyreállító* szemlélet a bűnözésre adott válasz új útjaként megjelent Amerikában, majd Európában, az azt képviselő új intézmény a mediáció vagy – elsősorban német nyelvterületen a tettes–áldozat-egyezség (*Täter-Opfer-Ausgleich*) – elnevezéssel vált ismertté. Valószínűleg ehhez köthető a sokszor nem megfelelő szóhasználat.

* Osztályvezető, tudományos főmunkatárs, főtanácsos, OKRI; intézetvezető egyetemi tanár, NKE RTK.

¹ Recommendation CM/Rec(2018) 8 concerning restorative justice in criminal matters. (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies.)

² Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies.)

2. A RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A resztoratív igazságszolgáltatás elméletének egyik fő kiindulópontja a bűncselekmények értelmezésének új szemlélete, amely szerint a bűncselekmény olyan interperszonális konfliktus, amely zavart, károkat és sérelmeket okoz az emberi kapcsolatokban, és ez a konfliktus a bevont érintettek „tulajdona”.³

Maga a resztoratív szó helyreállítást, a megsértett rend visszaállítását jelenti, ezért szinonimájaként a helyreállító igazságszolgáltatás kifejezést is használjuk. Az igazságszolgáltatásban való értelmezése olyan új irányzatot jelöl, amely a korábbi megtorló (retributív) és megelőző (preventív) szemlélethez képest az áldozat szerepét előtérbe helyezve a neki okozott, illetve a sértett közösség kárának helyreállítását és az elkövető ezzel történő reintegrálódását tűzi ki célul.

Tony Marshall a helyreállító igazságszolgáltatást eljárásként értelmezi, amelynek során minden, a bűncselekmény által érintett fél összejön azért, hogy közösen döntse el a sérelem és következményeinek megoldását a jövőre nézve.⁴

Az 2018-as ET ajánlás II. szakaszának 3. bekezdése szerint a helyreállító igazságszolgáltatás körébe tartozik minden olyan eljárás, amely lehetővé teszi a bűncselekményt elszenvedettek és a sérelemért felelős személyek számára, hogy szabad beleegyezésük esetén aktívan vegyenek részt képzett és pártatlan harmadik fél (a továbbiakban: „közvetítő”) segítségével a bűncselekmény miatt keletkezett ügy megoldásában.

Egyetértve a *McCould* és *Wachtel*-féle definícióval, megvalósulását tekintve a helyreállító igazságszolgáltatás interperszonális folyamat, azaz olyan eljárás, amely bevonja a közvetlen érdekeltet annak meghatározásába, hogyan lehetne rendbe hozni a tett elkövetésével okozott sérelmet, és miként lehet a továbbiakban mindezt megelőzni.⁵

A felek megbeszélésének középpontjában az elkövető cselekedettel való szembenézése, az áldozat nézőpontjának megismerése és a tettes felelősségvállalása áll, ellentétben a megtorló büntetéssel, ahol a „viszontsérelem” okozása a cél.⁶ Ez segítheti később az elkövetőt a társadalomba, közösségbe való visszailleszkedésben. A társadalom számára ez azért is fontos, mert a kirekesztés következménye veszélyes szubkultúrák kialakulása lehet. Az elkövetőnek kapnia kell még egy esélyt arra, hogy a társadalom hasznos tagjának érezhesse magát.

A közösség is részt vesz ebben a folyamatban, és figyel arra, hogy az elkövető és az áldozat ne maradjon egyedül, megvalósuljon a reintegráció és lehetővé váljon a jóvátétel. A konfliktusmegoldás így számos előnnyel bír: a társadalom számára nagyobb

³ CHRISTIE, Nils: „Conflicts as property” *British Journal of Criminology*, 1977/1. 1–15. o.

⁴ MARSHALL, Tony F.: „The evolution of restorative justice in Britain” *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1996/4. 21–43. o.

⁵ McCOLD, Paul – WACHTEL, Ted: *In Pursuit of Paradigm: A Theory of Restorative Justice*. Paper presented at the XIII World Congress of Criminology, 10–15 August 2003, Rio de Janeiro, 2003. https://www.researchgate.net/publication/237314664_In_Pursuit_of_Paradigm_A_Theory_of_Restorative_Justice

⁶ WRIGHT, Martin: *Restoring Respect for Justice*. Waterside Press, Winchester, 1999. 32. o.

biztonságot nyújt és kevesebb költséggel jár (például a korábbi szabadlábra helyezés vagy a sikeres visszailleszkedés következtében). Az áldozat megkönnyebbül, válaszokat kap a kérdéseire, az elkövető önuralmat tanul, hogy hasonló szituációkban ne forduljon elő ugyanaz.⁷ A tettes és az áldozat a beszélgetések folyamán elkezd feldolgozni az eseményeket. Előtérbe kerül a felek társadalmi és pszichikai integrációja.⁸

A resztoratív igazságszolgáltatás alapgondolata *az áldozat, az elkövető és a közösség közötti kiegyezésre/megbékélésre való törekvés, a reintegráció elősegítése*. Ez a bizonyos „megbékélési folyamat” megvalósulhat például mediáció útján, de történhet más módszerrel is, például békítőkörös megoldással. Láthatjuk tehát, hogy a mediáció a resztoratív eszme érvényre juttatásának módjai, technikái közé tartozik.

A resztoratív igazságszolgáltatásnak többféle *megvalósulási formája* alakult ki a különböző társadalmakban aszerint, hogy az eljárás milyen módon vonja be a közös munkába az érintett csoportot: elkövetők (normaszegők), áldozatok (sértettek) és az érintett közösségek, valamint aszerint, hogy ki szervezi és vezeti a megbeszélést, illetve hogy mely konfliktustípusokat és eredményeket célozzák meg.⁹ A fő célok szempontjából ezek lehetnek: tettes–áldozat közötti békéltetés, közösségi és jogi mediációs eljárások, csoportkonferencia-módszerek, rendőrségi jóvátételi programok, családi konferenciák, békítő- és ítélőkörök.

A helyreállító eljárások, működjenek akár a büntető igazságszolgáltatás részeként, akár annak kiváltását célozva, a következő lépéseket foglalják magukban: a bűncselekmény beismerése (a tények tisztázása, megbeszélése, az ártalmas hatások egymással történő megosztása és megértése: érzelmek, érdekek, szükségletek kifejezése), megegyezés a jóvátétel feltételeiben (jóvátétel elfogadása), a jövőbeli magatartásról szóló megállapodás elérése (változás keresztülvitele).

Eszközeiként az eljárási meghatározás a helyreállító igazságszolgáltatás minimális követelményét adja meg: 1) be kell vonni az áldozatokat, elkövetőket és ezek közösségeit olyan közvetlen, szemtől szembeni találkozóba, ahol 2) ők határozzák meg a folyamat kimenetelét.

⁷ Az áldozattá válással kapcsolatos kutatások szerint a bűncselekmény elszenvédeése után, a kezeletlen trauma hatására a sértett könnyen kerülhet olyan állapotba, hogy nem képes a korábbi életvitelét folytatni, bezárkózik, szorong, a kapcsolatai megszakadnak és az életminősége fokozatosan romlik. Noha ez a súlyosabb, illetve erőszakos bűncselekmények áldozatai körében fordul elő nagyobb gyakorisággal, de bekövetkezhet akár egy „egyszerű” betörés után is, amikor a sértett többet nem akarja (vagy nem meri) az otthonát elhagyni, vagy éppenséggel fél oda visszatérni.

⁸ MATT, Eduard – WINTER, Frank: „Täter-Opfer-Ausgleich in Gefängnissen – Die Möglichkeiten der restorative justice im Strafvollzug” *Neue Kriminalpolitik*, 2002/4. 128–132. o.

⁹ McCOLD, Paul: *Toward a Mid-Range Theory of Restorative Criminal Justice*. Paper presented to Restorative Practice in Action, Second International Conference on Conferencing and Circles, August 2000, Toronto, 2000. https://www.academia.edu/15251364/Toward_a_Mid_Range_Theory_of_Restorative_Criminal_Justice_A_Reply_to_the_Maximalist_Model; MIERS, David: *An international review of restorative justice*. Crime Reduction Series Paper 10, London, Home Office, 2001.

3. A MEDIÁCIÓ

A mediáció napjainkban a helyreállító módszerek egyik legismertebb fajtája, olyan konfliktuskezelő technika, amely egyidős az emberiséggel. A büntetőügyek formális bírói ítélezéstől való elterelése érdekében alkalmazott mediáció az Egyesült Államokban indult meg az 1970-es években. 1978-ban az áldozat–elkövető–békéltetés koncepciója átlépte Amerika határát. 1979-ben Anglia is programokat dolgozott ki, először a fiatalkorúak eseteinek kezelésére. A sikerek eredményeként a mediáció ezt követően megállíthatatlanul terjedt tovább Európa-szerte.

Az Európa Tanács 1999-es ajánlása szerint mediáció minden olyan eljárás, amikor az áldozat és az elkövető felhatalmazást kap és önkéntesen vállalja, hogy egy harmadik fél (közvetítő) segítségével aktívan részt vesz a bűncselekmény miatt létrejött kár helyrehozatalának megoldásában.¹⁰ Ez a megfogalmazás gyakorlatilag minden lényeges elemről szól, így az elkövető és az áldozat önkéntes vállalásáról, a mediátor segítségéről, és jelzi a kárhelyreállításról szóló megállapodást. Nem említi viszont a tettesi oldalon a célt: a reintegrációt és a beállt következményt, így például a büntetés csökkenését. Ezzel szemben a 2018-as ajánlás, amely már a resztoratív eljárások alkalmazásáról szól (és nem titkolta a '99-es ajánlást kívánja megújítani), hasonló súlyt helyez az elkövetők visszailleszkedése elősegítésének szempontjára.

A definíciók pozitív elemeire támaszkodva elmondható, hogy a mediáció végeredményben a bűncselekmény által létrejött konfliktust úgy segít megoldani, hogy azt visszahelyezi a társadalomba, és az érintett felek „megegyezésével” állítja helyre a megsértett jogrendet úgy, hogy az mindenki számára „a lehető legkedvezőbb megoldást jelentse”, segítve ezzel a sértett másodlagos viktimizációjának elkerülését és támogatva az elkövető visszailleszkedését a közösségbe. A mediáció tehát a bűncselekmény sértettje és elkövetője között létrejövő önkéntes megállapodás arról, hogy a tettes az okozott kárt az áldozatnak egy mindkettejük által elfogadott formában és mértékben jóváteszi, és ennek következtében részben vagy egészében mentesül az adott társadalomban egyébként mindenkor szokásos felelősségre vonás következményei alól. A felek közötti egyezkedés közvetítő segítségével zajlik.

A mediáció során egy semleges harmadik fél (képzett közösségi önkéntes – főként a skandináv országokban – vagy szakember, mint például Németországban vagy Magyarországon a pártfogók) közvetít a megbeszélésen az áldozat és az elkövető között, akik elmondják, hogyan érintette őket a bűncselekmény, tényeket, információkat osztanak meg egymással, megalkotnak egy írott jóvátételi megállapodást, elkészítenek egy utánkövetési tervet, így erősítve meg az áldozatot az igénye teljesülésében és az elkövetőt a vállalása teljesítésében. Fiatalkorú elkövetők esetében rendszerint a szülők is jelen vannak, noha részvételi szintjük sokféleképpen változik.¹¹

¹⁰ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottság R (99) 19 számú Ajánlása a büntető ügyekben alkalmazott mediációról (fordította: Fellegi Borbála).

¹¹ HATVANI Erzsébet: „Helyreállító igazságszolgáltatás, mediáció a büntető igazságszolgáltatásban, a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában” In: Vig Dávid (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 67. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 13–26. o.

3.1. Mediáció Magyarországon

Magyarországon 2007. január 1. óta alkalmazható a közvetítői eljárás vagy más néven mediáció a büntetőügyekben.¹² Erre az adott lehetőséget, hogy a *2006. évi LI. törvény* több ponton módosította a büntetőeljárás törvényt (a továbbiakban: 1998. évi Be.),¹³ és új büntethetőséget megszüntető okként iktatta be a büntető törvénykönyvbe (a továbbiakban: 1978. évi Btk.)¹⁴ a tevékeny megbánást, amelynek bevezetése a mediáció feltételét képezte.

A közvetítéssel kapcsolatos másik lényeges jogszabály, amely a büntetőszabályozás mellett feltétlenül megemlítendő *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXIII. törvény* (Bktv.), amely szabályozza a közvetítők tevékenységét, feladatait és más ehhez kapcsolódó gyakorlati kérdéseket. Eszerint a büntető- (illetve 2014-től a szabálysértési) ügyekben folytatott közvetítői eljárásban az e feladatra kiképzett pártfogó felügyelők járhattak el mediátorként. Jelenleg, a szervezeti átalakulások folytán a mediátorok a fővárosi és a megyei kormányhivatalok keretei között látják el feladataikat, a nagyobb megyékben és a fővárosban a kormányhivatalok Gyámügyi és Igazságügyi Főosztályán, a kisebb megyékben a Hatósági Főosztályon. A pártfogó felügyelői tevékenység szakmai irányításáért az igazságügyi miniszter felelős, a szakmai irányító jogköröket az igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkár gyakorolja.

Emellett Magyarországon egy 2007-es módosítást követően¹⁵ ügyvédek is eljárhatnak közvetítőként, amennyiben képzésen vesznek részt és felkerülnek a közvetítői névjegyzékbe. Az eljárás ügyvéd esetében is ugyanaz, mint pártfogó közvetítő esetében.

A mediációt érintő szabályozás az elmúlt tíz évben folyamatosan alakult, és úgy tűnik, a jogalkotó segíteni kívánta a fejlődő lehetőség kibontakozását.

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) alapján változott a tevékeny megbánás helye, és alkalmazhatósági köre is szélesedett (Btk. 29. § 3 bekezdés). Eszerint a törvényben meghatározott, az élet, a testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség és/vagy három évnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek elkövetése esetében van helye. Emellett a törvény indokolása szerint nincs akadálya a közvetítői eljárásnak, „ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményekkel szorosan összefüggő vagy halmazatban álló más (nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett) bűncselekmény is megvalósult. Továbbá indokolt, hogy olyan esetekben, amikor nincs sértett, de az ügyész perindításra jogosult, az ügyész vagy más állami hatóság (fogyasztóvédelem, környezetvédelem) is kerülhessen alkupozícióba, és közvetítői eljárást lehessen lefolytatni”. Azaz a közvetítés alkalmazásának lehetősége e tekintetben is gyarapodott.

¹² Meg kell említeni, hogy mediációra nem csak büntetőügyekben kerülhet sor Magyarországon. Családjogi és más polgári peres eljárásokban már korábban lehetővé vált a mediáció alkalmazása, amelynek megtörténtéről a per megindítása előtt a feleknek nyilatkozni kell.

¹³ „1998. évi Be.” – 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

¹⁴ „1978. évi Btk.” – 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

¹⁵ 2007. évi CLXIII. tv. 3. §.

A törvény tartalmaz kizáró okokat a bűncselekmény jellegére, illetve az elkövető személyére tekintettel, amelyek megléte esetén nem alkalmazható a mediáció.

A felnőttek eseteiben eredményes közvetítés esetén, ha az elkövető büntethetősége megszűnik, az ügyész az eljárást megszünteti, más esetben pedig vádat emel. A három évet meg nem haladó büntetéssel fenyegetett cselekmény esetén az ügyész a vádemelést egytől két évig terjedő időre elhalasztja, ha a gyanúsított a teljesítést megkezdte, de még nem fejezte be. Ha az előbbi bűncselekmények három évnél súlyosabban, ám öt évnél nem súlyosabban büntetendők, és az egyéb törvényi feltételek is fennállnak, akkor a sikeres közvetítői eljárás eredményes lezárását követően a büntetés korlátlanul enyhíthető. *A fiatalkorúak esetében egységesen az öt éves büntetési tételkeret a lehetséges felső határ* (Btk. 107. §). Fontos kiemelni, hogy a tevékeny megbánás jogintézménye nem korlátozódik a vagyoni jellegű jóvátételre, és kizárólag akkor van helye, ha mind a sértett, mind az elkövető beleegyezik, hogy közvetítői eljárásra kerüljön sor.

A tevékeny megbánás érvényesülésének kereteit a kezdetektől a büntetőeljárás adta. Az új büntetőeljárási törvény (a továbbiakban: Be.)¹⁶ – a pozitív tapasztalatokra alapozva – tágra nyitotta a mediáció alkalmazhatóságát a büntetőügyekben. A közvetítői eljárást érintő legfontosabb változás – a törvény indokolása szerint – az, hogy alkalmazhatósága elvállal a tevékeny megbánás anyagi jogi büntethetőséget megszüntető ok feltételeitől.

A közvetítői eljárás egy sorba került más, a nyomozás során alkalmazható felfüggesztési okokkal, és súlyosabb bűncselekmények, illetve a hatályos törvényben felsorolt bűncselekménycsoportok mellett *más* bűncselekmények miatt is lehetővé teszi az intézmény alkalmazását. A megfogalmazott cél itt is a sértett részére történő jóvátétel és a gyanúsított magatartásának kedvező változása. A módosítás nem érinti azt az anyagi jogban szereplő korlátot, hogy a büntethetőség megszűnésére, illetve a büntetés korlátlan enyhítésére ne kerülhessen sor a súlyos bűncselekmények esetében. A változtatás eredményeként elérhetővé válik a közvetítői eljárás *a megállapodásos eljárás* keretében is, tehát a terhelt súlyosabb bűncselekmény esetén is gyakorolhat jóvátételt, a megállapodásban foglalt meghatározott nemű és mértékű büntetésért cserébe. A törvény mindezek mellett megőrzi a közvetítői eljárás hatályos alapjait, így arra csak mindkét oldalról önkéntes alapon, a jóvátétel valószínűsítése esetén kerülhet sor feltéve, hogy a kedvezmény nem ellentétes a büntetés kiszabásának elveivel vagy az eljárás lefolytatásának mellőzésével.¹⁷

Jól látható emellett a törvényhozói szándék a közvetítés alkalmazásának bővítésére a büntetőeljáráson kívül is. Ennek volt jele az elmúlt években két új terület bevonása a mediáció alkalmazásába. Az egyik a szabálysértési törvény¹⁸ módosítása, amelynek alapján 2014. január 1-jétől a szabálysértési eljárásban is alkalmazható a közvetítői eljárás.

¹⁶ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

¹⁷ A 2017. évi XC. törvény indokolása a büntetőeljárásról.

¹⁸ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, amit a 2013. évi CLXXXVI. törvény rendelkezései módosítottak.

Emellett találkozhatunk a mediáció lehetőségével az új büntetés-végrehajtási kódexben¹⁹ is, ahol a 171. § (1) bekezdése szerint: „A fegyelmi jogkör gyakorlója az elítélt másik elítélt sérelmére megvalósított fegyelemsértése miatt indult eljárást megszüntetheti, a fenytetés végrehajtását felfüggesztheti, ha az elítélt közvetítői eljárásban vesz részt.” Bár ezek viszonylag kis lépések voltak, mégis reményt keltettek.

3.2. A magyarországi gyakorlat

A mediáció alkalmazása sikertörténet Magyarországon. A hivatalos statisztikai adatok szerint²⁰ már az alkalmazás első évében az összes sértett több mint egy százalékát érintette a közvetítés, több mint 2400 közvetítői eljárást folytattak le az igazságügyi hivatalok. Az ügyek jelentős részét ekkor még a bíróságok utalták mediációra, egyes kritikus megfogalmazások szerint azért, hogy ilyen módon szabaduljanak elfekvő eseteiktől. Ennek ellenére a felek és a szakemberek pozitív tapasztalatokat szereztek, mert ettől kezdődően folyamatosan emelkedett az ügyek száma. A későbbiekben a mérleg nyelve egyértelműen az ügyészi kezdeményezések felé mozdult el, és az ügyek többsége már korai szakaszban elterelésre kerülhetett. Ez egybecsengett azzal a törvényhozói akarattal, hogy bírósági szakaszban csak akkor indulhasson közvetítői eljárás, amennyiben annak már ügyészségi szakaszban is helye lett volna, ám valami miatt erre nem került sor.²¹

Ezek a korábbi vizsgálatok során tett megállapítások a későbbiekben sem változtak jelentősen.

A 2016–2018-as évek adatai tekintve úgy tűnik, hogy nagyobb változások nem tapasztalhatók, az éves ügyforgalom nem jelentősen, de meghaladja a hatezret, amiből négyezer körüli az új ügyek száma.²² Az esetek nagyobb százalékában továbbra is felnőtt korú elkövetők vesznek részt az eljárásokban, míg csak kb. tíz százalékban volt az elkövető fiatalok. Felnőttek körében az esetek jellemzően továbbra is sorrendben a közlekedési, a vagyon elleni és kisebb arányban az élet, a testi épség és az egészség elleni cselekmények köréből kerülnek ki, míg a fiataloknál a közlekedési bűncselekmények körében – nyilvánvaló életkori sajátosságok miatt – igen ritkán fordul elő közvetítés. Érdekes módon mind a fiatalok, mind pedig a felnőttek eseteiben körülbelül az ügyek kétharmada zárul sikeres teljesítéssel.²³

Meg kell említeni azt is, hogy 2015 óta a szabálysértési ügyekben alkalmazott közvetítések száma meghaladja a kétezres nagyságrendet.

¹⁹ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CXX. törvény

²⁰ Az Egységes Nyomozó hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (a továbbiakban: ENYÜBS) adatai alapján.

²¹ Vádemelést követően, ha a közvetítői eljárás lefolytatásának helye lehet, de az ügyész nem utalta az ügyet közvetítői eljárásra, a bíróság a vádirat kézbesítésével egyidejűleg tájékoztatja a vádlottat, a védőt és a sértettet a közvetítői eljárás iránti indítvány megtételének lehetőségéről és a közvetítői eljárás következményeiről. A Kúria a 2012. évi C. törvény és az 1998. évi XIX. törvény közvetítői eljárásra vonatkozó egyes rendelkezései értelmezéséről szóló 3. BK véleménye (a továbbiakban: 3. BKv).

²² Az ENYÜBS adatai alapján.

²³ Az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program (OSAP) adatai alapján.

4. A MEDIÁCIÓ ÉS MÁS RESZTORATÍV ESZKÖZÖK JÖVŐJE

Az ET 1999-es R(99) 19. számú, a büntetőügyekben folytatott közvetítésről szóló ajánlása eredményeit 2007-ben az Európa Tanácsnak az igazságszolgáltatás hatékonyságával foglalkozó európai bizottsága (CEPEJ) monitorozta a tagállamokban. E vizsgálat hiányosságokat tárt fel sok tagállamban a helyreállító igazságszolgáltatás ismeretét, alkalmazhatóságát és képzését illetően a büntető igazságszolgáltatási folyamat egyes szakaszaiban.

Mindazonáltal a CEPEJ értékelése azt sugallta, hogy az 1999-es ajánlás egyértelmű hatást fejtett ki számos európai országban.²⁴

2012-ben az Európai Parlament és a Tanács megalkotta a 2012/29 EU irányelvet (2012. október 25.) (a továbbiakban: az irányelv) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. Az irányelvben a „büntetőügyekben történő közvetítéssel” kapcsolatos terminológia használata már visszaszorult, míg a „helyreállító igazságszolgáltatás” megfogalmazás mind az elvek, mind a gyakorlat szintjén egyre nagyobb teret kapott.

A direktíva azonban a helyreállító igazságszolgáltatás jogához való hozzáférés tekintetében megállt a bűncselekmények áldozatainál, és kizárólag az ő szempontjaikat hangsúlyozza – egyébként célját tekintve érthető módon –, míg az elkövetők számára nem biztosít hasonló védelmet. Ezt mutatja, hogy nem tér ki a napjainkban hasonlóan jelentős más megközelítésekre, mint például a helyreállító igazságszolgáltatás szerepére a dezisztencia, vagyis az elkövetők bűnelkövetői útból való kilépése²⁵ elérésében.²⁶

A 2018-as ajánlás ennél tovább megy, és elérendő célként hangsúlyozza az elkövetők reintegrációját is. Rámutat ugyanakkor arra is, milyen jelentős szerepe van a politikai és szakmai döntéshozónak és más, a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő szakembernek a helyreállító igazságszolgáltatás előmozdításában, engedélyezésében vagy felhasználásában, vagy egyébként a helyreállító elvek megértésében és nem utolsósorban a munkájukba való integrálásban.

A magyar büntetőeljárás reform a hazai jogalkalmazók számára azt üzenete, hogy a hatékony működés megteremtése, a teljesítőképesség fokozása mára a büntető igazságszolgáltatás alapkövetelményévé vált.²⁷ Mindez részben annak a szemléletváltásnak köszönhető, ami azt sugallja, hogy az állam elsősorban kezelni, és nem meg-

²⁴ European Committee on Crime Problems (CDPC)b. Commentary to Recommendation CM/Rec(2018) 8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters.

²⁵ SZABÓ Judit: „A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében” *Alkalmazott Pszichológia*, 2012/2. 73–88. o.

²⁶ Erről részletesen lásd MARDER, Ian D.: „Restorative justice and the Council of Europe: an opportunity for progress” *Penal Reform International*, 2018. július 4. <https://www.penalreform.org/blog/restorative-justice-and-the-council-of-europe/>

²⁷ FARKAS Ákos: „A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátai” In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, Complex Kiadó, 2006. 694. o.

oldani kívánja a bűnözés előidézte problémákat. Ugyanakkor azonban kétségtelen az is, hogy ezzel egyidejűleg nagyobb teret enged a sértett igényei érvényesítésének és a számára adandó jóvátételnek, ami mindenképpen üdvözlendő.

Azt, hogy ez a változtatás mennyire időben történt, mi sem indokolja jobban, mint a 2018-as új ET ajánlás megszületése. Bár ez jogilag nem kötelező érvényű a tagállamok részére, de lehetőséget biztosít arra, hogy az európai kormányokat és a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó szakembereket minden szinten bevonják a helyreállító igazságszolgáltatás fejlesztésébe. Figyelembe véve, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete nemrégiben új határozatot fogadott el, amelyben elkötelezte magát a helyreállító igazságszolgáltatásra vonatkozó dokumentumainak aktualizálására, a 18-as ajánlás kidolgozója, *Ian Marder* optimista a resztoratív igazságszolgáltatás további sorsával kapcsolatban.²⁸

Ami a magyarországi helyzetet összességében illeti e téren, a Be.-módosítás eredményeként tágra nyíló elterelési lehetőségek csak az eljárás első, nyomozati szakaszára érvényesek, míg a bírósági eljárásból teljes mértékben kiszorult a mediáció – vagy bármilyen más resztoratív eszköz – igénybevételének lehetősége, azaz nem lehetünk maradéktalanul elégedettek. Ez ugyanis, szemben a korábbi szabályozással, teljességgel ellentmond az ajánlás 18. szakaszában foglaltaknak, amely szerint a helyreállító igazságszolgáltatásnak „általánosan elérhető szolgáltatásnak” kell lennie, ami azt jelenti, hogy az a „büntető igazságszolgáltatási folyamat minden szakaszában hozzáférhető” (6. és 19. cikk). Hazánkban ugyanis nyilvánvaló, hogy a resztoratív megoldások egyike sem érhető el a büntetőeljárás minden szintjén. Emellett továbbra sem alkalmazható mediáció a szabadságvesztés büntetésüket töltők és korábbi sértettjeik között, így a *Bv. Kódex* kezdeti pozitív lépéseit követően – amely egyes belső konfliktusok elrendezésében ad teret a közvetítés igénybevételének – továbbra sincs lehetőség a jogerős ítéletét követően megbánást mutató bűnelkövető és az azt kívánó sértett intézményesített találkozására.

Így, bár alapvetően jó irányba indult el szabályozásunk, nem mondható el, hogy nincs már mit tenni a területen. Az, hogy végül a jogszabályi változások eredményeként hogyan változik majd, és szélesedik-e lényegesen a közvetítői eljárás alkalmazási köre, illetve hogy mindez jelentősen kihat-e a sértettek, segíti-e elkerülni a másodlagos viktimizációt (ami a 2012-es EU-direktíva egyik fő célkitűzése), továbbá erőteljesebben segíti-e az elkövetők reintegrációját, az eltelt idő rövideége miatt még nem ítéltető meg. Az azonban mindenképpen elmondható, hogy bár az új Be. szemlélete alapvetően segíti a mediáció alkalmazását az egyik oldalon, és ezzel támogatja a sértetti érdekek szélesebb körű érvényesíthetőségét, a másik oldalon a közvetítés lehetőségének leszűkítése a vádemelésig, bár az eljárás gyorsítását segíti, a közvetlen érintettek, a sértett és a bűnelkövető szempontjából indokolatlannak és értelmetlennek tűnik, különösen az új ajánlás tükrében.

²⁸ MARDER, Ian: „Communicating and collaborating across nations, professions and disciplines in restorative justice” *The International Journal of Restorative Justice*, 2016. Vol. 4., No. 2., 237-246. o.

A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLYEK JOGAI A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

1. ELŐSZÓ

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv.-ben (a továbbiakban: Be.) a jogalkotó megteremtette a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportját, és ennek létrehozásával együtt plusz garanciákat is adott az ebbe a körbe tartozóknak. Legtöbbször egyfajta sérülékeny csoportokról van itt szó, de ez a név nem jelenik meg a törvényben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az idevonatkozó normákat, hogy külön fejezetet szentel ezeknek a szabályoknak. Teszi ezt azért, hogy az egyéniesítés tényleges érvényesülése biztosítottá váljon. Ugyanakkor a különleges bánásmódra vonatkozó szabályok, bár nem külön fejezetben, de az *1998. évi XIX. tv.*-ben (továbbiakban: régi Be.) már helyet kaptak. Az új Be. akarta ezt először bevezetni, figyelembe véve az erre vonatkozó EU-irányelvet, de a kitűzött határidő korábban lejárt, mint hogy az új kódex elkészült volna, ezért a jogalkotó 2015-ben arra kényszerült, hogy az akkor hatályos törvénybe építse be azokat a szabályokat, amelyeket az irányelv a tagállamoktól elvárt. Ebben a körben az új Be. újítása leginkább csak annyi, hogy az addigi szétszórt elhelyezést megszüntette. A külön fejezet alapja, hogy az egyéniesítés szempontjai nagyobb hangsúlyt kapjanak és jobban érvényesüljenek a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi szempontjai.

A különleges bánásmódot igénylő személyek pusztán attól, hogy bekerülnek e csoportba, nem feltétlenül ugyanazokkal a plusz jogokkal rendelkeznek. A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok leginkább a sértetteket és a tanúkat illetik meg, persze csak abban az esetben, ha rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyek alapján a Be. XIV. fejezete rájuk vonatkozik. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabályát kell alkalmaznia a jogalkalmazónak.

Fontos szabály, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a plusz garanciákról, kivéve azokat, amelyeket a törvény értelmében kötelezően kell alkalmazni.

Kiemelt rendelkezése a Be.-nek továbbá, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

* PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI.

2. A SÉRTETT MINT KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY

2.1. A különleges bánásmódra vonatkozó normák helye és szerepe a Be.-ben

Mint az Előszóban említettem, a Be.-ben a jogalkotó igyekszik egy helyen, a XIV. fejezetben szabályozni a különleges bánásmóddal kapcsolatos rendelkezéseket, amelyek nem csak a sértettre vonatkoznak, bár fő szabály szerint őt és a tanút érintik. A külön részben történt elhelyezés alapja az egyéniesítés szempontjainak hangsúlyosabb érvényesítése és a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi igényeinek kiteljesedése. Ezek a szabályok egyrésztől meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek, másrésztől megjelenítik azokat a rendelkezéseket, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell. Harmadrésztől kitér a fejezet arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe a csoportba.

Fő szabály szerint az idetartozó normák, mint említettem, a sértettekre és a tanúkra vonatkoznak, amennyiben rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyeket a Be. megkövetel. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabálya érvényesül csupán, hiszen a különleges bánásmódot igénylő személyeket – pusztán attól, hogy ebbe a csoportba tartoznak – nem feltétlenül ugyanazok a plusz jogok illetik meg.

A Be. kimondja, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a számára biztosított plusz garanciákról, kivéve azokat, amelyeket a törvény kötelezően biztosít. Ez azt jelenti, hogy bizonyos intézkedéseket a jogalkalmazónak meg kell tennie, még abban az esetben is, ha ezt a jogosult nem igényli.

A Be. azt is kimondja, hogy a csoportban lévők számára megadott jogok is csak addig terjednek, ahol mások (például a terhelt, a védő) jogai kezdődnek. Utóbbi megállapítás azt jelenti, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

A sértett, egyéb feltételek megléte esetén is csak akkor tartozhat a különleges bánásmódot igénylők csoportjába, ha természetes személyről van szó. Jogi személy esetében kizárt a plusz garanciák szavatolása.

A törvény értelmében a sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, illetve kötelezettségeit teljesíteni. A különleges bánásmódot igénylő személyes jellemzőihez tartozó körülmények között említhetjük az életkorát, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapotát, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyát.

Az eljárás tárgyát képező cselekménynél a jogalkotó a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellegét említi, e tényállások esetében a sértett különleges bánásmódot igénylő személynek minősül. Például a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni

bűncselekmények tartoznak ide, amelyek esetében a sértettek külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személyeknek minősülnek.²

2.2. A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolás megállapítása

Egyrészt a törvény erejénél fogva – jogalkalmazói döntés nélkül – különleges bánásmódot igénylő személynek minősül a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személy, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

Másrészt a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság vagy hivatalból, vagy az érintett indítványára dönthet úgy, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódban részesüljön. Döntésének alapja mindig az egyéni értékelés.

A különleges bánásmód megállapításának felülvizsgálatára is sor kerülhet az eljárás folyamán, ami nemcsak azt jelenti, hogy ezt utóbb meg lehet szüntetni, hanem azt is, hogy újabb egyéni értékelés elvégzésével egyes intézkedéseket mellőzhet a jogalkalmazó, míg másokat pedig alkalmaz attól függően, hogy a körülményekben lényeges változás állt be.

2.3. A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések³

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és védelme érdekében történnek. A kímélethez tartozik például a törvény azon rendelkezése, miszerint fokozott körültekintéssel kell eljárni a csoportba sorolható személlyel kapcsolatban a magánéletét tekintve, továbbá a kapcsolattartás során. Ugyancsak a védelemhez tartozhat az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalmazó gondoskodik róla, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy az eljárási cselekmény folyamán, valamint helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Védelmi intézmény továbbá az is, amikor az eljárási cselekményt a hatóság különleges, erre a célra fenntartott helyiségben végzi vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétét. A bíróság a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről ki is zárhatja a nyilvánosságot.

A bűncselekmény jellegére tekintettel is különleges bánásmódban részesülhet a sértett, továbbá a tanú, amikor a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűn-

² A fő szabály mellett a sértetten és a tanún kívül más személyek is ebben a bánásmódban részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat a védő, a szakértő, a szaktanácsadó, a vagyoni érdekelt, valamint mindezek, továbbá a sértett és a tanú segítői. Ide soroljuk azokat is, akik a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozó bármely személyre tekintettel számíthatnak különleges bánásmódra. A felsoroltak leginkább csak személyes védelemben részesülhetnek.

³ A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai, annak ellenére, hogy a Be. igyekszik az ide vonatkozó rendelkezéseket egy helyen szabályozni, nem mindig követhetők. Ennek oka, hogy a törvény új fejezetében vannak olyan jogok, amelyek a csoportba tartozókra általánosan érvényesek, és vannak olyanok, amelyek csak a tizennyolcadik, illetve a tizennegyedik életévüket be nem töltőkre, továbbá vagy csak a sértettek és/vagy a tanúkra, de előfordul az is, hogy a tanúk csoportján belül csak a tizennegyedik életévüket be nem töltött személyekre vonatkoznak.

cselekmény valósult meg. Ebben az esetben a sértettek – az előbbieken túlmenően – különleges bánásmódban részesülnek. Az ide sorolható többletintézkedések között szerepel, hogy a nyomozás során a sértettet csak vele azonos nemű személy hallgathatja ki. A sértett jelenlétében zajló más eljárási cselekményen az eljáró nyomozó hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie. Mindezekon túlmenően a nyomozó hatóságnak biztosítania kell, hogy a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt minden alkalommal ugyanaz a személy végezze. A Be. ugyanakkor azt is kimondja, hogy ezektől az intézkedésektől három esetben eltérhetnek: akkor, ha a sértett ezt kifejezetten kéri (sértetti indítványra), vagy akkor, amikor ehhez hozzájárul. Az eltérés harmadik esete, ha az eljárás eredményességének biztosítása elkerülhetetlenné teszi a rendelkezésektől eltérést.

A különleges bánásmód esetében a Be. további rendelkezése, hogy a sértett személyesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

Amikor a sértett nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, a törvény értelmében az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy erre alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni, kivéve, ha az eljárási cselekmény ott nem hajtható végre, vagy ha a sértett jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete, illetve védelme más módon is biztosítható. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt készít, ha a sértett kiskorú. Az olyan helyszínen pedig, ahol a kiskorú sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény folyik, a terhelt és a védő személyesen nem lehet jelen. A kiskorú érdekében és védelmében telekommunikációs eszköz alkalmazásával gondoskodnak arról, hogy az eljárási cselekményen kizárólag az eljáró bírót, ügyészt vagy nyomozó hatóság tagját lássa. A vádemelés után lehetőség van arra is, hogy a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezze el. Azoknak a személyeknek, akik az eljárási cselekményen a kiskorú sértettel együtt részt vesznek, a kérdésfeltevési joga annyiban korlátozott, hogy a sértettnek közvetlen kérdést nem tehetnek fel, csak erre vonatkozó indítvánnyal élhetnek. Abban az esetben pedig, amikor a kiskorú sértett részvétele a tárgyaláson kötelező, a bíróságnak a nyilvánosságot ki kell zárnia a tárgyalás e részéről. Nem zárt tárgyalásról van ekkor szó, mert nem a tárgyalás egészéről zárják ki a nyilvánosságot, hanem csak arról a részéről, ahol a kiskorúnak jelen kell lennie.

Az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be, a fentiekon túlmenően plusz jogokat kap a jogalkotótól. Ide tartozik például, hogy a bíróság a sértett védelme érdekében hivatalból vagy indítványra mellőzheti a sértett tanúként történő kihallgatását, de csak akkor, ha a kihallgatás a nyomozás folyamán már megtörtént, továbbá ha arról kép- és hangfelvétel is készült. A sértettnek a nyomozás során tett tanúvallomása bizonyítási eszközként viszont felhasználható.

A Be. értelmében a tizennyolc éven aluli tanú vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ez a szabály a sértettre is vonatkozik, amennyiben nem töltötte be a tizennyolcadik életévét. A későbbiek folyamán látni fogjuk, hogy a fiatalok terhelt esetében is érvényes ez a szabály.

Látható tehát, hogy kiskorú sértett esetén a különleges bánásmód az életkori sajátosságok alapján⁴ illeti meg a sértettet, nem a bűncselekmény jellege miatt, mivel utóbbihoz az említett nemi bűncselekmények tartoznak, függetlenül attól, hogy a sértett kiskorú-e vagy sem.⁵ A nemi bűncselekmények felnőtt sértettjeit is megilletik azok a jogok, amelyek a különleges bánásmóddhoz tartozó személyek esetében járnak. Természetesen, ha a sértett ezeknél a bűncselekményeknél kiskorú, akkor az életkori sajátosságainak megfelelően plusz garanciákat is kap, amelyek egy része a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik, de egy részüket a Be. a kötelező intézkedések között említi. Ezek a jogok nemcsak a Be.-ből erednek, hanem a régi eljárási törvényben is szerepeltek.

2.4. A kiskorú sértettre vonatkozó szabályozás az 1998. évi Be.-ben

Az 1998. évi Be.-ben az alábbi plusz szabályok vonatkoztak a kiskorú sértettekre:

- képviseletét a törvényes képviselője látja el;
- sérelmére elkövetett meghatározott bűncselekmények⁶ esetén a büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni;
- idézésében, illetve értesítésében egyidejűleg a kiskorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon tájékoztatást kell adni az idézés, illetve értesítés tartalmáról;
- idézéséről gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodik (ha a kiskorú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, a gondozója útján kell idézni, illetve értesíteni); ha kiskorú nem jelenik meg, és gondozója nem igazolja, hogy a kiskorú meg nem jelenésében vétlen, a gondozó rendbírsággal sújtható, és a meg nem jelenéssel okozott költség megtérítésére határozattal kötelezhető;
- idézését és értesítését a törvényes képviselőjével is közölni kell;
- a nyomozási bíró előtti eljárásban az ügyész, a gyanúsított, a védő, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint a kiskorú tanú gondozója és törvényes képviselője a tanúnak vagy kivételes esetben a gyanúsítottnak a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását is indítványozhatja;

⁴ Ezt juttatja kifejezésre az a több évvel elkezdődött projekt, amely a „gyermekbarát igazságszolgáltatás” név alatt „híresült” el. Számtalan tanulmány született ezzel kapcsolatban, például GYURKÓ Szilvia: „Gyermekbarát igazságszolgáltatás” In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 49.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012. 107–117. o.; BALÁZS Réka – GYURKÓ Szilvia – NÉMETH Barbara: „Büntetőeljárás alá vont fiatalok eljárásai jogainak érvényesülése az Európai Unióban” *Ügyészek Lapja*, 2017/ 3–4. 87–141. o.

⁵ A kiskorú veszélyeztetése bűncselekmények kapcsán folytatott kutatások között Solt Ágnes tanulmányát kell megemlítenünk. A szerző a kutatásakor száz aktát elemzett ebben a témában, és átnézte a legfrissebb ajánlásokat is. Lásd SOLT Ágnes: „A »gyermekbarát igazságszolgáltatás« hasadásairól” In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 55.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 47–62. o.

⁶ Élet, testi épség, egészség, nemi élet szabadsága, nemi erkölcs, a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmény miatt vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha ez a kiskorú sértett érdeke – így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette –, illetve ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él.

- a bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal az eljárásban részt vevő kiskorú védelme érdekében ki-zárhatja;
- a tanács elnöke az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára, valamint hivatalból a tanúnak vagy kivételes esetben a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el;
- a zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatandó tanút a bíróságon elkülönített helyiségben kell elhelyezni. (Az elkülönített helyiségben kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetében a törvényes képviselője vagy gondozója, illetve szükség esetén a szakértő, a tolmács és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen.)

Összehasonlítva az 1998. évi⁷ és az új Be. szabályozását, az alábbiakban történt változás:

- ha a csoporthoz tartozó tanú kihallgatása telekommunikációs eszköz segítségével történik, az új Be. alapján az eljáró jogalkalmazó elrendelheti, hogy a tanú az eltérő helyen jelen lévő terheltet ne láthassa, illetve hallhassa; a jogalkalmazó elrendelheti továbbá, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait technikai eszközökkel eltorzítsák;
- a Be. alapján a védő és a terhelt személyesen nem vehet részt a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény helyszínén. Ha a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatását a terhelt vagy a védő indítványozta, a tanú részvételét igénylő eljárási cselekményen a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság biztosíthatja az indítványt előterjesztő terhelt és védője személyes jelenlétét;
- az 1998. évi Be.-ben a törvény általánosságban megengedte, hogy a védő jelen lehessen az általa indítványozott tanú kihallgatásán, és a korlátozás a tizen-négyszer aluli tanú tekintetében a nyomozási bíró előtti kihallgatásra vonatkozott.

Mivel az eljárás menetében 2018-tól lényeges változás történt, amikor is az új Be. általánosságban szakított a nyomozási bíró előtti bizonyítási eljárással,⁸ nehéz a két szabályozást egybevetni.

⁷ A régi magyar szabályozás részletes bemutatására lásd VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2016.; ÓDOR Éva: „A gyermekkorú tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárás során” *Jogiforum.hu*, 2016.07.14. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/789>; RÉPÁSSY A.: Gyermek tanúk a büntetőeljárásban – kihallgatás a régi és az új büntetőeljárásról törvény szerint. *Arsboni.hu*, 2017. november 14. <http://arsboni.hu/gyermek-tanuk-buntetoeljarasban-kihallas-regi-es-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-szerint/>

⁸ LENCSE Balázs: „Specifikus védelmi szükséglet, avagy különleges bánásmód az uniós normáktól az új büntetőeljárás kódexig” *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 72. o.

3. A TANÚ MINT KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY

A valamennyi tanút érintő és a tanú helyzetét könnyítő intézkedések a Be.-ben is szétszórta szerepelnek, akárcsak korábban. Ha áttekintjük az egész kódexet, és megpróbáljuk összeszedni a valamennyi tanúra vonatkozó intézkedések sorát, akkor például azt a rendelkezést találjuk, hogy a tanú írásban tehet vallomást. Emellett továbbra is lehetőséget ad az új törvény arra, hogy a tanú személyes adatait zártan kezeljék és a tanú érdekében ügyvéd járhasson el. A felismerésre bemutatás esetén a felismerő észlelhetőségét ki lehet zárni, és a szembesítés is mellőzhető. Ezek legtöbbször lehetőségek, nem kötelező szabályok; a jogalkalmazói mérlegelésen múlik, hogy a tanú élhet-e ezekkel a jogokkal.

A különleges bánásmódot igénylő csoportba sorolt tanú esetében az eljárás folyamán tett intézkedéseket a jogalkalmazóknak a tanúk kíméletével kell végezniük. További kötelező szabály, hogy a jogalkalmazónak a tanú személyes adatait zártan kell kezelnie, a tanút személyes védelemben kell részesítenie, meghatározott feltételek esetén pedig egyrészt különösen védetté kell nyilvánítania, másrészt pedig fel kell vennie a külön törvény által szabályozott védelmi programba. A jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik a törvény azon rendelkezése, miszerint a tárgyalás nyilvánosságát korlátozzák-e vagy sem, mivel ez utóbbi esetben a Be. úgy fogalmaz, hogy a tárgyalás nyilvánossága korlátozható.

3.1. A tanú védelme

A szervezett bűnözés megjelenésével szükségessé vált Magyarországon a tanú jogi védelme. Mivel a tanú olyan személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, ezért vallomása értékes bizonyítási eszköz az eljárásban. Így a jogalkotónak és a jogalkalmazónak olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a tanú a vallomását ne csak megtegye, hanem meg is tudja tenni, és ennek ne legyenek rá nézve súlyos következményei.

A tanú védelme mindig és mindenhol az állam feladata és kötelessége. Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak szüksége van a tanúk és más személyek közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban fellépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét ennek megfelelően az új büntetőeljárási törvény szabályai között önálló részben találjuk, de ezen túlmenően az ilyen eseteket külön törvény is szabályozza.

3.2. A tanúvédelem módszerei

A cél a tanút fenyegető veszély legalacsonyabb szintre szorítása. A védelem lehet fizikai, illetve a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pszichikai. A tanú védelmét szolgáló állami eszközök kínálata igen széles. Egyebek között ide tartozhatnak: az anyagi jogi eszközök, a fizikai vagy személyes védelem, az anonimitás, a különösen védetté nyilvánítása, védelmi programba való felvétel: új személyazonosság biztosítása (elköltöztetés, megváltozott személyi adatok, a külső megváltoztatása).

A tanúvédelem terén megvalósuló számos pozitív változás mellett az eljárás szervezésével kapcsolatos egyes feladatokra – egyebek között a bírósági épületek cél-

szerű kialakítására – a mai napig nem került sor, pedig erre már vannak átvethető nyugat-európai példák. Így aztán a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók általában továbbra is együtt várakoznak a bírósági folyosón.

3.2.1. Az anyagi jogi eszközök

Az anyagi jogi eszközök közül az első helyen talán a tanú befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető. Ez a hazai jogszabályban a „hamis tanúzásra felhívás” büntetéként mintegy száz éve jelen van. A hatályos Btk. Különös részében még két másik bűncselekmény is található, amelyek mind a tanúvédelem anyagi jogi eszközrendszerének tekinthetők (kényszerítés hatósági eljárásban, a tanú vesztegetéssel történő befolyásolása).

3.2.2. Fizikai védelem

A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek 1999-ig nem volt jogilag szabályozott rendszere. Ma már hatályban vannak a tanú személyi adatainak bizalmas kezelésére vonatkozó rendszabályok. Ennek értelmében a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát a hatóságoknak titkosan kell kezelniük. Ha szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti. A fizikai védelemhez tartozik a személyi védelem is, amelynek általános szabályai a kódex részei, de a részletes rendelkezéseket a Be.-n kívül, egy kormányrendeletben kell keresnünk.⁹ A személyi védelem a tanú folyamatos őrzését is jelenti, amely a személyes biztonságát szolgálja. A személyi védelemre vonatkozó adatokat az új Be. értelmében zártan kell kezelni.

3.2.3. Anonimitás

Az úgynevezett anonimitás – mint a tanúvédelem egyik lehetséges módszere – a régi és a hatályos Be.-nek is része.¹⁰ Először 1994-től volt lehetőség arra, hogy a tanú adatait zártan kezeljék.¹¹ 1998-tól kivételesen indokolt esetben a tanú nevének zárt kezelését is kimondta a jogszabály.¹² Az 1998. évi Be. hatálybalépése esetén tehát hivatalból és kérelemre is lehetőség volt arra, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék. (Ha a neve ismert maradt, akkor részleges anonimitásról, a tanú nevének zárt kezelése esetén pedig teljes anonimitásról beszélünk.) 2011-től megszüntették a személyi adatok zárt kezelése tekintetében az anonimitás két fajtáját.¹³ Az 1998. évi Be. értelmében a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hivatalból elrendelheti, kérelemre pedig elrendeli,¹⁴ hogy a tanú személyi adatait az

⁹ A büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) kormányrendelet.

¹⁰ Lásd az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23. napján kelt állásfoglalását a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tanúk védelméről, 95/C/327/04. sz.

¹¹ 1994. évi XCII. törvény.

¹² 1998. LXXXVIII. törvény.

¹³ 2010. évi CLXI. törvény.

¹⁴ Kérdés, hogy amikor az új Be. azt írja, hogy „elrendeli”, akkor ez valódi kötelezettséget jelent-e az eljáró jogalkalmazó számára.

iratok között elkülönítve, zártan kezeljék.¹⁵ Az anonimitás szavatolása mellett a veszélyeztetett személyt különösen védett tanúvá is nyilváníthatják.

3.2.4. Távmeghallgatás (zártcélú távközlő hálózat – telekommunikációs eszköz)¹⁶

A zártláncú televíziós berendezések, közismertebb hétköznapi nevén a videokonferencia vagy szakmai körökben a távmeghallgatás – amikor például a tanú nem a tárgyalóteremben és nem a vádlott fizikai jelenlétében tesz vallomást – széles körű alkalmazása is kezd elterjedni Európában, és ezen belül hazánkban is.

Technikailag a telekommunikációs kapcsolattartás úgy képzelhető el, hogy a különböző helyiségek között hang- vagy kép- és hangösszeköttetést teremtenek. Ez lehetővé teszi a történések kölcsönös és egyidejű figyelemmel kísérését. Nemcsak védelmi és kíméleti szempontok miatt alkalmazzák, hanem az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében is.

A Be. nagyobb teret enged annak, hogy az egyes eljárási cselekmények telekommunikációs eszközök használatával történjenek. Ez azt jelenti, hogy egyrészt az egyes kihallgatások és meghallgatások különböző helyszínek között mehetnek végbe, másrészt viszont ennél többet is: az eljárásban a részt vevő személyek teljes körű jelenléte is biztosítható. A távmeghallgatás a tárgyaláson kívül a büntetőeljárás menete alatt bármikor, az eljárási cselekmények bármely formájában alkalmazhatóvá válik. Az 1998. évi Be. csupán néhány esetben engedte meg a telekommunikációs eszközök használatát. A Be. nem csupán bővíti a lehetőségeket, hanem kimondja, hogy ez a technikai eszköz az eljárás bármely szakaszában – tehát nem csak a vádemelés után – használható és a büntetőeljárásban részt vevő bármely személy vonatkozásában, bármely eljárási cselekménynél, annak egész tartamára nézve alkalmazható. A telekommunikációs eszköz használatát indítványra és hivatalból is elrendelhetik. Ez az eszköz lehetőséget teremt arra, hogy a tartós vagy intenzív gyógykezelés alatt álló, a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozók jelenléte megoldható legyen. Mivel az ilyen eljárás sértheti a közvetlenség elvét, ezért minden esetben az eljáró jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy a telekommunikációs eszköz használata megengedhető-e az adott eljárásban.¹⁷

Mint említettem, indítványra is elrendelhető a távmeghallgatás. A sértett vagy a tanú akkor tehet erre indítványt, ha számára a megjelenés jelentős nehézséggel járna, de abban az esetben is, ha ez a fajta eljárás a jogérvényesítése, a kímélete vagy a védelme érdekében indokolt.

¹⁵ Az anonimitás szabályozásának változásához lásd Szabó Krisztián: „Javaslatok az új büntetőeljárási törvény tanúvédelmi szabályaihoz” *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2. 77. o.

¹⁶ A hatályos Be. a zártcélú távközlő hálózat elnevezést használja, míg az új Be. a telekommunikációs eszközt.

¹⁷ Bár a törvény meghatározza azokat az eseteket, amikor fő szabály szerint a telekommunikációs eszköz igénybe kell venni, de minden ilyen esetben azt is megengedi, hogy e törvényi előírástól a jogalkalmazó eltérhessen feltéve, hogy megfelelő indoka van erre, vagy az elérni kívánt cél más módon is biztosítható.

3.2.5. A tanúvédelem hiányosságai

A technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljesek. Más, főleg nyugat-európai országokban léteznek már személyi riasztófelszerelések, ezek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget.¹⁸

Az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok elvégzése, egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítása sem történt meg. Ez azért lenne fontos, hogy a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában például új bírósági épületeket már csak úgy építenek – a régieket is úgy alakítják át –, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak és külön útvonalakon közelíthetik meg ezeket.

Fontos kérdés, hogy a tanúk jogai nem érinthetik a terheltek és a védők jogait, a tanúvédelem pozitív intézkedései sohasem történhetnek a terhelt kárára. Ha megnéznénk az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit, akkor azt látnánk, hogy számtalan esetben azért marasztaltak el országokat, mert a terhelt bűnösségét védett tanúk vallomására alapították, s ezzel megsértették a tisztességes eljárás elvét.¹⁹

4. A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDHOZ TARTOZÓ INTÉZKEDÉSEK A TERHELT ESETÉBEN

A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozhat a terhelt is; egyrészt akkor, ha fogvatékos személynek minősül, másrészt pedig akkor, ha a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be. Harmadrészt abban az esetben is a csoporthoz tartozhat, ha a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyára tekintettel ez indokolt.

4.1. A fogvatékos személynek minősülő terhelt

Külön jogszabály szerint fogvatékos személynek²⁰ minősülő terhelttel szemben indított büntetőeljárásban a terhelt különleges bánásmódot igényel. Mindamellett a Be. fogalmazása értelmében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság dönthet arról, hogy a terhelt nemcsak abban az esetben minősülhet fogvatékos személynek, ha a külön törvény feltételeinek megfelel, hanem ezen túlmenően is, a jogalkalmazó megítélése következtében. A mérlegelési jogkörbe tartozik, hogy a terhelte fogvatékos személynek minősíthetik.

¹⁸ Például Svédországban ez hatékonyan működik.

¹⁹ Az EJEB-döntések elemzése önálló tanulmány témája lehet. Lásd erre GLUSCIC, Stjepan et al.: *Procedural Protective Measures for Witnesses: Training Manual for Law-enforcement Agencies and the Judiciary*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2006, 47–48. o.; SZABÓ: i. m. 74–75. o.

²⁰ Vö. „fogvatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja”. A fogvatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. tv. 4. § a) pont.

A Be. indokolása szerint azért van szükség arra, hogy a jogalkalmazó fogyatékosnak minősítse a terheltet a külön törvény hatálya alá tartozáson túlmenően is, mert „a gyakorlatban számtalan esetben fordul elő, hogy egy terhelt az ügyben részt vevő más terheltnek kiszolgáltatott, vagy nemi identitása vagy más személyes jellemzője alapján folyamatos inzultusok érik. A közelmúltban nem egy példát lehetett hallani arra nézve is, hogy a terhelt éppen a sértett vagy a sértett hozzátartozói által került fenyegetett helyzetbe vagy vált erőszak áldozatává. Az ilyen esetek elkerülését, illetve kezelését biztosítja egyebek mellett, hogy a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság a terhelt tekintetében is alkalmazhatja a kíméleti eszközöket, amely különösen az eljárási cselekmények megfelelő tervezése, végrehajtása útján képes a hasonló konfliktusok kezelésére.”²¹

Ha a terhelt fogyatékos személynek minősülhet, és az eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság e személyek közé sorolja őt, akkor a jogalkalmazó arról is dönthet, hogy készül-e a fogyatékos terhelt részvételével lezajló eljárási cselekményről kép- és hangfelvétel, továbbá megengedi-e igazságügyi pszichológus szakértő jelenlétét (mérlegelési jogkör). Az új Be. az első esetben ugyanis úgy fogalmaz, hogy az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, az utóbb említett-nél meg az elrendelhető szót használja: „*elrendelhető, hogy igazságügyi pszichológus szakértő legyen jelen*”. A „lehetőleg” szó erősebb, mint az „elrendelhető”, és bár a „lehetőleg” után ott szerepel a „kell” is, mégsem teszi a törvény ezeket az intézkedéseket kötelezővé. Amennyiben ugyanis mindkét esetben úgy dönt a jogalkalmazó, hogy ezektől a törvényi rendelkezésektől eltekint, senki sem fogja ezt számonkérni rajta, legfeljebb csak egy általánosabb emberi jogi garanciára, a tisztességes eljárásra hivatkozással, amely hiány bizonyítása nem egyszerű.

4.2. A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt

Nemcsak a fogyatékos terhelt tartozik a különleges bánásmódot igénylők körébe, hanem a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban is vannak olyan többletintézkedések, amelyek túlmutatnak az általános garanciákon.

Mivel a nemzetközi szabályok értelmében a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy gyermeknek minősül – függetlenül attól, hogy a magyar szabályozás szerint fiatakorúnak vagy a tizennegyedik életévének betöltése előtt gyermekkorúnak, kivéve, amikor a Btk.-ban meghatározott bűncselekmények és egyéb feltételek esetén szintén fiatakorúnak –, mindenesetre biztosítani kell, hogy az eljárásban a más törvényekben²² megfogalmazott, a gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek. Ezen az általános tételen túlmenően azt is kimondja a Be., hogy a tizennyolc éven aluli terhelt vallomása, akárcsak a tanú vallomása, műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ezt a két plusz garanciát a Be. kötelezően írja elő, míg azokat a jogokat,

²¹ A 2017. évi XC. törvény indokolása.

²² Lásd például a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV., valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt.

amelyeket az előbbieken, a fogyatékos terheltnél is megemlítettem, mérlegelési jogkörbe tartozóként említi. Utóbbiakhoz tartozik tehát, hogy a tizenharmadik életévét be nem töltött terhelten szemben indított büntetőeljárásban az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, továbbá elrendelhető az igazságügyi pszichológus szakértő jelenléte.

4.3. A tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt

Ha a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyediket el nem érő személy követi el a Btk.-ban külön említett bűncselekményeket és vele szemben büntetőeljárás indul, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

5. A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDHOZ TARTOZÓ INTÉZKEDÉSEK AZ EGYÉB SZEMÉLYEK ESETÉBEN

A sértett és a tanú segítői, a védő, a szakértő, a szaktanácsadó és a vagyoni érdekelt, valamint mindezek segítői, továbbá a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy vonatkozásában a Be. kimondja, hogy ezek a személyek meghatározott személyi védelemben részesülhetnek. 2018-ig a 34/1999. (II.26.) Korm. rendelet szabályozta a büntetőeljárással összefüggésben személyi védelemben részesíthető személyek védelmével kapcsolatos rendelkezéseket. Jelenleg a 41/2018. (III.13.) Korm. rendelet állapítja meg a személyi védelem ellátásának részletes szabályait.

6. SÉRTETTI JOGOK KONTRA TERHELTI JOGOK

Kimondja a Be., hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével. Vajon ez az általánosságban megfogalmazott elv a konkrét jogok érvényesítése esetén is megállja-e a helyét?

A kiskorú sértettek esetében alkalmazott számos rendelkezés ugyanis sértheti a terhelti és a védői jogokat. Gondolok itt például arra a szabályra, amikor a kiskorú sértett kihallgatásakor nem lehet jelen a védő, és így kérdéseket sem tehet fel.²³ A védekezési jog korlátozása a gyermek védelme biztosításának következménye, ami egyértelművé teszi, hogy itt két alapjog ütközéséről van szó.

Melyik primátusa érvényesül?

Az EJEB gyakorlata szerint alapjogok ütközése esetén érdekmérlegelésnek van helye. Úgy tűnik, hogy a Be. esetében a jogalkotó mérlegén a kiskorú sértett/tanú jogai erősebbnek bizonyultak, és kibillentették a mérleg nyelvét a védői jogok hátrányára.

²³ Lásd részletesen: DOMONYAI Alexa: „Különleges bánásmód és hatékony védelem? – A tizennegyedik életévét be nem töltött sértett a büntetőeljárásban” *Büntetőjogi Szemle*, 2017/2. 65. o.

Már más esetben is történt hasonló választás. Korábban számos AB határozat is vizsgálta, hogy két alapvető jog összeütközése esetén mit kell tennie a jogalkotónak és a jogalkalmazónak. A kérdés nem csupán annyi, hogy melyiknek biztosítunk elsőbbséget, hanem az is fontos szempont, hogy milyen mértékben szűkíthetjük a korlátozandó alapjogot.

Az AB egyik határozatában²⁴ kimondja, hogy egy alapjog megengedett korlátozása is csak a szükséges és arányos mértékben történhet. Ezt a kérdést külön tanulmányban lehet részletesen körüljárni, azt a vitát is beleértve, mely a védői jogok szükséges vagy szükségtelen korlátozása mellett tör lándzsát. *Domonyai Alexa*²⁵ szerint szükségtelen ekkora korlátozás, *Lencse Balázs*²⁶ viszont azon az állásponton van, hogy az új Be. rendelkezései megfelelőek.

7. ÖSSZEGZÉS

7.1. A különleges bánásmódot igénylő személyek köre

Fő szabály szerint – a törvényben meghatározott esetekben – különleges bánásmódot igénylő személy lehet: a sértett és a tanú. A sértett csak akkor lehet ennek a csoportnak a tagja, ha természetes személy. A sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, a kötelezettségeit pedig teljesíteni. A személyes jellemzőihez tartozó körülmények lehetnek: az életkor, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapot, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszony. Az eljárás tárgyát képező bűncselekményhez tartozó körülmény pedig a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellege.

A sértetten és a tanún kívül más személyek is különleges bánásmódban (leginkább személyes védelemben) részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat: a sértett és a tanú segítője, a terhelt, a terhelt segítője, a védő és a segítője, a szakértő, a szakértő segítője, a szaktanácsadó és a segítője, a vagyoni érdekelt, illetve az ő segítője is, továbbá a sérülékeny csoportba tartozó bármely személyre tekintettel más személy.

7.2. Döntés a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolásról

A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság hivatalból vagy az érintett indítványára dönthet arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódot igényel-e. Döntésének alapja az egyéni értékelés. Külön döntés nélkül különleges bá-

²⁴ 3/2015. (II.2.) AB határozat.

²⁵ DOMONYAI: i. m. 65. o.

²⁶ LENCSE: i. m. 72. o., valamint LENCSE Balázs: „A kiskorú sértett kihallgatásának és a nyomozási bíró eljárásának jelene, jövője és alternatívája az új büntetőeljárási törvény tükrében” *Jura*, 2018/1. 306–307. o.

násmódot igénylő személynek minősül: a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személy, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

7.3. A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a jogok gyakorlásának elősegítése, a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és az érintett személy védelme. Az érintett személy kíméletehez tartozik például, hogy fokozott körültekintéssel kell eljárni vele kapcsolatban a magánéletét tekintve, és a kapcsolattartás során is. Az érintett személy védelméhez tartozhat pedig az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalmazó biztosítja, hogy az érintett személy az eljárási cselekmény során, valamint az eljárási cselekmény helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Itt említhető meg továbbá az is, hogy az eljárási cselekményt a hatóság speciális, erre a célra fenntartott helyiségben végzi vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétét. A bíróság a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről a nyilvánosságot kizárhatja.

7.4. A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a terhelt vonatkozásában

A tizennyolcadik életévét be nem töltött vagy külön jogszabályban fogyatékos személynek minősülő terhelttel szemben indított bűnügyben az eljárási cselekményén lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni. Elrendelhető továbbá, hogy ezen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen. Az ilyen eljárásokban biztosítani kell, hogy az *1991. évi LXIV. törvénnyel* kihirdetett, a *Gyermek jogairól szóló egyezményben*, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló, illetve más törvényekben megfogalmazott, gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek.

A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Amennyiben pedig a terhelt nem töltötte be a tizennegyedik életévét, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

7.5. A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések az egyéb személyek – segítő, védő, szakértő stb. – vonatkozásában

A különleges bánásmódot igénylő sértett, tanú és terhelt mellett egyéb személyek, úgymint a védő, a szakértő vagy például a segítő is a Be. XIV. fejezete alapján meghatározott személyi védelemben részesülhet.

A SÉRTETT HELYZETE AZ ELJÁRÁS HATÉKONYSÁGA TÜKRÉBEN

1. BEVEZETÉS

A büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránti igény mára alapkövetelménnyé vált.¹ Ennek jegyében a XIX. század harmadik negyedétől megjelentek és egyre inkább jelen vannak az eljárások gyorsítására, egyszerűsítésére, hatékonyságának növelésére irányuló reformok.² A legújabb büntetőeljárás kódexünk – *a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény* (a továbbiakban: Be.) – is ezt az utat követi, mivel a kodifikáció egyik mozgatórugója ez eljárások hatékonyabbá tétele, időszerűségének a javítása volt. Olyan büntetőeljárás kialakítása volt a cél, amely a jogállami elvárásoknak megfelelően a gyakorlati problémákra reagál.³ Világossá vált, hogy az eljárások hatékony és gyors lefolytatására irányuló korábbi kísérletek nem érték el a céljukat, ezt felismerve tűzte ki célul a jogalkotó a meglévő eljárási szabályok átalakítását.⁴ A kodifikáció irányelveinek megfogalmazása ennek fényében a *hatékonyság, gyorsaság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség* követelményét jelölte meg elérendő értéknek.⁵ A fogalmak részben fedik, illetve kiegészítik egymást. A Konceptió a hatékonyságot és a gyorsaságot egy kalap alá vette, amikor akként fogalmazott, hogy „a hatékonyság és gyorsaság azt fejezi ki, hogy az új büntetőeljá-

* PhD, kirendelt ügyész, OKRI.

¹ FARKAS Ákos: „A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátai” In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 993. o.

² FARKAS Ákos: „A büntetőeljárás hatékonyságának korlátai” In: Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé: A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja. Printart-Press, Debrecen, 2015. 74. o.; HACK Péter – HORVÁTH Georgina: „A büntetőeljárás egyszerűsítésének lehetőségei és korlátai” In: Finszter Géza – Köhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 290. o.

³ MISKOLCZI Barna: „Az új büntetőeljárás kodifikációs irányelvei” In: Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé: A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja. Printart-Press, Debrecen, 2015. 30. o.

⁴ HACK Péter: „A büntetőeljárás újításának esélyei” *Belügyi Szemle*, 2018/3. 72. o.; HACK Péter – HORVÁTH Georgina: „A büntetőeljárásról szóló új törvényről” *Jogtudományi Közöny*, 2018/6. 290. o.

⁵ A Kormány által 2015. február 11. napján elfogadott „Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elvei” koncepció 3. o. (a továbbiakban: Konceptió).

rási törvény maradéktalanul és indokolatlan késlekedés nélkül képes érvényre juttatni a Btk.-ban megfogalmazott büntetőpolitikai szándékot”.⁶ A többi irányelv, nevezetesen az egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség is a hatékonyság egy-egy szeleteként értelmezhető. A jogalkotó az irányelveknek megfelelően már a törvény preambulumban deklarálja ezt a célt, azaz hogy a kódex a tisztességes, hatékony és ésszerű időn belüli eljárás biztosítását tűzi ki maga elé.⁷ A törvény általános indokolásának sokszor idézett megfogalmazása is ezt támasztja alá: „Jelentős társadalmi igény mutatkozik továbbá az eljárások időszzerű befejezése, valamint a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránt, melynek lényege, hogy a bűncselekmények elkövetőit – de csak őket – kivétel nélkül, minél kevesebb társadalmi ráfordítás mellett, tisztességes eljárásban vonják felelősségre.”

Elöljáróban szükséges leszögezni, hogy a büntetőeljárások időszzerűségének biztosítása nem abszolút vezérelve a büntetőeljárásnak, sohasem önmagáért való eszköz, hanem a büntetőeljárás célja megvalósításának egyik módja.⁸

A kodifikáció további sarkalatos pontja a sértettek érdekeinek fokozott védelme, jogaik érvényesítésének előmozdítása volt. A jogalkotó az új büntetőeljárási kódex megalkotása során a sértettek szempontjainak hatékonyabb érvényesítését kiemelt célként jelölte meg. Így a szabályozási elvek rögzítették: „A sértettek alapvető érdeke a hatékony és gyors büntetőeljárás, amely teret adhat a sértett és terhelt közötti feszültség feloldásához, és amelyben biztosított a bűncselekménnyel okozott kár minél nagyobb mértékű megtérülése.”⁹

E tanulmány azt vizsgálja, hogy az eljárás hatékonyságát célzó jogintézmények, a korábbi rendelkezések módosításai, a bevezetett újítások mennyiben érintik a sértettek helyzetét, segítik-e érdekeik érvényesítését, jogaik gyakorlását.

2. A BÜNTETŐELJÁRÁS HATÉKONY LEFOLYTATÁSÁT CÉLZÓ ESZKÖZÖK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A kodifikáció során nemcsak a rendelkezések egyenkénti felülvizsgálatára került sor, hanem az új kódex „az egész büntetőeljárást egységes szempontok szerint, az egyes eljárási szakaszok és az eljárási szakaszokon belül az egyes jogintézmények tekintetében is egymásra *épülő elemek rendszereként építette fel*”.¹⁰ Olyan egységes, összefüggő eljárási szisztéma jött így létre, amely alkalmas a különböző súlyú, jellegű, így nem azonos eljárási kereteket igénylő ügyek differenciálására, továbbá az eljárás résztvevőinek egymáshoz, a hatóságokhoz és a bűncselekményekhez fűződő eltérő

⁶ Konceptió 3. o.

⁷ MISKOLCZI Barna: „Preambulum” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 36. o.

⁸ BELOVICS Ervin: „Új büntetőeljárási törvény, új feladatok” *Börtönügyi Szemle*, 2018/4. 6. o.; FARKAS (2016): i. m. 995. o.; KÜHNE, Hans-Heiner: *Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003. Rn. 268.

⁹ Konceptió: 3. szabályozás elv.

¹⁰ 2017. évi törvény indokolása a büntető büntetőeljárásról (a továbbiakban: Indokolás): 2. o.

viszonyának széles skálán történő kezelésére. A törvény indokolása egyértelműen kijelenti: „A törvény kiemelt célja a büntetőeljárások időszerűségének javítása pl. egyes külön eljárások – így a bíróság elé állításos, az egyezségi, illetve a büntetővégzéses eljárások – hatékonyabbá tételével.”¹¹ A hatékonyság biztosítását a kódex azonban nemcsak a külön eljárások továbbfejlesztése, átalakítása révén kívánja elérni, hanem az elv jegyében számos egyéb módosításra és újításra is sor került. Ezek közül kiemelendő a vádemelést megelőző szakasz átalakítása, amely egyrészt a nyomozás átstrukturálását jelenti a kellően rugalmas és az egyszerűbb ügyek szelektálására alkalmas szabályok révén, valamint a vádemelés korábbi önálló szakaszának megszűnése. További jellemző az opportunitás elvéből fakadó eszközrendszer átalakítása, hangsúlyosabbá tétele, melynek háttérében a tárgyalási szakasz elkerülése áll. Kiemelkedő jelentőségű a terhelti együttműködés, a beismerés szerepének változása, amely meghatározó szereppel bír az eljárás alakítása során. Az elsőfokú eljárás újdonsága a sokszor emlegetett előkészítő ülés, amely szintén jelentős gyorsító funkciót hordoz magában.

3. A SÉRTETT SZEREPE A 2017. ÉVI XC. TÖRVÉNYBEN

A sértett néhány évtizede került a büntetőeljárás érdeklődésének a fókuszába, az érdekei védelmére irányuló jogalkotás nemzetközi, európai és nemzeti szinten egyaránt ebbe az irányba halad. Hazánkban is ez a tendencia figyelhető meg az utóbbi évtizedben, amely nyomvonalat a *2017. évi kódex* is követi. A már hivatkozott szabályozási elveknek megfelelően a jogalkotó a preambulumban kinyilatkoztatja, hogy különös hangsúlyt fektet a bűncselekmények sértettjeinek fokozott védelmére, valamint jogaik érvényesítésére. Ezen elv mentén az eljárások hatékonyságát célzó rendelkezések a sértett érdekeinek érvényesítésére is pozitív hatással vannak. Mára célként fogalmazódik meg, hogy a sértett egyenjogú alanya legyen az eljárásnak, a részére biztosított jogosítványok ezt a célt kívánják szolgálni.¹² Az eljárások túl hosszú időtartama mind a hatóságok, mind az eljárás résztvevői számára hátrányos, így a sértett is ebbe a körbe tartozik. A hatékony és gyors eljárás elsősorban a sértett és a terhelt közötti konfliktus feloldásában, valamint a bűncselekménnyel okozott kár minél nagyobb mértékű megtérülésében jelenik meg.

A sértett eljárásjogi helyzetét a Be. vitathatatlanul erősítette, aminek révén a már korábban kivívott jogok palettája bővült. Szükséges megjegyezni, hogy a nemzetközi követelményeknek megfelelő jogok biztosítása már a *1998. évi XIX. törvény* (a továbbiakban: 1998. évi Be.) módosításai során megtörtént, a *2017. évi kódex* ezeket a jogosítványokat csupán rendszerbe kívánta foglalni.

A Be. sértettet érintő módosításait, eljárási helyzetét érintő jogosítványait, a sértett pozícióit, továbbá általános jogi helyzetét Kiss Anna monográfiájában kiválóan

¹¹ Uo.

¹² Konceptió: 11. o.

összefoglalta.¹³ Az új szabályozás a sértett helyzetét erősítő jogosítványait Kiss Anna a következő öt pontban foglalta össze: 1) nyilatkozási jog, 2) jóvátétel, 3) lemondási jog, 4) egyéniesítés, különleges bánásmód, sérülékeny csoportok¹⁴ és 5) jogutódlás.¹⁵ A nyilatkozási jog alapján a sértett már az eljárás kezdetén nyilatkozhat az őt ért sérelemről, a vagyoni hátrányról, illetve arról, hogy kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását, megbüntetését. A sértettet ért testi-lelki sérelmek előadása, a vagyoni hátrányról való nyilatkozat nemcsak a sértettnek nyújthat segítséget az őt ért sérelem feldolgozásában, hanem áttételesen elősegítheti az eljárások hatékonyabb lefolytatását, az egyes gyorsító célú jogintézmények esetén pedig az eljárások gyorsítását is. Bárd Károly rávilágít arra, hogy ez a lehetőség nem igazi újdonság, mivel az őt ért sérelmekről a sértett korábban – és jelenleg is – az észrevételezési jog keretén belül nyilatkozhat.¹⁶ Az 1998. évi Be.-ben pedig a bizonyítási eljárás befejezését követően a sértett nyilatkozhatott arról, hogy kívánja-e a vádlott bűnösségének megállapítását és megbüntetését. Annyiban újdonság azonban, hogy önálló jogintézményként jelenik meg, amelyre már az eljárás elején lehetősége van a sértettnek.¹⁷ Másik pozitív változás a sértett jóvátételi igényének nagyobb szerephez jutása, amely jogának könnyebb érvényesítését kívánja elősegíteni¹⁸ és több jogintézményben megjelenik (feltételes ügyészi felfüggesztés, közvetítői eljárás, egyezség a két típusa). A jóvátétel hatékonyabb érvényre jutása szintén kapcsolódik az eljárás hatékonyságához, egyúttal gyorsabb lefolytatásához. További novum a lemondási jog gyakorlásának bevezetése, amely a sértett számára biztosított jogosítványok kieroszakolt érvényesítése helyett azok igénybevételeének lehetőségét teremti meg, hiszen a sértettet az eljárás során akár különböző hatások is érik, amelyek következtében nem kívánja jogait gyakorolni. Ha azonban a lemondásról szóló nyilatkozatát visszavonja, habár sértetti jogait újból gyakorolhatja, de csak *ex nunc* hatállyal – azaz visszamenőlegesen ezeket nem gyakorolhatja, hiszen ez az eljárás elhúzódasához vezetne.¹⁹ Az egyéniesítés, a különleges bánásmód biztosítása és a jogutódlásra vonatkozó szabályozás nem az eljárások hatékony lefolytatásának igényét jeleníti meg.

¹³ Kiss Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 126–250. o.

¹⁴ Lásd részletesen: Kiss Anna: „A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai az új büntetőeljárási törvényben” In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 55. kötet*. OKRI, Budapest, 2018. 103–119. o.; továbbá LENCSE Balázs: „Specifikus védelmi szükséglet, avagy különleges bánásmód az uniós normáktól az új büntetőeljárási kódexig” *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 65–74. o.

¹⁵ Kiss: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*, i. m. 126–133. o.

¹⁶ Bárd Károly: „Az út az igazsághoz – büntetőeljárási törvényünk a jogállami elvek tükrében” *Belügyi Szemle*, 2019/3. 15. o.

¹⁷ Indokolás az 50–51. §-hoz

¹⁸ Kiss: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*, i. m. 127. o.

¹⁹ Békés Ádám: „IX. fejezet. A sértett” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 172. o.

4. A SÉRTETT HELYZETÉT ÉRINTŐ, HATÉKONYSÁGOT CÉLZÓ JOGINTÉZMÉNYEK

Az 1998. évi Be. hatálybalépése óta a hangsúly fokozatosan átkerült a vádemelésről az elterelő megoldásokra.²⁰ A Be. egyik újítása, hogy az elterelést szolgáló eszközöket előbbre hozta az eljárás folyamatában, mivel beépítette a nyomozásba, így időben korábban nyílik lehetőség az alkalmazásukra, továbbá eredménytelen elterelés esetén a nyomozás folytatható. A jogalkotó ezzel az újítással kifejezetten az eljárások hatékonyságát célozta meg.²¹ Elterelő intézmények a közvetítői eljárás, és a feltételes ügyészi felfüggesztés, amelyek más, a nyomozás során alkalmazható felfüggesztési okokkal kerültek egy sorba. Az új kódex több lehetőséget kínál az általánostól eltérő, a hatékonyságot és az időszerűséget célzó megoldások számára.²²

Ezek az intézmények szükségszerűen érintik a sértettek jogait, de mennyiben nyújtanak többletet a sértett számára? A következőkben az eljárások gyorsítását célzó megoldások alapvető vonásainak bemutatására kerül sor, a sértettek eljárásjogi helyzetére fókuszálva.

4.1. Ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése

Az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése újonnan bevezetett jogintézmény. A kodifikátor szerint „*nem tekinthető teljesen új, önálló intézménynek, sokkal inkább a Be. rendelkezésre álló eszközrendszerének hatékony alkalmazását biztosító sajátos módszernek*”,²³ mégis novumként értékelhető, más *megfogalmazásban az elterelő, eljárást gyorsító jogintézmények előkészítésének összefoglaló elnevezése*. A jogalkotó az ügyészi rendelkezés alatt álló döntéseknek a nyomozás során, a vizsgálati szakaszba történő előrehozatalával kifejezetten az eljárás gyorsítását célozza meg. Az intézmény a terhelti együttműködés újonnan kialakított rendszerébe illeszkedik, és annak biztosítására szolgál, hogy az eljárás időszerű és kiszámítható befejezése érdekében a terhelt és az *ügyészség kapcsolatba léphessen egymással*.²⁴ Alapvető feltétel a terhelt beismerő vallomása, mivel csak annak fejében helyez kilátásba az ügyészség a gyanúsított számára kedvezményeket. A kedvezmények két csoportba foglalhatók: egyrészt az ügyész érdemi rendelkezése alatt álló nyomozást megszüntető lehetőségekhez (közvetítői eljárás, feltételes ügyészi felfüggesztés, gyanúsított együttműködése) kötöttek; vagy ha az ügyész szerint nincs lehetőség az eljárás vádemelést elkerülő módon történő befejezésére, akkor bíróság elé állítás vagy büntetővégzés formájában kerülhet sor *vádemelésre*. Nemcsak az ügyész, hanem maga a terhelt vagy védő is kezdeményezheti. Fontos kiemelni, hogy nem az „alku-

²⁰ Indokolás: általános indokolás 8. o.

²¹ BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog*. (Harmadik, aktualizált kiadás.) HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2017. 270. o.

²² FINSZTER Géza: „Legalitás és opportunitás az új büntetőeljárási kódexben” *Börtönügyi Szemle*, 2018/4. 27. o.

²³ JANCsó Gábor: „LXIV. fejezet” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 793. o.

²⁴ Indokolás: 404–406. §-hoz

dozás” lehetőségéről van szó, mivel az intézkedések/határozatok tartalmát nem az eljárás résztvevői, hanem a Be. vonatkozó rendelkezési határozzák meg.²⁵

Mennyiben kötődik a sértett jogainak érvényesítése az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezéséhez? A törvény kifejezetten rendelkezik a sértett polgári jogi igényének kielégítéséről abban a körben, hogy az ügyészség az intézkedés alkalmazását vagy a határozat meghozatalát egyéb feltételekhez, így többek között a sértett polgári jogi igényének kielégítéséhez *kötheti*. Erre a közvetítői eljárás és feltételes ügyészi felfüggesztés esetén nyilvánvalóan nem kerülhet sor, hanem az együttműködő terhelt, továbbá a már említett két külön eljárás esetén tehető feltétellé. A sértett érdekeinek hatékonyabb érvényesítését elsősorban azonban nem a polgári igény kielégítése feltétellé tételének a lehetősége jelenti, hanem a gyorsítást célzó jogintézmények alkalmazására irányuló döntés időbeni előrehozatala, illetve az eljárás befejezésére irányuló döntés előreláthatóvá *tétele fejezi ki*.

4.2. Közvetítői eljárás

A vizsgált jogintézmények közül a közvetítői eljárás során kerülnek előtérbe leginkább a sértett érdekei. Kiss Anna *négy szempontba sorolja a sértett számára nyújtott előnyöket*: 1) *nem érzi magát* mellőzöttnek; 2) megtérül a kára; 3) bocsánatot kérnek tőle; 4) megszűnik a szorongása.²⁶ A Be. ezen a téren is jelentős változásokat hozott, amelyek az eljárás szélesebb körű alkalmazását célozzák, így a sértett számára is pozitív módosításokat takarnak.

A közvetítői eljárást a 2007. január 1-i bevezetés óta az alkalmazási körének bővítésére irányuló törekvések, törvénymódosítások jellemzik. Ezt a folyamatot követi a *2017. évi kódex* is, hozzátéve a Be. koncepcionális változásaiból eredő módosításokat.

A közvetítői eljárásnak a jóvátételen és a büntethetőség megszűnésén túl egyéb, büntetőeljáráson kívüli pozitív hatásai is vannak.²⁷ Ezt értékelte a jogalkotó, amikor az eljárást elválasztotta a tevékeny megbánás mint anyagi jogi büntethetőséget megszüntető ok feltételétől, így a közvetítői eljárás mindaddig alkalmazható, amíg az eljárás céljai elérhetők. A törvény nem tartalmaz negatív korlátokat, így széles körű mérlegelést nyújt a jogalkalmazó részére.²⁸ Az új szabályozás értelmében a közvetítői eljárás bármely bűncselekmény esetén alkalmazható, ha azzal az eljárás céljai – nevezetesen a felek között megállapodás létrehozása, ezzel a konfliktus feloldása, a bűncselekmény következményeinek jóvátétele és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartásának elősegítése²⁹ – elérhetők. *Ennek alapján a közvetítői eljárás két esetkörre bontható: egyrészt a Btk. 29. §-a szerinti tevékeny megbánás jogkövetkezményeinek az alkalmazása, másrészt azon kívüli esetekben a bűncselekmény következményei-*

²⁵ JANCSÓ: i. m. 793. o.

²⁶ KISS: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*, i. m. 97. o.

²⁷ Indokolás: 412. §-hoz; FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: *A büntetőeljárás*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 358. o.

²⁸ BÉKÉS ÁDÁM: „LXVI. fejezet” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 809. o.

²⁹ Be. 412. § (1) bekezdés határozza meg a közvetítői eljárás fogalmát, amely egyben a célját is jelenti.

nek jóvátétele és enyhébb büntetés kiszabása, így közvetítésre a megegyezési eljárás keretein belül is sor kerülhet.

Szintén újdonság, hogy a közvetítői eljárásra – annak rendszertani elhelyezésével összefüggésben – csak a nyomozás során van lehetőség, a vizsgálati szakaszban. Ebből fakadóan – eltérően a korábbi szabályozástól – a közvetítői eljárás már nem a vádemelés alternatívája, a tényállást nem kell a vádemeléshez szükséges mértékben felderíteni, hanem a gyanúsított beismerő vallomása és a sértett nyilatkozata kerül előtérbe, amely alapján az ügyész felfüggeszti a büntetőeljárást.

A közvetítői eljárásban kötött megállapodás törvényességét az ügyész felülvizsgálhatja, és törvénysértés esetén a megállapodást hatályon kívül helyezi. Az új szabályozás mind a gyanúsított, mind a sértett érdekeit védi, amikor a megállapodásban foglalt kötelezettség jó erkölcsbe ütközik vagy ésszerűtlen *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény* alapján.³⁰

A közvetítői eljárás érdekében az ügyészség felfüggeszti az eljárást, amelynek határidejét a jogalkotó meghosszabbította. A gyanúsított és a sértett megállapodását követően a felfüggesztés időtartama alapesetben hat hónap. Az új szabályozás értékeli azt az esetkört, amelyben a megállapodásban foglalt kötelezettség a felfüggesztés időtartama alatt nem teljesíthető, ezért a felfüggesztés tartama legfeljebb tizennyolc hónappal meghosszabbítható, így összesen akár két évig is teljesíthető. Az ügyészség akár a felfüggesztés időtartama alatt, akár annak lejártát követően is rendelkezhet a meghosszabbításról. Látható, hogy a felfüggesztés tartamának jelentős meghosszabbításával a jogalkotó a felek közötti béke helyrehozását, a reparációt helyezte előtérbe, amely a gyanúsított érdekein kívül a sértett érdekeinek érvényesítését is elősegíti.

A fenti módosítások a sértett érdekeinek érvényesítésére pozitív hatással vannak: egyrészt jóval korábban sor kerülhet a jóvátételre, a konfliktus feloldására, másrészt bármely súlyú bűncselekmény esetén lehetőség van rá, harmadrészt a törvényesség felülvizsgálata a sértettet is védi, negyedrészt pedig több idő áll rendelkezésre a megállapodásban foglaltak teljesítésére.

4.3. Az egyezség új rendszere

A Be. egyik legmarkánsabb, leginkább tárgyalt újítása az egyezségkötés új rendszere.³¹ Alig akad olyan a kodifikációval, a 2017. évi Be.-vel foglalkozó tanulmány, amely ne terjedne ki erre a témára. Ebbe a körbe tartozik jelen írás is, hiszen az eljárás hatékonyságának, gyorsításának vizsgálata nélkül nem lehet teljes körű. Az intézmény részletes elemzése azonban nem cél, hiszen azt több szerző már megtette,³² ehelyett

³⁰ Indokolás: 415. §-hoz.

³¹ A másik szintén sokat tárgyalt nóvum az előkészítő eljárás.

³² Lásd Gácsai Anett Erzsébet: „A terhelti együttműködés rendszere az új büntetőeljárás törvényben” In: Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018. 273–286. o.; FANTOLY Zsanett: „Konszenzuális elemek az új büntetőeljárás törvényben” In: Dobák István – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szakmaiság, szerénység, szorgalom: Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. 187–195. o.; Kiss Anna: „Vádalku magyar módra” In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 56. kötet*. OKRI, Budapest, 2019. 88–106. o.

az alapvető rendelkezések, jellemzők ismertetésén túl a sértett szempontjai képezik a vizsgálat tárgyát.

A törvény indokolása kifejti: „a beismerés egyben lehetőséget teremt a terhelttel való együttműködésre, melyben valamennyi fél és az egész társadalom érdekelt, hiszen a hatóságok oldalán idő- és költségmegtakarítást, a terhelt oldalán enyhébb szankcionálást, a sértett oldalán biztos jóvátételt eredményez, egyben azt az üzenetet közvetíti, hogy a bűncselekmény elkövetőjét valóban felelősségre vonják. Ezzel rövid időn belüli, lényeges gyorsítás és hatékonyság-növelés várható.”³³ Ezen elv mentén a terhelti együttműködés kétféle megegyezéshez vezethet.

Az első típusú³⁴ a nyomozás során, a vádemelés előtt kerülhet sor az „Egyezés a bűnösség beismeréséről” szülő fejezet alapján. A jogalkotó szándéka szerint ezt a típust nem külön eljárásként határozta meg, hanem az általános eljárás szabályai közt helyezte el, ezzel kifejezve, hogy széles körben, bármely bűncselekmény elkövetése esetén van rá lehetőség.³⁵ A Be. nem tekinti az egyezséget kivételes eljárásnak, hiszen a vizsgálati szakasz megkezdésekor az ügyészség megvizsgálja, hogy van-e rá lehetőség.³⁶ Az ügyész, a terhelt és a védő a bíróságtól függetlenül formális egyezséget köt. Habár a szakzsargon vádalkuként emlegeti, mindenki számára egyértelmű, hogy eltér az angolszász eredetű vádalkutól, hiszen a tényállás és a minősítés nem lehet alku tárgya. Herke Csongor ezt a típusú egyezséget a vádalku tágabb értelemben vett egyik formájához sorolja, szűkebb értelemben azonban csak vádalkuszerű megegyezésnek nevezi.³⁷ Kiss Anna szerint ezzel ellentétben a hazai megoldás alapjaiban tér el a vádalkutól.³⁸ Az egyezés kötelező és lehetséges tartalmi elemeit a Be. meghatározza. Ezen a ponton kerül elő a sértett, ugyanis a lehetséges tartalmi elemek között a terhelt egyéb kötelezettségeket vállalhat: megtéríti a sértett kárát, közvetítői eljárásban vesz részt, a feltételes ügyészi felfüggesztés keretében előírható egyéb kötelezettséget teljesít. Habár ezek fakultatív elemek, az ügyészségen múlik, mennyiben tartja ezeket olyan fontosságúnak, hogy az egyezés feltételévé tegye, és így a sértett érdekeit szem előtt tartsa.

Ha az egyezés megszületik, speciális vádemelést követően kerül sor bírósági eljárásra, amely az „Eljárás egyezés esetén” elnevezésű külön eljárást jelent. A bíró az előkészítő ülésen felülvizsgálja az egyezés törvényességét, és dönt annak jóváhagyásáról vagy megtagadásáról. Az előkészítő ülésen a vádlott, a védő és az ügyészség részvétele kötelező, a bíróság azonban a sértettet is értesíti, és figyelmezteti, hogy előterjesztheti polgári jogi igényét. Ennek alapján a sértett is aktív részese lehet az eljárásnak.

A második típusú egyezés a – szintén jelentős változást hozó – előkészítő üléshez kapcsolódik. Erre értelemszerűen a vádemelést követően, még a tárgyalás kitézését megelőzően kerülhet sor, ha az a nyomozás során nem valósult meg. Ez a típus Gácsi

³³ Indokolás: általános indokolás 2. o.

³⁴ Az egyezés két típusba sorolását Gácsi Anett Erzsébet használja i. m. 280–283. o.; továbbá FANTOLY Zsanett: i. m. 193. o.

³⁵ Indokolás: 407. §-hoz

³⁶ BÉKÉS Ádám: „LXV. fejezet” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 801. o.

³⁷ HERKE Csongor: *Büntető eljárásjog*. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi kar, Pécs, 2018. 77. o.

³⁸ Kiss (2019): i. m. 95. o.

*Anett Erzsébet értelmezésében „szubszidiárus jellegű, az első típusú kiegészítését hivatott szolgálni, a szűkebb értelemben vett együttműködést jelenti”.³⁹ Ekkor a nyomozás és a vádemelés az általános szabályok szerint zajlik, majd ha a terhelt az előkészítő ülésen beismeri a bűnösségét és lemond a tárgyaláshoz való jogáról, a bíróság már az előkészítő ülésen érdemi döntést hozhat. Ekkor azonban nem egyezségről van szó, hanem a vádlott beismerését követően, ha a vádlott az ügyészség joghátránnyal kapcsolatos indítványát elfogadja, az ügy már az előkészítő ülésen befejezhető.⁴⁰ További lényeges különbség, hogy a Btk. 83. § (1) bekezdésében foglalt enyhébb szankciók kizárólag az első típusú egyezség esetén, a külön eljárás esetén alkalmazhatók.⁴¹ Így a vádlott hátrányosabb helyzetbe kerülhet, mintha a nyomozás során *kötött volna egyezséget*.⁴²*

A sértett a terhelti együttműködés rendszerében csak az egyes típusú egyezség során, az egyezség lehetséges tartalmi elemei között jutott szerephez, így elmondható, hogy egyéb érdekek játsszák a főszerepet. A sértett mellőzését Gácsi Anett Erzsébet abban látja, hogy a sértett és a terhelt közötti megállapodásra a közvetítői eljárás nyújt keretet, amely elkülönül a terhelti együttműködéstől. Támogatandó a szerző azon álláspontja, mi szerint a sértett jogainak érvényesítését ebben a rendszerben is lehetne erősíteni.⁴³

4.4. Feltételes ügyészi felfüggesztés

A feltételes ügyészi felfüggesztés az 1998. évi Be.-ben vádemelés elhalasztása *néven ismert, bírói útról elterelést lehetővé tevő jogintézmény jogutódja, csekély módosítással. A korábban taglalt eljárásokkal megegyezően ez az eljárás is a nyomozás keretein belül kap helyet, az alkalmazásának vizsgálati szakaszba történő előrehozatala szintén kifejezetten az eljárás gyorsítását célozza meg. A feltételes ügyészi felfüggesztés célja a gyanúsított jogkövető vagy a megsértett jogi érdeket helyreállító magatartásra ösztönzése.⁴⁴ Ellentétes nézetek vannak arra vonatkozóan, hogy ez az eljárás a vádemelés alternatívája-e. A kodifikátor szerint a közvetítői eljáráshoz hasonlóan nem a vádemelés alternatívája, mivel az alkalmazására a nyomozási szakban kerülhet sor, így csupán egy a nyomozás felfüggesztésének jogcímei közül.⁴⁵ Róth Erika ellenben az eljárás megszüntetésével szemben a vádemelés alternatívájaként értékeli.⁴⁶*

A korábbi szabályozáshoz képest további újítás, hogy bővült az eljárás alkalmazási köre. Az általános esetkör mellett, amelyre az ügyész diszkrecionális döntése alapján legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény esetén kerülhet sor, jelentősen bővült a büntethetőséget megszüntető egyéb okkal összefüggő, *kötelezően alkalmazandó különös esetkör*.

³⁹ GÁCSI: i. m. 282. .

⁴⁰ BELOVICS (2018): i. m. 18. o.; KISS (2019): i. m. 103. o.

⁴¹ ANTALI Dániel Gábor: „Az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog és az új büntetőeljárási törvény külön eljárásai” *Eljárásjogi Szemle*, 2018/3. 28. o.

⁴² SZIGETI Imola: „A tárgyalás előkészítésének szerepe a Be.-ben, az előkészítő ülés” *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 99. o.

⁴³ GÁCSI: i. m. 285. o.

⁴⁴ BUSCH Balázs: „LXVII. fejezet” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 818. o.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ FARKAS – RÓTH: i. m. 362. o.

A korábbi szabályozáshoz hasonlóan a mérlegelésen alapuló általános esetben az ügyészség a felfüggesztéssel egyidejűleg magtartási szabályokat, kötelezettségeket írhat elő. A sértett érdekeinek hatékonyabb érvényesítése ebben a körben kap szerepet. Egyrészt az ügyészségnek tisztázni kell, hogy a gyanúsított képes-e teljesíteni a magtartási szabályt vagy kötelezettséget, jóvátétel esetén a sértett hozzájárul-e a jóvátételhez. Nem újdonság, hogy előírható a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány, az elkövetési érték megtérítése, illetve a sértettnek adandó jóvátétel más módon történő teljesítése. Ezek ügyészi mérlegelésen alapuló döntések.

Újdonság viszont a sértett érdekét előtérbe helyező azon rendelkezés, amely kötelezővé teszi az ügyészség számára a kár megtérítését vagy az eredeti állapot helyreállítását, ha a bűncselekmény összecszerűen megállapítható kárt, vagyoni hátrányt okozott és az eljárás során nem térült meg. Ehhez szükséges azonban tisztázni, hogy a gyanúsított képes-e erre, és hogy a sértett ehhez hozzájárul-e. A feltételes ügyészi felfüggesztés körében ez az új rendelkezés helyezi előtérbe a sértett jóvátételi igényét, teszi könnyebbé jogainak érvényesítését.

4.5. Külön eljárások

A külön eljárások közül az eljárások gyorsítása körében a bíróság elé állítást, az egyezség esetén folytatott eljárást és a büntetővégzést kell megemlíteni.

A *bíróság elé állítás* hagyományosnak tekinthető eljárást egyszerűsítő, gyorsító eszköz. Megmaradt a jogintézmény kettőssége, azaz eltérő szabályokat tartalmaz tettenérés és beismerés esetére, az előbbit tekintve alapesetnek.⁴⁷ *Változást hozott a Be. az alkalmazandó bűncselekmények körében, azaz a nyolcévi fenyegetettséget felemlte tízévi szabadságvesztésnél* nem súlyosabban büntetendő bűncselekményekre. További módosítás a határidők rövidítése, így tettenérés esetén a bűncselekmény elkövetésétől számított tizenöt napon belül van lehetőség bíróság elé állításra, eltérően azonban a korábbi Be.-től, az ügyészségnek nem kötelessége tettenérés esteén az eljárás alkalmazása, mérlegelés alapján dönt megfelelő eljárási formáról. A sértett érdekei az általános gyorsítási szempontokon túl nem kapnak szerepet, így az eljárás részletesebb elemzése ebből a szempontból nem indokolt.

Az *eljárás egyezség esetén* külön eljárás a nyomozás során tett egyezséghez kapcsolódik, ahogy az az előző alfejezet tartalmazza.

A *büntetővégzés* szintén hagyományosnak tekintett eljárást gyorsító, egyszerűsítő eljárás. Az 2017. évi kódex differenciált szabályozást vezetett be a beismerés alapján. Míg a háromévi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén az új szabályozás alapján nem feltétel a terhelt beismerése, addig legfeljebb ötévi szabadságvesztéssel fenyegetettség esetén beismeréshez kötött az alkalmazása.

További új szabály, hogy más ügyben fogva lévő vádlott esetén is alkalmazható, valamint a tényállás egyszerűsége korábbi feltétel helyett az ügy ténybeli és jogi megítélésének kell egyszerűnek lennie. Ezek a módosítások azonban nem érintik sértettet.

⁴⁷ MEGYERI Gábor: „XCVIII. fejezet” In: Polt Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 1470. o.

A sértettre vonatkoztatva meg kell említeni, hogy a polgári jogi igény elbírálásánál a bíróság jogköre korlátozott, mivel a polgári jogi igényt érdemben nem utasíthatja el. A sértettel szemben méltánytalan lenne, ha kárigényét a meghallgatása vagy az általa indítványozott bizonyítás nélkül utasítaná el a bíróság.⁴⁸ Ezt a szabályt azonban az 1998. évi Be. is tartalmazta, így újdonságról nincs szó. Hasonlóan a bíróság elé állításhoz a sértett érdekei az általános gyorsítási szempontokon túl nem kapnak szerepet, így az eljárás részletesebb elemzése ebből a szempontból nem indokolt.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

A kodifikáció egyik kiemelt célja az eljárások gyorsabbá, hatékonyabbá tétele volt, továbbá kiemelt szerepet kapott a sértettek szempontjainak hatékonyabb érvényesítése is. Az új Be. mindkét területen előrelépést hozott: elsősorban a gyorsító megoldások rendszerét írta felül, de a sértett jogai is bővültek, érdekeinek fokozott védelmét számos rendelkezés hivatott szolgálni.

Az új törvény új feladatok elé állította a jogalkalmazót, a kezdeti tapasztalatok kedvezőek.^{49,50} A Be. sokoldalú, rugalmas eszközrendszert adott a jogalkalmazó kezébe,⁵¹ amelyet meg kell tanulni kezelni. Az újonnan bevezetett változások a jogalkalmazótól szemléletváltást is igényelnek, amely elsősorban az egyezség területén jelenik meg.⁵² Az eddigi tapasztalatok pozitívan értékelhetők: kijelenthető, hogy a szemléletváltás kialakulóban van.⁵³ További jellemzőként megfigyelhető a helyreállító igazságszolgáltatás hangsúlyosabbá válása,⁵⁴ amely mind az eljárások hatékonyabbá tételét, mind a sértettek érdekeinek figyelembevételét szolgálja.

Az eljárások hatékonyságát, gyorsítását szolgáló intézmények egyes részletszabályai tartalmaznak a sértettre vonatkozó rendelkezéseket. Érdekeik érvényesítése elsősorban a közvetítői eljárás újragondolása következtében került előtérbe, ám az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése, a feltételes ügyészi felfüggesztés és a bűnösség beismerésére vonatkozó egyezség szabályai során is szerephez jut. Az elkövetkező évek gyakorlati tapasztalatai fogják azokat a kérdéseket felvetni és azokat a problémákat azonosítani, amelyek megválaszolása, illetve megoldása előttünk álló feladat.

⁴⁸ Indokolás: 741. §-hoz.

⁴⁹ Tóth Mihály: „Impressziók büntetőeljárásai törvényünk első születésnapjához közeledve” *Ügyvédek Lapja*, 2019/2. 12. o.; BELOVICS (2018): i. m. 13. o.

⁵⁰ Az előkészítő ülésről kapcsolatban számolt be pozitív tapasztalatokról Czédli Gergő. Lásd: CZÉDLI Gergő: „A bírósági eljárást gyorsító és fékező rendelkezések az új büntetőeljárás törvényben” *Büntetőjogi Szemle*, 2019/2. 34. o.

⁵¹ CZÉDLI: i. m. 34. o.

⁵² SZABÓ Zsolt: „Gyorsaság, hatékonyság, pergazdaságosság, konszenzus kontra garanciák” *Eljárásjogi Szemle*, 2018/3. 32. o.

⁵³ Tóth Mihály ezt az igényt elsősorban az ügyészek felé címezi, hiszen az ő kezükbe tette a jogalkotó a döntési lehetőséget. Lásd: Tóth Mihály: „Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez” *Belügyi Szemle*, 2018/3. 71. o.; szintén az ügyészség, valamint a nyomozó hatóságok szerepét hangsúlyozza Czédli Gergő. Lásd CZÉDLI: i. m. 34. o.

⁵⁴ BÁRD: i. m. 17. o.; TÓTH (2019) i. m. 12. o.

A SZERVEZETI BŰNÖZÉS TÖRTÉNETE, ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI**

1. BEVEZETÉS

E tanulmány egy nagyobb lélegzetvételű kutatás előzetes eredményeinek ismertetésére hivatott. A vizsgálat célja a szervezeti bűnözés¹ főbb jellemzőinek feltérképezése hazánkban, különösen a rendszerváltozást követő időszakról napjainkig. A kutatás egyik célkitűzése, hogy javítsa az együttműködést az ellenőrző hatóságok, a büntető igazságszolgáltatási szervek, valamint az üzleti szektor képviselői között annak érdekében, hogy hatékonyabban lehessen fellépni a vállalati bűnözéssel szemben. Alapvető érdek, hogy megértsük, milyen tényezők játszanak szerepet a szervezeti és fehérgalléros bűncselekmények kialakulásában. Ennek egyik oka, hogy e cselekmények óriási morális károkat okoznak a társadalomban, rombolják az intézményekbe vetett állampolgári bizalmat, és a közbizalmat is aláássák.² A kutatás célja, hogy mélyebb ismeretekre tegyünk szert az elkövetés főbb okai és körülményei vonatkozásában, továbbá ezen ismeretek birtokában hatékony megelőzési és büntetési mechanizmusokat vázoljunk fel. A vizsgálat fő célkitűzése, hogy valamennyi releváns adatot összegyűjtsön és kialakítsa a vállalati bűnözés elméleti keretét a posztszocialista közép-kelet-európai országok szempontjából. Ennek keretében a vizsgálat kiterjed arra is, hogy milyen komplex összefüggések és kölcsönhatások tapasztalhatók a magyar vállalati bűnözés és a magyar piacgazdaság működése között.³

E tanulmányban összegzem a *fehérgalléros* és *szervezeti bűnözés* fogalmi hátterét, kialakulását és főbb elméleti megközelítéseit. Ismertetem a hazai gazdasági szféra legfontosabb ismérveit, elemzem az eddigi kutatási eredményeket, továbbá a fellelhető hivatalos statisztikai adatokat annak érdekében, hogy képet kapjunk a vállalati bűnözés terjedelméről hazánkban.

* PhD, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK, Kriminológiai Tanszék.

** A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósul meg (nyilvántartási szám: FK124968).

¹ Jelen tanulmányban a szervezeti és a vállalati bűnözést szinonim fogalomként használok, az angol *corporate crime* magyar megfelelőjeként.

² JÁVOR István – JANCICS David: „The Role of Power in Organizational Corruption. An Empirical Study” *Administration & Society*, 2016/5. 527–558. o.

³ TÖRİ Mihály: „Piacgazdaság és büntetőjog” In: Lévay Miklós (szerk.): *A piacgazdaság kiépülése és a gazdasági bűnözés*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 4–35. o.

2. A SZERVEZETI BŰNÖZÉS ELMÉLETI MEGALAPOZÁSA

A szervezeti/vállalati bűnözés (*corporate crime*) fogalmának kialakulása Sutherland fehérgalléros bűnözés (*white-collar crime*) definíciójához nyúlik vissza. A fehérgalléros bűnözés fogalmát először Edwin H. Sutherland használta 1939-ben, az Amerikai Szociológiai Társaság konferenciáján. 1949-ben megjelent könyvében Sutherland a következőképpen határozta meg a fehérgalléros bűnözést: „*may be defined approximately as a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation*”. Azaz „közelítőleg olyan bűncselekményként lehet meghatározni, amit egy jó hírű és magas társadalmi státuszú személy foglalkozási körében követ el”.⁴ Sutherland főleg a nagy cégek vizsgálatával foglalkozott, tehát azzal a területtel, amelyet ma vállalati bűnözésnek (*corporate crime*) nevezünk. Ezek nagy része a gazdasági bűnözés (*economic crime*), a foglalkozás körében elkövetett törvényszegések (*occupational crime*) vagy a hatalommal való visszaélés (*abuse of power*) kategóriájába tartozik. Említett előadásában Sutherland számos példát sorolt gazdasági és politikai korrupcióra, vesztegetésre, csalásokra, bennfentes kapcsolatokra épülő csalásokra, csalárd csődre, adócsalásra, biztosítási csalásokra, megtévesztő hirdetésekre, értékpapírokkal kapcsolatos bűncselekményekre, sikkasztásokra, munkaügyi visszaélésekre. Mint látjuk, ma a fehérgalléros bűnözés fogalmát olyan ernyőfogalomnak tekinthetjük, amely számos gazdasági, foglalkozási és vállalati bűncselekményt foglal magába. Helmkamp, Ball és Townsend definíciója szerint minden „olyan illegális vagy etikátlan cselekmény, amely sérti a közbizalmat, amelyet egy tisztességes és magas társadalmi státuszú személy vagy szervezet követ el, általában jogszerű foglalkozási tevékenysége körében, személyes vagy szervezeti nyereség céljából”.⁵

Számos oka van annak, hogy miért olyan nehéz kutatni ezt az igen magas latenciával rendelkező bűncselekménytípust. Napjainkban – és ez mit sem változott a történelmi idők során – egy-egy ország társadalmi és gazdasági berendezkedése sikerként a pénzügyi nyereségeket, a jóllétet könyveli el, minek következtében az állami kulcsintézmények szemet hunynak e cselekmények elkövetése fölött, sőt néhány esetben akár ösztönzik is ezeket.

Sutherland arra is felhívja a figyelmet, hogy az alsóbb osztályhoz tartozók bűncselekményeit rendőrök, ügyészek és bírák kezelik, minek során olyan büntetőjogi szankciókkal sújtják őket, mint például a pénzbírság, a börtön-, vagy akár a halálbüntetés. A magasabb társadalmi osztályhoz tartozó elkövetők bűncselekményei jó néhány esetben semmilyen hivatalos következménnyel nem járnak, vagy legfeljebb polgári jogi kártérítési igényeket vonnak maguk után. Ritkább esetben ágazati ellenőrző szervek,

⁴ SUTHERLAND, Edwin H.: *The White Collar Crime*. Dryden, New York, 1949. 9. o.

⁵ „*Illegal or unethical acts that violate fiduciary responsibility of public trust committed by an individual or organisation, usually doing the course of legitimate occupational activity, by persons of high/ respectable social status for personal/ organisational gain.*” Lásd HELMKAMP, James – BALL, Richard A. – TOWNSEND, Kitty: *Definitional Dilemma: Can and Should There Be a Universal Definition of White Collar Crime?* Proceedings of the Academic Workshop. National White Collar Crime Center, 1996. 6. o.

testületek járnak el, és kvázi-büntetőjogi szankcióként figyelmeztetéseket bocsátanak ki, a cég megszűntetését rendelik el vagy visszavonják a tevékenység végzéséhez szükséges engedélyeket, és csak legvégső esetben alkalmaznak pénzbírságot vagy börtönbüntetést.⁶

Sutherland volt az első, aki szisztematikus kutatást végzett a vállalatok által elkövetett szabálysértések vonatkozásában: 70 nagy cég, különböző típusú (büntetőjogi, közigazgatási vagy polgári jogi norma) jogszabálysértéseit vizsgálta. Számos ágazati ellenőrző szerv, mint például az amerikai Federal Trade Commission (Szövetségi Kereskedelmi Bizottság), az Interstate Commerce Commission (Államközi Kereskedelmi Bizottság), az US Securities and Exchange Commission (SEC – Értékpapír- és Tőzsdébizottság), a National Labor Relations Board (NLRB – Nemzeti Munkaügyi Testület), valamint a Food and Drug Administration (FDA – az Egyesült Államok Élelmiszer- és Gyógyszerügyi Hatósága) jelentéseit elemezte. Olyan cégek visszaéléseire bukkant, mint például a General Electric, a General Motors, a Goodyear, a Procter & Gamble és a U.S. Steel. Jogszabálysértéseik széles körre terjedtek ki, ilyen volt például a kereskedelem befolyásolása, a félrevezető hirdetés, a munkaügyi szabályok megsértése, vagy éppen a jutalékkal való visszaélés. Sutherland egyik megállapítása az volt, hogy a bírósági ítéletek és a különböző szabályozó szervek elmarasztaló határozatai szinte alig befolyásolták a vállalatok társadalmi megítélését, részvényeik árát.

Sutherland koncepciója ellentmondott annak az akkori közmegegyőződésnek, hogy a bűnözők az alacsony társadalmi státuszú, deviáns, marginalizálódott rétegekből kerülnek ki. Rámutatott arra, hogy a gazdag és tiszteletre méltó emberek bűncselekményei nemcsak ténylegesen léteznek, hanem jelentős pénzügyi veszteségeket is okoznak, sőt úgy tűnik, hogy ezek képezik a bűncselekmények egyik legsúlyosabb típusát. Sutherland fehérgalléros bűnözés-elméletével megváltoztatta az addigi kriminológiai gondolkodást a bűnözésről, ugyanakkor azonban számos kérdést és kétséget is teremtett teóriájával. Definíciója az elkövető jellemére fókuszál, nem pedig az elkövetett bűncselekményre. Különösen érdekesnek bizonyultak a fehérgalléros bűncselekmények, mivel úgy vélték, hogy a hagyományos bűnözők löfegyvereket vagy kést használnak ahhoz, hogy ellopjanak valamit, és nem dokumentumokra vagy számítógépes eszközökre támaszkodnak a bűnelkövetés céljából.⁷ E ponton érdemes kiemelni, hogy az elkövető társadalmi helyzete hogyan befolyásolja az általa elkövetett cselekmények jellegét, a társadalom és a bűnüldöző szervek e cselekményekre gyakorolt reakcióját és végső következményeit, annak büntetését. A fehérgalléros bűncselekmények csakúgy, mint a vállalati bűncselekmények az üzleti és/vagy kormányzati szakemberek által elkövetett, pénzügyileg motivált bűncselekmények.

Friedrichs szerint a fehérgalléros bűnözés fogalma alá esik minden olyan illegális, tiltott és bizonyíthatóan káros cselekmény, amely sérti a köz- vagy magánbizalmat, továbbá amelyet törvényes és tiszteletre méltó intézmények vagy egyének követnek el annak érdekében, hogy anyagi előnyökre tegyenek szert, vagy hogy széles körű

⁶ SUTHERLAND, Edwin H.: „White-Collar-Criminality” *Sociological Review*, 1940/1. 7. o.

⁷ WEISBURD, David – WARRING, Elin: *White Collar Crime and Criminal Careers*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001. 9. o.

hatalmukat, kiváltságaikat és privilégiumaikat fenntartsák.⁸ Mint Friedrichs hangszólyozza, a fehérgalléros bűnözés fennállásának megállapításához az alábbi szempontokat kell figyelembe venni: a *kontextust*, amelyben az illegális tevékenységet végzik (társasági, kormányzati szerv); a *szintet* a szervezeten belül (egyéni, munkacsoport, teljes szervezet); az *elkövető státuszát* vagy *pozícióját*; az *elsődleges áldozatokat* (társadalom vagy egyéni ügyfél); a *kár* fő formáját (gazdasági vagy fizikai sérülés), illetve a *jogi klasszifikációt* (polgári, büntető vagy ágazati normasértés és konkrétan milyen cselekmény, például csalás, sikkasztás, vesztegetés).

3. A FEHÉRGALLÉROS/VÁLLALATI BŰNÖZÉS: RÖVID TÖRTÉNETI KITEKINTÉS

Az egyik elsőnek vélt fehérgalléros bűnesetet és az arra való reagálás jogi konstrukcióját a 15. századi Angliában jegyezték fel.⁹ A *Carrier-ügyben* egy flamand kereskedő felbérelt egy angol fuvarozót gyapjúbálák szállítására, de az angol fuvarozó ahelyett, hogy Southamptonba szállította volna a gyapjúbálákat, megtartotta azokat magának.¹⁰ A fuvarozót letartóztatták lopás miatt, de a probléma ebben az esetben az volt, hogy az angol *common law* szerint ebben az időben csak akkor számított lopásnak e cselekmény, ha a lopás tárgya nem jogosan került a tolvaj birtokába. Ebben az esetben azonban a flamand kereskedő adta át a gyapjúbálákat a fuvarozónak. A bíró úgy ítélte meg, hogy bár a törvény nem ismeri el, hogy a fuvarozó cselekedete lopás volt, de a tett szemben ment a természet törvényeivel.

Ha az esetet a sutherlandi fehérgalléros bűnözés definíciójának szempontjából elemezzük, e cselekmény számos ponton illeszkedik a deviáns magatartások Sutherland által megfogalmazott ismérveire. Nyilvánvaló, hogy az elkövető foglalkozása körében követte el a cselekményt, és a megvalósításhoz nem használt erőszakot. Az elkövető és az áldozat között bizalmi viszony állt fenn, hiszen a kereskedő nem adta volna át értéktárgyát egy olyan személynek, akiben nem bízta meg. Ezt a cselekményt a fehérgalléros bűnözés körébe tartozónak mondhatjuk, még akkor is, ha ez – a mai felfogásban – nem egy tipikus fehérgalléros bűncselekmény.

A második korszak, amelyet érdemes kiemelni, az ipari forradalom, amely megnövelte az olyan vállalatok hatalmát, amelyek képesek voltak monopolhelyzetet létrehozni a piacon és ezáltal elnyomni versenytársaikat. A közvélemény figyelemmel kísérte ezt a viselkedést, és felháborodott a növekvő árak miatt. Ennek a jelenségnek a hatására fogadta el 1863-ban az amerikai kongresszus a *False Claims Actet* (Hamis követelésekről szóló törvény), amelyet „Lincoln-törvénynek” is neveznek: beteg lovak, nem működő fegyverek és lejárt, ehetetlen élelmiszerek eladásával akarták egyes szállítók megrövidíteni a polgárháborús időkben az unionista (északi) kormányzatot. Ez a törvény biztosította először a lehetőséget arra, hogy az ilyen cselekmények elkö-

⁸ FRIEDRICHS, David O.: *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Wadsworth, Belmont, 1996. 6. o.

⁹ <https://money.howstuffworks.com/white-collar-crime3.htm>

¹⁰ <https://study.com/academy/lesson/history-of-white-collar-crime-developments-examples.html>

vetőit felelősségre vonják.¹¹ A következő lépés a *Sherman Antitrust Act* (Sherman-féle trösztellenes törvény) volt 1890-ben, amely a trösztök létrejöttének megelőzését, a monopóliumok elleni fellépést, a széles körű verseny biztosítását szolgálta.

Az 1914-es *Clayton Antitrust Act* (Clayton-féle trösztellenes törvény) kiegészítette a Sherman-féle törvényt, és megszüntetett néhány kiskaput, amit aztán 1927-ben az ún. *Teapot Dome*-botrányként elhíresült korrupciós ügyben is fel lehetett használni a kompromittálódott amerikai kormánytagokkal szemben. Az amerikai belügyminiszterről ugyanis kiderült, hogy kenőpénzt fogadott el egy olajcég vezetőjétől azért, hogy az állami tulajdonban álló wyomingi Teapot Dome nevű földterületet bérbe adja egy olyan kőolajtársaságnak, amelyik ott olajkitermeléssel kívánt foglalkozni.

Az 1920-as években – a mai napig gyakori – csalási módszert dolgozott ki az olasz származású *Charles Ponzi*, aki 1903-ban teljesen vagyontalanul költözött Amerikába, és mosogatóként kezdett el dolgozni egy étteremben.¹² Ám nagyratörő álmai voltak, amelyeket magabiztos és karizmatikus személyiségének révén igyekezett elérni. Amikor kapott egy levelet egy spanyol cégtől, amelyben egy válaszkupon volt található, az az ötlete támadt, hogy nemzetközi válaszkuponokat vásárol egy adott országban, majd egy másik országban ezeknek a kuponoknak a beváltásakor ezeknél értékesebb bélyegekhez jut.

Ehhez más országok ügynökeit használta, akiknek pénzt küldött, hogy megvásárolják és elküldjék neki a nemzetközi válaszkuponokat. E cserék útján 400 százalékos eredményt sikerült elérnie. Ám még mindig nem volt elégedett az általa elért nyereggel, ezért elkezdte összegyűjteni a befektetőket azzal, hogy megígérte nekik, 50 százalékos hozamot ad nekik 45 napig, majd a második 45 nap után ezt is megduplázza. Annak érdekében, hogy ezeket a befektetőket 45 vagy 90 nap után kifizesse, más befektetők pénzét használta fel. Módszere addig működött, amíg a *The Boston Post* vizsgálódni nem kezdett abból a célból, hogy valamennyi befektető visszakapja a pénzét. Végül Ponzi ellen postai csalás miatt emeltek vádat, és 14 év börtönbüntetésre ítélték. Az ún. *Ponzi-átverés* alapvető koncepciója, hogy magas kamatokat ígér, alacsony kockázat mellett a befektetőnek.¹³ Amint láttuk, ebben az esetben is az újságírók játszottak fontos szerepet egy olyan csalás kiderítésében, amelyet egy személy követett el sok befektető kárára.

4. A SZERVEZETI BŰNÖZÉS FOGALMA ÉS GYAKORLATA NAPJAINKBAN

Mai globális világunkban a vállalatoknak számos – sok esetben egymással ellentétes – elvárásnak kell megfelelniük. Beszélhetünk piaci nyomásról, a tulajdonosok elvárásairól, az alkalmazottak elképzeléseiről, valamint fontos megemlíteni azt a konkrét (társadalmi, jogszabályi) környezetet, amelyben a cég működik. A piac folyamatos elvárást támaszt a vállalatok felé, aminek következtében állandóan magas színvona-

¹¹ <https://study.com/academy/lesson/history-of-white-collar-crime-developments-examples.html>

¹² <https://www.biography.com/crime-figure/charles-ponzi>

¹³ <https://www.investopedia.com/terms/p/ponzischeme.asp>

lon kell teljesíteniük, hiszen ha nem így járnak el, csökken a piacon betöltött szerepük, ami végső esetben a cég csődjét is jelentheti. A vállalkozás tulajdonosai a minél magasabb profit elérését szeretnék, ez az érdek azonban nincs feltétlenül összhangban a piac által támasztott elvárásokkal. Az alkalmazottak nyugodt, egészséges munkakörnyezetet és reális fizetéseket várnak el a cégtől. A tágan értelmezett környezet pedig megadja azokat a szabályrendszereket, amiknek minden körülmény között meg kell felelnie a vállalatnak. A fentiekből kitűnik, hogy számos – sok esetben egymással ellentétes – érdeknek kell eleget tenni egyszerre, amely magába hordozza a visszaélések lehetőségét.

Az 1970-es évektől a fehérgalléros bűnözésre vonatkozó elméletek két nagy csoportra bomlanak aszerint, hogy szervezeti vagy egyéni az elkövetés.

A foglalkozás körében elkövetett bűncselekményeket (*occupational crime*) olyan jogtalan és káros, pénzügyileg motivált cselekményekként definiálják, melyeket egy törvényes és tiszteletre méltó foglalkozás gyakorlása/állás betöltése során követnek el. Ilyenek például a kiskereskedelemhez, szolgáltatáshoz kapcsolódó bűncselekmények vagy a munkavállalók által elkövetett cselekmények.¹⁴ Jelen esetben az eredeti sutherlandi meghatározáshoz képest a társadalmi státuszról a foglalkozás jellegére kerül át a hangsúly.

A szervezeti bűnözés (*corporate crime*) azon jogellenes és káros cselekményeket foglalja magában, melyet egy cég alkalmazottai követnek el a céges (vagy egyéni) érdekek előremozdítása érdekében. Formái a szervezeti lopás, a szervezeti pénzügyi manipuláció és a szervezeti politikai korrupció.¹⁵

A wisconsini egyetem két szociológus professzora, *Marshall Clinard* és *Peter Yeager* 1980-ban megjelent *Corporate Crime* című, máig alapműnek számító könyvében a következőképpen határozta meg a szervezeti bűncselekményeket: „*corporate crime is any act that is committed by corporations which is punishable by the state, regardless of whether it is punished under administrative, civil, or criminal law*”¹⁶, vagyis „vállalatok által elkövetett bűncselekmény minden olyan állam által büntetendő cselekmény, amelyet társaságok követnek el, tekintet nélkül arra, hogy az közigazgatási jogi, polgári jogi vagy büntetőjogi normába ütközik”. E definíció a fehérgalléros bűncselekményeknél már meghatározott elemeket használ, a kört azonban a társaságokra, az azok által elkövetett cselekményekre szűkíti. Emiatt a cégek jog sértései ellen elsősorban az állam kvázi-igazságszolgáltatási/államigazgatási szervei járnak el, például hazánkban a Gazdasági Versenyhivatal, a Magyar Nemzeti Bank a pénzügyek felügyeletéért és a fogyasztóvédelemért felelős alelnökének irányítása alá tartozó egyes szervezeti egységek (Hitelintézeti felügyeleti igazgatóság, Tőkepiaci és piacfelügyeleti igazgatóság) és a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség. Az is kijelenthető, hogy a szervezeti bűnözés fehérgalléros bűnözés, annak azonban egy különleges típusa.

¹⁴ FRIEDRICH: i. m. 6. o.

¹⁵ FRIEDRICH: i. m. 6. o.

¹⁶ CLINARD, M. B. – YEAGER, P. C.: *Corporate Crime*. The Free Press, A Division of Macmillan Publishing, New York, 1980. 16. o.

A gazdasági bűncselekmények tágabb kört ölelnek fel, mint az előbb elemzett vállalati bűncselekmények. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vállalati bűncselekmények a gazdasági bűncselekményeknek egy kis szegmensét adják. Az EUROPOL a következőképpen határozza meg a gazdasági bűncselekményeket: „*Economic crime, also known as financial crime, refers to illegal acts committed by an individual or a group of individuals to obtain a financial or professional advantage. The principal motive in such crimes is economic gain.*”¹⁷ Vagyis: „A gazdasági bűncselekmény (vagy pénzügyi bűncselekmény) egy vagy több személy által elkövetett olyan cselekmény, amely pénzügyi, vagy szakmai előny elérését szolgálja, a motívum ezeknél a bűncselekményeknél a gazdasági előnyszerzés.” Tóth Mihály definíciója szerint a gazdasági bűnözés: „a gazdálkodás menetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési forma, amely – akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával, máskor az azokkal való visszaélés révén), akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sértse, vagy veszélyeztesse”.¹⁸ Ide tartoznak többek között a már előbb említett szervezeti bűncselekmények, a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények, a versenyjogi és fogyasztóvédelmi jog megsértését magukba foglaló bűncselekmények, a vagyon elleni bűncselekmények, amelyek a gazdálkodás rendjét is sértik, és amelyeket az elkövetők jellemzően a saját érdekükben követnek el (például a sikkasztás, a hűtlen kezelés, a hanyag kezelés); valamint a közélet tisztasága elleni bűncselekmények is, ha azokat gazdasági érdekek motiválták.¹⁹ A bűncselekményi kör tehát széles spektrumon mozog, mindegyik cselekményben közös azonban, hogy egy adott gazdasági rendet sért meg. Nagyon fontos leszögezni továbbá, hogy az előbb felsorolt bűncselekmények nem értelmezhetők valamely mögöttes gazdasági jogszabály nélkül. A gazdálkodás rendjét sértő cselekmények például mindig valamilyen közigazgatási vagy polgári jogi (leginkább számviteli és adójogi) normát sértenek. Van olyan szakirodalmi álláspont, amely szerint a gazdasági bűncselekmények csak közigazgatási jogsértések, és nem a klasszikus értelemben vett bűncselekmények, mint például az emberölés vagy a testi sértés. Az utóbbi bűncselekményeket nevezzük *mala per se*-nek, azaz önmagukban rossz és káros cselekményeknek, amelyek a társadalmi együttélés alapvető normáit sértik.²⁰ Ezzel szemben a gazdasági bűncselekmények attól bűncselekmények, hogy a jog tiltja azokat, azaz a *mala prohibita* elve érvényesül. Egyes büntetőjogászok (például a német Winfried Hassemer és az amerikai Sanford H. Kadish) szerint a gazdasági bűncselekmények erkölcsileg semleges cselekmények, és amiatt büntetendők, hogy egy mögöttes jogszabály tilalmaiba ütköznek, ezért csak *mala prohibita*-nak nevezik azokat.²¹

¹⁷ <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/economic-crime>

¹⁸ Győry Csaba – Inzelt Éva: „Fehérgalléros, gazdasági és korrupciós bűnözés” In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 459. o.

¹⁹ Győry – Inzelt: i. m. 458. o.

²⁰ Uo.

²¹ Győry – Inzelt: i. m. 461.o.

5. A FEHÉRGALLÉROS ÉS A SZERVEZETI BŰNÖZÉST MAGYARÁZÓ KRIMINOLÓGIAI ELMÉLETEK

A *kriminológia* mint tudomány a bűnözést egyrészt mint társadalmi tömegjelenséget, másrészt mint egyéni bűnelkövetést vizsgálja. E vizsgálat során attól függően fogalmaz meg a bűnelkövetésre irányuló magyarázó elméleteket, hogy a fenti két szempont közül mire helyezi a hangsúlyt. Ezen elméletek egyrészt magyarázzák a bűnözést, másrészt a bűncselekményt, valamint az adott cselekmény kriminalizációs folyamatát, és egyaránt lehetnek mikro-, makro- vagy mezoszintű magyarázatok. A *makroszintű magyarázatok* azokra a társadalmi vagy szervezeti körülményekre koncentrálnak, amelyek elősegítik a fehérgalléros bűncselekmények strukturális elkövetését. A *mikroszintű megközelítések* az elkövetőre, a bűnözésre való hajlamára összpontosítanak. A *mezoszintű elemzések* azon szituációs faktorokat veszik számba, melyek specifikus lehetőséget teremtettek a bűncselekmény elkövetéséhez.²² Friedrichs²³ az alábbi kérdéseket tartja fontosnak a fehérgalléros bűnözés vizsgálatának körében: Milyen típusú társadalmi és gazdasági berendezkedés idéz elő több fehérgalléros bűncselekményt? Milyen típusú szervezetekben követnek el több fehérgalléros bűncselekményt? Milyen szituációs tényezők járulnak hozzá a fehérgalléros bűnözés virulásához? Milyen, az elkövető személyében rejlő jellemzők járulnak hozzá ezen törvénysértések magvalósulásához?

A bűnözésmagyarázó elméleteket három nagyobb csoportba tudjuk sorolni: az első az ún. *tanulási elméletek* csoportja, amely az egyéni bűnözésmagyarázatokat foglalja össze, a második az ún. „*beteg társadalom*”-elméleteké, amelyek társadalmi bűnözésmagyarázatok, a harmadik pedig a *szervezeti kriminológia magyarázatainak* csoportja, amelynek fő kérdése a rohadt alma vs. rohadt hordó megközelítés.

Az egyéni cselekvések bűnözésmagyarázó elméletei közül a legfontosabbak *Clarke* és *Cornish* racionális döntésemellete,²⁴ Sutherland differenciális asszociációelmélete,²⁵ *Sykes* és *Matza* neutralizációs elmélete,²⁶ valamint *Hirschi* társadalmi kontrollelmélete.²⁷ A társadalmi magyarázó elméletek közül hasznos számunkra *Durkheim* anómiaelmélete,²⁸ *Merton* strukturális anómiaelmélete,²⁹ *Agnew* felülvizsgált feszült-

²² VAUGHAN, Diane: „Beyond macro-and micro-levels of analysis, organizations, and the cultural fix” In: Pontell, Henry – Geis, Gilbert (eds.): *International Handbook of white-collar and corporate crime*. Springer, New York, 2007. 3–24. o.

²³ FRIEDRICH, David O.: *Trusted Criminals, White Collar Crime in Contemporary Society*. (4th Edition.) Wadsworth, Belmont, 2009. 221. o.

²⁴ CLARKE, Ronald – CORNISH, Derek: „Modeling offenders’ decisions” In: Tonry, M. – Morris, N. (eds.): *Crime and justice – An Annual Review of Research*, 6. 1985. 147–185.o.

²⁵ SUTHERLAND, Edwin H.: *Principles of criminology*. (3rd ed.) Lippincott, Philadelphia, 1939.

²⁶ Lásd részletesen MATZA, David: *Delinquency and drift*. Wiley, New York, 1964; továbbá SYKES, Gresham H. – MATZA, David: „Techniques of neutralization” *American Sociological Review*, 1957/6. 664–670. o.

²⁷ HIRSCHI, Travis: *Causes of delinquency*. University of California Press, Berkeley, 1969.

²⁸ DURKHEIM, Émile: *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1978.

²⁹ MERTON, R.K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, VI. fejezet. Társadalmi struktúra és anomia. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 213–243. o.

ségelmélete,³⁰ valamint Messner és Rosenfeld intézményes anómiaelmélete.³¹ A szervezeti kultúrát leíró, magyarázó elméletek közül kiemelendő Punch-nak a *Suit Violence: Why managers murder and corporations kill* című műve, Whyte-nak a *The Organization Man*, tovább Randallnek az *Organization Man Revised* című tanulmánya.

A racionális döntés elméletét Clarke és Cornish³² dolgozta ki. Elméletük a klaszikus iskola utilitarista felfogásán,³³ továbbá a hagyományos közgazdasági döntéseméleten³⁴ alapult. Ennek értelmében egy „potenciális” elkövető azért dönt egy bűncselekmény elkövetése mellett, hogy kielégítse szükségleteit. Ezt a céltudatos viselkedést annak fényében tanúsítja, hogy a kockázatokat, erőfeszítéseket és előnyöket, amelyekhez a bűncselekmény elkövetése által jut, átgondolta. A racionális döntés elmélete szerint a bűncselekményeket ésszerűen gondolkodó emberek követik el, akik mérlegelik a lebukás esélyét, továbbá a potenciális nyereség nagyságát. Piquero, Exum és Simpson³⁵ a racionális döntéseméletet egyesítette a „vágyak kontrollálása” elmélettel, arra keresve magyarázatot, hogy a vágyak milyen mértékben befolyásolják a döntéshozatalt, és mennyiben vezethetnek szervezeti bűnelkövetéshez. Elméletük bizonyításaként lefolytatott empirikus kutatásuk eredménye azt mutatta, hogy a vágyak kontrollálása kapcsolatban áll a kötelességszegéssel. Arra a következtetésre jutottak, hogy a szervezeti bűnelkövetés ott tud megvalósulni, ahol a bizonytalan és irracionális környezeti tényezők felett az elkövető veszi át az irányítást.

A *neutralizációs elmélet* (a hazai szakirodalomban inkább *sodródás* néven ismert)³⁶ Sykes és Matza nevéhez köthető. Matza a társadalmi kontrollelméleteket alapul véve azt vizsgálta, hogy milyen okai vannak annak, ha gyermek- és fiatalkorúak a bűnelkövetés felé sodródnak, illetve miért nem követnek el deviáns cselekményeket. Azt állította, hogy a fiatalkorúak értik, mi a különbség jó és rossz cselekedett között első deviáns tettük előtt, ám neutralizálják vagy racionalizálják tettük megítélését. Benson³⁷ rámutatott arra, hogy mi a különbség neutralizálás és racionalizálás között. A neutralizálásra a bűncselekmény elkövetése előtt kerül sor, az elkövető ezzel biztosítja a maga számára a bűnelkövetéshez szükséges mentális erőt. A racionalizálás,

³⁰ AGNEW, Robert: „A revised strain theory of delinquency” *Social Forces*, 1985/1. 151–167. o.; AGNEW, Robert: Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 1992/1. 47–88. o.

³¹ MESSNER, Steve – ROSENFELD, Richard: *Crime and the American dream*. (4th ed.) Wadsworth, Belmont, 2007.

³² CLARKE – CORNISH: i. m. 147–185. o.

³³ Az utilitarizmus Jeremy Bentham (1748–1832) nevéhez köthető. Elmélete szerint minden emberi cselekedet aszerint történik, hogy milyen valószínűséggel okoz örömet vagy fájdalmat. „Az emberek a jelen és jövő örömeinek valószínűségét a jelen és a jövő fájdalmainak valószínűségével összevetve mérlegelik.” Lásd ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O.W. – LAUFER, William S.: *Kriminológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 93. o.

³⁴ Lásd részletesen MAROSÁN György: „A gazdasági döntés evolúciós elméletének néhány kérdése. A döntési helyzet meta- és utóértékelése, mint a döntés alapeleme” *Köz-Gazdaság*, 2011/1. 107–122. o.

³⁵ PIQUERO, Nicole Leeper – EXUM, M. Lyn – SIMPSON, Sally S.: „Integrating the desire-for-control and rational choice theory in a corporate crime context” *Justice Quarterly*, 2005/2. 252–280. o.

³⁶ ADLER – MUELLER – LAUFER: i. m. 235. o.

³⁷ BENSON, Michael: „Denying the guilty mind: Accounting for involvement in a white-collar crime” *Criminology*, 1985/4. 583–607. o.

elszámolás a bűncselekmény elkövetése után arra szolgál, hogy minimalizálják magukon a bűnözői bélyeget. A fehérgalléros elkövetőket tekintve a kutatások többsége a racionalizálás, elszámolás folyamatát vizsgálta. Skyes és Matza³⁸ a neutralizálás öt technikáját írta le: az áldozat létének tagadása, magasabb érdekekre hivatkozás, a felelősség elutasítása, a jogalkalmazók elítélése, valamint a sérelemokozás tagadása. Piquero, Tibbetts és Blankenship³⁹ kutatásaiban rámutatott arra is, hogy törvényszegésük esetén idősebb munkavállalók könnyebben alkalmazzák a neutralizációs technikákat, mint fiatalabb kollégáik. Dabney⁴⁰ azt tapasztalta, hogy a racionalizálási technikákat az alkalmazottak egymástól tanulják.

Hangsúlyozandó, hogy a szervezeti bűnözésnek milyen sajátos jellemzői és magyarázatai vannak. Az e területtel foglalkozó kutatók egy része a szervezeti bűnözés egyik okaként az adott szervezet felépítését és működést jelölte meg. Tillman és Pontell⁴¹ azt hangsúlyozta, hogy az ilyen típusú cselekmények gyakrabban fordulnak elő nagyobb vállalatoknál, illetve olyanoknál, amelyek gyors ütemben növekednek, továbbá komplex tulajdonosi szerkezettel rendelkeznek. Egy másik szakirodalmi álláspont a szervezeti folyamatokban lát *kriminogén faktorokat*. Ermann és Ludman⁴² azt állította, hogy egy szervezet különböző pozíciókból épül fel, melyeket helyettesíthető munkavállalók foglalnak el. Minden vállalatnak megvan a maga célja, tevékenységi köre, működési elve, aminek mentén elvár bizonyos viselkedést a munkavállalóktól. Annak ellenére, hogy a célok és a szabályok meghatározottak, a cég felső vezetése nyomást helyezhet az alkalmazottakra, minek következtében azok törvénysértéseket követnek el. A *szervezeti bűnözés ciklusa* alábbi ábrája azt mutatja meg, hogyan sajátítják el az alkalmazottak a cég által elvárt magatartást, amely néha ellentétes ugyan a társadalmi normákkal, ám a munkavállaló ennek ellenére a kívánt magatartást tanúsítja a cég érdekében, amiért a munkáltatója megjutalmazza, ha pedig lebuknak, akkor kirúgja az alkalmazottat, aki könnyen helyettesíthető.

A fentebb bemutatott a fehérgalléros, szervezeti bűnözést magyarázó elméletek jól példázzák, hogy e cselekményeknek milyen sokszínű és változatos az oksága.

A fentiekből kiindulva számos kutató megpróbált integrált magyarázatot találni e jelenségre.⁴³ Az integrált elméletek az 1980-as évektől váltak népszerűvé. *Other People's Money* (Más emberek pénze) című könyvében Cressey⁴⁴ leírta a sikkasztás

³⁸ SYKES – MATZA: i. m. 664–670. o.

³⁹ PIQUERO, Nicole Leeper – TIBBETS, Stephen G. – BLANKENSHIP, Michael B.: „Examining the role of differential association and techniques of neutralization in explaining corporate crime” *Deviant Behavior*, 2005/2. 159–188. o.

⁴⁰ DABNEY, D. A.: „Neutralization and deviance in the workplace: Theft of supplies and medicines by hospital nurses” *Deviant Behavior*, 1995/4. 313–331. o.

⁴¹ TILLMAN, Robert – PONTELL, Henry: „Organizations and fraud in the savings and loan industry” *Social Forces*, 1995/4. 1439–1463. o.

⁴² ERMANN, David M. – LUDMAN, Richard J.: *Corporate and governmental deviance*. (6th ed.) Oxford University Press, New York, 2002.

⁴³ GERBER, Jurg – JENSEN, Eric L. – FRITSCH, Eric J.: „Politics and white-collar crime: Explaining government intervention in the savings and loan scandal” *Critical Criminology*, 1996/2. 59–73. o.

⁴⁴ CRESSEY, Donald R.: *Other people's money: A study in the social psychology of embezzlement*. Free Press, Glencoe, 1953.

okait, melyek a következők: eltitkolt anyagi probléma; a sikkasztás mint lehetőség e probléma rendezésére; egy elkövető, aki birtokában van az e cselekmény elkövetését lehetővé tevő képességeknek; valamint a neutralizálás, melyet az elkövető arra használ, hogy erőt gyűjtsön az elkövetéshez.

1. számú ábra: A szervezeti bűnözés ciklusa⁴⁵

6. A VÁLLALATI BŰNÖZÉS TERJEDELME MAGYARORSZÁGON

A *vállalati bűnözés* terjedelmének meghatározása igen körülményes, hiszen sok cselekmény esetében nincsen közvetlen áldozat, illetve az áldozatok gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy bűncselekmény/jogellenes cselekmény sértettjévé váltak. Annak érdekében, hogy képet kaphassunk a szervezeti bűnözés volumenéről, különböző források, nevezetesen a kriminálstatisztikai adatok, a különböző közigazgatási szer-

⁴⁵ Lásd PAYNE, Brian K.: *White-collar Crime. The Essentials*. SAGE Publications, Thousand Oaks, 2013. 285. o.

vek – például a Gazdasági Versenyhivatal, a Magyar Nemzeti Bank a pénzügyek felügyeletéért és a fogyasztóvédelemért felelős alelnökének irányítása alá tartozó egyes szervezeti egységei (Hitelintézeti felügyeleti igazgatóság, Tőkepiaci és piacfelügyeleti igazgatóság), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal stb.) – eljárásainak száma, továbbá korábbi kutatási eredmények (például a PricewaterhouseCoopers globális gazdasági bűnözésről készített felmérése) összegzése szükséges.

6.1. A regisztrált gazdasági bűncselekmények

A kriminálstatistikai adatok alapján (lásd 1. számú táblázat) meglehetősen nehéz a gazdasági bűnözés volumenéről bármiféle következtetést levonni. Az egyik felmerülő probléma az, hogy a gazdasági bűncselekmények keretdiszpozíciói és mögöttes ágazati normái folyamatosan módosulnak, mint például az adózás rendjéről szóló törvény vagy a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló törvény. Az alacsony esetszámok pedig nagymértékű latenciára engednek következtetni. A regisztrált esetek többsége a számvitel rendjének megsértése, a költségvetési csalás és a sikkasztás körébe tartozik. Vannak olyan bűncselekmények is, amelyek esetében évekig nem történt regisztrálás, ilyen például a bennfentes kereskedelem, a gazdasági csalás, a piramisjáték-szervezés, vagy éppen a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban. Annak ellenére, hogy büntetőügy nem indult az utóbbi cselekményekkel kapcsolatban, látni fogjuk, hogy a Gazdasági Versenyhivatal folytatott eljárást kartell-cselekményeket illetően az elmúlt években.

*1. számú táblázat: A regisztrált gazdasági bűncselekmények Magyarországon
2009 és 2014 között*

Bűncselekmény	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fogyasztók megtévesztése	3	6	3	5	4	8
Áru hamis megjelölése	466	313	191	200	437	97
Az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése	12	19	30	19	18	15
A számvitel rendjének megsértése	2890	3577	3522	994	584	630
Bennfentes kereskedelem	1	–	1	1	1	–
Csődbűncselekmény	402	295	316	333	311	271
Gazdasági csalás	–	–	–	–	–	1
Gazdasági titok megsértése	13	18	10,021	6	11	2
Hanyag kezelés	6	4	5	7	6	7
Hitelezési csalás	21	24	15	20	4	3
Hűtlen kezelés	54	75	97	92	81	87
Jogosulatlan pénzügyi tevékenység	22	41	20	44	36	15
Költségvetési csalás	1622	2009	1554	1523	2178	2284
Pénzmosás	46	17	13	16	16	21
Piramisjáték szervezése	–	–	–	–	–	1

Rossz minőségű termék forgalomba hozatala	16	16	6	7	7	–
Sikkasztás	4,341	3,966	4,054	4,782	4,332	4634
Tőkebefektetési csalás	–	2	–	–	–	–
Versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban	1	–	–	–	–	–

6.2. A Gazdasági Versenyhivatal eljárásai

A Gazdasági Versenyhivatalt (GVH) az Országgyűlés hozta létre *a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1990. évi LXXXVI. törvény* elfogadásával. A hivatal a törvény hatályba lépésével egyidejűleg, 1991. január 1-jén kezdte meg működését. A versenyellenes magatartások tilalmának törvénybe iktatását és a szabályok betartása felett őrködő GVH létrehozását a gazdasági hatékonyságot kikényszerítő piaci verseny szabadságának és tisztaságának védelme motiválta.

A jelenleg hatályos versenytörvény, *az 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról*, 1997. január 1-jén lépett hatályba. Magyarország uniós csatlakozásával a GVH tagja lett az Európai Versenyhálózatnak, és bekerült az uniós versenyjog alkalmazói közé. A GVH kiemelkedő szerepet játszik a piacgazdaság működésében azzal, hogy a köz érdekében, a hosszú távú fogyasztói jólétet, és így a versenyképességet is növelő módon érvényt szerez a hatáskörébe tartozó versenyjogi rendelkezéseknek, valamint hogy elősegíti a versenyt megteremteni vagy pótolni hivatott állami szabályozás kialakítását. A GVH-nak a verseny védelme érdekében folytatott tevékenysége alapvetően három pillérre épül: versenyfelügyeleti munkája során érvényesíti a magyar versenytörvény és az uniós versenyjog szabályait, versenypártolás keretében a rendelkezésére álló eszközökkel igyekszik a verseny érdekében befolyásolni az állami döntéseket, illetve a verseny társadalmi elfogadottsága érdekében a versenypolitikai ismeretek terjesztésével, valamint a verseny közgazdasági és jogi kérdéseivel foglalkozó szakmai közélet fejlesztésével hozzájárul a versenykultúra fejlesztéséhez.⁴⁶

2. számú táblázat: A GVH által indított ügyek száma 2011–2015 között

	Ügyszám 2011	Ügyszám 2012	Ügyszám 2013	Ügyszám 2014	Ügyszám 2015
Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat	n. a.	51	62	66	66
Versenyt korlátozó megállapodás	n. a.	6	11	17	12
Erőfölénnyel való visszaélés	n. a.	5	5	6	8

⁴⁶ www.gvh.hu

Összefonódások ellenőrzése	n. a.	38	31	36	54
Összesen	109	100	109	125	140

Ahogy az a 2. számú táblázatban látható, a GVH évente 6–12 esetben indított eljárást versenykorlátozó megállapodásokra vonatkozó szabályok megsértése kapcsán. Az elmúlt évek tendenciája, hogy a kartellezésekkel kapcsolatos jelzések jelentős része (kb. 60–65%-a) közbeszerzési eljárásokkal összefüggésben érkezett a hivatalhoz, elsősorban az uniós finanszírozású programokhoz kapcsolódó közbeszerzések körét érintve. A GVH jelentős számú fogyasztóvédelmi típusú ügyben járt el, amelyek sokféle termékre és szolgáltatásra vonatkoztak (probiotikumokra, mágneses alvópárnákra és karkötőkre, UV lámpákra, étrend-kiegészítőkre vonatkozó, megalapozatlan gyógyhatásra és egészségi állapot befolyásolására irányuló állítással kapcsolatos ügyek). A további ügyek olyan piacokat érintettek, mint a pénzügyi szolgáltatások, a kiskereskedelmi piac, a közlekedési szektor, a szállásközvetítés, valamint a kozmetikai termékek és az élelmiszerek.

	Kiszabott bírság (millió Ft) 2011	Kiszabott bírság (millió Ft) 2012	Kiszabott bírság (millió Ft) 2013	Kiszabott bírság (millió Ft) 2014	Kiszabott bírság (millió Ft) 2015
Versenykorlátozó ügyekben	84,5	1250	10 588,9	5754,9	3350,7

6.2.1. Esettanulmányok – kartellügyek a GVH eljárásaiban

2010-ben fejeződött be az ún. *malomkartell* néven ismert ügy,⁴⁷ melyben 16 magyarországi gabonafeldolgozó vállalkozás a gazdasági verseny korlátozását célzó egységes és folyamatos, összetett jogsértést valósított meg, amikor 2005 februárjától 2008 áprilisáig egyeztették egymással egyes malmi búzaőrlemények árát, illetve azok árának változtatását, valamint egymás piacának meg nem támadására tett vállalásukkal felosztották egymás között a piacot. 2010. október 28-án „kökemény” kartellben való részvétel miatt összesen közel 2,3 milliárd forint bírságot szabott ki a GVH. A kartell, ezen belül az ár- és piacfelosztó megállapodás a legsúlyosabb jogsértésnek minősül a versenyjogban, amely az érintett termékek vásárlóit, adott esetben a fogyasztókat károsíthatja. A GVH által feltárt kartell elsősorban a magyar fogyasztásban alapvető élelmiszeripari terméknek minősülő étkezési búzaliszt piacát érintette. A GVH a súlyos jogsértést elkövető vállalkozásokkal szembeni bírság kiszabása során figyelemmel volt többek között az adott élelmiszergazdasági ágazat sajátosságaira, és egyes vállalkozások különösen nehéz pénzügyi helyzetére is.

⁴⁷ Vj-69/2008. számú GVH ügy iratai alapján.

2015-ben történt döntés az ún. *gyógyszerkartell* ügyében.⁴⁸ Az ügy még 2011. novemberében kezdődött, amikor a Budapesti Egészségközpont Zrt. évente ötmilliárd forint értékben írt ki gyorsított meghívásos közbeszerzési eljárást a Fővárosi Önkormányzathoz tartozó 12 kórház számára. A gyógyszerek és infúziós oldatok szállítására vonatkozó pályázatban külső szakértőként részt vett a PharmAudit Kft., amely tulajdonképpen a kiírásra jelentkező gyógyszernagykereskedők összejátszását szervezte meg a Mezadin Piackutató és Marketing-kommunikációs Kft. segítségével. A pályázati feltételeket mindössze az EUROMEDIC-PHARMA Gyógyszernagykereskedelmi Zrt., a HUNGAROPHARMA Gyógyszerkereskedelmi Zrt. és a TEVA Gyógyszergyár Zrt. tudta teljesíteni, így a keretmegállapodásos közbeszerzési eljárás során csak e három nagykereskedő tudott indulni. A GVH döntése szerint jogsértést követett el a három gyógyszer-nagykereskedő cég, a két tanácsadó vállalkozás közreműködésével. Előbbiek befolyásolták a gyógyszerbeszerzésre kiírt közbeszerzési pályázatot, mert árait egyeztetették ajánlataik benyújtása előtt, és felosztották egymás között a piacot. Az elmarasztalt vállalkozások közösen érték el a pályázati kiírás módosítását úgy, hogy a pályázati feltételeknek csupán az EUROMEDIC-PHARMA, a HUNGAROPHARMA és a TEVA tudjon megfelelni. A kiíró a módosítást az eljárás alá vontak érdekei szerint hajtotta végre – figyelemmel a kartelltagok háttéralkuira –, ami azt eredményezte, hogy a többi potenciális pályázót, így más gyógyszergyárakat távol tartottak a tendertől. Ezt követően a PharmAudit Kft. koordinálásával a három nagykereskedő felosztotta egymás között a 12 fővárosi kórház számára kiírt pályázatban meghatározott 919 hatóanyagot annak érdekében, hogy mindannyian az általuk megfelelőnek tartott arányban legyenek a tender nyertesei. A jogsértésért közel 2,5 milliárd forint bírságot szabott ki a GVH.

A Gazdasági Versenyhivatal döntése szerint a Magyar Bankszövetség (Bankszövetség) – a Nemzetközi Bankárképző Központ Zrt. (Bankárképző) közreműködésével – 12 éven át a verseny korlátozására alkalmas módon működtette a „BankAdat” adatbázist, így lehetővé tette a bankok számára, hogy egyedi, üzleti titoknak minősülő, stratégiai adatokat osszanak meg egymással.⁴⁹ Az ún. *információskartell*ben a GVH szerint a BankAdat keretében megvalósult információáramlás horizontális információcserének minősül, amely sérti mind a magyar, mind az uniós versenyjogi szabályokat. A Bankszövetség tagjai által az adatbázisban megosztott egyedi, üzleti titkoknak minősülő, stratégiai adatok (például mennyiségekre, költségekre, keresletre, nyereségségre vonatkozó adatok) biztosították, hogy a pénzintézetek naprakész információval rendelkezzenek a piacról, a piaci folyamatokról, versenytársaik teljesítményéről, üzletpolitikájáról, illetve stratégiájáról. Az elérhető információkat az érintett pénzintézetek elsősorban az üzleti tervezésnél, a stratégiaalkotásnál és a termékfejlesztésnél használták fel. A jogsértésért a GVH összesen 4,015 milliárd forint bírságot szabott ki 2016. január 12-én.

⁴⁸ Vj/28/2013. számú GVH ügy iratai alapján.

⁴⁹ Vj/8/2012. számú GVH ügy iratai alapján.

7. A KONTROLL ÉS MEGELŐZÉS KÉRDÉSEI

A szervezeti bűnözés kontrolljának egyik kihívása abból adódik, hogy a vállalati vezetők többnyire elkülönülnek a törvényeket sértő határozatoktól, így néha lehetetlennek tűnik bizonyítani a szándékukat. Vannak olyan esetek is, amikor egy bank elleni nyomozás negatív hatással lenne a gazdaságra, ezért problémás a vizsgálat elrendelése és lefolytatása.⁵⁰ A szervezeti keretek közötti elkövetésből fakadó problémák a fentiekben is bemutatott felelősségi kérdések, hiszen beszélhetünk objektív felelősségről, helyettesítő felelősségről, a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről, melyet hazánkban a *2001. évi CIV. törvény* szabályoz, a különböző *compliance* típusú eszközökről, *John Braithwaite* szabályozási piramisában szereplő reszponzív szabályozásról, vagy éppen a *whistleblowerek*, vagyis a közérdekű bejelentők által kiderült esetek sorsáról és kezeléséről. A vállalatok jogi felelőssége azt jelenti, hogy egy vállalat milyen mértékben felel az alkalmazottak tevékenységéért. Az angolszász jog alapvetően két fajtáját különbözteti meg a vállalati felelősségnek. Az objektív felelősség kötelező felelősséget ró a cégre abban az esetben, ha a munkavállaló tevékenysége kárt, sérülést vagy halált okoz, akkor is, ha a cselekmény nem volt szándékos. Ezt használják arra, hogy megakadályozzák a cselekmény újbóli előfordulását. Például ha egy étterem lejárt ételeket kínál, a séfet vezetheti az a szándék, hogy a tulajdonos kedvében járjon, így ahelyett hogy eldobja a lejárt terméket, ételt készít belőle, és ezzel a vendégeket kiteszi a gyomorrontásnak, egyéb betegségek, vagy akár a halál veszélyének. A séf nem akart semmit illegálisan csinálni, ha azonban végül egy vendég megbetegszik, akkor az étterem tulajdonosa a felelős a séf tevékenységéért.

A helyettesítő felelősség azt jelenti, hogy munkáltató felelős a munkavállaló tevékenységéért, amikor a munkavállaló gondatlan módon jár el. Például ha egy munkavállaló munkaebéd közben alkoholt fogyaszt, és az ebédet követően autóba ül és balesetet okoz, az általa okozott károkért, sérülésekért vagy halálért a munkáltató tartozik felelősséggel. Ez akkor is igaz, ha a munkáltató nem tudta, hogy a munkatársa ivott a munkaideje alatt.

Hazánkban 2001-ben fogadták el és 2004. május 1-jétől hatályos a jogi személyek büntetőjogi felelősségét szabályozó joganyag. A felelősségre vonás alapja, hogy a bűncselekményt a jogi személy szerve vagy képviselője a jogi személy érdekében követte el, vagy a szervezet nevében olyan személy az eljáró, aki döntéshozatali hatáskörrel rendelkezik. A szervezet felelősségének megállapítása nem zárja ki ugyanazon bűncselekmény miatt egy természetes személy felelősségre vonását tettesként, felbujtóként vagy bűnsegédként (ún. *felelősségkumuláció*). Hazánkban is egy természetes személy magatartása alapozza meg a szervezet felelősségét. Szükséges, hogy az elkövetés a jogi személy javára előny szerzését célozza vagy eredményezze, vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával kövessék el. Továbbá hogy a bűncselekményt a jogi személy vezető tisztségviselője vagy a képviselőre feljogosított tagja, alkalmazottja, illetve tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottsá-

⁵⁰ <https://www.nytimes.com/2019/04/22/business/dealbook/elizabeth-warren-finance-executives.html>

gának tagja, illetve ezek megbízottja a jogi személy tevékenységi körében kövesse el, valamint hogy a jogi személy tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében kövesse el cselekményét, és a vezető tisztségviselő, a cégvezető, illetve a felügyelőbizottság irányítási vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna (lásd 2.§). E szabályozás is az indirekt felelősségrevonási modellt alkalmazza, vagyis a jogi személy büntetőjogi felelősségre vonására akkor kerülhet sor, ha egy természetes személy felelősségre vonása is megtörténik [lásd. 3. § (1) bekezdés]. Ez esetben a jogi személlyel szemben az alábbi intézkedéseket lehet alkalmazni: a jogi személy megszüntetése, a jogi személy tevékenységének korlátozása vagy pénzbírság kiszabása.

Az üzleti életben egyre elterjedtebb a *compliance* típusú eszközök használata. A fogalom magába foglalja, hogy a cégeknél a szabályoknak való megfelelés igénye mind a belső normák, mind a belső döntések és a tranzakciók szintjén megtalálható. A vállalati bűnözés a szabályozással szembeni engedetlenség, vagy éppen a szabályok figyelmen kívül hagyása (*non compliance*). A *compliance* szabályozásnak alapvetően két típusát különböztetjük meg: az ún. *rule based* vagyis a konkrét szabályok alapján mederben és keretek közé rendezett piaci magatartásokat, illetve az ún. *principle based*, vagyis az elvek mentén felépített piaci szabályrendszert, amely alapvetően deregulatív.

Magyarországon a szervezeti bűnözés elsődleges kontrolleszköze a különböző közigazgatási szabályozó szervek munkája, így a piacfelügyeleti eszközök (pl. fogyasztóvédelem, versenyfelügyelet), pénzügyi felügyelet, biztosítási felügyelet és az üzleti etika. A másodlagos szabályozók a büntetőjogi eszközök (nemzetközi és belső büntetőjogi normák), *ultima ratio* jelleggel.

A JOGTUDAT EMPIRIKUS KUTATÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI EGY ÚJ KÓDEX HAJNALÁN**

1. A KUTATÁSRÓL

A „Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban” című hároméves kutatási projektünk célja elsősorban a büntetőjogi szabályozási újdonságokkal kapcsolatos ismeretek és vélemények feltérképezése. Ennek érdekében 2018 októberében a projekt keretében az ezzel megbízott közvélemény-kutató cég segítségével egy országos (a felnőtt magyar népességre reprezentatív) mintán lekérdeztünk egy általunk kidolgozott kérdőívet, melynek kérdései a mindennapi életben, illetve a médiában gyakrabban előforduló 12 büntetőjogi témához kapcsolódtak. Ezek köre a vagyoni elleni bűncselekmények büntetendőségi korhatárától az állatkinzáson át a közhivatalnoknak adott ajándékok büntetendőségéig terjedt.

A témaválasztás során az elsődleges szelekciós szempont – a kutatás célkitűzésével összhangban – az volt, hogy az adott témában a büntetőjogi szabályozás az utóbbi évtized(ek)ben változott. Ezen belül is olyan témákat választottunk, amelyekkel a lakosság a mindennapi életben inkább találkozik, illetve amelyek a médiában inkább megjelennek. Figyelemmel voltunk harmadsorban arra is, hogy kapcsolódni tudjunk korábbi hazai kutatásokhoz (elsősorban *Kulcsár* és *Sajó* vizsgálataihoz), így nemcsak a büntetőjogi változások tudatát, hanem a jogismeret változását is mérni tudjuk majd.

Minden témát (annak komplexitásával arányosan) kettő, három vagy négy esettel mértünk, amelyek mindegyike egészen pontosan meghatározott szituációhoz kapcsolódott. Az adott témához tartozó esetek közül az egyik mindig egy olyan szabályozási elemre vonatkozott, amelynek a jogi megítélése megváltozott. Felvettünk viszont egy vagy több olyan „kontrollesetet” is, amely egy olyan elem ismeretét méri, amelynek a szabályozása változatlan.

A válaszadóknak az egyes esetek kapcsán mindig egy kérdéspárra kellett válaszolniuk. Egyrészt azt kellett eldönteniük, hogy a leírt cselekmény büntethető-e. Ezen felül arra is választ adhattak, hogy amennyiben ők lennének a jogalkotók, akkor a cselekményt bűncselekménynek nyilvánítanák-e. Az összes téma feldolgozása során a következő kutatási kérdésekre keressük a választ:

* Tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet.

** Készült az NKFIH K 125378 számú „Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban” című 2017–2020 közötti projekt keretében a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében.

- milyen tudással rendelkezik az átlagember a jogi szabályozás kapcsán?
- milyen tényezők befolyásolják a jogismeretet?
- jobban tükröződnek-e a régebbi normák az átlagember tudatában?

Jelen írás az ennek a kérdőívnek a tervezése során felmerült nehézségeket mutatja be, szerzője pedig a kutatás kérdőívének kidolgozásában, az adatok elemzésében közreműködő szociológusként vesz részt a kutatócsoport munkájában.

Amikor a szociológusból és a büntetőjogászból álló kutatócsoportunk leült az első megbeszélésre arról, hogy mit és hogyan szeretnénk kutatni, nyilvánvalóvá vált, hogy sok egyeztetésre lesz szükség ahhoz, hogy saját szakmai szempontunkból mindketten elégedettek legyünk az eredménnyel. A szociológus szempontját jól tükrözi *Krekó Péter* leírása a jogtudatról: „Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi lehet a viszonya a jogrendszer építményéhez az annak keretein belül élő, de ahhoz laikusán viszonyuló állampolgároknak, akkor valószínűleg a kiismerhetetlen komplexitás és az absztrakt idegenség lesznek a kulcsfontosságú mozzanatok.”¹ A jogász fő szempontja pedig: „*Ignorantia juris non excusat.*”² Nehéz volt elképzelni egy olyan kérdőívet, amely egyfelől feltár valamit ebből a „kiismerhetetlen komplexitásból”, másrészt biztosítja, hogy jogi szempontból szigorúan egyértelmű helyzetekről kelljen véleményt mondaniuk a válaszadóknak.

2. ELŐZMÉNYEK³

2.1. A jogtudat vizsgálatának megközelítései

*Hertogh*⁴ a jogtudat-kutatások kétféle hagyományát különbözteti meg: 1) a *Roscoe Pound*tól eredeztethető amerikai, amelynek fókuszában az írott jog áll, még akkor is, ha a valóságos jogot kutatja, tehát szempontja a jogászé; 2) az *Eugen Ehrlich*hez köthető európai, amely a társadalom felől közelít, és arra keresi a választ, hogy mit tartanak az emberek jognak.

A legtöbb empirikus kutatás az 1970-es évekig abból indult ki, hogy (elsősorban az írott) joggal kapcsolatos ismeretek és attitűdök mérhetők, így a leggyakrabban alkalmazott módszerük a nagymintás *survey* volt. Ez volt a későbbi *knowledge and opinion about law*, azaz KOL-irányzat, a joggal kapcsolatos ismeretek és vélemények mérése.

Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben a kutatók – abból kiindulva, hogy a jogrendszerek nemcsak egyszerűen „társadalmi tények, amelyek hatással vannak a társadalomra” (jog és társadalom), hanem a jog inkább a társadalom egy bizonyos

¹ KREKÓ Péter: „Gyanús világ, gyanús jogrendszer” In: Hunyady György – Berkics Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 417. o.

² 1878. évi V. törvény 81.

³ A kutatási előzményekről és az elméleti háttérrel részletesebben írtam az *Állam- és Jogtudományban*. Lásd részletesen VENCZEL Timea: „A hazai jogtudat-kutatás előzményei – a büntetőjogi rendszerünk megújulása kapcsán” *Állam- és Jogtudomány*, 2018/4. 91–108.

⁴ HERTOGH, Marc: „A European Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich” *Journal of Law and Society*, 2004/4. 457–481. o.

vonatkozására használható címke (jog a társadalomban) – elsősorban annak kutatására fókuszáltak, hogy az embereknek milyen elképzeléseik vannak a jogról és a jogi intézményekről. Ez utóbbi kutatások módszertanát, ellentétben a KOL-kutatásokkal, a leíró etnográfiai jellemzi.⁵

Vizsgálatunkban a KOL-kutatások fogalmi keretét és elsődleges eszközét, a kvantitatív adatfelvételt használjuk, így kutatásunk a Poundtól eredeztethető amerikai irányzathoz kötődik. A fő kérdés tehát számunkra az, hogy az emberek ismerik-e a jogszabályokat, illetve ha tehetnék, megváltoztatnák-e az ismereteik szerinti szabályozást. Ezt indokolja a kutatás fókuszja, azaz egyrészt a büntetőjog azon jellegzetessége, hogy szabályai más jogágakhoz képest is nagyobb mértékben kötődnek a törvényekhez. Másrészt pedig az, hogy a kutatás elsősorban a szabályozási újdonságok ismeretére koncentrál, *amely* szintén az állami jogra fókuszáló hagyományhoz köti a módszertanunkat. Kutatásunk így nem módszertani tekintetében, hanem a vizsgált joganyag szelektálásában és vizsgálatának mélységében jelentett újdonságot.

Engel⁶ a jogtudatnak (*legal consciousness*) két alternatív jelentését különbözteti meg: 1) jogi kompetencia vagy jogismeret; 2) a jog imázsa vagy percepciója.

A jogtudat ezen elemeinek összefüggéséhez kapcsolható a Marc Hertogh által kidolgozott modell a normatív profilokról.⁷ Hertogh azért, hogy a jogi elidegenedés koncepcióján létrehozzon egy elemzési keretet, megalkotta a négy normatív profilt, amely segített abban, hogy leírjuk az emberek joghoz való viszonyát.

Hertogh⁸ szerint a legtöbb tanulmány, amely a jogi elidegenedésről szól, két alapvető kérdésre koncentrál:

1. „Ismerik-e az emberek a törvényt?”
2. „Azonosulnak-e az emberek a törvénnyel?”

Ezt a két kérdést Hertogh az alábbi 2×2 mátrixba transzformálja:

1. táblázat: A négy normatív profil⁹

ISMERET		
	+	–
AZONOSULÁS	Tájékozott azonosulás: <i>Legalisták</i>	Tájékozatlan azonosulás: <i>Lojalisták</i>
	Tájékozott elidegenedés: <i>Cinikusok</i>	Tájékozatlan elidegenedés: Kívülállók

⁵ HERTOIGH (2004): i. m. 461. o.

⁶ ENGEL, David M.: „How Does Law Matter in the Constitution of Legal Consciousness?” In: Garth, Bryant G. – Sarat, Austin (eds.): *How Does Law Matter?* Northwestern University Press, Chicago, 1998. 119. o.

⁷ HERTOIGH, Mark: „Loyalists, Cynics and Outsiders: Who are the Critics of the Justice System in the UK and the Netherlands?” *International Journal of Law in Context*, 2010/1. 16. o.

⁸ HERTOIGH (2010): i. m. 15. o.

⁹ HERTOIGH (2010): i. m. 16. o.

Az első kérdést a jogi elidegenedés kognitív dimenziójának tekinti, és a vízszintes tengelyre teszi. A második kérdés a normatív dimenziót fejezi ki, és a függőleges tengelyen kap helyet. A négyzet négy cellája különböző profilokat fejez ki.

Hertogh először is leszögezi, hogy ez a modell csakúgy, mint más elemzési keretek a valóság leegyszerűsítése. Minél mélyebbre ásunk, minél tovább cizelláljuk, annál kifinomultabb képet kaphatunk. Például előfordulhat, hogy ugyanaz az ember más profillal rendelkezik a különböző jogágak területén, különböző témákban, vagy éppen életének egy másik szakaszában.

2.2. Hazai jogtudat-kutatások és eredményeik

Felhasználás és összehasonlítás céljából olyan kutatási előzményeket kellett keresnünk, amelyek kifejezetten *büntető* jogszabályok ismeretét mérték *kvantitatív* eszközökkel, lehetőleg *országos reprezentatív* mintán. A három kritérium együttesen nagymértékben korlátozta a felhasználható korábbi kutatásokat. Az is világossá vált, hogy a büntetőjogi vonatkozású témák a '60-as, '70-es években voltak a kutatások középpontjában. Ennek megfelelően elsősorban *Kulcsár Kálmán*¹⁰ és *Sajó András*¹¹ kutatásai szolgáltak számunkra alapul.

2.3. A kutatás témájának leszűkítése

Ennek a kutatásnak a fókuszában az elfogadott kutatási terv szerint eleve a büntetőjogi ismeretek álltak. Ráadásul ez az a terület, amelyen a változások tudata (a másik terv szerinti szempont) a legjobban mérhető, hiszen azok viszonyítási pontja, a törvényismeret általános szintje¹² is magasabb, mint más jogterületeken. Más vonatkozásokban pedig az értékelő elemek vizsgálatára is igen alkalmas e jogág, hiszen talán ezek azok a normák, amelyek szélesebb tömegeket foglalkoztatnak, illetve az ezzel kapcsolatos érzelmek erőteljesebbek, a vélemények határozottabbak. A büntetőjog összes intézményének tudatát azonban egyetlen empirikus kutatás során vizsgálni nemcsak lehetetlen, de teljesen felesleges is. A kérdőív kidolgozásánál el kellett döntenünk és meg kellett határoznunk, hogy milyen szempontok szerint választjuk ki azokat a témákat, amelyeket vizsgálni akarunk. A témák kiválasztásánál három alapvető szempontot vettünk figyelembe. Olyan témák kerülhettek a kiválasztottak közé, amelyek

- 1) esetében változott a büntetőjogi szabályozás az utóbbi évtized(ek)ben;
- 2) közismertek a hétköznapiakból, illetve gyakrabban megjelennek a médiában;
- 3) kapcsolódnak korábbi hazai kutatásokhoz (elsősorban Kulcsár és Sajó vizsgálataihoz), így nemcsak a büntetőjogi változások tudatát, hanem a jogismeret változását is mérni lehet.

¹⁰ KULCSÁR Kálmán: *A jogismeret vizsgálata*. MTA-JTI, Budapest, 1967.

¹¹ SAJÓ András: *Jogtudat, jogismeret*. MTA Szociológiai Intézet, Budapest, 1983; SAJÓ András – SZÉKELYI Mária – MAJOR Péter: *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*. MTA ÁJTI, Budapest, 1977.

¹² SAJÓ (1977): i. m. 43. o.

2.3.1. Újdonságok

Kutatásunk célkitűzésével összhangban számunkra alapkérdés volt, hogy van-e befolyása az új szabályozás megalkotása vagy hatálybalépése óta eltelt időnek a törvényismeretre. Kimutatható-e különbség a régóta jelenlévő jogszabályok és az újabbak között az ismeret tekintetében? Erre a kutatási kérdésre úgy lehet válaszolni, hogy nemcsak a közelmúltban módosított szabályozásokat vizsgáltunk, hanem olyanokat is, amelyek egyáltalán (vagy régóta) nem változtak. Ha azonban ezek az újdonságot is tartalmazó elemek különböző témákra vonatkoznak, nem lehet eldönteni, hogy az ismeretszint-különbség a téma különbözőségének vagy a hatálybalépés óta eltelt időnek köszönhető. Ezt úgy küszöböltük ki, hogy minden témát/szabályozást legalább két kérdéssel mértünk: az egyikben a szabályozás új eleme szerepel, a másikban a régi. Az új elemek (például életkor, helyszín, időpont) büntethetőségét három különböző időpont egyikében – 2013-ban, 2008–2013 között vagy közvetlenül a rendszerváltás után – változtatták meg. A teszt egyszerű: ha a régebbi szabályt többen ismerik, a kihirdetés óta eltelt időnek lehet hatása az ismeretre. Annak ellenére, hogy minden témát úgy választottunk ki, hogy a példák életszerűek legyenek, csak világos tendenciák esetén lehet társadalmi tényről beszélni, hiszen egyes témák esetében előfordulhat, hogy csak az érintettség magasabb foka, vagy éppen a médiaérdeklődés játszik szerepet a magasabb ismeretben, nem pedig a szabályozás régebbi volta. De ha az új szabályozásokat tendenciaszerűen kevésbé ismerik, akkor ki lehet jelteni, hogy az idő segíti az ismeretek elmélyülését. Ha pedig ebben nem látszik szabályszerűség, akkor a büntetőjogi ismereteket befolyásoló más tényezők hatását kell erősebbnek ítélnünk. A szabályozás újdonsága persze csak egy a magyarázó változóink sorában, amelyek erejét nyilvánvalóan egyenként fogjuk vizsgálni.

2.3.2. Köz-, illetve médiaérdeklődésre számot tartó témák

Kulcsár már ötven évvel ezelőtt is úgy vélekedett, hogy a büntetőjogot azért ismeri jobban a közvélemény, mert arról tájékozódik a „tömegközlelési eszközök útján”. A fél évszázaddal ezelőttihez képest azonban ma már több információhoz lehet hozzájutni sokkal könnyebben, a bűnesetekről szóló tudósítások, a „krimik” pedig a bulvár tematikához kerültek. Ez azt is jelenti, hogy „a neomédia (majd utóda, a hipermédia) nem egy iskolázott kisebbség nyilvánossága, hanem a társadalom valamennyi rétegét integráló populáris nyilvánosság kitüntetett terepe”.¹³ Így tehát indokolt a médiában gyakrabban megjelenő eseteket a vizsgálat tárgyává tenni.

Mivel kifejezetten az egyes bűncselekménytípusok médiamegjelenési gyakoriságára vonatkozó elemzéshez nem tudtunk hozzájutni, ebben a tekintetben csak a köznap tapasztalatainkra tudtunk hagyatkozni.

¹³ Császi Lajos: „A mindennapi élet tabloidizációja a populáris médiában” *socio.hu*, 2011/1. 5. o. https://socio.hu/uploads/files/2011_1/csaszi.pdf

2.3.3. Átvett témák

A témaválasztás egyik aspektusa volt az is, hogy kutatásunk kapcsolódjon a korábbi jogtudat-kutatások eredményeihez, hogy ebben a dimenzióban is tudjunk valamit mondani a törvényismeret változásáról. Ahogy említettem, a miénkéhez hasonló KOL-kutatások a hetvenes évekig voltak divatban, csak ebből az időből származó kutatásokhoz tudtunk kapcsolódni. Sajó 1976–77-ben felvett kutatásából a hálapénzzel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat,¹⁴ Kulcsáréból pedig a vesztegetésre vonatkozókat tudjuk összevetni saját eredményeinkkel.¹⁵

Mindezeket a szempontokat mérlegelve végül 12 témakört jelöltünk ki a büntetőjogi ismeretek vizsgálatára.

2.4. Kérdések

2.4.1. A kérdések típusai

Egyrészt mivel általában javasolt, hogy egy kérdőív inkább legyen *konkrét*, mint általános vagy absztrakt, másrészt mivel úgy gondoltuk, hogy a hétköznapi ember számára segíti a megértést, már a kérdőívkészítés legelején úgy döntöttünk, hogy vizsgálatunk Kulcsár és Sajó hagyományához, és *szituatív* kérdéseket, konkrét eseteket kérdezzünk.

Az első eldöntendő és egyben legfontosabb kérdés, hogy milyen típusú kérdéseket teszünk fel. A két alaptípus a nyitott, illetve a zárt kérdés. *Nyitott kérdés* esetén egy-egy eset leírásának részbeni befejezését a válaszadóra hagyjuk. Tehát nem adjuk meg előre a válaszlehetőségeket, hanem a válaszadók a saját szavaikkal elmondhatják a választ. Például: „Ki büntethető azért, ha egy 13 évessel szexuális kapcsolatba lép?”

Ennek előnyei:

- nincs rá szükségünk, hogy előfeltevésekkel rendelkezünk az összes válaszlehetőségről, hiszen nyitott kérdés esetében nem kell azokat előre megadni;
- képes feltárni a válaszadó fejében lévő gondolati struktúrákat, mivel így ezek szabadon kifejeződhetnek.

Hátrányai:

- előfordulhat, hogy a korlátlan lehetőség éppenséggel blokkolja a válaszadást, és túl sok „nem tudom” választ kapnánk;
- ha a válaszok túl sokfélék, sok energiát vesz igénybe a rendszerezésük, elemzésük, hiszen alapvetően kvantitatív kutatásról van szó;
- nem tud differenciált választ adni, aki úgy gondolja, hogy mást választ adna a különböző szexuális kapcsolatokat illetően.

Feltehettük volna ugyanezt a kérdést úgy is, hogy válaszul egy (tetszőleges) számot várunk a válaszadótól. Például: „Hány éves kortól büntethető az a személy, aki egy 13 évessel szexuális kapcsolatba lép?”

¹⁴ SAJÓ (1983): i. m. 149–153. o.

¹⁵ KULCSÁR: i. m. 40. o.

Ennek előnye:

- képes feltárni a válaszadók fejében lévő elképzeléseket, a verbális válaszokat váró nyitott kérdések hátrányai nélkül.

Hátrányai:

- nem tud differenciált választ adni, aki úgy gondolja, hogy mást választ adna a különböző szexuális kapcsolatokat illetően;
- nem lehet egységes azokkal a kérdésekkel, ahol nem az életkor differenciál.

Mi végül a *zárt kérdés* mellett döntöttünk, amely egészen pontosan leír egy szituációt: „Egy 22 éves személy egy 13 éves személlyel közösül.”

Két kérdést tettünk fel a válaszadóknak minden szituációról:

1. „Tudomása szerint a jelenlegi törvények büntetik vagy nem büntetik?”
2. „Ha Ön hozná a törvényeket, büntetné vagy nem büntetné ezt?”

Ennek előnye tehát:

- mindenféle bűncselekménynél használható;
- az egyformaság miatt a válaszadó „megtanulja” a kérdést, így az könnyen és gyorsan kérdezhető és megválaszolható;
- hasonlóan kérdezte Kulcsár és Sajó is;
- segítségükkel meg tudjuk alkotni a hertoghi normatív profilokat;
- egyes elemek (életkor, cselekmény) ismertsége külön mérhető és összehasonlítható.

Hátránya viszont, hogyha minden egyes elemet külön szeretnénk mérni, akkor minden életkor-párral és cselekménnyel külön kérdést kell feltennünk, amely növeli a kérdésszámot.

2.4.2. A kérdések megfogalmazása

„A kérdőívkészítés általános szabálya szerint a kérdések *szóhasználata* legyen *egyértelmű*, struktúrája pedig egyszerű.”¹⁶ Ezen az általános szabályon belül egyértelmű elvárás, hogy a kérdőívet közérthetően, azaz úgy kell megfogalmazni, hogy a társadalom összes tagja egyformán értse. Ez alatt értendő a fogalmazás módja, de a fogalom, illetve a szóhasználat is. Például a kérdőívkészítés során felmerült, hogy „munkásőr” is szerepeljen a megfogalmazásban, de elvetettük, mert ez egy olyan fogalom, amit a legújabb nemzedékek már nem is ismernek. Egyértelműen kell fogalmazni, kerülve a kétértelmű, valamint az idegen szavakat, illetve a zsargont. Ez a szexuális cselekményeknél okozott nagy nehézséget, mert a hétköznapi szóhasználat túl vulgáris, az orvosi (orális, anális) meg sokaknak érthetetlen. Ugyancsak befolyásoló lehet az érzelmileg terhelt szavak használata. Felmerült például, hogy az uzsoránál „egy munkanélküli anya” szerepeljen a kölcsönt felvevőként. Erre azért lett volna szükség, hogy teljesüljön a szabályozás azon feltétele, hogy bűncselekményt követ el, „aki más *kiszolgáltatott helyzetét* kihasználva különösen aránytalan mértékű el-lenszolgáltatást tartalmazó megállapodást köt”. De olyan mértékben befolyásoló tény

¹⁶ LAVRAKAS, Paul. J. (ed.): *Encyclopedia of Survey Research Methods*. SAGE Publications, Thousand Oaks, 2008. 653. o.

az, ha akár csak közvetve, de egy gyerek kerül a szituációba, hogy végül ezt a kérdést átalakítottuk „rászorult családdá”. A *rejtett elvárások* sugalmazását, az irányító kérdéseket minden más módon is kerülni kell. Arra törekszünk, hogy az emberek őszinte véleményét ismerjük meg.

Alapszabály az is, hogy minden kérdésben csak *egy kérdés* legyen. Ennek nem felelt volna meg, ha az újdonságot egy teljesen különálló szituáción mérjük, hiszen akkor nem lett volna egyértelmű, hogy a válaszok közötti esetleges különbség a szituációból vagy az újdonságból adódik.

Szintén az újdonság mérésénél merült fel, hogy megkérdezzük az embereket, mit gondolnak, tíz évvel ezelőtt mi volt a jogi szabályozás, vagy esetleg azt, hogy a válaszadó maga hogyan vélekedett az adott dologról sok évvel ezelőtt. De irreális elvárás lett volna, hogy ők erre visszaemlékezzenek.

A kérdések legfeljebb a *közelmúltra* vonatkozhatnak.

A szituációs kérdéseknél nagyon fontos, hogy minél *rövidebb* legyen a leírás, hogy a válaszadó követni tudja. Emiatt kellett a lehető legkevesebb elemet beemelni egy-egy szituációba.

Az egyforma kérdések és válaszok, valamint a szituációs kérdésforma azért is előnyös, mert segíti, hogy a kérdések gyorsan kérdezhetők és megválaszolhatók legyenek.

Azt az elvárást, hogy a kérdőív struktúrája legyen *logikus* és világos és az egy témájú kérdések egy helyen legyenek, két szinten is megvalósítottuk: egyfelől az egy bűncselekmény-kategóriához (pl. szexuális cselekmények) tartozó szituációk egy helyen vannak, másrészt ezen belül is az alkategóriák (pl. vérfertőzés, homoszexuális kapcsolat, prostitúció) szinté egy helyen szerepelnek.

Az is alapszabály, hogy a kérdések természetesen kövessék egymást, hogy a válaszadó ne veszítse el az érdeklődését és együttműködő maradjon. A *monotonía* nagy veszély. Ebből a szempontból nem előnyös, hogy minden szituációról ugyanazt a két kérdést tesszük fel. Így azért, hogy ne mindig ugyanazoknál a kérdéseknél fáradjon el a válaszadó, hogy minden témánál nagyjából hasonló mértékben befolyásolja a választást az egyhangúság, a kérdéseket kategóriánként rotáltuk, tehát egyszer egyik kategória került előre, máskor másik. Ugyanezért kiemeltük azt az elemet, ami az adott szituációt megkülönböztette a másiktól.

A kutató legnehezebb feladata, hogy eleget tegyen mindezen követelménynek és a témaspecifikus elvárásoknak is – a mi esetünkben annak, hogy a szituációkat úgy kellett megfogalmazni, hogy a jogi megítélés egyértelmű legyen. Tehát külön ügyelni kellett arra, hogy az a törvény szerint is egyértelmű legyen, és ne kelljen a kérdésbe beleírni olyan elemeket, amelyek mérlegelés tárgyát képezhetik a cselekmény megítélésénél. Ha túl sok elem van, akkor a válaszadó összezavarodik, és az elemzésnél a kutató számára sem lesz világos, mire mondott igent vagy nemet. Ezért is döntöttünk úgy, hogy minden egyes témánál a lehető legegyszerűbb cselekményt írjuk le szituációként, és úgy változtatunk benne egyes elemeket, hogy legyen köztük olyan, amely nemrég bűncselekmény/nemrég nem bűncselekmény volt, és olyan is, amely mindig is bűncselekmény volt/sohasem volt bűncselekmény.

2.5. Összegzés

A tanulmányban tárgyalt kutatás tervezésekor azt a célt tűztük ki, hogy megismerjük a magyarok törvényismeretét 12 büntetőjogi szabályozás tekintetében, és elsődleges célunk annak vizsgálata, hogy ezek között hol helyezkedik el az új szabályozások ismerete.

Ennek érdekében nagyon gondosan válogattuk össze a vizsgálandó szabályozásokat. A kiválasztásnál három szempontot vettünk figyelembe: 1) a szabályozás egy részeleme legyen újdonság; 2) a közvélemény előtt ismert téma legyen; 3) korábbi kutatásokban mérték a szabályozás ismertségét.

Azzal, hogy a különböző esetekről alkotott véleményeket standardizált módon mérjük, lehetőségünk van a legkülönbébb elemeket összehasonlítani és a köztük lévő különbségekből következtetéseket levonni a lakosság büntetőjogi ismereteiről. Éppen ezt az összehasonlíthatóságot tartjuk a kutatás legnagyobb értékének és újdonságának. Mivel az összes cselekményre ugyanazokat a kérdéseket tesszük fel („büntetik-e?”, „Őn büntetné-e?”), nemcsak az egyes témák ismertségét és megítélését tudjuk összehasonlítani, hanem az egyes cselekményeken belül az egyes elemekét is. Így azon túl, hogy meg tudjuk vizsgálni, ismertebbek-e a régebbi szabályozások, mint az újak, információkhoz juthatunk arról is, hogy: 1) van-e különbség a vélt és a kívánatosnak tartott szabályozás között; 2) ha van eltérés, az milyen irányú: szigorító vagy megengedő; 3) hogyan viszonyul a vélt szabályozás, illetve a vélemény a tényleges szabályozáshoz; 4) ezek viszonya a szigorúság vagy a megengedés irányába mutat.

Ez a módszertan alkalmazható a törvényismeret mérésére más bűncselekménytípusok, sőt más jogágak esetében is. A standardizált kérdésfeltevésnek köszönhetően az eredmények összevethetők és további következtetések vonhatók le a magyar társadalom jogtudatára vonatkozóan. Továbbá akár jogági szinten is lehetőség van a hertoghi modell felépítésére.

Az eredmények azoknak a kutatásoknak is a kiindulópontjául szolgálhatnak, amelyek az élő jog megismerését tűzik ki célul, mivel az írott jog percepciójának megismerése segítséget nyújthat az élő jog percepciójában.

A TÁRSADALMI TULAJDON FOKOZOTTABB BÜNTETŐJOGI VÉDELME EGYKOR ÉS MOST**

1. ÚJ UTAKON

A második világháborút követően kialakult a kétpólusú világrend. Ismert, hogy ebben a világrendben hazánk a Szovjetunió érdekszférájába került, ami nyilvánvaló hatással volt nemcsak a politikai átalakulásunkra, hanem jogrendszerünk azzal együtt járó átalakulására is. A korábbi – mondhatni tradicionális – német jogi hatások a szovjet befolyás mellett kevésbé érvényesültek, érvényesülhettek, hiszen a „keleti blokk” azonos ideológiai alapállása mellett nem volt nélkülözhető a jogi alapállás azonossága, de legalábbis hasonlósága. Persze tévedés lenne azt hinnünk, hogy az ideológiai és jogi „harmonizáció” kizárólag a szovjet érdekszférára volt jellemző: hasonló folyamat az Egyesült Államok által vezetett érdekcsoport esetében is jól kitapintható volt. A világháború utáni társadalmi átalakulások tehát a jogi átalakulást is magukkal hozták, különös tekintettel arra, hogy számos olyan kérdést kellett a jog útján, annak segítségével tisztázni-rendezeni, amely nem tűrt halasztást.

Az elsődleges ilyen alapvető elvárás volt a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása, s e folyamat jogi alapjainak lerakása. Szintén kiemelt figyelmet kapott – érthető módon – az új társadalmi berendezkedés védelmét szolgáló jogszabályok megalkotása. E körben – s talán első körben – feltétlenül utalnunk kell az új politikai elképzelések érvényesüléséhez nélkülözhetetlen gazdasági rendre vonatkozó szabályok elfogadására, hiszen az országot a romjaiból kellett újjáépíteni, s ehhez (is) nélkülözhetetlen volt a korábbi gazdaságra vonatkozó joganyag revideálása. Az újjáépítéshez, illetve a „a szocializmus alapjainak lerakásához” nélkülözhetetlen tényező volt a termelési, vagyoni viszonyok tisztázása, vagyis annak meghatározása, hogy kinek a tulajdonában vannak a termelési eszközök, s a tulajdoni formák meghatározása egyáltalán.

Történelmi tapasztalatokból kiindulva megállapíthatjuk, hogy a mindenkori jogalkotó az általa fontosnak tartott elvet nem pusztán deklarálja, hanem védelemben is részesíti. E védelemnek számos konkrét formáját meghatározta a jogalkotó, s nem feledkezett meg arról sem, hogy ennek az általa kiemelt jelentőségűként kezelt gaz-

* PhD, tanszékvezető egyetemi docens, DE ÁJK, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék.

** A tanulmány alapját MADAI Sándor: „A társadalmi tulajdon fokozottabb büntetőjogi védelme egykor és most” In: Gellér Balázs – Csige Zoltán (szerk.): *Békés Imre emlékkötet*. Tullius Kiadó, Budapest, 2013. 143–178. o. képezi.

daságfilozófiai deklarációnak *ultima ratioként* büntetőjogi védelmet is biztosítson. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy ez a büntetőjogi védelem csupán hazánkban létezett. A mintaként szolgáló Szovjetunióban már az 1932. augusztus 7-i, az állami vállalatok, kolhozok és szövetkezetek vagyonának megőrzéséről és a társadalmi tulajdon megszilárdításáról szóló törvényerejű rendelet kiemelt büntetőjogi védelmet biztosított a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények ellen. A büntetőjogi fellépés a későbbiekben tovább szigorodott: az 1947. június 4-i, az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről szóló törvényerejű rendelet jelezte, hogy a szovjet jogalkotó továbbra is az 1932-es jogszabály nyomdokain jár.³ A világháborút követően szovjet érdekszférába került országok is hasonló utat jártak be, s az '50-es évek elejére mindenhol megszületett az új szabályozás.⁴

Hazánkban – is – a társadalmi tulajdon fokozottabb jogi védelme feltételezi a társadalmi tulajdon létét. A második világháború után Magyarországon is megszületett a döntés: a termelőeszközöket társadalmi tulajdonba kell venni, azokat államosítani kell. Az ennek révén állami tulajdonba került vagyon tekintetében már beszélhetünk állami, társadalmi tulajdonról, a fogalom egységessége azonban – mint azt látni fogjuk – véletlenül sem magától értetődő, s hazánkban sem volt az. A fentiekben már utaltunk rá, hogy az pusztán jogpolitikai döntés kérdése – miként magának a társadalmi tulajdon fokozottabb védelmének elve is –, vajon a politikai hatalom gyakorlói milyen eszközöket kívánnak igénybe venni e kiemelt védelem megvalósításához. Szintén a korábbiakban utaltunk rá, hogy e védelemhez szükséges jogi eszközök rendkívül széles mozgásteret biztosítanak a jogalkotónak, a pusztá jogszabályi deklarációtól kezdve egészen a büntetőjogi védelemig. Magyarországon még két esztendő sem telt el az 1949-es Alkotmány hatályba lépésétől, máris megszületett a különös büntetőjogi védelmet garantáló norma, a kezdeti lépések azonban még az Alkotmány előtti időszakra datálhatók.

Az 1878. évi V. törvénycikk – a *Csemegi-kódex* – harmadik s egyben utolsó módosítása a *büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról* szóló 1948. évi XLVIII. törvény volt. A *Csemegi-kódex* e „bűcsúnovellája” már normaszöveg szintjére emelte az állami tulajdon büntetőjogi védelmének bizonyos aspektusait. A vagyon ellen elkövetett bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések címet viselő VIII. fejezet tartalmazta a *Csemegi-kódex* vagyon elleni bűncselekményeinek körét érintő módosításokat. Több klasszikus jogintézmény pontosítása-kiegészítése mellett a módosítás érintette egyfelől a *Csemegi-kódex* 336. §-át (A lopás), ugyanis – tekintet nélkül az ellopott dolog értékére – büntettként rendelte büntetni azt, ha a tolvaj állami tulajdonban levő vállalat üzeméhez tartozó berendezési vagy felszerelési

³ Feltétlenül megemlítendő, hogy a jogszabály az állami vagyon elleni cselekményeket súlyosabban rendelte büntetni, mint a kolhoz, illetőleg a szövetkezeti tulajdon sérelmére elkövetett vagyon elleni deliktumokat.

⁴ GYARMATHY István: *A társadalmi tulajdon*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954. 18–22. o.

tárgyat lopott el.⁵ A törvény – *Ries István* igazságügyminiszter által előterjesztett – indokolása szerint a magyar társadalom felfogása az 1940-es évek végére még nem jutott el egészen annak felismeréséig, hogy a közcélokat szolgáló állami vagyon fokozottabb büntetőjogi védelmet igényel, mivel az állami vagyon ellen irányuló bűncselekmény közvetlenebbül veszélyezteti a közérdeket.⁶ A novella azonban tartózkodott attól, hogy mindennemű állami vagyonra (vagyontárgyra) elkövetett lopást büntetné minősítsen, tekintettel arra az – egyébként e vonatkozásban álláspontunk szerint is helyes – jogpolitikai megfontolásra, hogy ez sok esetben méltánytalan következményekkel is járt volna (pl. állami erdőben elkövetett erdei lopás). Eltérő szemlélettel ítélte meg azonban a jogalkotó azt az elkövetést, amelynek tárgya állami vállalat üzeméhez tartozó berendezési vagy felszerelési tárgy, mert ilyen esetben viszonylag csekélyebb érték ellopását is alkalmasnak tartották a termelés folyamatosságának megzavarására. Persze a normaszöveg értelmezési problémákat is felvetett – mit érthettünk például „*a vállalat üzeméhez tartozó berendezési vagy felszerelési tárgy*” kritériuma alatt –, amelyet a bírói gyakorlat az állami tulajdon fokozottabb büntetőjogi védelmének minél szélesebb körre történő kiterjesztése érdekében tágan fogott fel. Szintén az állami tulajdon védelmének megkülönböztetett büntetőjogi szemléletét, vagy legalábbis annak első jeleit hordozza magán az a hasonló jellegű rendelkezés, amely – az előzőkhöz hasonlóan értékre való tekintet nélkül büntettként minősítve a magatartást – a lopást a posta vagy közforgalmú közlekedési vállalat által üzemben tartott szállítóeszközön szállított, avagy a posta, illetőleg az említett vállalatok pályaudvarán, üzeméhez tartozó egyéb helyiségben vagy területen elhelyezett ingóságok tekintetében elkövetve súlyosabban minősítette. E rendelkezés azért tekinthető speciálisnak, mert ugyan nem a társadalmi tulajdont védte, szigorúbban fenyegetve az arra törőket, hanem az elkövetés helye – pontosabban a tényállásban meghatározott helyen lévő elkövetési tárgy – birt relevanciával. Ez azért tekinthető fokozottabb büntetőjogi védelemnek, mert a meghatározott – talán kivétel nélkül – állami vállalatokhoz kapcsolódott a súlyosabb megítélés.

Még az Alkotmány 1949. augusztus 20-i hatályba lépése előtt született meg a *termelőszövetkezeti csoportok, tagjaik és vagyonuk fokozott büntetőjogi védelméről* szóló 2560/1949. (III. 19.) Korm. rendelet, amely az állami tulajdon mellett a termelőszövetkezeti tulajdon fokozott büntetőjogi védelmét biztosította, így téve mintegy egyenlőségjelet a két tulajdoni forma közé. Ennek kapcsán már érezhetjük a későbbi jogalkotás elörszelét, hiszen az Alkotmány ezt törvényi szinten is megteszi majd akkor, amikor a társadalmi tulajdon alatt az állami tulajdont, a közületi, illetve a szövetkezeti tulajdont is érti. A jogszabály komplex normaként nem kizárólag vagyon elleni cselekményeket rendelt büntetni, hanem – rögtön az 1. §-ban – a termelőszövetkezet megalakulása, illetőleg működése ellen irányuló magatartásokat pönalizálta. A kormányrendelet a termelőszövetkezeti vagyonhoz tartozó vagy termelőszövetkezeti használatban álló valamely vagyontárgyra vonatkozó lopást, rablást, zsarolást, sik-

⁵ Az 1948. évi XLVIII. törvény 28. §-a.

⁶ Az 1948. évi XLVIII. törvény 28. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

kasztást, hűtlen kezelést, orgazdaságot, vagyonrongálást vagy gyűjtogatást elkövetését, vagy ezek elkövetésére történő felbujtást rendelte – minden esetben büntettként – a közönséges vagyon elleni deliktumokhoz képest szigorúbban büntetni. Vétsgékként rendelte a jogalkotó büntetni azokat – az egyébként mezőrendőri kihágásnak minősülő cselekményeket –, amelyeket termelőszövetkezeti vagyonhoz tartozó vagy termelőszövetkezeti használatban álló vagyontárgy tekintetében követtek el. Kérdés persze, hogy miért nem választotta a jogalkotó azt a megoldást, mint amit a *III. Büntetőnovellánál*, nevezetesen az új szabályok törvénybe iktatását? Egyrészt ez koherensebbé tette volna a büntetőjog rendszerét – amelynek átláthatatlansága később kikényszerítette a *Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* (BHÖ) létrejöttét –, másrészt konzekvens jogpolitikai szemléletet tükrözött volna, hisz letette volna voksát az egységes büntetőtörvény elve mellé.

Nem sokkal a kormányrendelet hatályba lépését követően alapvető közjogi változás következett be az országban. A háború előtti és utáni társadalmi viszonyok eszmei háttere alapvetően eltért egymástól, szükséges volt azonban ennek a ténynek a jogszabályi deklarálása, hiszen hazánkban hosszú időre ez határozta meg a tulajdonviszonyok sajátosságait. A jogalkotó – talán e kérdés alapvető voltára is figyelemmel – az akkor még relevanciával bíró jogforrási hierarchia előkelő – sőt legelőkelőbb – helyén álló jogforrásba iktatta be az erre vonatkozó legelemibb szabályokat. A *Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény* 1949. augusztus 20-án hatályba lépett szövege rögzítette, hogy „a Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van”.⁷ Ehhez képest kivételesnek volt tekinthető – legalábbis az Alkotmány 4. §-ának jogtechnikai megoldásából ezt a következtetést lehet levonni – az, ha termelőeszköz magántulajdonban volt. Szintén erre enged következtetni – a kodifikációs megoldáson túl – a norma megfogalmazása: „termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek”. Az „is” közbeiktatásával jelezte a jogalkotó, hogy bár elvi lehetőségét nem zárta ki a magántulajdon létezésének, preferált tulajdoni formának a társadalmi tulajdont tekinti. A norma szövegezői tehát egyértelműen és kétséget nem hagyó, illetve tűrő módon deklarálták a társadalmi tulajdon primátusát. Mindezeket túl a jogalkotó azonban további korlátot is állított a magántulajdon túlzott mértékű elterjedése elé, ugyanis szintén az Alkotmány tartalmazta azt a magántulajdonra vonatkozó kritériumot, hogy a magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sérthette.⁸

A 2560/1949. (III. 19.) Korm. rendelet nem sokáig óvhatta a termelőszövetkezeti tulajdont, ugyanis a *társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. törvényerejű rendelet* 9. §-ának (3) bekezdése a jelen munka szempontjából fontos részeit hatályon kívül helyezte.⁹ Az Alkotmány minden állampolgár kötelességévé

⁷ 4. § (1) bekezdés.

⁸ 8. § (2) bekezdés.

⁹ Csupán az érdekesség kedvéért utalunk rá: mozgalmas év volt a büntetőjog-alkotás terén az 1950. esztendő, ugyanis ekkor fogadták el a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvényt (Bt.) is.

tette a nép vagyonának megvédését és a társadalmi tulajdon megszilárdítását, a tvr. pedig ezen alkotmányos kötelezettségnek kívánt nyomatékot adni a vagyon elleni deliktumok e sajátos körénél.¹⁰ A tvr. a „társadalmi tulajdon” kifejezést használta, eként jelölve meg a benne foglalt bűncselekmények jogi tárgyát. Az Alkotmány 4. §-a értelmében a társadalmi tulajdon az állam, a közületek és a szövetkezetek vagyona volt. Társadalmi tulajdonban levő vagyon volt ehhez képest az olyan vagyon, amely az állam, az állami vállalat, a szövetkezet vagy más közület tulajdonában állt. A jogszabály tehát egyenlőséget tett a definícióban említett négy entitás (az állam, az állami vállalat, a szövetkezet vagy más közület) vagyona közé, s azonos szintű védelemben részesítette valamennyit. Az említett kör tulajdonán kívül társadalmi tulajdonban levő vagyonnak kellett tekinteni a törvényerejű rendelet alkalmazása szempontjából az olyan vagyont is, amely az állam, az állami vállalat, a szövetkezet vagy más közület használatában van, illetőleg rendelkezése vagy kezelése alatt áll.¹¹ E fogalomtriász persze azt is jelentette, hogy a magántulajdonban – de például a megjelölt szervezetek használatában – lévő vagyontárgyra elkövetett deliktum is fokozott büntetőjogi megítélés alá esett.¹²

De milyen cselekmények is tartoztak a tvr. értékelési körébe? A társadalmi tulajdonban levő vagyontárgy ellopását, elsikkasztását, jogtalan elsajátítását és megrongálását, a társadalmi tulajdonban levő vagyonban kárt okozó csalást öt évig terjedő börtönnel rendelte büntetni a jogszabály. Ugyanilyen büntetéssel volt büntetendő az a társadalmi tulajdonban levő vagyon kezelésével vagy gondozásával megbízott személy, aki helyzetével akár a maga, akár más anyagi érdekében visszaélve a társadalmi vagyonban károsodást idézett elő (a hanyag kezelést is büntette a jogszabály, igaz jóval enyhébb – két évig terjedő börtön – büntetéssel). Még súlyosabban – akár halálbüntetéssel is – volt büntetendő, aki a fenti cselekményekkel különösen nagy kárt okozott, visszaesőként, illetve bünszövetkezet¹³ tagjaként követett el társadalmi tulajdon elleni büntetett. A társadalmi tulajdonban levő vagyontárgy felgyújtása vagy felrobantása, valamint különösen nagy kár okozása esetén az ilyen vagyontárgy elrablása is halálbüntetés terhe alá esett. Egy évig terjedő börtönnel fenyegette azt az elkövetőt a jogalkotó, aki hitelt érdemlő tudomást szerzett ugyan arról, hogy az előzőek szerint büntetendő büntett elkövetése készül, és ezt a hatóságnak, mihelyt tehetette, nem jelentette. Láthatjuk tehát, hogy a tvr. komplex módon közelítette meg a társadalmi tulajdon védelmének büntetőjogi problematikáját, s a vagyon elleni deliktumok széles körét súlyosabb büntetéssel fenyegette a magántulajdon sérelmére történő elkövetéshez képest. Új elemként rögzítette a jogalkotó e körben a feljelentési kötelezettség elmulasztását, amely a korábbi szabályozásban még nem szerepelt.

¹⁰ A tvr.-ben tükröződött a büntetőjog *ultima ratio* jellege is, ugyanakkor a társadalmi tulajdon fokozottabb védelmét más területen is érvényesítette az állam. Lásd KÁLMÁN György: „A tulajdon elleni bűncselekmények új szabályozásához” *Jogtudományi Közlöny*, 1951/5. 281. o.

¹¹ Végiggondolva a kérdést érdekes, hogy – legalábbis a normaszöveg szintjén – nem volt kizárt más állam vagy más államban működő szövetkezet, illetőleg ilyen közület a tvr.-ben foglalt fokozottabb büntetőjogi védelme.

¹² TIMÁR István: „A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelme” *Jogtudományi Közlöny*, 1951/1. 30–33. o.

¹³ A kifejezés nem elírás, valóban bünszövetkezetet említ a normaszöveg.

A tvr. hatályba lépésével egyébként egyfajta sajátos, ambivalens kettősség továbbra is érvényesült, ugyanis a jogalkotó egyfelől törekedett a kódexszintű, egységes szabályozás kialakítására – amire ékes példa a Btá. megszületése –, ugyanakkor késedelem nélkül érvényre kívánta juttatni alapvető büntetőjog-politikai álláspontját az általa fontosnak tartott kérdésekben (ezt már megtette például a 2560/1949. (III. 19.) Korm. rendelettel). Erre pedig – mivel teljes kódex csupán 1961-ben született meg – az egyéb, rendelkezésre álló jogforrásokban látott lehetőséget. Ez a folyamat végső soron tehát a büntetőjog többsikúvá, több normában szabályozottá válását eredményezte. A társadalmi tulajdon kiemelt védelme legalábbis mindenképpen ilyen differenciáltan kodifikálttá, több szinten szabályozottá vált, ugyanis a magántulajdont a *Csemegi-kódex* Különös részében szabályozott tényállások védték, míg a társadalmi tulajdont a már említett, illetőleg a későbbiekben említendő külön normák óvták. Kérdés persze, hogy miért nem a még hatályos *Csemegi-kódexet*, illetőleg annak Különös részét módosították. Ennek valószínűleg inkább ideológiai, mintsem szakmai okai lehettek, amiről jogszabályi preambulumok, illetve miniszteri indokolások is tanúskodnak.¹⁴ Az 1950. évi 24. törvényerejű rendelet tehát újabb lépés volt a büntetőjog dezinTEGRÁCIÓJÁNAK ÚTJÁN, amelynek végül majd a szocialista Btk. vet gátat, és integrálja ismét egy normába a büntetőjog alapvető szabályait.

A tvr. hatályba lépését követően a társadalmi tulajdon védelme továbbra is alapvetően determinálta a büntetőjog-alkotást, s annak egyik központi elemeként deklarálhatjuk. Ennek egyik ékes bizonyítéka a Btá. preambuluma: „a büntetőtörvénykönyv új általános része annak a gazdasági, társadalmi és politikai átalakulásnak felel meg, amely a felszabadulást követően országunkban végbement, s azokat a büntetőjogi alapelveket foglalja törvénybe, amelyek a szocializmus építésének érdekeit, a társadalmi tulajdon védelmét szolgálják”. Ez a deklaráció – párhuzamba állítva az Alkotmány rendelkezéseivel – nyilvánvaló hangsúlyváltásokkal ugyan, de alapvetően hosszú évtizedekre meghatározta a jogalkotónak a társadalmi tulajdon büntetőjogi – s egyáltalán jogi – védelméhez való viszonyát.

Az egységes – ma már tudjuk: 1961-es – kódex megalkotására vonatkozó feladatok végrehajtása során, a büntetőpolitikai célkitűzések elérése érdekében a jogalkotásra is bizonyos tennivalók hárultak, amelyek között elsősorban a *társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről* szóló 1950. évi 24. tvr. módosítása vált szükségessé, melyre az 1956. évi 11. törvényerejű rendelettel került sor. A 1950. évi 24. tvr. alapvető, koncepcionális módosítását a Btá. hatályba lépése (is) indokolta. A Btá. 11. §-a kimondta: „büntetni kell a gondatlanságból elkövetett büntettet is, kivéve, ha a törvény csak a

¹⁴ Lásd például a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény általános indokolását: „A büntettekről és vétségekről szóló büntetőtörvénykönyv (1878. évi V. tv.) a liberálkapitalizmus jogalkotásának jellegzetes terméke és mint ilyen magán viseli keletkezése korának bélyegét. Minden büntetőtörvénykönyv a fennálló állami, gazdasági és társadalmi rend megvédésének eszköze; ámde alig lehet kétséges, hogy az a büntetőtörvény, amely a kapitalista termelésen nyugvó gazdasági és társadalmi rend megvédelmezésére volt hivatott, nem lehet alkalmas arra, hogy a népi demokrácia rendjét a dolgozó nép ellenségeivel szemben megoltalmazza.”

szándékos elkövetés büntetését rendeli”. A norma szöveg alapján tehát – szemben a hatályos Btk. megoldásával – külön utalás nélkül büntetendő volt a gondatlan elkövetés is. Az 1950. évi 24. tvr. a társadalmi tulajdon gondatlan megrongálását is hat hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntette. A büntetési tételnek ez a kirívó aránytalansága a gyakorlatban sokszor igazságtalan döntést eredményezett; a bíróság kénytelen volt egészen kis jelentőségű gondatlan magatartásokat is a kizárólag szándékosan elkövethető egyéb vagyron elleni büntettekkel azonos megítélés alá vonni, ami természetesen a konkrét büntetésre ugyancsak hatással volt. Szintén a bűnösség kapcsán eszközölt további módosítást is az új tvr. Az 1950. évi 24. tvr. 6. §-a kifejezetten nem rögzítette, hogy a társadalmi tulajdon felgyújtása vagy felrobbantása csak szándékosan követhető el. A bírói gyakorlat a Btá. 11. §-a folytán e rendelkezések alá vonta a társadalmi tulajdon sérelmére gondatlanul elkövetett tűz- vagy robbanás okozást is, ami ennél fogva halállal fenyegetett büntetté vált. A gondatlan cselekmények halálbüntetéssel való fenyegetése azonban már ekkor sem felelt meg a jogalkotó szándékának, így nem volt mellőzhető e tekintetben sem a módosítás.¹⁵ Úgy szintén involválta a módosítást az a szabály, amely halálbüntetéssel fenyegette a társadalmi tulajdonban lévő vagyontárgy felgyújtását abban az esetben is, ha a cselekmény egyébként nem volt például állam elleni bűncselekménynek vagy más, fokozottan társadalomra veszélyes cselekménynek tekinthető (például a vagyontárgy valós veszélyt nem jelentő felgyújtása). E módosítások következtében az új tvr. a társadalmi tulajdon hanyag kezelésén felül a gondatlan rongálás eseteit, valamint a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett tűz- és robbanás gondatlan okozását is egy szakasz alá vonta, és azokat hat hónaptól két évig terjedő börtönbüntetéssel fenyegette, minősített esetként szabályozva az e cselekmények általi különösen nagy kár okozását. Alapvető jogpolitikai szemléletváltás is megfigyelhető az új tvr.-ben, ugyanis egyfelől az eset összes körülményeinek mérlegelése folytán csekélyebb súlyúnak minősülő cselekményeket egy évig terjedő börtönbüntetéssel fenyegette, másrészt e csekélyebb súlyú cselekményeket – külön feltételek fennállása esetén – fegyelmi úton is elbírálnak tette.

Az 1956. évi 11. törvényerejű rendeletről a jogalkotó – talán megérezve a forró ősz hűvös előszelét – differenciáltabb rendszert hozott létre, és – figyelemmel a korábban már említett eltérő büntetési tételekre – szélesebb körben tette lehetővé az egyéniesítést, igyekezve az egyes deliktumok mögött meghúzódó társadalomra veszélyességet reálisabban, a valós életviszonyoknak megfelelően értékelni, ezt pedig a büntetési tételkeretek jelentős módosításával kifejezésre juttatni.

A néhány évvel később megszületett 1961. évi V. törvény XVI. fejezete érdekes jogtechnikai megoldást tükröz, ugyanis a fejezet megjelölését követően *A társadalmi tulajdon elleni büntettek* címet rögzítette, majd – közvetlenül ez után, viszont már a következő sorban – szerepel „A személyi javak elleni büntettek” (al)cím. A jogalkotó tehát beépíti a fejezetbe a személyi javak ellen elkövetett cselekményeket, s a jogi tárgy részbeni különbözőségére tekintettel sem szabályozza azokat önálló fejezet-

¹⁵ PERÉNYI József: „A vagyon elleni bűncselekmények a népi demokráciákban” *Jogtudományi Közlöny*, 1951/7. 398–402. o.

ben.¹⁶ A norma szövegezéséből viszont egyértelmű állásfoglalást nem lehet levonni arra vonatkozóan, hogy melyik cím tekinthető „fő”-címnek, illetőleg hogy állt-e egyáltalán ilyen differenciálás a jogalkotó szándékában, vagy a két cím egymás mellé rendeltnek tekintendő, s pusztán (jog)technikai kényszerből kellett valamelyiket előrébb elhelyezni. A tényállások fejezetén belüli csoportosítása sem feltétlenül segít kideríteni a jogalkotó elképzelését tekintettel arra, hogy előbb a lopás (291. §), a sikkasztás (292. §), a csalás (293. §) és a hűtlen kezelés (294. §) alaptényállását szabályozta a jogalkotó, ám ehelyütt mellőzve a büntetési tétel meghatározását pusztán a tényállási elemek meghatározására került sor. A társadalmi tulajdon jelentőségét előtérbe helyező jogpolitikai koncepcióból kiindulva azonban talán nem alaptalan az a megállapításunk, miszerint „A személyi javak elleni büntettek” csupán alcímként funkcionált, de legalábbis másodlagos jelentőségűvé vált. Szembeötlő és alapvető különbség a társadalmi tulajdon sérelmére, illetve a személyi javak ellen irányuló deliktumok szabályozása körében például az, hogy míg a személyi javak ellen elkövetett lopás, sikkasztás, csalás, illetőleg hűtlen kezelés három évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő, addig a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetetteket hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegette a törvény.

Az 1961. évi V. törvény a két tulajdoni formát tehát élesen megkülönböztette, s e differenciáláshoz eltérő jelentőséget kapcsolt. Ez megmutatkozott egyfelől a társadalmi tulajdont károsító egyes bűncselekményeknek a személyek javai ellen elkövetett hasonló cselekményekhez képest súlyosabb büntetési tételeiben, másfelől abban, hogy bizonyos cselekmények csak a társadalmi tulajdonra elkövetve valósítottak meg bűncselekményt, a személyek javai ellen elkövetve nem.¹⁷ Ilyen speciális deliktum volt például a gondatlan rongálás, amely csak társadalmi tulajdonra elkövetve volt büntetendő.¹⁸

A szocialista Btk. fontos mérőöldkö volt a társadalmi tulajdon fokozott büntetőjogi védelmének rögzös útján. Az egyik legfontosabb érdeme az volt, hogy egységes, komplex szemléletű kódexbe integrálta a korábban sokféle normában és több szinten szabályozott joganyagot. Mindezekén túlmenően az is kiemelendő, hogy a két tulajdoni formára elkövetett deliktumok büntetési tételei közötti differenciálást csökkentette, s azok a kirívóan súlyos büntetési tételek kikerültek a szabályanyagból, amelyek például az 1950. évi 24. törvényerejű rendeletre voltak jellemzők. A gyakorlatban a közelítés azt jelentette, hogy általában egy büntetési tétellel szigorúbb büntetést határozott meg a jogalkotó a társadalmi tulajdon sérelmére történő elkövetésnél. Szintén

¹⁶ A kodifikáció koncepciójának értékelésére lásd például ÁDÁM György: „A társadalmi tulajdon védelme hatályos büntetőjogunkban” *Magyar Jog*, 1959/8. 234–237. o.

¹⁷ LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése – XI. kötet*. IM, Budapest, 1991. 373. o.

¹⁸ A társadalmi tulajdont károsító rongálásban állapította meg a bíróság annak az elkövetőnek, aki a termelőszövetkezet főmezőgazdászaként a tsz földjén végeztetett talajmunkákat, s e közben régészeti leletek kerültek elő a földből. Az elkövető – bár felismerte a leletek muzeális jellegét – utasította a dolgozókat a földmunka folytatására, amely során megrongálták a leletek egy részét (Legf. Bír. Eln. Tan. B. törv. 549/1975). Egyéb bűncselekmények mellett a társadalmi tulajdont károsító gondatlan rongálásban állapította meg a bűnösségét a bíróság annak az elkövetőnek, aki gépkocsijával megcsúsza egy másik – állami vállalat tulajdonában lévő – járműnek ütközött (PKKB 6.B.33748/1964).

fontos sajátossága volt a törvénynek az a rendkívül előremutató szabály, amely szerint amennyiben a társadalmi tulajdont vagy a személyek javait károsító lopás, sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés, orgazdaság vagy rongálás az eset körülményeire (különösen a kár nagyságára, az elkövető személyi körülményeire, a büntett indítékára és az elkövetés módjára) tekintettel a büntett kisebb súlyú volt, akkor a jogalkotó enyhébb büntetéssel fenyegette az elkövetőt. Feltétlenül utalnunk kell arra a – vizsgálódásunk szempontjából rendkívül jelentős – tényre, hogy a jogalkotó a kisebb súlyú büntettek vonatkozásában azonos elbírálás alá vonta a társadalmi tulajdont és a személyek javait károsító deliktumokat. E tekintetben tehát megszűnt a differenciálás, s ez az egyik – bár talán kevesek által felismert és ekként még nem aposztrofált – előfutára annak a folyamatnak, amely a történelmi változások következtében lezajló, rendszerváltásnak nevezett folyamat eredményeként azzal zárult, hogy a jogalkotó már az Alkotmány szintjén is egyenlőséget tett a társadalmi és a személyes tulajdon közé, s ez a jogállam kritériumainak megfelelően – a Büntető Törvénykönyv szabályainak módosulását involválva – a büntetőjogban is manifesztálódott.

A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmét változatlan formában közel tíz esztendeig szolgálta a szocialista Btk. Az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet azon túlmenően, hogy valóban generális jelleggel revideálta a vagyon elleni deliktumok körét, szemléletét tekintve is új alapokra helyezte a társadalmi tulajdon fokozottabb védelmének büntetőjogi szabályozását. Valóban átértékelődött a vagyon elleni deliktumok rendszere. A társadalmi tulajdont károsító és a személyek javai ellen elkövetett bűncselekmények külön törvényi szabályozása a szocialista Btk.-ban megfelelt a fennálló gazdasági-társadalmi viszonyoknak. A büntetőjogi védelem szempontjából ez a megkülönböztetés azonban a '70-es évek elejére már nem tűnt indokoltnak, létrejöttek ugyanis azok a gazdasági és jogi feltételek, amelyek alapul szolgálnak a társadalmi és a személyi vagyon büntetőjogi védelmének egységes rendezésére. Látható tehát, hogy a tvr. nem a jogi tárgyak különbözőségére figyelemmel változtatott a szabályozási elveken – hiszen a differenciálást a deliktumok többségének relációjában meg is szüntette –, hanem elsősorban praktikus szempontokat kívánt előtérbe helyezni.¹⁹ Ilyen szempont volt például az, hogy a társadalmi tulajdon fokozottabb büntetőjogi védelmét már nem a normaszöveg szintjén kívánta biztosítani, hanem azt a bíróságokra bízta. A két tulajdoni forma egységes védelmének elve alól a norma három esetben tett kivételt: a hanyag kezelésre, a gondatlan rongálásra, valamint a feljelentési kötelezettség elmulasztására vonatkozó rendelkezéseknél. E rendelkezések egységesítése vagy a társadalmi tulajdon védelmének csökkenését, vagy pedig a személyi tulajdon elleni bűncselekmények körének kiterjesztését eredményezte volna. A két tulajdoni forma büntetőjogi védelmének egységes rendezése szükségessé tette a XVI. fejezet címének megváltoztatását is. Minthogy az e fejezetben elhelyezett rendelkezések nemcsak a tulajdonjogot, hanem minden vagyoni jogosítványt védtek, a tvr. a fejezet címéül az addigra már általánosan is elfogadottá vált „A vagyon elleni

¹⁹ BODGÁL – BODROGI – ERDŐSY – FONYÓ – GÁL – GÁSPÁR – KOVÁCS – PINTÉR – WÉBER: *Magyar Büntetőjog – Különös rész.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1981. 491. o.

bűncselekmények” megjelölést vette fel. Mindezeken túl kiemelt jelentőségű az *1971. évi 28. törvényerejű rendelet* a hazai jogfejlődés szempontjából, mert megszüntette a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét a vagyon elleni cselekmények körében, és szélesítette a csekélyebb súlyú cselekmények körében a vagylagos szankciók alkalmazásának lehetőségét.²⁰

Nem sokkal az *1971. évi 28. tvr.* hatályba lépését követően a jogalkotónak hiányérzete támadt. Úgy vélte, hogy – bár nagy ívű, novelláris, s mint láttuk, alapvető változásokat hozó módosítás volt a ’71-es – csupán egy új kódex tudja biztosítani az általa is elvárt szinten a társadalom védelmét. E megfontolás alapján 1974-ben megkezdődtek az Igazságügyi Minisztériumban az új Büntető Törvénykönyv előkészítésének munkálatai.²¹ A törvény előkészítése során a kodifikációs bizottság azt javasolta – s ezzel a koordinációs bizottság is egyetértett –, hogy a két tulajdoni forma egységes büntetőjogi védelmének koncepcióját az új büntető törvénykönyv is kövesse, mivel a kodifikációs bizottság úgy ítélte meg, hogy „*az 1971. évi módosítás indokai változatlanul fennállnak*”.²² E deklarációnak megfelelően az új törvény tehát megtartotta a társadalmi, illetőleg a személyes tulajdon elleni cselekmények egységes szabályozását, két vonatkozásban döntve csupán a kollektív tulajdon preferáltsága mellett: az egyik a hanyag kezelés tényállása, a másik pedig a gondatlan rongálás szabályozása volt. Emellett fontos nívója a kódexnek a vagyon elleni deliktumok minősített eseteinek egyszerűbb meghatározása, valamint e körben a büntetési tételek mérséklése: vagyon elleni bűncselekményért a legsúlyosabb kiszabható büntetés a két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés volt.

2. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Hazánkban 1989–90-ben olyan változások mentek végbe, amelyek alapjaiban megváltoztatták az ország társadalmi berendezkedését. E folyamat természetesen s elsőként érintette az Alkotmányt. Bár az új Alkotmány kidolgozásának többször is neki-láttak, az új idők új kihívásainak mégis az *1949. évi XX. törvény* módosításával próbálták megfelelni, mivel ekkor még az új Alkotmány elfogadásához szükséges politikai konszenzus – s leginkább parlamenti többség – nem volt meg.

Vizsgálódásunk szempontjából kiemelt fontossággal bír az Alkotmány módosításainak köréből az *Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény*. E norma az Alkotmány I. fejezetének szövegét újra cserélte, s e változtatás bizony hazánk gazdasági rendszerének alapjait is érintette. A törvény 2. §-a az Alkotmány 9. § (1) bekezdésébe iktatva megállapította, hogy „Magyarország gazdasága a tervezés előnyeit is felhasználó piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül”. A jogalkotó ezzel egyértelműen állást foglalt a két

²⁰ GyÖRGYI Kálmán: *Büntetések és intézkedések*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1984. 94. o.

²¹ Részletesebben lásd BÁRD Károly: „Vita a Büntető Törvénykönyv Tervezetéről” *Magyar Jog*, 1978/8. 762–766. o.

²² LÁSZLÓ Jenő (szerk.): i. m. 373. o.

tulajdoni forma azonos szintű védelme mellett, amely természetesen a büntetőjogi védelemre is kiterjedt. Pontosabban ki kellett volna terjedjen, azaz a társadalmi tulajdon utolsó büntetőjogi bástyáját jelentő anyag kezelés, illetőleg a gondatlan rongálás tényállásának revideálása sem lett volna mellőzhető. A jogalkotó azonban – talán a rendszerváltás bódító áramlatától elalélva – figyelmen kívül hagyta a jogrendszer koherenciájának legalább elvi síkú megteremtését, s nem módosította a Büntető Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseit. Ez azt eredményezte, hogy – bár az Alkotmány a tulajdoni formák egyenjogúságát *expressis verbis* rögzítette – a Btk. továbbra is tartalmazta a társadalmi tulajdon fokozott védelmére vonatkozó rendelkezéseket. Ez a diszkrépancia azonban annak ellenére sem tűnt fel a törvényhozónak, hogy az Alkotmánybíróság több alkalommal állást foglalt az Alkotmány 9. § (1) bekezdésének értelmezését illetően a tulajdoni formák azonos védelméről az Alkotmány által elismert köz- és magántulajdon közötti egyenlő elbánás biztosítása érdekében.²³ Az ellentmondást az Alkotmánybíróságnak kellett feloldania, erre 1992-ben került sor. A 6/1992. (I. 30.) AB határozat – egyebek mellett – megállapította a *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* 320. §-ának, valamint a 324. § (6) bekezdésének alkotmányellenességét, ezért azokat megsemmisítette. Az indítványozó azt kifogásolta, hogy a Btk.-nak a anyag kezelést szabályozó 320. §-a ellentétes volt az Alkotmány 9. §-ával, amely szerint a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesült, mivel a társadalmi tulajdonnak nagyobb büntetőjogi védelmet biztosított, mint a magántulajdonnak. Utóbb az indítványozó kiterjesztette indítványát a Btk. – a társadalmi tulajdon gondatlan rongálását büntetni rendelő – 324. § (6) bekezdésére is. Az Alkotmánybíróság kiemelten hangsúlyozta a fent említett tulajdonok közötti egyenjogúságot, különösen az ezek egyenjogúságából következő egyenlő védelmet. A taláros testület külön is kiemelte a 27/1991. (V. 20.) AB határozatában, hogy az Alkotmány 9. § (1) bekezdése sem jelentette a tulajdoni formák megkülönböztetését, hanem ellenkezőleg, a tulajdonnak bármely formától független védelmét fogalmazta meg. Az Alkotmánybíróság említett döntése szerint ez a védelem jelentkezett az Alkotmány 13. § (1) bekezdésében is, amely szerint a Magyar Köztársaság biztosította a tulajdonhoz való jogot. Ám, ahogy arra a 21/1990. (X. 4.) AB határozatában az Alkotmánybíróság rámutatott, az Alkotmány 9. § (1) bekezdésében nem a tulajdoni formák felsorolását tartalmazta, nem azok között differenciált, hanem ellenkezőleg: a tulajdon bármely formájára nézve diszkriminációtíltalmat fogalmazott meg. E szempontból tehát a Büntető Törvénykönyvnek a anyag kezelésre és a rongálásnál a társadalmi tulajdon ellen gondatlanságból elkövetett cselekményekre vonatkozó rendelkezései sértették a jogállam által is megkövetelt egyenlő elbánás elvét, azaz bármilyen tulajdon számára egyenlő védelem nyújtásának a kötelezettségét.

Az Alkotmánybíróság a 6/1992-es határozatában ugyanakkor kimondta, hogy a diszkrimináció tilalma nem értelmezendő úgy, hogy kellő alkotmányos indok esetén a jogalkotó ne különböztethessen a tulajdon büntetőjogi védelmében. A tulajdon tárgyának közösségi rendeltetése, közszolgáltatásra szánt használata, közcélú hasznossága

²³ Lásd például a 21/1990. (X. 4.), a 7/1991. (II. 28.) és a 27/1991. (V. 20.) AB határozatot.

alapja és alkotmányosan igazolható indoka lehet a szigorúbb büntetőjogi védelemnek. A pozitív diszkrimináció abban is megnyilvánulhat, hogy a gondatlan elkövetést is büntetik. Kérdés ezek után viszont, hogy ha a korabeli szabályozásra nemet mondott az Alkotmánybíróság, mert diszkriminatív, akkor milyen feltételek mellett engedné érvényesülni mégis a megkülönböztetett büntetőjogi védelmet?

Ilyen előzményeket követően érkeztünk el 2012. január 1-jéhez. E nap vizsgálódásunk szempontjából két ok miatt is fontos. A Büntető Törvénykönyv e naptól kezdve több ponton is módosult, melyek közül az egyik legjelentősebb a költségvetési csalás tényállásának beiktatása volt, másrészt e napon lépett hatályba Magyarország Alaptörvénye, amely már nem tartalmazza az *1949. évi XX. törvény* – már hivatkozott – 9. §-ában foglaltakat, vagyis annak deklarálására nem került sor, hogy hazánkban a köz- és a magántulajdon egyenlő védelemben részesül. Az egyenlő védelem jelenti egyfelől azt, hogy azonos elkövetési magatartás mellett nem rendeli súlyosabban büntetni a jogalkotó a társadalmi tulajdon sérelmére történő elkövetést, valamint hogy a társadalmi tulajdon sérelmére ugyanolyan elkövetési magatartásokkal lehet megvalósítani a bűncselekmény(ek)e)t, mint a személyes tulajdon esetén, vagyis a jogalkotó nem húzza meg tágabban az elkövetési magatartások lehetséges körét, illetőleg azt is, hogy a társadalmi tulajdon elleni cselekmények esetén nem határoz meg átfogóbb, súlyosabb eredményt (például kár helyett vagyoni hátrányt).

Vizsgálódásunk szempontjából érdekes, hogy az Alaptörvény 32. cikk (6) bekezdése rögzíti: „a helyi önkormányzatok tulajdona köztulajdon, amely feladataik ellátását szolgálja”, ugyanakkor ilyen megállapítás az állami tulajdon tekintetében hiányzik. Vagyis az Alaptörvény nem sorolja – legalábbis *expressis verbis* – az állami tulajdont a köztulajdon kategóriájába, azt azonban rögzíti, hogy „az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon. A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele.”²⁴ Amint az alaptörvényi rendelkezésből is kiderül: a jogalkotó kifejezetten – és mint látjuk fokozottan – védi a nemzeti vagyont („*nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja*”). A társadalmi tulajdon modern megfelelője tehát – legalábbis magyar relációban – a nemzeti vagyon, amely az állami és az önkormányzati vagyont foglalja magába.²⁵ Kérdés, hogy ezen alapnormaszintű deklaráció pusztán jogpolitikai állásfoglalásnak tekinthető, avagy a nemzeti vagyon fokozottabb büntetőjogi védelmének legmagasabb szintű megalapozását jelenti-e. Annak megítélése tehát, hogy szükséges-e a társadalom vagyonát, tulajdonát a büntetőjog eszközeivel fokozottabban védeni, a jogalkotó döntési kompetenciájába tartozik, s jogpolitikai állásfoglalást igényel. Hazánkban az elmúlt évtizedekben mindkét megoldásra láttunk példát.

²⁴ Az Alaptörvény 38. cikkének (1) bekezdése.

²⁵ Feltétlenül utalnunk kell azonban arra is, hogy a társadalmi tulajdon bizonyos vonásait felfedezhetjük például az Európai Unió tulajdonának relációjában is.

AZ ADÓCSALÁS ELLENI FELLÉPÉS BÜNTETŐJOGI ESZKÖZEI

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az elmúlt években az *adócsalás* elleni fellépés nemzetközi szintén, az Európai Unióban és a tagállamokban is *központi politikai célkitűzéssé* vált. Számos nemzetközi dokumentum és uniós jogi aktus hangsúlyozza az adócsalás és adókikerülés elleni határozottabb küzdelem szükségességét és emeli ki az összehangolt együttműködésben rejlő lehetőségeket.

Az adócsalás nemcsak az államkasszát károsítja, és ezáltal veszélyezteti a pénzügyi rendszer stabilitását, hanem számos más következménnyel is jár, ami nemcsak az adott országot érintheti, hanem a globalizáció hatására már országok gazdaságára, a világ pénzügyi rendszerére is hatással lehet. Az adóbevételek elmaradása növeli a tagállamok államháztartásának hiányát és adósság szintjét, csökkennek az állami beruházások, valamint a foglalkoztatás ösztönzése céljából rendelkezésre álló források, nem utolsósorban pedig az adócsalás és az adóelkerülés mértéke aláássa a állampolgároknak az adóbehajtás méltányosságába és törvényességébe vetett bizalmát.¹

Az adócsalás ellen az Európai Unión belül, illetve az uniós tagállamokban *komplex fellépés* szükséges, amelynek fontos eleme a tagállami anyagi büntetőjogi szabályozás, illetve annak összehangolása, amelyhez azonban büntetőjogon kívüli eszközök is nélkülözhetetlenül hozzátartoznak.

2. AZ ADÓCSALÁS ELLENI FELLÉPÉS BÜNTETŐJOGON KÍVÜLI ESZKÖZEI

Magyarországon 2011-ben az állami adóhatósági és vámhatósági feladatok minőségének és hatékonyságának javítása, e feladatok átláthatóbb és költségtakarékosabb ellátása érdekében a költségvetési bevételek integrált szervezet általi biztosítására, valamint a pénzügyi és egyéb bűncselekményeket eredményesen felderítő bünyügyi szervezetrendszer kialakítása érdekében felállításra került a központi hivatalként mű-

* Egyetemi tanár, ME ÁJK, Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék.

¹ Az Európai Parlament 2012. április 19-i állásfoglalása az adócsalás és az adóelkerülés elleni küzdelem terén teendő konkrét lépésekre irányuló felhívásról (2012/2599(RSP).

ködő, központi költségvetési szerv, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV).² Ez a szerv integrálta a 2011. január 1-től az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatalt (APEH) és a Vám- és Pénzügyőrséget.

Ezt követően meghatározott adóalanyok jogszabályban felsorolt tevékenységének végzésére előírták a kizárólag pénztárgéppel történő nyugtaadási, valamint a pénztárgéppel rögzített adatok adóhatóság felé történő szolgáltatási kötelezettséget (online pénztárgéprendszer).³ 2015-ben bevezetésre került az ún. Elektronikus Közúti áruforgalom-ellenőrző Rendszer (rövidítve: EKÁER).⁴ Ez utóbbi eszközök bevezetése az áfacsalás elleni hatékonyabb fellépést hivatott szolgálni azáltal, hogy az áruforgalmat átláthatóbbá teszi. A rendszer használatával nyomon követhető az áruk tényleges útvonala, valamint a szállítással kapcsolatos adatok is elérhetők (az áru, annak mennyisége, a címzett, a feladó, a jármű nyilvántartási száma stb.). A szállítás megkezdése előtt az adatokat a központi elektronikus rendszerben kell regisztrálni.⁵ Megemlítendő továbbá, hogy az adórendszer reformja is szolgálhatja az adócsalás elleni küzdelmet. Hazánkban az *adózás rendjéről szóló 2003. évi törvényt* felváltotta a 2018. január 1. napján hatályba lépő *2017. évi CL. törvény*.⁶ Kifejezetten az adócsalás elleni küzdelmet – a fekete gazdaság visszaszorítását – célozta az áfakulcs meghatározott termékek esetében történő jelentős leszállítása is.

Fontos kiemelni, hogy mindezen gazdaságfehérítést célzó intézkedések is hozzájárultak ahhoz, hogy az elmúlt években egyszámjegyűvé vált hazánkban az ún. áfa-adórés, azaz a várt *hozzáadottérték-adó (héta)*-bevétel és a ténylegesen beszedett héa közötti különbség.⁷ A 2014 és 2018 közötti években a költségvetés bevételein belül az adóbevételek, azon belül az áfabevételek összege és aránya is nőtt.⁸ Az alábbiakban a pénzügyi büntetőjogot érintő legfontosabb reform bemutatására kerül sor, melynek fókuszában a költségvetési csalás bűncselekménye áll.

² 2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról.

³ Lásd az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény [260. cikk (1) bek. c) és h)–e)] felhatalmazása alapján kiadott: 48/2013. (XI.15.) NGM rendeletet a pénztárgépek műszaki követelményeiről, a nyugtakibocsátásra szolgáló pénztárgépek forgalmazásáról, használatáról és szervizeléséről, valamint a pénztárgéppel rögzített adatok adóhatóság felé történő szolgáltatásáról

⁴ Lásd bővebben SZILOVICS Csaba: „Az adócsalás elleni küzdelem új eszközeiről” *Büntetőjogi Szemle*, 2019/1. 102–108. o.

⁵ Lásd <https://ekaer.nav.gov.hu>

⁶ 2017. évi CL. törvény az adózás rendjéről.

⁷ Az Unióban jelentős mértékű a héabevétel-kiesés. 2015-ben mintegy 152 milliárd EUR-nak felelt meg. Lásd A Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, az 1553/89/EGK, Euratom rendelet 12. cikke szerinti nyolcadik jelentés a héa beszedésére és ellenőrzésére alkalmazott eljárásokról. Brüsszel, 2017.12.18. COM(2017) 780 final. A héa-résről lásd bővebben: Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2017 Final Report TAXUD/2015/CC/131.

Lásd még Bizottság héára vonatkozó cselekvési tervét: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak egy, a héára vonatkozó cselekvési tervről: Úton egy egységes uniós héaövezet felé – új döntések szükségletnek. Brüsszel, 2016.4.7. COM(2016) 148 final.

⁸ ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK: *Elemzés. Az általános forgalmi adócsökkentés hatásai a fenntartható kifehérités folyamatára.* (Szerk. Kádár Kriszta projektvezető.) EL-1567-010/2019. https://asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2019/afa_20191206.pdf?download=true

3. AZ ADÓCSALÁS ELLENI BÜNTETŐJOGI REFORMOK HAZÁNKBAN

Az adócsalás elleni fellépés terén hazánkban – már a *IV. Büntetőkódex* elfogadását megelőzően – a 2011. évi Btk. módosítással⁹ koncepcióváltás történt, amely európai jogösszehasonlításban is egyedülálló megoldásnak tekinthető. Ennek lényege, hogy a költségvetés bevételi és kiadási oldalának sérelmére elkövetett cselekményeket a jogalkotó egyetlen tényállásban vonta össze. A pénzügyi büntetőjogot érintő módosításokkal a jogalkotónak az volt a deklarált célja, hogy a költségvetésnek minden eddiginél nagyobb védelmet biztosítson.¹⁰ Ezt a koncepciót a *IV. Büntetőkódex* is fenntartotta.¹¹ Ha visszatekintünk a múltba, azt tapasztaljuk, nem példa nélküli, hogy a gazdasági válságból való kilábalás eszközeként a jogalkotó büntetőjogi reformlépésre szánja el magát. Az adócsalás büntetőjogi üldözését hazánkban *az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekéről és vétségekről (adócsalásról) szóló 1920. évi XXXII. törvény*cikk (a továbbiakban: Acs.) vezette be. Erre a lépésre az első világháborút követően került sor. *Angyal Pál* e deliktum jogi természetét vizsgálva találóan állapította meg, hogy az adócsalás büntetőjogi fogalma hazánkban „*inflációs termék*” volt.¹²

Végül utalnunk kell arra, hogy a *büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv.* (Be.) a *gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményekre* speciális szabályokat vezetett be.¹³ A Be. 10. § (1) bekezdés 3. pontja alapján e körbe tartozik a költségvetési csalás is abban az esetben, ha az különösen nagy vagy különösen jelentős vagyoni hátrányt okoz.¹⁴

Az alábbiakban néhány adattal szemléltetem a költségvetési csalás jelentőségét. Hazánkban a NAV Bűnügyi Főigazgatósága (BFIG) és az irányítása alatt álló nyomozó szervek 2016-ban 6247 ismertté vált bűncselekmény gyanúja miatt indítottak büntetőeljárást, melyek közel fel (42,07 %) költségvetési csalás volt. Az okozott kár

⁹ 2011. évi LXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és egyes törvények pénzügyi bűncselekményekkel összefüggő módosításáról (a továbbiakban: 2011. évi Btk. módosítás).

¹⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és egyes törvények pénzügyi bűncselekményekkel összefüggő módosításáról szóló 2011. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: a 2011. évi Btk. módosítás) indokolása, Általános indokolás, 1. o.

¹¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: 2012. évi Btk.) 396. §.

¹² ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 8. Adócsalás.* Athenaeum, Budapest, 1930.

¹³ A Be. 13. § (3) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt három hivatásos bíróból álló tanácsban jár el, a tanács egy tagja a törvényszék gazdasági ügyszakának, ennek hiányában a törvényszék polgári ügyszakának bírója, a (5) bekezdés alapján pedig a másodfokú és a harmadfokú bíróság gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt az ügyet a bíróság öt hivatásos bíróból álló tanácsa elé utalhatja, ha ezt az ügy bonyolultságára, az eljárás ügyiratainak terjedelmére, a büntetőeljárásban részt vevő személyek számára tekintettel, vagy egyéb okból szükségesnek tartja.

¹⁴ Lásd a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményeknek büntető eljárásjogi szabályozásáról: MOLNÁR Gábor Miklós: „Az új büntetőeljárási törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata” In: Domokos Andrea (szerk.): *Az új Büntetőeljárási törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata.* Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 21–46. o.; TÓTH Mihály: „Segítheti-e az új büntetőeljárási törvény a gazdasági bűnözés elleni, hatékonyabb fellépést?” In: Domokos Andrea (szerk.): *Az új Büntetőeljárási törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata.* Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 11–20. o.

(vagyonhiány) összege meghaladta a 100 milliárd forintot (109,48 milliárd forint, melyből költségvetési csalás 98,06 milliárd forint). A NAV által közzétett tájékoztatóból megtudhatjuk továbbá, hogy 2016-ban 31 bünszervezetet, valamint 23 bünszövetséget sikerült felderíteni.¹⁵

3.1. A pénzügyi büntetőjog 2011. évi reformjának jogpolitikai koncepciója

Az új szabályozási koncepció legfontosabb célkitűzése az állami *költségvetés hatékonnyabb, fokozottabb* és összehangoltabb védelmének megteremtése volt, amelyre azért volt szükség, mert „a védelem korábbi rendszere elavult, a védelmet biztosító tényállások a költségvetést támadó bűncselekmények egyes megjelenési formáira adnak választ, elmozdulva ezzel a túlzottan részletező szabályozás nem kívánt irányába”.¹⁶ A pénzügyi büntetőjog reformjának kodifikációs elve volt a *következetes és egyszerű szabályozás* megalkotása.

A *költségvetés fokozottabb* védelmének megteremtése, a kiskapuk és visszaélési lehetőségek kiiktatása kiemelt célkitűzésként került meghatározásra. Mindezek mellett az új szabályozásnak az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése bűncselekmény kapcsán a gyakorlatban felmerülő értelmezési problémák megszüntetése is célja volt.¹⁷ A jogalkotó a *kényszerhalmazatok megszüntetésére* is alkalmas szabályozást kívánt létrehozni.¹⁸ A költségvetési csalás tényállása immár az EK pénzügyi érdekeinek megsértése büntetetté is magába foglalja, amellyel a hazai költségvetés számára is az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmével azonos szintű védelmet kívánt megteremteni. Mindezen célok megvalósítása érdekében a jogalkotó a költségvetést állította a védelem fókuszába.

További fontos vívmánya volt a 2011. évi Btk.-módosításnak az *egységes büntetőjogi védelem megteremtése*: az új tényállás egységesíti az eddigi széttagolt bűncselekményi értékhatárokat, a költségvetést sértő valamennyi bűncselekményt egy fejezet alá vonja össze, és ezzel megszüntette a szankciók indokolatlan kuszaságát, valamint egységes, differenciált szankciórendszert vezet be.¹⁹

Az új szabályozás összhangban áll Magyarország Alaptörvényében lefektetett elvekkel is.²⁰ Az Alaptörvény alapvetései között található rendelkezés szerint: „Min-

¹⁵ https://www.nav.gov.hu/nav/bunugy/eredmenyeink/bunugyi_szakterulet_eredmenyei_2016.html (2018. 12.02.)

¹⁶ 2011. évi Btk. módosítás indokolása, Általános indokolás.

¹⁷ Uo.

¹⁸ A gyakorlatban a legnagyobb problémát az adócsalás és a csalás elhatárolása jelentette. Ezt bizonyítja, hogy számos eseti döntés és 2006-ban a Legfelsőbb Bíróságnak egy jogegységi határozata is született az elhatárolási kérdések tárgyában. Lásd erről bővebben: Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és gazdasági bűncselekmények*. KJK-KERSZÖV Kiadó, Budapest, 2002. 83. o.; Molnár Gábor Miklós: *Az adócsalás a költségvetési csalásban*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011. 196–201. o.

¹⁹ 2011. évi Btk. Általános indokolás. E differenciáltság nyilvánvalóan a vagyonhiány szerinti különböző büntetési tételkeret meghatározására utal, amely egységesen vonatkozik a költségvetés bevételi és kiadási oldalára egyaránt. Nem áll tehát ellentmondásban a differenciált jellegű alapeseti szabályozás megszüntetésének elképzelésével.

²⁰ Alaptörvény 40. cikke alapján a köztelherviselés szabályait sarkalatos törvény határozza meg. Ennek alapvető szabályairól a Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. törvény rendelkezik.

denki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” Látható, hogy az állam adókivetési jogát meglapozó rendelkezésben a hangsúly a közterhekről az állami feladatokhoz való hozzájárulásra tevődött.²¹ Az Alaptörvény vonatkozó rendelkezése tehát már nem a közterhekhez való hozzájárulást fogalmazza meg kötelezettséggént, hanem az állami, közösségi szükségletekhez, azaz a kiadásokhoz való hozzájárulást. Így az állam működőképességének egésze, de főként annak kiadási oldalára fókuszálva kerül megfogalmazásra a minden állampolgárt terhelő kötelezettség.²² Az Alaptörvény szabályozásában megfigyelhető hangsúlyeltolódás figyelhető meg a költségvetés komplex büntetőjogi védelmében is, amely 2012-től a bevételi és a kiadási oldal egységes szabályozásában jelenik meg.

3.2. A jogpolitikai célok elérését szolgáló eszközök

3.2.1. A differenciáltság megszüntetése

A költségvetési csalás törvényi tényállásában a 2013. július 1. napján hatályba lépett Btk. lényegi változást nem hozott. Rendszertani szempontból azonban mégis jelentős újítást vezetett be, hiszen a költségvetést megkárosító bűncselekmények immár önálló fejezetben kerültek szabályozásra (Ez a „Költségvetést károsító bűncselekmények” fejezete [XXXIX.], amely megfelelt a büntetőjogi kodifikáció általános koncepciójának.) A költségvetési csalást és a hozzá kapcsolódó deliktumokat a tágabb értelemben vett gazdasági bűncselekmények körébe sorolandó *pénzügyi büntetőjog* egyik meghatározó tényállásának tekinthetjük.²³

Az 1978. évi Btk. rendelkezései alapján a hazai költségvetés védelmét az *adócsalás*,²⁴ a *munkáltatással összefüggésben elkövetett adócsalás*,²⁵ a *jövedékkel visszaélés*,²⁶ a *csempészet*²⁷ és a *jogosulatlan gazdasági előny megszerzése* tényállásai,²⁸ míg az uniós költségvetés védelmét az *Európai Közösség pénzügyi érdekeinek megsértése*²⁹ bűncselekmény volt hivatott biztosítani. A megkülönböztetés azonban

A közteherviselés elvéről lásd ERDŐS Éva: „A közteherviselés elvének kiterjesztő értelmezése az európai adóharmonizáció tükrében” *Miskolci Jogi Szemle*, 2011. évi Különszám, 46. o.

²¹ Lásd ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Közigazgatási és Jogi Kiadványok. Wolters Kluwer CompLex Kiadó, Budapest, 2013. 59. o.

²² Az Alaptörvény O) cikkéhez fűzött indoklás. Lásd a kétféle megközelítés közötti különbségről és az új szabályozás kritikájáról: ERDŐS: i. m. 46. o.

²³ Lásd e fogalommal kapcsolatosan JACSÓ Judit: „A költségvetési csalás”. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2017. 274. o. 39. lábjegyzetben irtakat.

²⁴ 1978. évi Btk. 310. §.

²⁵ 1978. évi Btk. 310/A. §.

²⁶ 1978. évi Btk. 311. §.

²⁷ 1978. évi Btk. 312. §.

²⁸ 1978. évi Btk. 288. §.

²⁹ 1978. évi Btk. 314. §.

számos gyakorlati problémát idézett elő.³⁰ E bűncselekményeket a jogalkotó a költségvetési csalás tényállásán keresztül részesíti védelemben. *Tóth Mihály* a költségvetési csalást joggal nevezi „*gyűjtő-tényállásnak*”.³¹

A költségvetést károsító bűncselekmények a Btk. XXXIX. fejezetében találhatók. *A költségvetés elleni bűncselekmények* fogalmába az alábbi *négy törvényi tényállás* tartozik:

- a) a társadalombiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés (Btk. 395. §),
- b) a költségvetési csalás (Btk. 396. §),
- c) a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §),
- d) a jövedékkel visszaélés elősegítése (Btk. 398. §).

Fontos hangsúlyozni, hogy az Európai Unió költségvetésének mind a bevételi, mind a kiadási oldala a Btk. 396. § (9) bek. a) pontjában szabályozott legáldefiníció³² alapján a költségvetési csalás körébe tartozik.

3.2.2. A kényszerhalmazatok megszüntetése

A költségvetési csalás tényállásával a jogalkotó deklarált szándéka volt, hogy *törvényi egységet* teremtsen.³³ A Btk. 396. § (1) bekezdésében az eredmény megfogalmazásából következtethetünk a törvényi egységre („*ezzel egy vagy több költségvetésnek vagyoni hátrányt okozása*”). A vagyoni hátránynak az elkövetési magatartással okozati összefüggésben kell létrejönnie. A nyelvtani értelmezés alkalmazásával arra a következtetésre juthatunk, hogy nincs jelentősége annak, hogy a cselekmény hány költségvetés, a költségvetés bevételi vagy kiadási oldalának sérelmével jár, illetve hogy mely költségvetésnek (az államháztartás mely alrendszerének vagy nemzetközi szervezetnek) okoz vagyoni hátrányt az elkövető. Egységteremtő ereje van a vagyoni hátrány eredményként történő meghatározásának is, hiszen a vagyoni hátrány fogal-

³⁰ Bővebben lásd LÁRIS Liliána: „Időszerű büntetőjogi kérdések a költségvetést károsító új bűncselekmények kapcsán: dióhéjban az európai csalásokról” *Ügyészek Lapja*, 2011/5. 29–30. o.; MADAI Sándor: „Gondolatok az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértéséről” *Rendészeti Szemle*, 2/2010. 99–102. o.; MOLNÁR Gábor Miklós: *A gazdasági bűncselekmények*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009. 213. o.; MISKOLCZI Barna: „Mulasztás? Tűnődés a Btk. 314. §-a (1) bekezdésének b) pontja körül” *Ügyészek Lapja*, 2007/1. 33–35. o.; UDVARHELYI Bence: „Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme a magyar büntetőjogban” *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/1. 177–179. o.

³¹ TÓTH Mihály: „XXXIX. fejezet: A költségvetést károsító bűncselekmények” In: Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 506. o.

³² E szerint: „*költségvetésen az államháztartás alrendszereinek költségvetését – ideértve a társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak költségvetését és az elkülönített állami pénzalapokat –, a nemzetközi szervezet által vagy nevében kezelt költségvetést, valamint az Európai Unió által vagy nevében kezelt költségvetést, pénzalapokat kell érteni. Költségvetésből származó pénzeszköz vonatkozásában elkövetett bűncselekmény tekintetében a felsoroltakon kívül költségvetésen a külföldi állam által vagy nevében kezelt költségvetést, pénzalapokat is érteni kell.*”

³³ 2011. évi Btk. módosítás indokolása, Általános indokolás.

ma nemcsak az állami költségvetésnek okozott kárt, azaz a bekövetkezett értékcsökkenést, hanem az elmaradt hasznot is felöleli.³⁴

Kérdésként merült fel, hogy mikor zárul le a törvényi egység. A bírói gyakorlatban kimunkált válasz szerint a vádemelés időpontja bír e tekintetben relevanciával.³⁵ „A vádemelés időpontja zárja le a bűncselekmény-egységet, így valamennyi, az addig eltelt időszakban megvalósult tényállásszerű cselekmény, függetlenül attól, hogy az egyes részselekmények önmagukban a bűncselekmény alsó értékhatárát elérő, vagy azt el nem érő vagyoni hátrányt okoznak, a törvényi egység körébe tartoznak. A törvényi tényállás nem tartalmaz olyan korlátozást, amely szerint ebbe az egységbe csak bűncselekmények tartozhatnak; valamennyi költségvetést károsító magatartás a törvényi egység körébe tartozik akkor is, ha egyes részselekmények külön-külön nem minősülnek bűncselekménynek.”³⁶

Ezt a megközelítést támasztja alá a Btk. korlátlan enyhítésre vonatkozó szabálya is (Btk. 396. § (8) bek.). A 2019-ben hozott elvi bírósági döntés alapján: „Abban az esetben, ha a terhelttel szemben utóbb emelt vád szerinti, az általa tettesként elkövetett költségvetési csalást megvalósító bűncselekmény elkövetési ideje megelőzi a bíróság által korábban jogerősen elbírált, és a terhelt által tettesként elkövetett költségvetési csalási cselekmény miatti vádemelést, azok törvényi egységbe tartozóként az elbírált bűncselekmény részselekményei és ítélt dolognak tekintendők. Erre tekintettel e cselekmények kapcsán a büntetőeljárást meg kell szüntetni.”³⁷ A 6/2009. sz. Büntető jogegységi határozat szerint az utóbb ismertté vált részselekmények önálló elbírálását – miként arra a Legfelsőbb Bíróság a Bfv.II.462/2007/5. számú határozatában rámutatott – a *res iudicata* kizárja. Ilyen esetben vádirat benyújtására nincs törvényes lehetőség. „A bíróság jogerős ügydöntő határozata ellen felülvizsgálatnak van helye, ha a bíróság valamely megszüntetési ok, így a *res iudicata* törvényt sértő megállapítása miatt szüntette meg az eljárást.”³⁸

Végül utalnunk kell arra, hogy noha a jogalkotó a csalás „evolúciójával” létrejövő valamennyi tényállást egy önállóan szabályozott törvényi tényálláson – a költségvetési csaláson – keresztül kívánta szabályozni, ezzel párhuzamosan mégis a Btk.-ba iktatott újabb, korábban nem szabályozott „csalásszerű” deliktumokat is (*társada-*

³⁴ Lásd bővebben e kérdéskörrel Jacsó (2017): i. m. 283–287. o.

³⁵ A másik megközelítés ezzel szemben az ügyészi végindítványban fenntartott időt tartotta elfogadhatónak.

³⁶ BH 2018. 162. Törvényi egységet alkotnak továbbá a Btk. 396. § (1) bekezdés a), b) vagy c) pontjába ütköző cselekmények, és az ezekkel külön-külön okozott vagyoni hátrány összegzett mértékéhez igazodóan, a (2)-(5) bekezdés szerint minősülnek 1 rendbeli költségvetési csalásnak. Fontos hangsúlyozni, hogy „az egységként értékelt cselekmény nem ütközhet a 396. § (1) bekezdésbe és egyben a (7) bekezdésbe. A (7) bekezdés kiegészítő tényállást tartalmaz, megállapításának feltétele, hogy a cselekmény ne eredményezzen vagyoni hátrányt, azaz ne *ütközzön* az (1) bekezdés szerinti tényállásba. A (7) bekezdésbe ütköző bűncselekmény megállapításának csak akkor van helye, ha nincs a cselekménynek eredménye.” BH 2018. 162.

³⁷ EBH 2019. B.6. II. pont.

³⁸ EBH 2019. B.6. III. pont. Lásd még: a 6/2009. sz. Büntető jogegységi határozat szerint az utóbb ismertté vált részselekmények önálló elbírálását – miként arra a Legfelsőbb Bíróság a Bfv.II.462/2007/5. számú határozatában rámutatott – a *res iudicata* kizárja. Ilyen esetben vádirat benyújtására nincs törvényes lehetőség.

*lombbiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés; gazdasági csalás).*³⁹ Megjegyzendő, hogy ezen esetekben a halmazat csak látszólagos, a *specialitás elve* feloldja az újabb „kényszerhalmazat” problémáját.⁴⁰

3.2.3. Az értelmezési problémák megszüntetése

Értelmezési kérdések elsősorban az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése büntett kapcsán merültek fel. A jogalkotó egy értelmező rendelkezés beiktatásával éri el, hogy a jogalkalmazás során egyértelmű legyen, mit kell „*költségvetés*” alatt érteni, amely nemcsak a jogi tárgy, hanem az elkövetési tárgy meghatározása kapcsán is jelentőséggel bír. Nem volt egységes a vélemény a tekintetben, hogy az adócsalásnak dogmatikai értelemben volt-e *elkövetési tárgya*.⁴¹ A költségvetési csalás tényállásában az elkövetési tárgy szélesebb körben került meghatározásra, hiszen a bűncselekmény valamennyi költségvetésbe történő befizetési kötelezettséggel összefüggésben megvalósulhat (sőt ezen kívül a költségvetésből származó pénzeszközök vonatkozásában is, ez azonban már a kiadási oldal védelmét jelenti). A Btk. miniszteri indokolása szerint a befizetési kötelezettségek nem korlátozódnak a hatályos törvény szerinti adókra és az adó fogalma alá eső (Btk. 26. §) befizetési kötelezettségekre, továbbá vámra, vámtartozás megfizetését szolgáló biztosítékra, nem közösségi adókra és díjakra vonatkozó – jogszabályon alapuló – befizetési kötelezettségekre, annál szélesebb kört ölelnek fel. Ide tartoznak azok a magatartások is, amikor az elkövető a költségvetéssel szemben fennálló egyéb egyoldalú (pl. bírságfizetési), továbbá kontraktuális kötelezettségéből származó befizetési kötelezettségének csalárd módon nem tesz eleget, és ezzel okoz vagyoni hátrányt.⁴² A bírói gyakorlat is alátámasztja a tág megközelítést: „Költségvetési csalást valósít meg az elkövető akkor is, ha nem jogszabályon alapuló kötelezettségének megszegésével (mint például adófizetési kötelezettség kijátszása kapcsán), hanem (az egészségbiztosítási alapot kezelő szervvel szemben fennálló) kontraktuális kötelezettségének csalárd módon eleget nem téve okoz költségvetésből származó pénzeszköz vonatkozásában vagyoni hátrányt, meg rövidítve ezzel az állami költségvetés részét képező egészségbiztosítási alapot.”⁴³

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar szabályozási modell összhangban van az Alaptörvénnyel, és a szabályozás egységesítésére vonatkozó uniós elvárásoknak is megfelel. Hazánkban a büntető anyagi jogi szabályozás reformjára egy átfogó intézkedéscsomag részeként került sor, amely az adójogi szabályokat és a büntetőeljárás-jogot is érintette. A magyar jogalkotó felismerte, hogy a költségvetés bevételi és kiadási oldalának effektív védelmét komplex eszközrendszerrel lehet csak elérni, amelynél nem hagyható figyelmen kívül, hogy e bűncselekmény az utóbbi években

³⁹ Tóth (2014): i. m. 506. o.

⁴⁰ Vö. Miskolczi Barna: „A költségvetést károsító bűncselekmények” In: Polt Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár 8. kötet, Különös rész*. Nemzeti Közsolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 2013. 31. o.

⁴¹ Vö. Tóth Mihály: „A pénzügyi bűncselekmények” In: Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 476. o.; Molnár (2011): i. m. 98–99. o.

⁴² 2011. évi Btk. módosítás indokolása, 2. §.

⁴³ EBH 2017. B.18.

egyre inkább határokon átvívelő jelleget öltött és nemzetközi méretűvé vált, így ellene csak nemzetközi összefogással lehet eredményeket elérni.

4. Záró gondolatok

Dannecker és Jansen kutatása alapján a nemzeti adóbüntetőjogi szabályozásokat alapvetően három csoportba sorolhatjuk:⁴⁴ *a)* az átfogó szabályozási modellt alkalmazó országokban valamennyi adónemre vonatkozó egységes büntetőjogi tényállást találunk, amely a nemzeti adóbevételek mellett meghatározott uniós bevételi források védelmét is szolgálja (pl. Németország); *b)* a *differentiált rendszert* követő országokban alapvető különbséget tesznek az adókijátszás és annak súlyosabb formája (adócsalás) között, amelynek elkövetése „kriminális többletenergiát” feltételez (pl. fiktív számlák, ügyletek felhasználásával történő elkövetés), így pl. Ausztria; *c)* a harmadik csoportba sorolható országokban a különböző adójogszabályokban találhatók *speciális büntetőjogi rendelkezések*;⁴⁵ *d)* a hatályos magyar szabályozási koncepció alapvetően az átfogó szabályozási modellt követő országok csoportjába sorolható, a költségvetést fókuszba állító egységes szemlélet azonban nagymértékben eltér más tagállamok megoldásától, így annak önálló kezelése indokolt.⁴⁶

A Bizottság 2019-ben frissítette 2011-es Csalás elleni stratégiáját, amely fokozottabb fellépést szorgalmaz az uniós költségvetés védelme érdekében.⁴⁷ Már ezt megelőzően, 2017-ben az Unió jelentősen fokozta a csalás elleni küzdelmet azáltal, hogy elfogadta az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló irányelvet (PIF-irányelv)⁴⁸ és az Európai Ügyészség (EPPO) létrehozásáról szóló rendeletet.⁴⁹ A PIF-irányelv fontos vívmánya volt, hogy az uniós csalás fogalma alá vonta a héa-rendszer sérelmére elkövetett *súlyos bűncselekményeket*. Ehhez két feltételnek kell teljesülnie: a héa-csaláshoz kapcsolódó tevékenységek vagy mulasztások az Unió két vagy több tagállamának területéhez kapcsolódnak

⁴⁴ DANNECKER, Gerhard – JANSEN, Oswald: *Steuerstrafrecht in Europa und den Vereinigten Staaten*, Linde Verlag, Wien, 2007. 15–93. o.

⁴⁵ Lásd bővebben a német és az osztrák szabályozásról JACSÓ Judit: „Az adócsalás szabályozása a német és az osztrák jogban” In: Domokos Andrea (szerk.): *Az új Büntetőeljárás törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019. 84. o.

⁴⁶ Lásd részletesen JACSÓ Judit: *Europäisierung des Steuerstrafrechts am Beispiel der gesetzlichen Regelungen in Deutschland, Österreich und Ungarn*. Bibor Kiadó, Miskolc, 2017. 136–137. o.

⁴⁷ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak, a Régiók Bizottságának és a Számvevőszéknek. A Bizottság csalás elleni stratégiája: fokozott fellépés az uniós költségvetés védelme érdekében. Brüsszel, 2019.4.29. COM(2019) 196 final.

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2017. július 5-i (EU) 2017/1371 irányelve az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 198., 2017.07.28., 29–41.] Lásd az Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről: FARKAS Ákos – DANNECKER, Gerhard – JACSÓ Judit (szerk.): *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.

⁴⁹ A Tanács 2017. október 12-i (EU) 2017/1939 rendelete az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről [HL L 283., 2017.10.31., 1–71.].

és legalább 10 millió euró összegű teljes kárt okoznak.⁵⁰ Az adócsalás határokon átvitelő bűncselekménnyé vált, így az ellene való fellépés új eszközöket igényel. Az adóbüntetőjog európaizálódásának folyamata elindult, a PIF-irányelv által egy részterületen (áfacsalás) a tagállami szabályozások közelítésére kerül sor. Az út során mindvégig szem előtt kell azonban tartanunk az uniós büntetőjog két legfontosabb alapelvét, a szubszidiaritás és az arányosság elvét, valamint a jogállamiság követelményét.

⁵⁰ PIF-irányelv 2. cikk (2) bek.

A KÖZLEKEDÉSI BÜNTETŐJOG ÚJ KIHÍVÁSA A 21. SZÁZADBAN: AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK**

1. JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

1.1. Az önvezető járművek témaköre jogtörténeti aspektusainak feltárásához elengedhetetlennek látszik annak vizsgálata, hogy melyek azok az eszközök, illetve technikai vívmányok, amelyek az önvezető járművek előképeinek tekinthetők, és erre figyelemmel már a régebbi korokban is büntetőjogi vizsgálódás tárgyai lehettek. Ebben a körben alapvetően az *ipar*, illetve természetesen a közlekedés körében lehet megfelelő fogódzókat találni.

1.2. A 19. század derekán indult ipari forradalom maga után hozta az addig nagyfokú önálló emberi ténykedést igénylő munkafolyamatok automatizálódásának megkezdését, ami sok szempontból új helyzetet teremtett. Egyrészt lényegesen nagyobb veszélyességgel járó tevékenységi formák jelentek meg (pl. a vasúti forgalom, a gyári termelés során), másrészt az addig természetesnek gondolt, emberi tevékenységen alapuló jogi felelősség fundamentuma is vitathatóvá vált (ti., hogy beszélhetünk-e emberi cselekményről például vasúti baleset vagy az automata gyártósorról lepotyogó tárgyak által okozott sérülés viszonylatában). Az első vonatkozó jogszabály *a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről szóló 1874. évi XVIII. törvénycikk* volt. Ennek 1. §-a értelmében: „Ha valamely, habár a közforgalomnak még át nem adott vaspálya üzeménél valaki életét veszti, vagy testi sértést szenved, az ezáltal okozott károkért az illető vaspálya-vállalat felelős, kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált vagy a testi sértést elháríthatlan esemény (vis major), vagy egy harmadik személynek elháríthatlan cselekménye, melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a megholtak, illetőleg a sérültnek saját hibája okozta.”

Az ún. *ipari culpa* fogalma kapcsán pedig *az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőről szóló 1893. évi XXVIII. törvénycikk* emelhető ki. E törvénycikk szankciós szabályokat nem, csupán az ipari balesetek megelő-

* PhD, tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet; egyetemi docens, ELTE ÁJK, Büntetőjogi Tanszék.

** A kutatás a GINOP-2.3.4-15-2016-00003 projekt keretében készült a Széchenyi István Egyetemen.

zésére szolgáló rendelkezéseket foglalt magában. A büntetőjog területén elmondható, hogy – amennyiben az említett háttérnormákban előírt kötelezettségek megszegése révén megvalósult valamely, az 1878. évi V. törvénycikkben (*A magyar büntető-törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről*, a továbbiakban: *Csemegi-kódex*) írt tényállásszerű eredmény – általában *gondatlanságból elkövetett emberölést* (290. §), vagy *testi sértést* (310. §) lehetett ekkoriban megállapítani.³

1.3. Gyökeres változást mind az ipar, mind a közlekedés büntetőjogi szabályozásának területén a *Csemegi-kódex III. Novellája (a büntetőtörvények egyes fogvatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvénycikk*; a továbbiakban: III. Bn.) hozott. A III. Bn. VI. fejezete vezetett be először hazai büntetőjogunkban materiális sértő helyett a *materiális veszélyeztető* bűncselekményi konstellációt, a következők szerint:

„Élet vagy testi épség veszélyeztetése. Foglalkozás szabályainak megszegése
20. § (1) Vétséget követ el és egy évtől öt évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki hivatása vagy foglalkozása szabályainak tudatos megszegésével vagy az azzal járó köteleességek tudatos elhanyagolásával mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki.

(2) Egy évtől öt évig terjedhető börtönnel büntetendő az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény elkövetője, ha a cselekményéből súlyos testi sértés származott, vagy azt vagyoni haszon végett vagy ismétlődően, illetőleg folyamatosan követte el, ha pedig a cselekmény a sértett halálát okozta, a büntetés tíz évig terjedhető fegyház.

21. § Aki a 20. § (1) bekezdésében meghatározott cselekményt gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal, aki pedig a 20. § (2) bekezdése alá eső cselekményt követi el gondatlanságból, három évig terjedhető fogházzal büntetendő.”

Az addigi, kizárólag az elkövető által okozott sérelem mértékére figyelemmel lévő büntetőjogi szabályozást tehát a jogalkotó kiegészítette a reális veszélyokozás befejezett bűncselekmény kriminalizálásával. Ez a megoldás az olyan fokozott veszélyességű helyzetekben, mint amilyen például a gyári termelés vagy a közúti forgalom, lényeges előrelépést jelentett. Nem jelentéktelen fejlemény továbbá, hogy a III. Bn. 24. §-a megemelte a gondatlan emberölés és testi sértés büntetési tételeit is.

1.4. A fejlődés ezt követően a fokozott veszéllyel járó tevékenységek körében a közlekedési büntetőjog egyre önállóbb szabályozásának irányába mutatott. *A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény* (az első teljes szocialista büntetőtörvény, a továbbiakban: 1961. évi Btk.) 258. §-a már a maihoz hasonló formában rendelte büntetni a *foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés*

³ Vö. Viskó László: *Közlekedési büntetőjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 12. o.

bűncselekményét, azzal a lényeges különbséggel, hogy az említett törvényhely (4) bekezdése alapján a járművek vezetésére vonatkozó közlekedési szabályokat is foglalkozási szabálynak kellett tekinteni. E törvényi konstrukcióból pedig az a konzekvencia származott, hogy a jármű vezetése során veszélyt vagy sérelmet előidézőket alapvetően a tényállás alapján büntették a korszak bíróságai. Ezt követően a *Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet* egyrészt önálló szankciónemmé tette a járművezetéstől eltiltást (11. §), másrészt megalkotta számos, ma is ismert közlekedési bűncselekmény (pl. közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény, közúti veszélyeztetés; 43. §) tényállásait. A *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* XIII. fejezetében azután önálló fejezetet kaptak a közlekedési deliktumok, ezeket – kisebb módosításokkal – a hatályos Btk. XXII. fejezete is fenntartotta.

1.5. Összességében megállapítható, hogy az önvezető járművek előképeinek tekinthető ipari és közlekedési viszonylatban a büntetőjogi szabályozás fokozatos önállósodása, differenciálódása, valamint a felelősség időben történő előbbre hozatala és szigorítása volt megfigyelhető. Az egyre inkább automatizált gyártási folyamatok, valamint a tömegessé váló gépjárműforgalom szolgálhatnak magyarázatul az itt leírt fejlődési ívre.

2. AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK ÁLTALÁNOS ELŐKÉRDÉSEI

2.1. A felmerülő felelősségi kérdések vizsgálatát megelőzően szükséges röviden keretet adni a vizsgáldásunknak. Ebben a körben a legérdekesebb kérdés talán a témakör *történeti*, illetve *filozófiai háttérének* feltárása lehet. Előbbi keretében kiemelhető, hogy a mesterséges intelligencia, az intelligens robotok, és így sofőr nélküli járművek feltalálása sokáig lehetetlennek tűnt és a fantázia, a sci-fi világába tartozott, melyből számtalan irodalmi mű is született Isaac Asimov *Én, a Robojától* Arthur C. Clarke *Űrodüsszeiájáig*.

2.2. Ami az első filozófiai megközelítéseket illeti, érdekességgént kiemelhető, hogy a 17. századi klasszikus filozófus, *René Descartes* véleménye szerint „ha volnának olyan gépek, amelyek a mi testünkhöz hasonlítanának és a mi cselekedeteinket utánoznák, amennyire erkölcsileg csak lehetséges, akkor mégis volna két biztos eszközünk annak megállapítására, hogy azért mégsem igazi emberek. Az első az, hogy a gépek sohasem tudnának szavakat vagy más jeleket használni, mint mi tesszük, ti. hogy gondolatainkat közöljük másokkal. [...] A második az, hogy habár néhány dolgot éppoly jól vagy még jobban csinálnának, mint akármelyikünk, de okvetlenül csődöt mondanának másokban; ebből pedig megtudhatnánk, hogy nem tudatosan cselekszenek, hanem csak szerveik elrendezésénél fogva.”⁴ Érdekes módon ezzel lényegében egybeesett

⁴ DESCARTES, René: *Értekezés a módszerről*. (SZEMERE Samu ford. átdolg., szerk., jegyz. Boros Gábor.) Ikon, Budapest, 1992. 64. o.

a kaliforniai egyetem 2017-ben elhunyt híres filozófusának, *Hubert Dreyfusnak* az 1990-es évek eleji nézőpontja, aki ekkoriban kifejtette: „mindenki számára világossá vált, hogy az általános intelligencia létrehozásának ez a módszere csődöt mondott”, végeredményben tehát a mesterséges intelligencia sosem érheti el az emberi gondolkodás szintjét.⁵ Ma már, negyedszázaddal később ugyanakkor úgy tűnik, hogy a mesterséges intelligencia – éppen önfejlesztésre való képessége miatt – korábban nem várt szintekre is fejlesztheti a robotokat, ami viszont alapjaiban kérdőjelezheti meg a korábbi állásfoglalások helyességét.

2.3. Ami mindazonáltal szűkebb témánkat, az önvezető járműveket illeti, legelső megjelenésük 1939-re, a New York-i világiállítás idejére datálható, amely akkoriban még természetesen bőven a sci-fi kategóriába tartozott. A General Motors standjánál, Futurama képzeletbeli városa makettjének koncepciójában az első önvezető autók rádiójelekkel kommunikáltak volna, és néhány évtizeddel később megkímélték volna a hétköznapi sofőrt a vezetés terhétől.⁶ Ugyan a technológia (és ezzel együtt a vízió) nem vált be, napjainkra a technikai fejlettség elérte azt a szintet, amely segíteni tudja a sofőrt, akár helyettesítve is őt. Hogy e technika révén hová is juthatunk, azt jól jelzi az Egyesült Államokban Kalifornia állam nemrégiben elfogadott szabályozása, amely alapján a jövő évtől a teljesen vezető nélküli járművek is részt vehetnek majd a forgalomban.⁷

2.4. Rövid áttekintésként szükséges még utalnunk az önvezető járműveket jellemző műszaki/informatikai háttérre. Ennek alapja az ún. *SLAM technológia* (*simultaneous localization and mapping*), amely lényegében térképet készít és frissít a jármű vonatkozásában, amelyen elhelyezi magát. Ugyanakkor ez egyelőre nem teszi lehetővé a teljes automatizációt, így szükséges az egyes fejlettségi szintek szerinti konkrét csoportosítása, amely a SAE szerint az alábbiak szerint alakul:

- 0) Az emberi vezető végez minden műveletet.
- 1) Egy automata valamely módon segíti a vezetőt, pl. a kormányzásban vagy a gyorsításban, illetve a lassításban. Ilyenek pl. a már napjainkban is működő, maguktól beparkoló járművek, ahol a vezetőnek csupán fékeznie kell.
- 2) Az automata a vezetés során egyes műveleteket magától végez, amelyeket a vezető csak felügyel, míg a többit magától végzi. Eltérés az előzőtől például, hogy egy gyorsítást és egyben kormányzást végző autó ide tartozik, míg egy, csak a sebességet automatizáló jármű az 1) csoportba. Ide tartozik pl. az ACC (*adaptive cruise control*) technológia.
- 3) A leglényegesebb határ a 2) és a 3) között húzódik: ezen a szinten az autó nem-

⁵ DREYFUS, Hubert Lederer: *What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason*. MIT Press, Cambridge-Massachusetts, 1992. 3. o.

⁶ LIPSON, Hod – KURMAN, Melba: *Driverless – Intelligent Cars and the Road Ahead*. MIT Press, Cambridge-Massachusetts, 2016. 108. o.

⁷ MITCHELL, Russ: „Totally driverless cars could be allowed on California roads by June 2018” *Los Angeles Times*, 2017. október 11. <http://www.latimes.com/business/autos/la-fi-hy-dmv-driverless-california-20171011-story.html>

csak a feladatot végzi el, hanem az ellenőrzést is, ugyanakkor az emberi sofőrnek készen kell állnia az irányítás átvételére, amikor a rendszer megkívánja. Jelenleg ide sorolható a Tesla szoftverének 8.1-es frissítése, amely egyes modellek számára lehetővé teszi az ún. Autosteer funkciót, amely – 80 mérföld/órás sebességig – az irányjelző kar lenyomására magától figyeli a sávváltás lehetőségét, ellenőrzi a holtteret, majd vált sávot; ugyanakkor a vezetőnek végig fognia kell a kormányt a folyamat során.

- 4) Az automata elvégzi és felügyeli is a vezetési feladatokat, az emberi vezető közreműködése nélkül képes irányítani magát, de csak meghatározott szituációkban.
- 5) Az automata jármű vezetési képessége megegyezik egy átlagos, az autóvezetést elsajátított emberével.⁸

2.5. A bevezető gondolatok körében szükséges még kiemelnünk azokat a *gazdasági*, illetve *szociológiai aspektusokat*, amelyek az önvezető járművek elterjedésével várhatók. Ebben a körben a leginkább figyelemreméltó azon adat, amely a közlekedési körben a testi sérüléssel, illetve halállal járó balesetek drasztikus redukálásának lehetőségével kecsegtet. Egy frissen publikált tanulmány szerint például az Egyesült Államokban átlagosnak tekinthető évi 41 000 közlekedési haláleset kb. legfeljebb 200-ra lenne csökkenthető az önvezető járművek (ezen belül: autók és akár kamionok) elterjedésével.⁹ Emellett az önvezető járműveket olyan személyek is használhatnák, akik egyébként idős koruknál vagy valamely fogyatékoságuknál fogva erre képtelenek lennének. A büntetőjog szempontjából külön érdekes kérdésként jelentkezhetne majd, hogy megállapítható-e itt az állapotban elkövetett járművezetés (Btk. 236. §), ha az „elkövető” az alkoholfogyasztást követően ül az önvezető autó „volánja” mögé. A munkáltatók várhatóan nyilvánvalóan az előnyöket fogják az önvezető technológia megrendelésekor figyelembe venni, ami azt vetíti előre, hogy például az önvezető kamionok napi 24 órában fognak tudni közlekedni, nem lesz tehát szükség például a kamionsofőrök által igényelt és a törvény által is biztosított pihenőidőre, a fizetett szabadság díjazására stb. Ez utóbbi gondolat pedig már átvezet bennünket a várható *társadalmi kockázatokra* is. Ha az önvezető járművek robbanásszerű elterjedése ilyen mértékű előnyöket vetít előre, nem kizárható, hogy akár tömegesen fognak munkahelyek megszűnni, például a busz- és kamionsofőrök, illetve a taxisok körében, amit valamilyen módon nyilvánvalóan kezelnie kell majd a döntéshozóknak.

⁸ „U.S. Department of Transportation’s New Policy on Automated Vehicles Adopts SAE International’s Levels of Automation for Defining Driving Automation in On-Road Motor Vehicles” – idézi Rossa, Catherine – GUHATHAKURTA, Subhrajit: „Autonomous Vehicles and Energy Impacts: A Scenario Analysis” *ScienceDirect*, Energy Procedia 143 (2017) 47–52. <https://www.sciencedirect.com>

⁹ RUSHE, Dominic: „End of the road. Will automation put an end to the American trucker?” *The Guardian*, 2017. október 10. <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/10/american-trucker-automation-jobs>

3. AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK ÉS A JOGI FELELŐSSÉG ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

3.1. A járműforgalom lényegében a modern értelemben vett ember életének minden területét lefedi, ezért jóformán nyilvánvaló, hogy talán keresve sem találunk olyan jogterületet, amelyhez így vagy úgy, de ne kapcsolódna az önvezető járművek problémája. A területi behatároltság, illetve az egyszerűsítés kedvéért ugyanakkor e pontban kizárólag a büntetőjog mellett leginkább relevánsnak tekinthető három jogágra utalhatunk, nevezetesen a polgári jogra, a munkajogra, végül a talán az e szempontból legjelentősebb közlekedési jogra.

3.2. A *polgári jogban* (magánjogban) alapvetően három felelősségi forma alkalmazása jöhet szóba, amennyiben az önvezető jármű működésével összefüggésben károkozás következik be. A kellékszavatosság, illetve a termékszavatosság általános elvei (Ptk. 6:159-170. §) mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a veszélyes üzemi felelősség szigorú, a kimentés lehetőségét jóformán kizáró szabályait (Ptk. 6:535. §) sem. Végül a polgári jogban, a termékfelelősségre (Ptk. 6:550-559. §) vonatkozó rendelkezések alapján akár az önvezető jármű gyártója is – objektív alapon – felelőssé tehető.

3.3. Csak részben ütnek el a polgári jogi felelősségi konstellációktól a *munkajog* megoldásai. Ebben a körben a munkáltató kártérítési felelőssége (*a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény* 166. §) ugyanúgy felmerülhet, miként az üzemi balesetre (*a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXIII. törvény* 52. § (1) bek.), illetve a munkabalesetre (*a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény* 87. § 3. pont) vonatkozó ágazati szabályozás.

3.4. Itt lehet kiemelni, hogy az önvezető járművek esetleges balesetei megítélésének vonatkozásában *a polgári, illetve a munkajogi jogalkalmazásnak lényegesen könnyebb dolga van a büntetőjogban tapasztalhatónál*. Előbbiek esetben ugyanis a *neminem laedere* elve miatt a felelősség lényegében objektív alapokon nyugszik, amely alól csak konkrétan meghatározott kizáró okok esetén lehet mentesülni, mely okok kimunkálása körében egyértelműen támaszkodni lehet és kell a korábbiakban kialakult és jelenleg követett bírói gyakorlat megoldásaira. A büntetőjogi felelősség megítélése ezzel szemben már sokkal problematikusabb lehet: itt nem él a jogellenesség vétele, továbbá a fordított bizonyítási teher mellett a társadalomra veszélyességet, illetve a személyes bűnösséget, felróhatóságot is bizonyítani szükséges a büntetőeljárásban a konkrét terhelt felelősségre vonásához.

3.5. A *közlekedési jog* – mint a közigazgatási jog speciális területe – maga is összetett normarendszer. Magában foglalja mindenekelőtt a közúti közlekedés szabályairól szóló 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendeletet (a továbbiakban: KRESZ), az 1968. évi november hó 8. napján Bécsben aláírásra megnyitott *Közúti Közlekedési Egyezmény* kihirdetéséről szóló 1980. évi 3. törvényerejű rendeletet, illetve a *közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvényt*. Lényeges vonatkozó szabályokat tartalmaz a közigazgatási bírsággal sújtandó közlekedési szabályszegések köréről, az e tevékenységekre vonat-

kozó rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, felhasználásának rendjéről és az ellenőrzésben történő közreműködés feltételeiről szóló 410/2007. (XII. 29.) Korm. rendelet, továbbá a közúti közlekedési igazgatási feladatokról, a közúti közlekedési okmányok kiadásáról és visszavonásáról szóló 326/2011. (XII. 28.) Korm. rendelet. Szorosan ide kapcsolódik a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.). Utóbbiból kiemelhető annak XXVII. fejezete, amely a kiemelt közlekedési szabálysértésekről (pl. ittas vezetés, a közúti közlekedés rendjének megzavarása stb.), valamint XXVIII. fejezete, amely a közlekedéssel kapcsolatos egyéb szabálysértésekről (pl. közúti közlekedési szabályok kisebb fokú megsértése, vasúti szabálysértés stb.) rendelkezik. A Szabs. tv. 2. § (4) bekezdése alapján ugyanakkor utalni szükséges a közlekedési szabálysértések szubszidiaritására: ugyanis nem állapítható meg szabálysértés, ha a tevékenység vagy a mulasztás bűncselekményt valósít meg, úgyszintén ha a tevékenységre vagy mulasztásra törvény vagy kormányrendelet – az eljárási bírság kivételével – közigazgatási eljárásban kiszabható bírság alkalmazását rendeli el. Végül a témánk szempontjából legfrissebb fejleményként a közúti járművek műszaki megvizsgálásáról szóló 5/1990. (IV. 12.) KöHÉM rendelet 2017. április 27. napjától hatályos 2. § (4) k) pontját emeljük ki. Eszerint a *tesztvezető*: olyan járművezető, aki úgy felügyeli valamely fejlesztési célú önvezető jármű tesztelését, hogy a tesztelt önvezető járműben tartózkodik, és képes arra, hogy bármikor haladéktalanul átvegye az irányítást a fejlesztési célú önvezető jármű felett. E fogalommeghatározás az önvezető járművek „vezetőinek” definiálásánál is felhasználható lehet.

4. AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK ÉS A KÖZLEKEDÉSI BŰNCSELEKMÉNYEK MIATTI BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉG

4.1. A büntetőjogi értékelés – szemben például a már említett magánjoggal – nem él a jogellenesség vélelmével, amely megoldás valamennyi egyedi esetben a bűnösség bizonyításának kötelezettségét keletkezteti az eljáró hatóságok számára. Ebben a körben tehát mindenekelőtt azt kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy a bűncselekménynek a Btk. 4. § (1) bekezdésében foglalt törvényi elemei maradéktalanul megvalósultak-e. Az önvezető jármű által kifejtett tevékenység (vagy nem kifejtett mulasztás) a büntetőjogi értelemben vett cselekmény fogalma körében nyerhet várhatóan a korábbiakhoz képest eltérő megközelítésű körüljárást. Szintén új megoldásokat igényelhet a büntethetőségi akadályok rendszerének áttekintése, valamint az esetleges mögöttes büntetőjogi felelősség esetköreinek a megteremtése. Nem hagyhatók figyelmen kívül a tettesi kvalifikáció problémái ugyanúgy, mint a keretdiszpozíciót kitöltő más jogág-beli normák büntetőjogban történő érvényesülésének kérdései sem. A szándékosság és a gondatlanság tradicionális fogalma is újragondolást igényelhet.

4.2. A hagyományos büntetőjogi felelősségre vonás vonalvezetése régtől fogva úgy írható le, hogy a természetes személy (ember) által elkövetett (ideális esetben: *törvény által*) bűncselekménnyé nyilvánított cselekmény esetén a bíróság (kivételesen, egyes büntető-

jogi intézkedések körében: az ügyészség) megállapította az illető büntetőjogi felelősséget, és vele szemben szankciót (büntetést vagy intézkedést) alkalmazott. Amennyiben e bevettnek mondható konstrukciót visszavetítjük a SLAM technológia nevesített esetköreire, azt állapíthatjuk meg, hogy ez a klasszikus büntetőjogi megoldás csupán a harmadik szintig tartható. A negyedik szinttől ugyanis vagy egyáltalán nincs, vagy csak esetlegesen van a járműnek természetes személy „vezetője”. Így a leginkább kardinális kérdések egyike, hogy ilyen esetekben kit terheljen, illetve terhelhet a büntetőjogi felelősség.

4.3. Jóllehet kontinentális jogi gondolkodásunk számára szokatlan kérdés, egy rövid felvetés erejéig mégis érdemes utalni arra, hogy az önvezető jármű maga lehet-e a büntetőjogi felelősség alanya (tettese). Mai viszonyaink között a válasz erre a kérdésre bizonyosan nemleges, tekintettel arra, hogy büntetőjogunk csak a bűnös (az elkövetőnek felróható) és emberi magatartást tekintí büncselekménynek. Ennek ellenére is érdekes lehet felvetni a „robot” büntetőjogi felelősségének elméleti kérdését. E vonatkozásban *John Locke* úgy foglalt állást, hogy embernek az tekinthető, akinek akarata van. Továbbá „akarattal az rendelkezik, aki képes megérteni a szabályok jelentőségét, képes örömmre és szomorúságra”.¹⁰ Hozzá közel álló *Immanuel Kant* állásfoglalása, aki *A gyakorlati ész kritikája* című művében azt fejtette ki: „[a]z ember tudatában van önmagának, saját szabadságának, és tudja, hogy cselekedeteinek oka saját akarata. Ezért tisztában van azzal, hogy tartózkodhat bizonyos cselekedetektől, és ha ezt nem teszi, azért felelősséggel tartozik.”¹¹ Végül a legújabb jogirodalomban *Sabine Gless*, *Emily Silverman* és *Thomas Weigend* kiváló tanulmánya azon véleménynek adott hangot, hogy „[e]gy robot nincs tudatában szabadságának, nem képes saját magára egy múlttal és jövővel rendelkező entitásként gondolni, továbbá képtelen megérteni a jogok és kötelezettségek jelentőségét”.¹² Összefoglalva tehát az mondható el, hogy jelenlegi viszonyaink és tudásunk szerint az önvezető járművek önálló büntetőjogi felelőssége kizárható, jóllehet elképzelhető, hogy akár a nem is olyan távoli jövőben eme álláspontunkat a technikai fejlődésre figyelemmel felül kell majd vizsgálnunk.

4.4. A jármű tehát önmaga nem felelhet, így adja magát a kérdés, hogy az esetleges károkozás esetén kit terheljen büntetőjogi felelősség. A *közlekedési büncselekmények* (pl. közúti baleset okozása, járművezetés ittas állapotban stb.) kapcsán a hagyományos büntetőjogi felelősség addig tart, amíg a terhelt kifejti az elkövetési magatartást, tipikusan tehát amíg *járművet vezet*. Így kézenfekvő megoldás lehetne a KRESZ olyan kiegészítése, amelynek értelmében „vezető az is, aki a járművet önvezető üzemmódba helyezi” vagy „vezető a jármű tulajdonosa is” („*man behind the machine*”). Elképzelhető lenne továbbá a vezetőfogalom kiterjesztése az utasra, illetve a fentebb már idézett KöHÉM rendelet definíciójának a KRESZ-be történő áttültetése is.

¹⁰ LOCKE, John: *An Essay Concerning Human Understanding*. Chapter XVII, § 26. The Pennsylvania State University, Pennsylvania, 1999. 331. o.

¹¹ Immanuel Kant álláspontját idézi GLESS, Sabine – SILVERMAN, Emily – WEIGEND, Thomas: „If Robots Cause Harm, Who is to Blame? Self-Driving Cars and Criminal Liability” *New Criminal Law Review*, 2016/3. 416. o.

¹² GLESS – SILVERMAN – WEIGEND: i. m. 423–424. o.

4.5. Ugyancsak felvethető lenne továbbá az *actio libera is causa* közismert büntetőjog-dogmatikai konstrukciójának alkalmazása. Eszerint nem azon időpont kapcsán állapítjuk meg a büntetőjogi felelősséget, amikor a káros eredmény bekövetkezik, hanem az ún. *felróható előmagatartás* alapján. Így például, ha valaki abba belenyugodva fogyaszt kábítószer vagy kábító hatású gyógyszert, hogy annak hatása alatt bűncselekményt követhet el, büntetőjogi felelősségét akkor is meg kell állapítani, ha a bűncselekmény elkövetésekor beszámíthatatlan tudatzavarban van.¹³ Ez az önvezető jármű viszonylatában jelentheti például a jármű megvásárlásának vagy legutolsó szervizelésének időpontjára történő visszavetítést, így tehát büntetőjogilag is cselekményről beszélhetnénk.

4.6. Az önvezető járművek kapcsán felvethető felelősség a *jogi személy felelősségre vonhatósága* mellett az *objektívizálódó* (ha úgy tetszik: magánjogi színezetet magára öltő) büntetőjogi felelősség képét is előre vetíti, amelynek esetleges megvalósulása esetén konkrét személy bűnösségét (szándékosságát vagy gondatlanságát) nem is kellene bizonyítani a büntetőeljárásban, csupán azt, hogy ki volt a balesetet okozó jármű üzemeltetője/tulajdonosa.

4.7. Szintén felmerül az ún. „*mögöttes*” büntetőjogi felelősség lehetősége, amely már hatályos büntetőjogunkban sem példátlan. A Btk. 397. §-a a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása tényállása kapcsán önállóan, míg a Btk. 293. § (4) bekezdése a hivatali vesztegetéshez kapcsolódóan rendel büntetni olyan cselekményt, ahol a felügyeletre stb. köteles személy terhére megállapítható a *sui generis* bűncselekmény, amennyiben nem tett meg mindent az alapediktum elhárítása érdekében.

Noha számos közlekedési bűncselekmény megvalósulása vizsgálható lehet az önvezető jármű által is érintett baleset kapcsán, elképzelhető, hogy utóbbi viszonylatában a leghelyesebb megoldás egy *sui generis* közlekedési bűncselekményi tényállás kimunkálása lenne. Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni a büntetőjogi felelősség kérdésében történő döntéskor a büntethetőségi akadályok körét, amelyek közül témánk kapcsán elsősorban a *jogos védelem*, illetve a *végzésükség* juthat fokozott jelentőséghez.

A jogos védelem büntetőpolitikája egyrészt a megtámadott, védekező személy a társadalom erkölcsi normáiból és az állam büntetőhatalmából, másrészt pedig a „természetjog” által biztosított önvédelemhez való jogából ered. Ami e büntethetőségi akadálynak az önvezető járművek kapcsán felmerülő kérdéseit illeti, kiemelhető, hogy a valódi világban, ahol nem léteznek az Asimov-féle „robotika törvényei”, a robotok veszélyt jelenthetnek az életre, a tulajdonra és az ember magánéletére nézve is. Így felmerülhetnek olyan kérdések, mint amilyen az, hogy az önvezető jármű feltétlenül elkerülje-e a járműben ülő személyek sérülését. Az egyesült államokbeli *Froomkin* és *Colangelo* szerzőpáros véleménye szerint az önvezető járművek kapcsán tehát ter-

¹³ A legújabb német jogirodalomban így BECK, Susanne: „Neue Konstruktionsmöglichkeiten der actio libera in causa” *ZIS (Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik)*, 2018/6. 204. o.

mészerszerűen vethető fel az élet és a testi épség fizikai sérelme. Így a Google Térkép révén balesetet idézhet elő a gyalogost elgázoló önvezető autó; de hasonló példa, hogy az Amazon által küldött drón egy csomagot dobhat a sértett fejére. Az önvezető eszközök fizikai fenyegetését is jelentenek a tulajdonra, sérthetik a kizárólagos birtokláshoz való jogot. Ezért például a már említett Google Térképnek is biztosítania kell(ene) a félrevezető információk kiszűrését. Végül az önvezető eszközök a magánéletre is veszélyt jelentenek. Így könnyedén kémkedhetnek, információt rögzíthetnek vagy lehallgathatnak olyan helyzetekben, ahol ugyanez az ember számára lényegében lehetetlen lenne. A vezető nélküli autók speciális problémákat vetnek fel, mert nem csupán KRESZ-szabályszegések potenciális lehetőségét, hanem akár közlekedési bűncselekmények káros eredményének megvalósulását is magukban hordozhatják.¹⁴ Ami e vonatkozásban a jogos védelem hazai megítélését illeti kiemelendő: e jogellenességet kizáró ok hatályosulásának elementáris feltétele, hogy az önvezető jármű ne a betáplált – majd az okos-technológiára figyelemmel időközben magába épített – információk alapján idézzen elő sérülést, vagy legalább veszélyhelyzetet. Ehelyett jogos védelemről – miután annak feltétele a jogtalan támadás – kizárólag abban az esetben beszélhetünk, amikor *az önvezető jármű eszközként szerepel egy természetes személy elkövető kezében*. Így ha például a hackertámadás célja a sértett megölése, az önvezető járműnek az erre történő beprogramozása ugyanúgy (büntetőjogi értelemben vett) cselekménynek tekinthető, mintha az elkövető például egyszerűen egy lőfegyverrel vagy szűrő-vágó eszközzel próbálna végezni a sértettel. Még inkább rokonítható lehet ez a megoldás az állat uszításával elkövetett testi sértési és emberölési cselekményekkel. Az állat ilyenkor saját maga – mivel sem magánjogi értelemben nem jogalany, sem büntetőjogilag nem tekinthető a bűncselekmény alanyának – jogtalan támadást nem tud megvalósítani.¹⁵ Arra azonban alkalmas, hogy az ember jogtalan támadásához eszközként szolgáljon. Ezért ezen felfogást lehetne érvényre juttatni akár az ember által, sértő eredmény előidézése érdekében felhasznált önvezető jármű esetében is.

A végszükség problémaköre kapcsán az önvezető járművek viszonylatában valószínűleg a leghíresebb, ún. „*villamos-dilemma*” kérdésköre vethető fel. Az önvezető technológia megjelenésével ugyanis a programozóknak az alkalmazott etika kérdésében is szükséges döntést hozniuk, amelyben a modern filozófia, pszichológia és jogszociológia bevonása is elengedhetetlen. A kérdést számos formában feltették már, egyik legszemléletesebb megfogalmazása *Noah Goodall* nevéhez fűződik. Ezt később *Patrick Lin* tovább pontosította. A tényállás és a kérdés röviden: „Egy önvezető autó egy elkerülhetetlen ütközés előtt áll. Két irányba módosíthatja irányát, az egyik esetben egy sisakot viselő motorost üt el, a másik esetben egy sisak nélkülit. Mi a helyes megoldás?”¹⁶

¹⁴ FROMKIN, A. Michael – COLANGELO, P. Zak: „Self-Defense Against Robots and Drones” *Connecticut Law Review*, 2015/1. 7. o.

¹⁵ A legújabb küriai gyakorlatból lásd EBH 2018. B. 24.

¹⁶ LIN, Patrick et al.: *From Autonomous Cars to Artificial Intelligence*. Oxford University Press. Oxford, 2017. 21. o.

A kérdés azonban tovább élezhető: az ugyanúgy Lin nevéhez fűződő dilemma¹⁷ szerint az egy személyt szállító, teljesen önvezető autó érzékeli, hogy vagy egyenesen behajthat egy 28 gyermekkel utazó iskolabuszba, így kockáztatva mindenki életét, vagy a haladási irányt megváltoztatva egy szakadékba hajthat, ami a szállított személy biztos halálával járna. Amennyiben az ütközést minden személy ugyanolyan eséllyel éli túl, kérdés, hogy a mesterséges intelligencia kialakítása milyen irányú legyen; minden esetben kockáztasson, vagy ne vállaljon rizikót, és hajtson bele a szakadékba (ami a benne ülő halálával járna), esetleg végezzen gyors kalkulációt, és csak akkor hajtson a szakadékba, ha 1:30-nál nagyobb eséllyel szenved valaki halálos sérülést az ütközés során?

Az egyébként nem új keletű kérdésre egyértelmű, mindenki számára elfogadható válasz nem adható, csupán érvelni lehet az egyes válaszok helyessége mellett. Az etikai kérdések egyik kiindulópontja a számtalanszor feltett villamos-dilemma – a szcenárióban egy vasúti sínen öt gyanútlan ember áll (egyes verziókban öt figyelmetlen munkás dolgozik), egy másik vágányon pedig egy. A vonat megállítatlanul száguld az öt ember felé, a pályakezelő pedig dönthet – eltérítse a vágányt, ezzel (szinte biztosan) az egyedül dolgozó munkás halálát okozva, ha ezzel megmenti az eredeti úton dolgozó öt másikat? A hipotézis szerint a kérdésre adott válaszokból kikövetkeztethető a társadalmi morál, amely így a gyakorlatba is átültethető.¹⁸

Ami a végszükség hatályos szabályozása alapján történő megítélést illeti, a feltétlen büntetlenséghez legfeljebb akkora sérelmet lehet okozni, amekkorával a közvetlen és másként el nem hárítható veszélyhelyzet fenyeget (Btk. 23. § [1] bekezdés). Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben az önvezető jármű haladása kapcsán felmerülő baleseti szituáció egy emberélet sérelmével fenyeget, a végszükség keretébe tartozhat a járműben helyet foglaló – utas, emberi operátor vagy tesztvezető – legalább egy, de akár több személy életének megmentése. Ezzel szemben, ha a baleset egynél több (legalább kettő) gyalogos életét fenyegeti, a járműben azonban csak egy (avagy a gyalogosok számánál mindig legalább eggyel kevesebb) személy foglal helyet, a végszükségre – legalábbis annak jogellenességet kizáró alapesetére – eredményesen hivatkozni nem lehet.

5. ÖSSZEGZÉS

5.1. Jelenlegi viszonyaink között nem kétséges, hogy akár az egészen közeli jövőben is az önvezető járművek robbanásszerű elterjedésével kell számolni. Ez a helyzet kétségkívül üdvözlendő lehet, ugyanis a biztonságos közlekedés közérdek. A jognak – mint minden társadalmi változást – ezt is követnie szükséges, pl. a KRESZ és a közlekedési

¹⁷ LIN, Patrick: „Why Ethics Matters for Autonomous Cars” In: Maurer, Markus et al. (ed.): *Autonomous Driving. Technical, Legal and Social Aspects*. Springer Open, 2016. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-662-48847-8.pdf>, 76. o.

¹⁸ GREENE, Joshua D.: „Solving the Trolley Problem” In: Sytsma, Justin – Buckwalter, Wesley (ed.): *A Companion to Experimental Philosophy*. John Wiley & Sons, Ltd. Chichester, 2016. 175. o.

bűncselekmények modernizációja útján. Azt azonban ki kell emelni, hogy az esetlegesen felmerülő társadalmi problémák megoldására elsősorban nem a jog (és különösen nem a büntetőjog) eszközeivel helyénvaló reagálni.

5.2. Az egyes jogterületek egymáshoz közeledése a jövőben tovább tarthat, amit jól fémjelez a büntetőjogi felelősség objektivizálódásának jelensége is. E körben sem szabad azonban szem elől téveszteni az egyes területek szabályozási célját és értelmét. Prognosztizálható, hogy a hagyományos büntetőjog koordinátarendszerében nem, illetve nehezen lehet majd csak elhelyezni a jövőben felmerülő társadalomra veszélyes cselekményeket. Ezen előrejelzés pedig feltétlenül új utak kitaposását teheti szükségessé. Felvethető végül, hogy a büntetőjog *ultima ratio* jellege *egyes közlekedési bűncselekmények büntetési tételeinek mérséklése, majd a későbbiekben esetlegesen akár dekriminalizációjuk megfontolása mellett szólhat*, hiszen nagyobb társadalmi előny várható az önvezető járművek elterjedéséből fakadó csökkenő számú balesettől, mint attól, hogy a felmerülő, várhatóan egyre csekélyebb számú elkövetőt a jelenlegi tényállások és büntetési tételek alapján, feltétlenül felelősségre vonjuk.

A GDPR HATÁSA A BÜNTETŐ ANYAGI JOGRA: A SZEMÉLYES ADATTAL VISSZAÉLÉS TÉNYÁLLÁSÁNAK JÖVŐJÉRŐL

1. BEVEZETÉS

Az információs önrendelkezési jog hazai szabályozását (is) közvetlenül érinti az Európai Unió adatvédelmi reformja, amelynek keretében az Európai Parlament és a Tanács mint társjogalkotó szervek 2016-ban két uniós jogalkotási aktus elfogadásáról döntöttek: az általános adatvédelmi rendelet¹ (*General Data Protection Regulation*, a továbbiakban: GDPR) 2018. május 25-től, míg a bűnüldözési célú adatkezelésről szóló irányelv² (a továbbiakban: Irányelv) 2018. május 6-tól vált alkalmazhatóvá. A GDPR rendeleti szabályozásának köszönhetően a hatálya alatt álló adatkörre vonatkozóan közvetlen hatállyal rendelkező uniós jogforrás így a magyar jogrendben átültetés nélkül érvényesül.³ Ezzel szemben az Irányelv a tagállamok jogában közvetlen hatállyal nem rendelkezik, annak rendelkezéseit a tagállamok nemzeti jogukba 2018. május 6-ig voltak kötelesek implementálni.

Mindezek alapján a rendeleti szabályozás megfelelő hatályosulása és a GDPR-ból fakadó (szűk körű) jogalkotási kötelezettsége teljesítés, továbbá az Irányelv szabályainak átültetése érdekében szükségessé vált *az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény* (Info. tv.), valamint más kap-

* PhD, egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK, Bűnügyi Tudományok Intézet; bírósági titkár, európai jogi szaktanácsadó titkár, Szegedi Ítéltábla.

A kutatás az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679. sz. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

² Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/680. sz. irányelve a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről.

³ A rendeleti szabályozás elsődleges indoka szerint az egységes szabályozással el lehet kerülni, hogy egyes multinacionális nagyvállalatok a tagállamok eltérő adatvédelmi rezsimeit kihasználva a számukra legkedvezőbb szabályokat biztosító országokban folytassák adatkezelési tevékenységüket. Lásd 2018. évi XXXVIII. törvény általános miniszteri indoklása.

csolódó jogszabályok módosítása. Ezzel összefüggésben a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (Btk.) vonatkozó szabályai már 2018. május 25-i,⁴ míg az Info. tv. rendelkezései csak később, 2018. július 26-i hatállyal módosultak.⁵

A személyes adatok büntetőjogi védelme szempontjából kiemelést érdemel, hogy a GDPR-nak e szabályozási területen nincs jogegységesítő hatása, a (149) Preambulumbekezdésben foglaltak szerint: „A tagállamok megállapíthatják az e rendelet megsértése – így ideértve az e rendelet alapján és általa szabott korlátokon belül elfogadott nemzeti szabályok megsértése – esetén alkalmazandó büntetőjogi szankciókra vonatkozó szabályokat. E büntetőjogi szankciók lehetővé tehetik például az e rendelet megsértése révén szerzett vagyoni előny elvonását.” Erre tekintettel a büntetőjogi adatvédelem szabályainak kialakítása a GDPR alkalmazhatóvá válását követően is teljeskörűen megmaradt tagállami hatáskörben.⁶

Jelen tanulmány témaválasztása szempontjából tehát kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy az információs önrendelkezési jog hazai büntetőjogi védelmének elsődleges alapját adó személyes adattal visszaélés tényállása (Btk. 219. §) keretdispozíció, amelynek tartalmát törvényi vagy az Európai Unió kötelező jogi aktusában meghatározott rendelkezések töltik meg tartalommal. E szabályok pedig – a fentiekben említettek szerint – a közelmúltban jelentős változáson estek át, amely körülmény indokoltá teszi a büntetőjogi védelem hatókörének és szabályozási struktúrájának részletes bemutatását.

Megjegyzendő, hogy e dolgozat kizárólag a személyes adattal visszaélés (Btk. 219. §) bűncselekményi tényállásának elemzésére vállalkozik, így nem célja azon deliktumok vizsgálata, ahol az adattal visszaélő magatartások esetlegesen eszköz- vagy kísérő cselekményként jelennek meg a szabályozásban.⁷

Ugyancsak nem tárgya e tanulmánynak az információs szabadság büntetőjogi oltalmazásának kérdése. A közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jog szintén információs alapjognak tekintendő,⁸ míg azonban annak középpontjában az állam nevé-

⁴ A bűncselekményi tényállás (Btk. 219. §) módosítása folytán a hatályos normaszöveg már utal arra is, hogy a keretdispozíció tartalmát az Európai Unió kötelező jogi aktusának rendelkezése is meghatározhatja. Lásd a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, egyes büntető tárgyú törvények, valamint az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények módosításáról szóló 2017. évi CXLIV. törvény 60. § a)–b) pont.

⁵ Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvénynek az Európai Unió adatvédelmi reformjával összefüggő módosításáról, valamint más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XXXVIII. törvény 1. §.

⁶ A GDPR és a büntetőjogi szankciók alkalmazása közötti viszony bemutatására lásd Szabó Endre Győző: „Az adatvédelmi bírságról – a GDPR szabályainak elemzése” *Alkotmánybírói Szemle*, 2018/2. 35. o.

⁷ Így például az információs önrendelkezési jog mögöttes jogi tárgyként értékelhető a gyermekpornográfia (Btk. 204. §), jogosulatlan titkos információgyűjtés vagy leplezett eszköz jogosulatlan alkalmazása (Btk. 307. §), információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Btk. 375. §), készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés (Btk. 393. §), tiltott adatszerzés (Btk. 422. §), információs rendszer vagy adat megsértése (Btk. 423. §) stb. esetében. Ehhez bővebben lásd MIKOLCZI Barna – SZATHMÁRY Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 137–145. o.

⁸ A két alapjogot az Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdése kifejezetten egymás mellett szabályozza: „Mindekinnek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.”

ben eljáró személyek tevékenységének transzparensse tétele áll, addig az adatvédelmi jogok éppen az érintettek állam általi átláthatatlanságát hivatottak biztosítani.⁹ Nem véletlen, hogy amennyiben valamely adat személyes adat, nem lehet szó arról, hogy az egyszerre közérdekű adatnak minősüljön.¹⁰ Az alapjogok eltérő tartalmára figyelemmel értelemszerű, hogy a büntetőjogi védelem karaktere is különböző, ami a téma-választásból kiindulva megfelelő indokot szolgáltat az információs szabadságot oltalmazó rendelkezések vizsgálatának mellőzésére.

2. SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET

2.1. Jogosulatlan adatkezelés (1978. évi Btk. 177/A. §)

Az információs önrendelkezési jog büntetőjogi védelmét megalapozó rendelkezések kodifikálására az első *adatvédelmi törvény*¹¹ (a továbbiakban: Avtv.) hatálybalépésével egyidejűleg került sor. A „jogosulatlan adatkezelés és különleges személyes adatokkal visszaélés” alcímeket (1978. évi Btk. 177/A-177/B. §) viselő bűncselekmények törvénybe iktatását megelőzően a magánszféravédelem e speciális aspektusa kifejezetten nem jelent meg a büntetőjogi szabályozásban.¹² Jóllehet a kodifikáló törvény¹³ miniszteri indokolása a kriminalizációnak kifejezett indokát nem adta, az Avtv.-hez fűzött általános indokolásból azonban levezethető, hogy a jogalkotó olyan „magas szintű és átfogó” jogi szabályozás megalkotását találta szükségesnek, amely az adatkezelés minden lényeges elemére kiterjed. Ez a széles körű jogvédelmi igény adta indokát voltaképpen a büntetőjogi beavatkozásnak is. E jogpolitikai megközelítés alapja Majtényi szerint az információs jogoknak a „*vértelen magyar jogállami forradalomban*” játszott kiemelkedő szerepe volt. E jogok járultak ugyanis hozzá a teljes és ellenőrizetlen információs hatalom korlátozásához.¹⁴

Bátran állítható azonban, hogy a megszületett szabályozás¹⁵ olyan tág keretek között határozta meg a tilalmazott magatartások körét, amely a büntetőjog *ultima ratio*

⁹ MAJTÉNYI László: „Az információs jogok” In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2006. 578. o. Az alkotmánybíróági gyakorlatból lásd továbbá 21/2013. (VII. 19.) AB határozat [31].

¹⁰ Ehhez lásd Kúria Bfv.II.698/2015/8.

¹¹ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény. Hatályos: 1993. május 1-jétől.

¹² A személyes adattal visszaélő magatartások azonban büntetőjogi értékelést nyerhettek a magántitok megsértése tényállásának (1978. évi IV. tv. 177. §) keretei között.

¹³ A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 39. § (1) bekezdés.

¹⁴ MAJTÉNYI: i. m. 601. o.

¹⁵ 177/A. § Az az adatkezelő, aki

- a) jogosulatlanul vagy a céltól eltérően személyes adatot kezel;
 - b) személyes adatot jogellenesen továbbít, vagy nyilvánosságra hoz;
 - c) személyes adatok kezelésére vonatkozó bejelentési kötelezettségét nem teljesíti;
 - d) személyes adatot az arra jogosult elől eltitkol;
 - e) kezelt személyes adatot meghamisít;
 - f) közérdekű adatot eltitkol vagy meghamisít
- vétiséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

jellegével¹⁶ nem volt összeegyeztethető. Az érintett adatvédelmi jogainak megsértése esetére kilátásba helyezett kártérítési felelősség¹⁷ eseteiben ugyanis már – további többletkövetelmény teljesülése nélkül – a büntetőjogi felelősség fennálltára is kétséget kizáró következtetést lehetett vonni.¹⁸ Sőt előfordulhatott olyan eset is, amikor okozott kár hiányában az Avtv. és a *Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény* szerinti kártérítési felelősség nem volt megállapítható,¹⁹ ám a jogellenes adatkezelés ténye ilyenkor is már tényállásszerű volt, tekintve hogy a kár okozását a büntető törvény nem követelte meg.

2.2. Visszaélés személyes adattal (1978. évi IV. tv. 177/A. §)

2.2.1. A 2003. március 1-jétől hatályos normaszöveg

E kriminalizációs megoldás tarthatatlanságát – igaz, csak közel egy évtized múltán – a jogalkotó is felismerte, ami a tényállás koncepcionális módosítását eredményezte.²⁰ A büntető novella indokolása szerint: „A Btk. e rendelkezései ugyanis – a tapasztalatok szerint – egyrészt szélesen határozzák meg a büntethetőség határát, vagyis olyan cselekményeket is büntetni rendelnek, amelyek elleni fellépés nem igényli a büntetőjog eszközeit, másrészt olyan fogalmakat használnak, amelyek az adatvédelmi jog időközben kialakult dogmatikai rendszerének már nem pontosan felelnek meg. A Javaslat kiindulópontja, hogy a személyes adatok kezelésére, valamint a közérdekű adatok nyilvánosságára vonatkozó jogszabályok megsértése önmagában nem veszélyes olyan mértékben a társadalomra, hogy azt a Btk. büntetni rendelje.”²¹

Ennek eredményeként kikerültek a törvényi szabályozásból a személyes adat jogellenes továbbítására, illetve nyilvánosságra hozatalára, jogosult elől való eltitkolására, meghamisítására, valamint a bejelentési kötelezettség nem teljesítésére vonatkozó külön rendelkezések. Ezek közül tényleges dekriminalizációt azonban csak az utóbbi két elkövetési fordulat hatályon kívül helyezése jelentett, mivel az adat továbbítása, illetve nyilvánosságra hozatala maga is adatkezelésnek minősült,²² így jogosulatlan kifejtésük esetén változatlanul a büntetendő elkövetési magatartások körén belül ma-

¹⁶ Az Alkotmánybíróság értelmezésében: „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek.” 30/1992. (V. 26.) AB határozat. A speciális büntetőjogi alapelv elemző bemutatására a hazai jogirodalomban lásd KARSAI Krisztina: „Az ultima ratio alapelvről – másképpen” In: Juhász Zsuzsanna et al. (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin egyetemi tanár 90. születésnapjára*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2012. 253–260. o.

¹⁷ Lásd Avtv. 18. §.

¹⁸ A jogosulatlan adatkezelés diszpozíciója szerint a jogosulatlan vagy céltól eltérő adatkezelés önmagában bűncselekményt valósított meg. Vö. 1978. évi IV. tv. 177/A. § a) pont (2003. február 28-ig hatályos állapot szerint). Lásd továbbá 15. ljt.

¹⁹ Erre a joggyakorlatból lásd BDT 2001. 506.

²⁰ Lásd a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény 11. §.

²¹ 2003. évi II. törvény 11. §-hoz fűzött részletes miniszteri indoklás 1. pont.

²² Lásd Avtv. 2. § 4. a) pont.

radtak. Az eltitkolást pedig az érintett tájékoztatására vonatkozó kötelezettség megsértése fordulat [1978. évi IV. tv. 177/A. § (1) bek. b) pont] váltotta fel.²³

A büntetőjogi felelősség hatókörének leszűkítését valójában a jelentős érdeksérelem mint eredmény megkövetelése jelentette. A jogalkotó álláspontja szerint ugyanis e körülmény fennállta jelenti már a társadalomra veszélyesség azon fokát, amely a büntetőjogi beavatkozást szükségessé teszi.²⁴

Megjegyzendő, hogy a módosítás alapján a tettességhez szükséges ismérvek nézőpontjából a deliktum első változata közönségessé vált, ennek folytán tettese nemcsak az adatvédelmi szabályok szerint adatkezelőnek vagy adatfeldolgozónak minősülő személy, hanem bárki lehetett. E törvényi változás hiányában – a keretdiszpozíciót kitöltő törvényi rendelkezésekre is figyelemmel – a bűncselekményt csak az az adatkezelő vagy adatfeldolgozó követhette volna el, aki eredeti, jogszerű adatkezelési felhatalmazásának kereteit túllépi. Ehhez képest azonban nyilvánvaló, hogy az információ önrendelkezési jogot az az adatkezelés is sérti, amelyre az elkövető eredendően sem rendelkezett felhatalmazással, vagyis az Avtv. szerint egyáltalán nem minősült adatkezelőnek, illetve adatfeldolgozónak.²⁵

2.2.2. A 2009. augusztus 9-től hatályos szövegváltozat

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXXX. törvény annyiban kiterjesztette a büntetendőség körét, hogy az alaptényállásba a jelentős érdeksérelem mellé vagylagos tényállási elemként a jogtalan hasznoszerzés célzatát is beillesztette.²⁶ A büntető novella indokolása szerint: „Nem hagyható figyelmen kívül azonban az a negatív társadalmi jelenség, hogy az érintettek hozzájárulása nélkül személyes adatok tömegét tesz fel az internetre, illetve, hogy ezeket adott esetben áruba is bocsátják.”²⁷ A módosítás folytán a büntetőjogi felelősség már akkor is megállapíthatóvá vált, ha a jogosulatlan adatkezelés nem okoz ugyan jelentős érdeksérelemet, de az jogtalan hasznoszerzésre irányul. Kiemelendő egyébként, hogy ez a szabályozási megoldás túlnyomórészt fennmaradt a hatályos tényállásban is,²⁸ amelynek elemzése jelen dolgozatnak ugyancsak tárgya.

²³ Ezen felül 2003. március 1-jétől új elkövetési alakzatként jelent meg a szabályozásban az adatbiztonságot szolgáló intézkedés elmulasztása [1978. évi IV. tv. 177/A. § (1) bek. c) pont].

²⁴ 2003. évi II. törvény 11. §-hoz fűzött részletes miniszteri indokolás 2. d) pont.

²⁵ Mindezen érvekre is figyelemmel a Kúria 1/2012. BJE határozatában elvi élel mondta ki, hogy a Btk. 177/A. § (1) bekezdés a) pontjának első fordulatába ütköző személyes adattal visszaélés vétségének az elkövetője nemcsak az adatvédelmi jogszabályok szerinti adatkezelő, hanem bárki lehet.

²⁶ Megjegyzendő, hogy a jogtalan hasznoszerzési célzat tényállási elemként nem kapcsolódott a tájékoztatási kötelezettség megsértésén alapuló elkövetési változathoz [vö. 1978. évi IV. tv. 177/A. § (2) bek.].

²⁷ 2009. évi LXXX. törvény 46. §-hoz fűzött részletes miniszteri indokolás.

²⁸ Vö. Btk. 219. §. A tényálláshoz kapcsolt miniszteri indokolás hangsúlyozza, hogy a törvény változatlanul kizárólag a kirívóan súlyos jogsértéseket kívánja szankcionálni, ezért a bűncselekmény csak jelentős érdeksérelem okozásával vagy hasznoszerzési céllal követhető el. Lásd 2012. évi C. törvény 219. §-hoz fűzött részletes miniszteri indokolás. A normaszöveg módosítására csupán annyiban került sor, hogy a hasznoszerzési célzat keretében a törvény már nem utal annak jogosulatlan jellegére.

3. A JOGI TÁRGY

A személyes adattal visszaélés jogi tárgya kifejezetten individuális karakterű, a tényállás ugyanis az *információs önrendelkezési jogot* védi. E jogosultság önálló léte és szabályozottsága a technológiai és társadalmi háttér felgyorsult átalakulása által generált jogfejlődés eredménye.²⁹

Rövid történeti áttekintést adva elmondható, hogy az 1970-es éveket megelőzően az általános személyiségi jog keretei között egy személyes titokszféra kialakításának igénye merült fel. Így a magántitok jogi védelmének kialakulása a személyes adatok védelme előzményének tekinthető, mivel az adatok automatizált feldolgozásának elterjedése előtt a szabályozás tárgya csak az adatok, tények egy szűkebb csoportjához, a titkok köréhez kötődött.³⁰ Az informatika fejlődésével azonban már lehetőség nyílt adatoknak egységes nyilvántartásokban történő, automatizált kezelésére, amely szükségessé tette az egyénnel összefüggésbe hozható, egyébként nem feltétlen titkos tények önálló védelmét is.³¹ Erre tekintettel az ún. első generációs adatvédelmi törvények elsődlegesen a számítógépes nyilvántartásoktól védték a polgárokat.³² Az így definiált jog tehát elsősorban – a magánszférát érintően – védelmi funkciót töltött be. E megoldás gyengesége volt, hogy a jogot szükségképpen az állam biztosította, jöllehet éppen az állam jelentette a legnagyobb veszélyt ezen jogok gyakorlására.³³

Ezzel szemben az ún. második generációs adatvédelmi szabályozások megreformálták a jog tartalmát azáltal, hogy azt nem pusztán védelmi jogként értékelték, hanem ahhoz aktív jogosultságokat is társítottak.³⁴ *Jóri* megfogalmazásában: „a korszak technológiai változásai [...] reménytelenné tették volna a technológia szabályozását: a törvényhozó ezért a technológia szabályozása helyett inkább az egyént fegyverezte fel az információs önrendelkezési joggal, amellyel élve az – legalábbis elviekben – minden körülmények között képes volt magát megvédeni”.³⁵

Az információs önrendelkezési jog magyarországi elismerésében az 1990-es években az Alkotmánybíróság kiemelt szerepet játszott.³⁶ A testület az adatvédelmi jogban mérföldkönek számító ún. személyiszám-határozatában³⁷ kifejezésre juttatta: „a sze-

²⁹ Részletes bemutatására lásd Szőke Gergely László: „Az adatvédelem szabályozásának történeti áttekintése” *Infokommunikáció és jog*, 2013/3. 107–112. o.

³⁰ Jóri András: „59. § [A magánszférajogok]” In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.* Századvég, Budapest, 2009. 2176. o.

³¹ Szőke: i. m. 108. o.

³² Majtényi: i. m. 582. o. 9. lj.

³³ Majtényi László: *Az információs szabadságok. Adatvédelem és a közérdekű adatok nyilvánossága.* Complex, Budapest, 2006. 118. o.

³⁴ Ennek kiindulópontját a német alkotmánybíróság 1983-ban meghozott ún. népszámlálás-határozata jelentette, amely kifejezetten elismerte az információs önrendelkezési jog létezését. Lásd Jóri András: *Adatvédelmi kézikönyv.* Osiris, Budapest, 2005. 24–25. o.

³⁵ Jóri (2005): i. m. 27. o.

³⁶ Részletesen lásd Solyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2001. 463–464. o.

³⁷ Az Alkotmánybíróság e döntése tekinthető az első hazai adatvédelmi törvény közvetlen előzményének. Ahogyan a döntésben olvasható: „A törvényhozó kötelessége, hogy megalkossa az Alkotmány 59. és 61.

mélyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként”.³⁸ A jog tartalmát illetően pedig kifejtette: „[...] az információs önrendelkezési jog lényege az, hogy az érintett tudhatja és követheti személyes adatai felhasználásának útját és körülményeit, először is biztosítani kell e jog gyakorlásának előfeltételét”.³⁹

A fentiekben kifejtettek alapján rögzíthető, hogy az Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdésében foglalt személyes adatok védelméhez fűződő alapjog információs önrendelkezési jogként értendő, ahol az adat nem a jogosult tulajdona, hanem afölött rendelkezési joggal bír.⁴⁰ Ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy e jog elsősorban negatív értelemben érvényesül, vagyis az adat kezelésétől – megfelelő jogalap hiányában – mindenki tartózkodni köteles. Büntetőjogi nézőpontból is az önrendelkezési jog ezen aspektusa bír meghatározó jelentőséggel hozzátéve, hogy a Btk. 219. § (2) bekezdése szerinti alakzat esetében az önrendelkezési jog aktív oldalának sérelme is tényállásszerűséghez vezethet.

4. A SZEMÉLYES ADATTAL VISSZAÉLÉS (BTK. 219. §) TÉNYÁLLÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSI STRUKTÚRÁJA

4.1. A diszpozíció jogszabálytani besorolása

A vizsgált diszpozíció normaszervezete – ahogyan a szabályozástörténeti ismertetésből is kitűnt – a kezdetektől fogva keretjellegű.⁴¹ Elfogadva *Hollán* definícióját rögzíthető, hogy kerettényállások közé azok a büntető rendelkezések tartoznak, amelyek a büntetendő magatartások körét más jogszabályban meghatározott magatartási normára történő utalással határozzák meg.⁴² Levonható a következtetés, hogy esetünkben ez a helyzet áll fenn, mivel a törvényi blankettát elsődlegesen az irányadó adatvédelmi szabályozás tölti meg tartalommal, ám már az Avtv. hatálya idején szükséges volt e megállapítást azzal a megjegyzéssel kiegészíteni, hogy az adatkezelés jogszerűsége és ezen keresztül az elkövetési magatartás tényállásszerűsége szempontjából az adatkezelésre felhatalmazást adó törvénynek, illetve a törvény felhatalmazása alapján megalkotott önkormányzati rendeletnek is jelentősége lehet.⁴³

§-ának megfelelő törvényt a személyes adatok védelméről és a közérdekű információk hozzáférhetőségéről, továbbá, hogy az abba lefektetett alapelveket ún. területspecifikus törvényekben konkretizálja.” Lásd 15/1991. (IV. 13.) AB határozat.

³⁸ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Sólyom László már 1983-ban publikált monográfiájában rámutatott, hogy a személyiségi jog fejlődésfolyamatában a tulajdoni jogviszonytól, az anyagi bázistól való elszakadás és az autonómia felé való elmozdulás a döntő mozzanat. Ennek hatására lehetőség nyílik az egyes különös személyiségi jogok felvirágzására. A szerző ezáltal voltaképpen előrevetítette – többek között – az információs önrendelkezési jog létrejöttének lehetőségét. Sólyom László: *A személyiségi jogok elmélete*. KJK, Budapest, 1983. 306. o.

⁴¹ Erre a joggyakorlatból lásd Kúria 1/2012. BJE, Kúria Bfv.II.698/2018/8.

⁴² HOLLÁN Miklós: „A nemzeti büntetőjog kerettényállásai és az uniós jog” *Miskolci Jogi Szemle*, 2018/2. 19–20. o.

⁴³ Lásd Avtv. 3. § (1) bek. b) pont.

A joghelyzet lényegesen változott meg a GDPR alkalmazhatóvá válásával, továbbá az Info. tv. – jogharmonizációs célból eszközölt – 2018. július 26-tól hatályos módosításával. *De lege lata* azt a konklúziót lehet levonni, hogy a személyes adattal visszaélés tényállása valójában többdimenziós blanketta, ahol a büntetőjogi keret elsődlegesen a GDPR szabályai töltik meg tartalommal, amennyiben a GDPR tárgyi hatálya az érintett adatkezelést érintően megállapítható.⁴⁴ A GDPR tárgyi hatálya alól kivett adatkezelések [2. cikk (2)–(4) bekezdés] esetében az adatkezelés szabályait szubszidiárius háttérnormaként az Info. tv. határozza meg. Így például a GDPR hatálya csak a részben vagy egészben automatizált vagy nyilvántartásban kezelt, illetve kezelni kívánt adatkörre terjed ki [2. cikk (1) bekezdés]. Ehhez képest a manuális adatkezelésekre a GDPR szabályainak alkalmazhatóságát az Info. tv. teremti meg [2. § (4) bekezdés].⁴⁵ Ezen túlmenően az adatkezelés jogalapjának vizsgálata során jelentőséghez juthatnak szektorális adatvédelmi szabályozások is.⁴⁶

A GDPR területi hatályát a származási ország, illetve a célzott hatás elvei alapozhatják meg. Előbbi szerint a rendeletet kell alkalmazni a személyes adatoknak az Unióban tevékenységi hellyel⁴⁷ rendelkező adatkezelők vagy adatfeldolgozók tevékenységeivel összefüggésben végzett kezelésére függetlenül attól, hogy az adatkezelés az Unió területén történik vagy sem [5. cikk (1) bek.].⁴⁸ A célzott hatás elve alapján a rendeletet kell alkalmazni az Unióban tartózkodó érintettek személyes adatainak az Unióban tevékenységi hellyel nem rendelkező adatkezelő vagy adatfeldolgozó által végzett kezelésére, ha az adatkezelési tevékenységek:

- áruknak vagy szolgáltatásoknak az Unióban tartózkodó érintettek számára történő nyújtásához kapcsolódnak, függetlenül attól, hogy az érintettnek fizetnie kell-e azokért;
- az érintettek viselkedésének megfigyeléséhez kapcsolódnak, feltéve hogy az Unió területén belül tanúsított viselkedésükről van szó [GDPR 3. cikk (2) bek.].

Hangsúlyozni szükséges, hogy a GDPR területi hatályának megléte nem jelenti automatikusan azt, hogy az adott adatkezelés esetében a Btk. területi-személyi ha-

⁴⁴ Ezen adatkezelések esetében az Info. tv. nem alkalmazható, a GDPR hatályosulását biztosító, kiegészítő rendelkezések kivételével [Info. tv. 2. § (2) bek. 77/A. §]. Ekkor is feltétel azonban, hogy az Info. tv. 2. § (5) bekezdésben megjelölt vaglyagos kritériumok valamelyike teljesüljön.

⁴⁵ JÓRI András: „IV. fejezet. A rendelet hatálya” In: Jóri András (szerk.): *A GDPR magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 118. o.

⁴⁶ Lásd pl. az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVIII. törvény, a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 10. §. Utóbbi témakörhöz lásd ARANY-TÓTH Mariann: *Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 45–46. o.

⁴⁷ Ezen ismertet az ún. Weltimmo-ügyben (C-230/14.) az Európai Unió Bírósága is értelmezte. A testület álláspontja szerint e feltétel adott, ha az adatkezelő a tagállam területén tartós jelleggel akár csekély mértékű valós és tényleges tevékenységet fejt ki. Az ügy ismertetésére lásd JÓRI András: „A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság ítélete a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság döntésének hatályon kívül helyezéséről. Az adatvédelem bírói kontrollja” *Jogesetek Magyarázata*, 2013/3. 48–54. o.

⁴⁸ Ehhez lásd BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: „A felhőalapú szolgáltatások és a személyes adatok védelme az új európai adatvédelmi rendelet tükrében” In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. ELTE-ÁJK, Budapest, 2017. 379. o.

tálya is fennáll. Utóbbi kritériummal összefüggésben a Btk. 3. §-ban meghatározott elvek vizsgálata nem mellőzhető. Ennek alapján, ha bármely objektív tényállási elemet megalapozó körülmény (pl. adatkezelés vagy a sértett jelentős érdekséreleme) Magyarország területén realizálódik, a Btk. alkalmazható,⁴⁹ továbbá az aktív és a passzív személyi elv alapján abban az esetben is, ha az elkövető vagy a sértett magyar állampolgár.⁵⁰ Ezenfelül a bűncselekmény relációjában a büntetőkódex hatályát megalapozhatja az ún. képvisleti elv is [Btk. 3. § (2) bek. a) pont aa) alpont].

4.2. A tényállás szerkezeti felépítése

A törvényi tényállásnak három alapesete különböztethető meg.⁵¹ A Btk. 219. § (1) bekezdés a) pontja a jogosulatlan adatkezelést (*első alapeset*), b) pontja az adatbiztonsági mulasztást (*második alapeset*) szabályozza. E változatok esetében a tényállásszerűséghez haszonszerzési célzat fennállta, vagy pedig – alternatív tényállási elemként – az elkövetési magatartásokkal okozati összefüggésben jelentős érdeksérelem kiváltása szükséges. Ezen alakzatok elsősorban a jogszerűség, a célhoz kötöttség és az adattakarékosság adatvédelmi elvének⁵² megfelelő érvényesülését hivatottak biztosítani, ily módon jellemzően az információs önrendelkezési jog negatív oldalát védik.

A Btk. 219. § (2) bekezdésében meghatározott *harmadik alapeset* a hozzáféréshez való joghoz kapcsolódó tájékoztatási kötelezettség elmulasztását rendeli büntetni. Az alaptényállás dogmatikai természetét tekintve vegyes mulasztás, ahol a tényállás a jelentős érdeksérelem eredményként szabályozza.

Terjedelmi korlátok okán e dolgozat kizárólag az első alapeset egyes tényállási elemeinek, így az elkövetési tárgy, az elkövetési magatartás és a bűncselekmény elkövetőjének részletesebb vizsgálatát végzi el.

5. OBJEKTÍV TÉNYÁLLÁSI ELEMEEK

5.1. Elkövetési tárgy

A bűncselekmény *elkövetési tárgya* a személyes adat, míg az adat által azonosított vagy azonosítható természetes személy a bűncselekmény sértettjének tekinthető.⁵³ Kiemelendő, hogy csak a természetes személyre vonatkozó adat lehet az elkövetés

⁴⁹ A belföldön való elkövetés tényét a cselekményegység elve alapján szükséges vizsgálni. Lásd NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 79. o.

⁵⁰ Vö. Btk. 3. § (1) bek. c) pont és (2) bek. b) pont.

⁵¹ Ugyanígy SZOMORA Zsolt: „Btk. XXI. fejezet” In: Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Complex, Budapest, 2013. 459. o.

⁵² Lásd GDPR 5. cikk (1) bek. a)–c) pont.

⁵³ Így PÉTERFALVI Attila – ESZTERI Dániel: „A személyes adatok büntetőjogi védelme Magyarországon és a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság kapcsolódó gyakorlata” In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. ELTE-ÁJK, Budapest, 2017. 407. o. Ezzel ellentétben Szomora álláspontja, aki szerint a személyes adat eszmei jellegére tekintettel elkövetési tárgynak nem tekinthető. SZOMORA: i. m. 459. o.

tárgya, így bűncselekmény nem követhető el szervezet (jogi személy, személyösszes-ség) vagy elhunyt személy adatával összefüggésben.⁵⁴ Lényeges kritérium, hogy a személyes adatnak megszemélyesítettnek kell lennie, vagyis az adatalany és az információ között összefüggés fennállása szükséges.

A személyes adat GDPR szerinti fogalom meghatározásának⁵⁵ lényegi eleme, hogy ezen ismérv alapja lehet az érintettel kapcsolatba hozható *bármely információ*. E megfogalmazás nem hagy kétséget afelől, hogy a jogvédelem a személyre vonatkozó állítások valamennyi fajtájára, minden olyan információra kiterjed, amely kötődik az egyénhez és annak helyzetét valamilyen módon befolyásolja vagy befolyásolhatja.⁵⁶ Ennek megfelelően az információ lehet szubjektív vagy objektív megítélés eredménye, továbbá a valósággal ellentétes, hamis tartalmú is.⁵⁷

5.2. Elkövetési magatartás

Az első alapeset elkövetési magatartása konjunktív: a jogosulatlan vagy céltól eltérő adatkezelés az adatvédelmi háttérszabályok megsértésével történik. Megjegyezhető, hogy a jogosulatlan adatkezelés önmagában az adatvédelmi szabályok megszegését jelenti, így a tényállásszerűség akkor is fennállhat, ha további adatvédelmi jogsértés a jogosulatlan adatkezeléshez nem kapcsolódik.

Az adatkezelés fogalmát a GDPR a – a személyes adat ismérvéhez hasonlóan – széleskörűen határozza meg. A normatív értelmezés szerint: „a személyes adatokon vagy adatállományokon automatizált vagy nem automatizált módon végzett *bármely művelet vagy műveletek összessége* [kiemelés tőlem – G. A.], így a gyűjtés, rögzítés, rendszerezés, tagolás, tárolás, átalakítás vagy megváltoztatás, lekérdezés, betekintés, felhasználás, közlés továbbítás, terjesztés vagy egyéb módon történő hozzáférhetővé tétel útján, összehangolás vagy összekapcsolás, korlátozás, törlés, illetve megsemmisítés”.⁵⁸

Levonható a konklúzió, hogy a meghatározásban rögzített felsorolás exemplifikatív jellegű, így elvben bármely személyes adatra vonatkozó művelet megfelelhet a GDPR fogalmának. Annyi azonban szükségképpen feltétel, hogy az adattal összefüggésben az elkövető valamely tevékenységet fejtsen ki, vagyis mulasztással e fordú-

⁵⁴ A jogi személyek adatai az uniós adatvédelmi szabályozás hatókörén kívül esnek. Ehhez az Európai Unió Bíróságának (EUB) joggyakorlatából lásd Volker und Markus Schecke GbR (C-92/09), Hartmut Eifert (C-93/09) kontra Land Hessen [C-92/09. és C-93/09. sz. egyesített ügyek, ECLI:EU:C:2010:662] (52) bek. A jogirodalomból lásd KOKOTT, Juliane – SOBOTTA, Christoph: „The distinction between privacy and data protection in the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR” *International Data Privacy Law*, 2013/4. 225. o.; JÓRI (2018): i. m. 54–62. o.

⁵⁵ A 4. cikk 1. pontja szerint: azonosított vagy azonosítható természetes személyre („érintett”) vonatkozó bármely információ; azonosítható az a természetes személy, aki közvetlen vagy közvetett módon, különösen valamely azonosító, például név, szám, helymeghatározó adat, online azonosító vagy a természetes személy testi, fiziológiai, genetikai, szellemi, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára vonatkozó egy vagy több tényező alapján azonosítható.

⁵⁶ JÓRI (2018): i. m. 74. o.; OSZTOPÁNI Krisztián: „Alapfogalmak” In: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter (szerk.): *Magyarázat a GDPR-ról*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 64. o.

⁵⁷ OSZTOPÁNI: i. m. 64. o. 56. lj.

⁵⁸ 4. cikk 2. pont

lat nem valósulhat meg, valamint önmagában az adatnak birtokban tartása még nem tényállásszerű elkövetési magatartás. Utóbbi következtetés a bűncselekményi tényállás további normatív ismérveiből adódik: a haszonszerzési cél érvényre juttatására vagy a jelentős érdeksérelem okozására önmagában a személyes adat megszerzésével vagy birtoklásával még nem nyílt lehetőség. Ennek hangsúlyozása büntetőjogi nézőpontból azért is indokolt, mert ismert olyan adatvédelmi gyakorlat, amely már az adat közvetlen érzékelését vagy megismerését is adatkezelésnek tekinti.⁵⁹

5.2.1. Az adatkezelés jogszerűtlensége

Az *adatkezelés jogosulatlan jellege* megfelelő jogalap hiányában végzett adatkezelési tevékenységet feltételez. Az adatvédelmi szakirodalom szerint a GDPR alapelveivel ellentétes adatkezelés is annak jogszerűtlenségét eredményezi.⁶⁰ Kiemelendő, hogy a vizsgált bűncselekményi tényállás alapján a célhoz kötöttség elvének sérelme a tényállásszerűséget önállóan megalapozza. *Argumentum a contrario* állapítható meg tehát, hogy a GDPR által szabályozott adatkezelési jogalap birtokában, de az egyéb adatvédelmi alapelvek megsértésével végzett adatkezelés még nem illeszkedik a személyes adattal visszaélés tényállásába.

Hangsúlyozni szükséges, hogy a büntetőjogi felelősség *differentia specificáját* adó, az adatkezeléshez fűződő haszonszerzési célzatból, illetve azzal okozati összefüggésben kialakuló jelentős érdeksérelemből még nem vonható le szükségképpen következtetés az adatkezelés jogosulatlan jellegére. A haszonszerzési célból vagy egyébként jelentős érdeksérelemmel járó adatkezelés is lehet ugyanis eredendően jogszerű. Eerre figyelemmel az adatkezelés jogszerűségének mint a bűncselekmény elkövetési magatartásához kapcsolódó kritériumnak az önálló vizsgálata nem mellőzhető.

A jogalapok körét a GDPR 6. cikk (1) bekezdése határozza meg. E rendelkezések végérvényesen szakítanak a magyar adatvédelmi jogban korábban uralkodó duális jogalaprendszerrel, hiszen a rendelet hat különböző jogalap típust is nevesít.⁶¹ Ehhez képest korábban az adatkezelés jogszerűsége a magyar jogban kizárólag az érintett hozzájárulásán vagy az ún. kötelező adatkezelés eseteiben törvényi – kivételesen önkormányzati rendeletben lefektetett – felhatalmazáson alapulhatott.⁶² Az adatkezelési jogalapok körének kiszélesítése a korábbi joghelyzethez képest a jogvédelmi szintet kétséggel csökkentette, ami a büntetőjogi felelősség potenciális hatókörét is befolyásolja.

A tisztességes eljárás és átláthatóság adatvédelmi alapelveire [GDPR 5. cikk (1) bek. a) pont] tekintettel egy konkrét adatkezelés csak egy jogalapon alapulhat. Ha az adatkezelés megkezdése előtt több jogalap is rendelkezésre áll, azok közül az adatke-

⁵⁹ Idézi JÓRI (2018): i. m. 89. o.

⁶⁰ OSZTOPÁNI Krisztián: „Jogalapok” In: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter (szerk.): *Magyarítás a GDPR-ról*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 113. o.

⁶¹ Vö. GDPR 6. cikk (1) bek. a)-f) pont.

⁶² Történeti bemutatására lásd JÓRI András: „Adatvédelem: az alapjogvédelmi tesztől az érdekmerlegelésig” *Alkotmánybírósági Szemle*, 2018/1. 16-21. o.; LIBER Ádám: „A jogos érdeken alapuló adatkezelésről” *Infokommunikáció és jog*, 2012/2. 79-88. o.

zelő feladata választani. Álláspontom szerint azonban, ha az adatkezelő az adatkezelésnek több jogalapját jelöli meg, a cselekmény – jóllehet a háttérnorma megszegése fennáll⁶³ – összességében nem minősül jogosulatlan adatkezelésnek, mivel az adatkezelés jogalapja objektíve adott.

A büntetőjogi felelősség nézőpontjából a jogalapok közül kiemelten az ún. érdek-mérlegelésen alapuló esetkör vizsgálata indokolt, amelynek esetében az adatkezelés jogszerűségében való állásfoglalás az adatkezelő mérlegelését feltételezi. Eszerint a személyes adat kezelhető, ha az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges, kivéve ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen ha az érintett gyermek [GDPR 6. cikk (1) bek. f) pont]. E rendelkezés folytán az adatkezelők feladatává vált annak eldöntése, hogy van-e olyan törvényes és valós érdek, amely az adatkezelő vagy harmadik fél jogos érvényesítéséhez oly mértékben szükséges, hogy az az érintett önrendelkezési jogát megelőzi. Ennek eldöntéséhez a GDPR pusztán a következő fogódzót adja: „az érintett érdekei és alapvető jogai elsőbbséget élvezhetnek az adatkezelő érdekével szemben, ha a személyes adatokat olyan körülmények között kezelik, amelyek közepette az érintettek nem számítanak további adatkezelésre”.⁶⁴ Megjegyzi a rendelet továbbá, hogy a személyes adatoknak a csalások megelőzése, valamint a közvetlen üzletszerzési célú kezelése jogos érdeken alapulónak tekinthető.⁶⁵

A fentiekben kifejtettek fényében tehát az érdek-mérlegelési teszt elvégzése során az adatkezelők a normatív szabályozásra kevésbé támaszkodhatnak, legfeljebb a felügyeleti hatóság által követett jogértelmezést tekinthetik követendő iránymutatásnak.⁶⁶ Kiemelendő ugyanakkor, hogy ehhez az értelmezéshez a büntető bíróság nincs kötve, hiszen a büntetőjogi felelősség elbírálásáról önállóan dönt.⁶⁷ Így olyan esetben is megállapítható lehet az elkövetési magatartás, amikor az adatvédelmi hatóság egyébként az adatkezelés jogszerűségére nézve eltérő következtetésre jutott.

Ezzel összefüggésben kérdésként vetődik fel, hogyha az adatkezelő tévesen vont következtetést a GDPR 6. cikk (1) bekezdés f) pontja szerinti jogalap fennálltára, ennek folytán pedig a személyes adatot jogosulatlanul kezelte, büntetőjogi felelőssége kizárása céljából hivatkozhat-e a Btk. 20. § (2) bekezdése szerinti társadalomra veszélyességben való tévedés szabályára. E kérdésre általánosságban nemleges válasz kell adni, előfordulhatnak azonban olyan egyedi esetek (pl. felügyeleti hatóság részéről előzetesen adott téves információ vagy az érintett megtévesztő, előzetes tájékoztatása), amikor az adatkezelés jogszerűségében való tévedés igazolható lehet.

⁶³ OSZTOPÁNI: i.m. (2018, 60. lj.) 111. o.

⁶⁴ Lásd (47) Preambulumbekezdés.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Az érdek-mérlegelési teszt követelménye a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság értelmezésében akkor teljesül, ha az adatkezelő egy ötlépcsős vizsgálatot végez el: 1. adatkezelés szükségessége, 2. adatkezelő jogos érdekének meghatározása, 3. adatkezelés céljának és az érintett adatkörnek meghatározása, 4. adatalkalmazók érdekeinek feltérképezése, 5. jogkorlátozás arányossága. Lásd NAIH /2018/1031/IH.

⁶⁷ Ehhez lásd büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 7. § (5) bek.

5.2.2. A célhoz kötöttség elvét sértő adatkezelés

A jogosulatlan adatkezelés mellett a törvényi tényállás – vagylagosan – az elkövetési magatartás egyedi jellemzőjeként utal a céltól eltérő adatkezelés esetére. E fordulat alapján minősül a cselekmény, ha az adatkezelés eredendően megfelelő jogalap birtokában történik, az azonban a célhoz kötöttség alapelvét [GDPR 5. cikk (1) bekezdés b) pont] sérti. E princípium kiemelt jelentőséggel bír az adatvédelmi jogban, hiszen az a többi alapelv érvényesülésének, valamint az adatkezelés megkezdésének előfeltételét jelenti.⁶⁸ A célhoz kötöttség követelménye ugyanis rászorítja az adatkezelőket arra, hogy az adatkezelés teljes folyamatát előre megtervezzék, és kizárólag a megjelölt cél elérése végett avatkozzanak be más személyek magánszférájába.⁶⁹ A kifejtettek fényében az adatkezelő feladata, hogy az adatkezelés céljaként – még az adatkezelés megkezdése előtt – egyértelmű és egyben jogszerű célt határozzon meg.⁷⁰ A vizsgált alapelv érvényesülése különös gonddal vizsgálendő a korábban már nyilvánosságra hozott személyes adatok esetében. Ebben a szituációban az adatkezelés megfelel a célhoz kötöttség követelményének, ha az adaton végzett újabb művelet összeegyeztethető az eredeti nyilvánosságra hozatal céljával, illetve abban az esetben is, ha az újabb adatkezeléshez is legitim cél társítható.⁷¹

Mindezek alapján konklúzióként megállapítható, hogy a tényállásszerűség kizárásához önmagában az adatkezelési jogalap igazolása nem elégséges, a büntetőjogi felelősséget ugyanis a célhoz kötöttség elvét sértő adatkezelés is megalapozhatja.

5.3. A bűncselekmény elkövetője

Álláspontom szerint a GDPR alkalmazhatóvá válásával is változatlanul irányadónak tekintendő azon joggyakorlat, amely szerint a személyes adattal visszaélés első alapesetének elkövetője nemcsak az adatvédelmi jogszabályok szerinti adatkezelő, hanem bárki lehet.⁷² A közönséges bűncselekményként történő besorolás indoka, hogy a bűncselekmény elkövetési magatartását azon személy is megvalósíthatja, aki adatkezelői státusz hiányában eredendően sem rendelkezik adatkezelési jogosultsággal. Ezzel ellentétes értelmezés elfogadása azt eredményezné, hogy a deliktum tettese csak az adatkezelési jogosultság terjedelmét túllépő adatkezelő lehetne, és azon adatkezelés, amelyet olyan személy végez, aki a kérdéses adatkört a törvényi feltételek hiányában egyáltalában nem kezelhetné, teljes egészében kikerülne a büntetőjogi felelősség hatóköréből.

A kifejtettekre figyelemmel téves az az újabb adatvédelmi kommentárirodalomban olvasható vélemény, amely szerint a tettesi kvalifikáció hiányában eleve kizárt azon

⁶⁸ Kiemelendő, hogy a cél olyannyira jellemző az adatkezelésre, hogy annak megváltozása a vonatkozó adatvédelmi jogi gyakorlat szerint új adatkezelést eredményez. Ehhez lásd JÓRI András: „VI. fejezet. Az adatvédelem alapelvei” In: JÓRI András (szerk.): *A GDPR magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 201. o.

⁶⁹ Révész Balázs: „Az adatkezelés alapelvei” In: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter (szerk.): *Magyarítás a GDPR-ról*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018. 96-97. o.

⁷⁰ A korábbi alkotmánybíróági határozatból erre lásd 65/2002. (XII. 3.) AB határozat. Vö. továbbá Info. tv. 4. § (1) bek.

⁷¹ Révész: i. m. 99. o.

⁷² Lásd Kúria 1/2012. BJE. A jogirodalomban ugyanígy PÉTERFALVI – ESZTERI: i. m. 408–09. o.

személy büntetőjogi felelőssége, aki az adatkezelés céljait és eszközeit kizárólagosan meghatározó jogi személy adatkezelő nevében eljárva sérti meg az adatkezelési háttérnormákat.⁷³ Kiemelendő, hogy e megközelítés nem vet számot azzal, hogy a büntetőjogi felelősség alapját a büntető törvény tényállása képezi, amely pedig a tettesi minőség megállapításához nem követeli meg az irányadó háttérszabályozás szerinti adatkezelői kvalifikációt. Erre figyelemmel, ha a konkrét adatkezelést érintően a GDPR 4. cikk 7. pontja szerinti adatkezelőnek kizárólag jogi személy vagy egyéb szervezet minősül, a nevében eljáró természetes személy büntetőjogi felelőssége is felmerülhet, amennyiben cselekménye illeszkedik a bűncselekményi dispozíció által meghatározott elkövetési magatartás fogalmi keretei közé.

6. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat törekedett annak bemutatására, hogy az információs önrendelkezési jog büntetőjogi védelme az adatvédelmi szabályok közelmúltban végbement változása folytán átalakulóban van. Megállapítható, hogy a GDPR alkalmazandóvá válásával a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró egyes adatvédelmi alapfogalmak (pl.: személyes adat, adatkezelés) jelentéstartalma (változtatlanul) az életbeli történések sokaságát öleli fel, így a büntetőjogi felelősség megállapításának lehetősége olyan adatkezelési szabályszegésekhez is kapcsolódhat, amelyek esetében önmagában a közigazgatási jogi szankció kilátásba helyezése is megfelelően szolgálhatná a jogvédelmi célokat. Ebben a körben szükséges emlékeztetni arra is, hogy az adatvédelmi jogsértések esetére a GDPR a felügyeleti hatóságok számára kimagasló összegű közigazgatási bírság kiszabásának lehetőségét biztosítja, amely már önmagában a büntetőjogi fenyegetettség kilátásba helyezését megkérdőjelező elrettentő hatást hordoz magában.⁷⁴

Ahogy az a tanulmány szabályozástörténeti bevezetőjéből is kitűnt, az információs önrendelkezési jog védelmére a hazai jogalkotó már a '90-es évek elejétől kezdődően szabályozási prioritásként tekintett, ami kifejezetten magas jogvédelmi szint létrehozását eredményezte. Kifejezetten a hazai szabályozáshoz képest a GDPR az információs önrendelkezési jog oltalmazási körén ugyanakkor némileg csökkentett azáltal, hogy az adatkezelés jogszerűségét megalapozó egyes jogalapokat szélesebb körben határozza meg, mint a korábban irányadó magyar jogi szabályozás. Kiemelést érdemel, hogy e jogalapok fennálltában való állásfoglalás az esetek többségében az adatot kezelni kívánó személy előzetes, a konkrét adatkörre vonatkozó mérlegelésén alapul. E mérlegelési tevékenység – mint pl. a GDPR 6. cikk (1) bek. f) pontja esetében – elvégzéséhez szükséges szempontok meghatározása azonban az Európai Unió Bíróságára, valamint a felügyeleti hatóságokra fog hárulni. Az adatvédelmi szakjogi interpretációs eredmények pedig nagyban befolyásolhatják a jövőben (is) a büntető bíróságok normaértelmezését.

⁷³ JÓRI András: „III. fejezet. Az adatkezelés” In: Jóri András (szerk.): *A GDPR magyarázata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 118. o.

⁷⁴ Vö. 83. cikk.

A KERETTÉNYÁLLÁS FOGALMÁRÓL

1. PROBLÉMAFELVETÉS

A jogi problémák megközelítése igen gyakran (és korántsem haszontalanul) fogalmak meghatározásával kezdődik. A kutató általában már a szakirodalom tanulmányozásának kezdetén – elkeseredve, vagy éppen növekvő érdeklődéssel, de – szembesül azzal, hogy a szerzők véleménye (vagy akár a bírói gyakorlat megközelítése) az adott kérdésben is (gyakran évszázadokra visszamenően) megosztott.

Így van ez a büntetőjogi kerettényállások tekintetében is. A következőkben – a kutatást megalapozó tanulmányomhoz¹ képest – alaposabb elemzés alá veszem a kerettényállás fogalmával kapcsolatos magyar és német jogirodalmat, valamint a hazai bírói gyakorlatot. Az elemzés célja a részben hasonló, de sok vonatkozásban különböző fogalmi keretek közül annak a kiválasztása, amely leginkább alkalmas arra, hogy a kerettényállásokkal kapcsolatos monográfiám alapját képezze.

2. AZ ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK ÁTTEKINTÉSE

2.1. Kitekintés a német büntetőjogra

A német büntetőjogi szakirodalom – a hazai büntetőjoggal és tudományával való történeti kapcsolata, a szakmunkák és az álláspontok bősége, illetve az érvelések kidolgozottsága miatt – szinte bármely büntetőjogi kérdés esetén kiindulópontként szolgálhat a magyar szerzők számára.²

* PhD, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet; egyetemi docens, NKE RTK.

¹ HOLLÁN Miklós: „A büntetőjogi kerettényállások” In: Ruzsonyi Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. NKE–RTK, Budapest, 2014. 185–197. o.

² Vö. NAGY Ferenc: „Die deutsch-ungarischen strafrechtlichen Beziehungen in der Vergangenheit und Gegenwart” In: Karsai Krisztina (szerk.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 21–46. o.

2.1.1. Kerettényállás vs. normatív tényállási elem

A német büntetőjogban uralkodó nézet szerint a büntetőjog más jogágakhoz képest járulékos jellegének két fajtáját a normatív tényállási elemet tartalmazó büntetőnormák, illetve a kerettényállások képezik.³ Mivel azonban a kerettényállások is normatív tényállási elemet tartalmazó büntetőnormák, így az elhatárolás lényegében a kerettényállások specifikus vonásainak megtalálását jelenti.⁴

A megkülönböztetés igen vitatott kérdést képez már az elhatárolás alapja, illetve az egyes törvényi tényállások besorolása tekintetében is.⁵

Az egyik talán legszélesebb körben elfogadott álláspont szerint a kerettényállás olyan büntetőjogi szankciót előíró norma, amelynek tartalmát az alapul szolgáló tilalmat tekintve tartalommal (más) törvény, rendelet vagy közigazgatási aktus tölti ki. Nincs szó viszont kerettényállásról, ha a büntető tényállás valamely elemének körülírására egy más jogágban definiált fogalmat használnak, de a büntető rendelkezés az annak alapjául szolgáló magatartási normát nem más jogszabályra utalással (hanem önállóan) határozza meg. Így pl. a lopás nem kerettényállás, mivel tényállásának alkalmazásakor a dolog idegenségét a magánjog szabályai alapján kell meghatározni, az alapul szolgáló magatartási normát viszont a büntetőjog tartalmazza.⁶

Van azonban olyan kisebbségi nézet, amely az egész megkülönböztetés hasznát, illetve keresztülvihetőségét is vitatja.⁷

Másik megközelítés szerint pedig a két kategória megkülönböztetése mögött valóban a kerettényállás fogalmának szűkebb és tágabb megfogalmazása áll.⁸

2.1.2. A kerettényállást kitöltő norma alapján

A német jogtudományban a kerettényállás (*Blankettstrafgesetz*) különböző fogalmi elsősorban⁹ az azokat kitöltő norma alapján különülnek el.

2.1.2.1. A tényállás kereteit rendelet tölti ki

A legszűkebb fogalom szerint csak az a büntető norma minősül kerettényállásnak, amelynek kereteit más jogalkotó (nyilvánvalóan más jogszabályban, azaz pl. rendeletben) tölti ki.¹⁰

³ HOHMANN, Olaf: „Gedanken zur Akzessorietät des Strafrechts” *ZIS (Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik)*, 2007/1. 40–42. o.

⁴ ENDERLE, Bettina: *Blankettstrafgesetze: Verfassungs- und strafrechtliche Probleme von Wirtschaftsstraftatbeständen*. Peter Lang, Frankfurt, 2000. 5. o.

⁵ STERNBERG-LIEBEN, Detlev: „§ 15” In: Eser, Albin (Hrsg.): *Strafgesetzbuch. Kommentar*. (28. Aufl.) Beck, München, 2010. 274. o. (103 Rn.)

⁶ Így például ROXIN, Claus: *Strafrecht. Allgemeiner Teil, Band I. Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. Beck, München, 1997. 412. o.

⁷ Így például tévedés tekintetében FEILER, Harald: *Subjektive Zurechnung im Markenstrafrecht*. Universitätsverlag, Göttingen, 2011. 173–174. o.

⁸ HOHMANN: i. m. 42. o.

⁹ Abban az esetben, ha a kerettényállásokat és a normatív tényállási elemeket magában foglaló tényállásokat megkülönböztetjük egymástól. Vö. 2.1.1. cím.

¹⁰ BINDING, Karl: *Die Normen und Ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die Rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts. Erster Band: „Normen Und Strafgesetze”*. (Zweite Aufl.) Leipzig, Engelmann, 1890. 162–165. o.

Ennek alapján minősül kerettényállásnak a tiltott prostitúció, amely alapján az büntetendő, aki az egy rendeletben kibocsátott, a prostitúciós tevékenység folytatásának helyszínére vagy idejére vonatkozó tilalmat kitartóan (*beharrlich*) megszegi.¹¹

2.1.2.2. A tényállás kereteit törvény is kitöltheti

A tágabb fogalommeghatározás alapján kerettényállásnak minősülnek az olyan rendelkezések is, amelyek szerint a szankciót meghatározó tényállás és az azt kitöltő norma azonos jogforrási szinten, de különböző jogszabályokban helyezkedik el.¹²

Ezen tágabb meghatározás alapján minősül kerettényállásnak pl. a csődbűncselekmény a német Btk. 283. § (5) bekezdés 7b. pontjában meghatározott változata, amely azt rendeli büntetni, aki a kereskedelmi jog szabályaival ellentétben (*entgegen dem Handelsrecht*) elmulasztja, hogy a mérleget az előírt időn belül elkészítse. A büntető tényállást a kereskedelmi törvény (*Handelsgesetzbuch*, HGB) rendelkezései töltik ki tartalommal, azon belül is a 266. és azt követő §-ok.¹³

2.1.2.3. Kerettényállások és a *Nebenstrafrecht*

A kerettényállás még tágabb fogalommeghatározása azt is megengedi, hogy a keretkitöltő norma azonos jogszabály más (nem büntetőjogi) rendelkezésében szerepeljen. Ez a fogalomhasználat a német büntetőjogban is elterjedt ún. *Nebenstrafrecht* konstrukcióját feltételezi, azaz a szakmai törvényekben szereplő olyan büntető tényállásokat, amelyek azonos jogszabály más (nem büntetőjogi) rendelkezéseire utalnak.¹⁴

Ilyen pl. a német kábítószer törvény 29. § (1) bekezdés 8. pontja, amely azt rendeli büntetni, aki ugyanezen jogszabály „14. § 5. bekezdése ellenére kábítószer reklámoz”. A hivatkozott rendelkezés szerint az I. mellékletben felsorolt kábítószereket egyáltalán nem szabad reklámozni, míg a II. mellékletben felsorolt kábítószereket csak korlátozott körben.¹⁵

A szakmai törvényekben is szerepelhetnek azonban olyan büntető tényállások, amelyek kereteit más (alsóbb rendű jogszabály és/vagy európai uniós norma) tölti ki tartalommal. Így tehát a *Nebenstrafrecht* körébe tartozó jogszabályok is tartalmazhatnak olyan kerettényállásokat, amelyek nemcsak a harmadik, hanem az első vagy a második típusú fogalomhasználat szerint is kerettényállásnak minősülnek.

2.1.2.4. A jogi normákon túl

A kerettényállás körébe sorolják egyesek azokat a büntető normákat is, amelyek kereteit közigazgatási határozat vagy technikai szabály tölti ki tartalommal.¹⁶

¹¹ StGB (német Btk.) 184f. §

¹² BAUMANN, Jürgen: *Strafrecht. Allgemeiner Teil.* (4. Auflage.) Ernst und Werner Gieseking, Bielefeld, 1966. 120–121. o.

¹³ WALTER, Tonio: *Der Kern des Strafrechts; Die allgemeine Lehre vom Verbrechen und die Lehre vom Irrtum.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2006. 359. o.

¹⁴ HOHMANN: i. m. 42. o.

¹⁵ BtMG (német kábítószer törvény) 14. § 5. bekezdés.

¹⁶ ENDERLE: i. m. 8. o.

2.2. A kerettényállások a magyar büntetőjogban

A kerettényállás fogalma kapcsán a magyar büntetőjog tudományában sem egysége-
sek az álláspontok. A hazai szerzők azonban a különféle meghatározások eltéréseire
az eddigiekben – különösen a német jogtudományhoz képest – nem igazán reflek-
táltak. Az egyes megközelítések általában a büntető tényállás, illetve a keretkitöltő
norma oldaláról szemlélve különböznek.

2.2.1. A büntető norma oldaláról

A büntető norma oldaláról nézve a hazai álláspontok egyrészt abban térnek el, hogy a
kerettényállási jelleghez milyen tényállási elemek esetén szerepeljen más jogági nor-
mára való utalás.

2.2.1.1. Az elkövetési magatartás

Az egyik felfogás alapján bizonyos (adott esetben az 1978. évi Btk. XII. fejezet II.
címébe tartozó) „tényállások keretdiszpozíciók, ami azt jelenti, hogy a tényállásokat
más jogághoz tartozó jogszabály tölti ki tartalommal, az elkövetési magatartásuk más
jogágbeli jogszabályra utal”.¹⁷

2.2.1.2. A tényállási elemek többsége

Tóth Mihály (a gazdasági bűncselekmények körében) abból indul ki, hogy egy bünte-
tő rendelkezés „hagyományos értelemben keretjogszabálynak [...] tekinthető”, ami-
kor „az elkövetési magatartást és/vagy a tényállás elemeinek többségét nem a Btk.,
hanem a szaktörvény tartalmazná”. Az olyan „tényállás nem »keretjogszabály«,
mert legfeljebb egy-egy fogalmát, összetevőjét értelmezi valamely háttérnorma”.
E megfogalmazásból az is látható, hogy viszont Tóth Mihály szerint a kerettényállás-
nak lehet olyan eleme, amelyet a büntető törvény más jogszabályra való utalás nélkül
határoz meg.

2.2.1.3. A tényállás bármely eleme

Nagy Ferenc kifejezetten elismeri, hogy a keretdiszpozíciók egy része büntetőjogi
többtelemet is tartalmazhat. A keretdiszpozícióra hozza fel egyik példaként a közle-
kedési bűncselekményeket, amelyek között vannak olyan tényállások (pl. közúti bal-
eset okozása), amelynél csak az elkövetési magatartás kereteit töltik ki a közlekedési
szabályok, de a passzív alany és az eredmény megvalósulása ezekről teljesen függet-
len. Példaként említi a természetkárosítás tényállását is, amely szerinte a tényállás
elkövetési tárgya¹⁸ tekintetében utal az Európai Közösségek rendeletére. A termé-
setkárosítás ezen alakzata az elkövetési módja tekintetében is kerettényállás,¹⁹ de
az bizonyos, hogy e büntető norma az elkövetési magatartásokat (megszerzi, tartja)
önállóan határozza meg.

¹⁷ ZÁKÁNY Judit: „Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozásának vázlata különös tekintettel a foglal-
kozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállására” *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/2. 68–69. o.

¹⁸ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.
68 o.

¹⁹ HOLLÁN Miklós: „A nemzeti büntetőjog kerettényállásai és az uniós jog” *Miskolci Jogi Szemle*, 2018/2.
19–39. o.

Mindebből viszont az is kikövetkeztethető, hogy Nagy felfogása szerint a keretdiszpozíciót lényegében bármely (és akár egyetlen) elem tekintetében kitöltheti más jogági norma. Azaz nem követeli meg a keretdiszpozícióhoz azt, hogy a más jogág szabályára való utalás az elkövetési magatartást vagy a tényállási elemek többségét jellemezze.

2.2.2. A keret kitöltője alapján

A hazai szakirodalmi álláspontok abban is eltérnek, hogy milyen eredetű értékelések töltik ki a kerettényállást.

2.2.2.1. A keretet jogszabály tölti ki

A szerzők egy része a megfogalmazásból és a példákból kitűnően akkor szól kerettényállásról, ha a büntető tényállás kereteit más jogszabály tölti ki.²⁰

2.2.2.2. A keretet norma tölti ki

Mások az utalás tárgyaként nem jogi normákat is elismernek. Így pl. Nagy Ferenc szerint kerettényállásról van szó, ha annak kereteit „valamely más jogágazathoz vagy akár az európai közösségi joghoz tartozó jogszabály”, illetve „jogszabály alapján kiadott hatósági rendelkezés [...], illetve valamilyen szakmai szabály tölti ki tartalommal”.²¹

2.2.2.3. A keretet szociáletikai értékelés tölti ki

A harmadik álláspont (így pl. *Földvári József*) szerint kerettényállás esetén „a büntető jogszabályok által meghatározott kereteket [...] egyéb jogterületeken alkotott szabályok [...]”, illetve „jogszabályokban nem foglalt szociáletikai értékelések töltik meg tartalommal”.²²

2.3. A hazai tudományos álláspontok összegzése

A kerettényállás fogalma kapcsán képviselt hazai tudományos álláspontokat a következő táblázat tekinti át:

	az elkövetési magatartást	az elkövetési magatartást és/vagy több elemet	akár egyetlen elemet
csak jogszabály		Tóth Mihály	
valamilyen (akár foglalkozási) szabály	Zákány Judit		Nagy Ferenc
szociáletikai értékelés is			Földvári József

1. táblázat: A hazai tudományos álláspontok áttekintése

²⁰ AMBRUS István – GELLÉR Balázs: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 41., 124., 132. o.

²¹ NAGY: i. m. 68. o.; illetve ZÁKÁNY: i. m. 70–71. o.

²² FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog.* (4. átdolgozott kiadás.) Osiris, Budapest, 1998. 44. o.

A kerettényállás fogalma kapcsán érdemes összesíteni és egymásra vetíteni a német és a magyar jogtudományban képviselt álláspontokat. A további elemzés során ezek típusait az alábbi táblázatban szereplő megjelölésekkel hivatkozom:

		„A”	„B”	„C”	„D”	„E”
	a büntető tényállás oldaláról/a kitöltés oldaláról	az összes tényállási elemet	az elkövetési magatartást	az elkövetési magatartást (és/vagy több tényállási elemet)	a tényállás alapjául szolgáló tilalmat	tényállás bármely elemét
α	csak alacsonyabb rendű szabály				Binding	
β	bármely más (akár azonos rendű) jogszabály is		Zákány	Tóth Mihály	Baumann	
γ	bármely (akár azonos) jogszabály nem büntető rendelkezése is				Kretschmer	
δ	akár közigazgatási határozat is				Hohman	Nagy Ferenc
ε	akár foglalkozási szabály is				Hohman	Nagy Ferenc
ζ	akár szociális értékelés is					Földvári József

2. táblázat: A kerettényállás fogalmai a német és a magyar büntetőjogban (áttekintés)

3. EGYES BÜNTETŐ RENDELKEZÉSEK KERETTÉNYÁLLÁSI JELLEGE (A JOGGYAKORLATBAN)

A következőkben a kerettényállás a fentiekben elkülönített jogtudományi fogalmainak alkalmazását különböző törvényi tényállásokon szemléltetem. Ez alkalmat ad arra is, hogy áttekintsem a bírósági határozatok (egyes büntető rendelkezésekre vonatkozó) kerettényállás-fogalmait, illetve összevessem azokat a jogirodalomban megjelenő megközelítésekkel. Ezenfelül bemutatok olyan büntető rendelkezéseket is, ahol a kerettényállási jelleg elismerésére – az elméleti kritériumok nagy részének való megfelelés ellenére – eddig (legalábbis ismereteim szerint) nem került sor.

Az elemzés alapjául a tanulmány lezárásakor hatályos törvényi tényállások szolgálnak. Ha a bírósági döntésekben alkalmazott korábbi jogszabály ettől eltér, akkor utalok arra, hogy a korábbi jog kapcsán a bíróságok, a szakirodalom vagy az általam tett megállapítások mennyiben irányadók a hatályos szabályozás tekintetében.

3.1. A járványügyi szabályszegés

Járványügyi szabályszegésért felel (többek között), aki a „járvány idején elrendelt járványügyi elkülönítés [...] szabályait megszegi”.²³

A járványügyi elkülönítés szabályai (így azok megszegése) tekintetében e tényállás kereteit az 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) tölti ki. Ennek alapján „egyes a miniszteri rendeletében meghatározott fertőző betegségben szenvedő személyt otthonában, tartózkodási helyén vagy fekvőbeteg-gyógyintézet fertőző osztályán, illetve kijelölt gyógyintézetben el kell különíteni. Egyes – a miniszter rendeletében meghatározott – fertőző betegségekben szenvedő személyt pedig kizárólag fekvőbeteg-gyógyintézet fertőző osztályán, illetve kijelölt gyógyintézetben kell elkülöníteni.”²⁴

Az Eütv. kereteit a járványügyi felügyelet alá vont fertőző betegségek tekintetében az elkülönítéssel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazó 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet 28 §-ának rendelkezései és (az abban szereplő belső utalás alapján) annak 1. sz. melléklete tölti ki.

A részletes (valódi) szabályokat a melléklet tartalmazza, így „pl. paratífusz (BNO10: A01.4) esetén az „elkülönítés [...] kötelező, kórházban, fertőző osztályon” történhet. A „beteget addig kell elkülöníteni, amíg a klinikai tünetek megszűnése és az antibiotikus terápia befejezését követő 48 óra múlva, egymást követő napokon vett 3 széklet és vizeletminta vizsgálata negatív eredményt nem ad”. A paratífusz fogalma tekintetében a jogszabály kifejezett utalása alapján a „BNO10” szakmai szabály tartalma tölti ki a rendelet kereteit.

Hepatitis infectiosa (BNO10: B15-B17) esetén „a beteg állapotától függően kórházban vagy otthonában is elkülöníthető”. Ezen felül „elsősorban fekvőbeteg-gyógyintézet fertőző vagy infektológiai osztályán kell elkülöníteni azt a fertőző beteget is, akinél ezt az 1. számú melléklet ugyan nem írja elő, azonban otthonában, illetve tartózkodási helyén (szállás, kórházi osztály) a járványügyi követelményeknek megfelelően nem lehet elkülöníteni, illetve alapbetegsége miatt igényel kórházi kezelést”.²⁵ Otthoni elkülönítés esetén pedig „meg kell tiltani a beteg lakásából (háztartásából) élelmiszerek, italok, élvezeti cikkek és általában olyan anyagok, tárgyak kivételét, amelyek a fertőzés terjedését elősegíthetik”.²⁶

3.1.1. Az „A” fogalom szerint

A járványügyi szabályszegés vizsgált alakzata akár egy olyan nagyon szűk („A” típusú) kerettényállás-fogalomnak is megfelelne, amely szerint a tényállási elemek mind-egyikét más jogszabálynak kell kitöltenie.

A tényállás bárki által elkövethető, ami azonban a kerettényállási minőségen nem változtat. Ez nyilvánvaló azoknál (az általam is elfogadott) bűncselekménytani szisztémáknál, amelyek csak a speciális alanyt (speciális tettet) ismerik el tényál-

²³ Btk. 361. § b) pont.

²⁴ Eütv. 63. § (1) bek.

²⁵ Eütv. 63. § (4) bek.

²⁶ Eütv. 63. § (4) bek.

lási elemnek.²⁷ Akik viszont az általános alanyt tényállási elemként kezelik, azok az „A” fogalom alkalmazása esetén nehézségekkel szembesülnek, mivel az ún. általános alany körülírása (fogalmilag) mindig a büntető törvény (nem pedig a szaktörvény) rendelkezésein alapul. Így vagy kivételt kell tenniük, és úgy kell fogalmazniuk, hogy kerettényállás esetén a tényállási elemek mindegyikét (kivéve az általános alanyt) más jogszabálynak kell kitöltenie. A másik lehetőségük pedig az, hogy az általános alanyú tényállásokat nem tartják kerettényállásnak, ami azonban nem tűnik szerencsés megoldásnak. A más jogszabályra figyelemmel kialakított elkövetési magatartás vagy elkövetési mód ugyanis – amint azt a járványügyi szabályszegés példája is mutatja – nem feltétlenül hoz létre speciális alanyú büntető rendelkezést.

3.1.2. Az „α” fogalom szerint?

A járványügyi szabályszegés tekintetében egyedül az „α” fogalom szerint vitatható a kerettényállási jelleg. Itt ugyanis felmerülhet, hogy a rendeleti szintű szabályozás nem a büntető tényállás hivatkozása, hanem „csak” a szaktörvény továbbutalása következtében tölti ki a tényállás kereteit. Ez azonban álláspontom szerint nem (még az „α” fogalom használata esetén sem) változtat a bűncselekmény kerettényállási jellegén. Azt ugyanis, hogy mik a járványügyi elkülönítés szabályai (milyen betegségek esetén kell valakit elkülöníteni, és mi ennek a módja), lényegét tekintve – amint láthattuk – a rendeleti szintű norma (melléklete) határozza meg. Ugyanúgy egyébként, mint ahogy ezt egy olyan hipotetikus büntető tényállás tenné, amely közvetlenül utalna a járványügyi elkülönítés rendeleti szintű szabályaira.

Erre is tekintettel nem tartom szerencsésnek, ha a kerettényállás fogalmát azokra az esetekre korlátoznánk, amikor a büntető norma közvetlenül rendeletre utal. Ekkor ugyanis szaktörvények ehhez hasonló továbbutalásait annak ellenére rekesztenénk ki a kerettényállások köréből, hogy a magatartási normát végső soron ebben az esetben is rendelet határozza meg. Akkor már szerencsésebb egy olyan fogalomalkotás, amely akkor is kerettényállásról szól, amikor a büntető törvény kereteit szaktörvény tölti ki. Ezen belül azonban természetesen számos vonatkozásban érdemes megkülönböztetni azokat az eseteket, amikor a magatartási normát (közvetlenül vagy közvetetten, de döntő részében) rendelet határozza meg.

3.2. A gyermektartási kötelezettség elmulasztása

Az 1978. évi Btk. szerint „tartás elmulasztása” miatt felelt, „aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti”²⁸. Ennek keretében kellett értékelni a gyermektartás elmulasztását is.²⁹ A Btk. szerint „tartási kötelezettség elmulasztása” miatt büntetendő, „aki jogszabá-

²⁷ Erről a bűncselekménytani kérdésről áttekintően lásd TOKAJI Géza: *A bűncselekménytani alapjai a magyar büntetőjogban*. KJK, Budapest, 1984. 164. o.

²⁸ 1978. évi Btk. 196. § (1) bek.

²⁹ Székesfehérvári Megyei Bíróság Bf. 547/1982. – BH 1983. 267.

lyon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti”.³⁰

Érdekes módon mindennek ellenére sem a közzétett határozatok, sem az általam feldolgozott jogirodalom nem állapítja meg (bár nem is tagadja), hogy a gyermektartási kötelezettség elmulasztása kerettényállásnak minősülne. Vizsgáljuk meg ennek lehetőségét a kerettényállás különböző fogalmai alapján!

3.2.1. Az A–D) fogalom

3.2.1.1. „A” fogalom

Az „A” fogalom alapján a tartási kötelezettség elmulasztásának kerettényállási jellege valóban hiányozhat. A tényállás ugyanis a „jogszályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt” kötelezettség mellett a büntetőjogi felelősség feltételeként jelöli meg az „önhiba” fennállását is. Márpedig az önhiba fennállását – legalábbis bizonyos esetekben – a Ptk. (korábban a Csjt.) rendelkezéseitől függetlenül (önállóan) kell értelmezni. Így „az önhiba megállapítását kizárja, ha az elkövető letartóztatásba kerül”,³¹ illetve büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartják.³² Ehhez hasonlóan „a tartási kötelezettségnek a beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapotban levő személy által való elmulasztása esetén hiányzik a Btk. 212. §-ában meghatározott bűncselekmény egyik tényállási eleme, az önhiba”.³³

Bizonyos esetekben a jogirodalom szerint „alig tisztázható [...], hogy mi a viszony a [családi jog szabályai szerinti] »saját rovására tartás« és az »önhiba« között”.³⁴ Ez azonban még az ilyen nehéz esetekben sem teszi a gyermektartás elmulasztását az „A” fogalom szerinti kerettényállássá. Ebben az esetben ugyanis az önhiba kereteit nem a Ptk. (korábban a Csjt.) szabályai töltik ki tartalommal, hanem a bíróság mulasztás vagy a mulasztás okának felróhatóságát ezen jogszályok figyelembe vételével is értékeli.

3.2.1.2. A „B” és a „C” fogalom

A gyermektartási kötelezettségnek a büntető tényállás alkalmazásában „jogszályon alapuló”-nak kell lennie, de a büntetőjogi felelősség feltétele ezen felül a konkrét hatósági vagy bírósági határozat is.

Mivel a bűncselekmény a tartási kötelezettség elmulasztásával valósul meg, az elkövetési magatartás kereteit is az említett jogszály és a határozat határozzák meg, mégpedig annak legapróbb részleteit beleértve. Így „a gyermeket gondozó szülő a tartást természetben, a különélő szülő elsősorban pénzben szolgáltatja (gyermektartás-

³⁰ Btk. 212. § (1) bek.

³¹ MÁRKI Zoltán: „A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények” In: Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I–IV. Kommentár a gyakorlat számára.* (3. kiadás.) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018.

³² SZOMORA Zsolt: „A gyermek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények” In: Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Complex, Budapest, 2013. 442. o.

³³ BKv 28. (Korábban BK 72. számú állásfoglalás.)

³⁴ SZOMORA Zsolt – LŐRINCZY Judit: „A tartás elmulasztása - kérdőjelek a Btk. 196. §-a és annak értelmezése kapcsán” *Család és Jog*, 2009/4. 12. o.

dij)”.³⁵ „A gyermektartásdíjról a szülők megegyezésének hiányában a bíróság dönt.”³⁶ Ezzel összhangban a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy „a tartásdíj-fizetési kötelezettség nem váltható ki ajándékokkal, alkalmi zsebpénzekkel, és – a sértett kifejezett hozzájárulása hiányában – nem pótolható természetbeni tartással sem”.³⁷ A jogirodalom szerint „semmilyen mód nincs rá, hogy a kötelezett által természetben, tárgyasult formában rendelkezésre bocsátott javak, ajándékok értékét – legalább részben – a tartásdíjba beszámítsák. Ha a kötelezett havi 15 000 Ft tartásdíjat tartozik megfizetni gyermeke után, és ugyanebben az értékben részére pl. ruházati cikket, élelmiszert (tehát nem haszontalan dolgokat) vásárol ahelyett, hogy pénzt adna át a jogosultnak (aki majd ugyanezeket megvásárolná a gyermeknek), még nem tekinthető teljesítettnek a kötelezettsége [...] a bűncselekmény megvalósul”.³⁸

3.2.1.3. „D” fogalom

A tartás elmulasztása az alapul szolgáló norma tekintetében a Ptk.-ban (és az annak alapján hozott végrehajtható határozatban) meghatározott parancson alapul, így a „D” fogalom szerint is kerettényállást képez. A jogszabály (korábban a Csjt., jelenleg pedig a Ptk.) alapján „rokonaival szemben, [általában] az jogosult tartásra, aki magát eltartani nem tudja és akinek tartásra kötelezhető házastársa vagy bejegyzett élettársa sincs”.³⁹ A szülő „a saját szükséges tartásának rovására is köteles megosztani kiskorú gyermekével azt, ami közös eltartásukra rendelkezésre áll. Ez a szabály nem irányadó, ha a gyermek tartása vagyonának jövedelméből kitelik, vagy a gyermeknek tartásra kötelezhető más egyenesági rokona van.”⁴⁰

3.2.1.4. Exkurzus: az erkölcsi normák kérdése

A bűncselekményi tényállás (és az annak alapjául szolgáló polgári jogi, családi jogi) norma erkölcsileg megalapozott.⁴¹ Ez a körülmény azonban a kerettényállási jellegben nem változtat, de érdemes utalni arra is, hogy a büntető rendelkezés és az erkölcsi parancs kapcsolata nem is különösképpen szoros.

Egyrészt lehetnek olyan esetek, amikor valaki az erkölcsi parancsot megszegi, de végrehajtható határozat hiányában nem járul hozzá gyermekének tartásához, így nem tartozik büntetőjogi felelősséggel. Így mások találóan mutatnak rá, hogy valójában „[...] a törvényi tényállás elsődlegesen a tartásról rendelkező [jogszabály és] hatósági határozat be nem tartását szankcionálja”.⁴²

³⁵ Az 1952. évi IV. törvény (Csjt.) 69/A. § (2) bek., illetve Ptk. 4:216. § (1) bek.

³⁶ Csjt. 69/B. §, illetve Ptk. 4:218. § (1) bek.

³⁷ Legf. Bír. Bfv.II.283/2009.

³⁸ SZOMORA – LŐRINCZY: i. m. 13. o. 34. lj.

³⁹ Csjt. 60. § (1) bek., Ptk. 4:194. § (1) bek.

⁴⁰ Csjt. 69/A. § (1) bek., Ptk. 4:213. §, illetve 4:215. § (1) bek.

⁴¹ Így „annak, hogy a 196. § még mindig szerepel a [z 1978. évi] Btk.-ban, támadhatatlan morális fundamentuma van [...] az eltartás költségeihez való hozzájárulást veszi a törvény büntetőjogi védelem alá”. KÁNTÁS Péter: „Tartás elmulasztása – felejtjük el?” *Magyar Jog*, 1992/4. 209. o.

⁴² SZOMORA – LŐRINCZY: i. m. 8. o. 34. lj.

Másik oldalról pedig a gyermektartás elmulasztása alapvető erkölcsi parancs sérelmének hiányában is megvalósulhat. Aki ugyanis az idézett példában⁴³ nem él gyermekével együtt, de azt természetben eltartja, a fentiek szerint a bűncselekményt elköveti, de nem sért meg alapvető erkölcsi szabályt, hanem csak a hatósági határozatból eredő kötelezettséget.

3.2.2. Az „α”, „δ” és „ζ” fogalom

A gyermektartási kötelezettség elmulasztása nem minősül kerettényállásnak, ha az „α” fogalom tükrében vizsgáljuk. Ezt a büntető rendelkezést ugyanis a jogszabályok közül a Btk.-val azonos (azaz törvényi) szintű normák töltik ki tartalommal. Ezen nem változtat az, hogy a büntetőjogi felelősségnek feltétele (egy még alacsonyabb rendű norma) a végrehajtható határozat megsértése is.

A gyermektartási kötelezettség elmulasztása a törvényi rendelkezések általi kitöltésre figyelemmel a „β” fogalom szerint kerettényállás.

Az önhiba pedig olyan – részben bírói mérlegelést igénylő – tényállási elem, amely alapján az „ε” fogalom alapján még akkor sem lenne akadály a kerettényállási jelleg elismerésének, ha a tényállás egyéb jogszabályra való utalást nem tartalmazna.

3.3. A jogosulatlan pénzügyi tevékenység

A jogosulatlan pénzügyi tevékenység bűncselekményét követi el (többek között), aki „törvényben előírt engedély nélkül [...] pénzügyi szolgáltatási vagy kiegészítő pénzügyi szolgáltatási [...] tevékenységet végez”.⁴⁴

3.3.1. Az A–E) fogalom

3.3.1.1. Az „A” fogalom

A bűncselekménynek nincs speciális tettese, így azt tettesként elkövetheti pénzügyi intézmény alkalmazottja,⁴⁵ de üzletszerű pénzkölcsönzéssel foglalkozó magánszemély is.⁴⁶ A speciális tettesség hiánya azonban nem akadály a „A” fogalom szerint a kerettényállási jellegnek, még azok számra sem feltétlenül, akik az általános alanyt is tényállási elemnek tekintik.⁴⁷

3.3.1.2. A „B” fogalom alapján

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy „a törvényi tényállás ún. keretdiszpozíció, amelyben a »pénzügyi szolgáltatás« tartalmát az igazgatási norma határozza meg. Eszerint – egyebek mellett – pénzügyi szolgáltatás: a pénzkölcsön üzletszerű nyújtása.”⁴⁸

⁴³ Vö. 3.2.1.2. cím.

⁴⁴ 1978. évi Btk. 298/D. § a) pont, Btk. 408. §

⁴⁵ Legf. Bir. Bfv. III. 394/2004. – EH 2005. 1197.

⁴⁶ Legf. Bir. Bf.IV.2083/1999/11. – BH 2001. 265.

⁴⁷ Vö. 3.1.1. cím.

⁴⁸ Legf. Bir. Bfv. I. 1296/2010. – BH 2011. 271., hasonlóan Debreceni Ítéletábrla Bhar. II. 780/2012. – EBD 2014. B15, a korábbi tényállás tekintetében pedig Legf. Bir. Bf.IV.2083/1999/11. – BH 2001. 265.

Ezzel van összhangban a Btk. indokolása is, amely szerint „a tényállás kerettényállás, amelyet az igazgatási normák töltenek ki tartalommal”. Ilyen pl. „a hitelintézetekről és a pénzügyi szolgáltatásokról szóló [...] törvény. Ez [...] engedélyhez köti [...] a feltüntetett tevékenységek végzését. Az elkövetési magatartás ezen tevékenységek engedély nélküli végzése.”⁴⁹

Ezzel szemben Tóth ezt a bűncselekményt kifejezetten nem kategorizálja „szoros értelemben vett kerettényállásként”, mivel „az elkövetési magatartást – amely a tényállás központi eleme – maga a Btk. határozza meg”. Érdekes módon azonban egyúttal azt is elismeri, hogy az elkövetési magatartás „különféle háttérnormákban meghatározott pénzügyi tevékenységek engedély nélküli végzése”.⁵⁰

Szerintem a bűncselekmény elkövetési magatartása a pénzügyi szolgáltatási tevékenység, míg elkövetési módja az, hogy arra engedély nélkül kerül sor. Az elkövetési magatartást álláspontom szerint a szaktörvény (Hpt.) tölti ki tartalommal, mivel a jogalkotó egy abban foglalt kifejezést tesz a tényállás elemévé. Így viszont a Hpt. rendelkezései nem pusztán értelmezési segédeszközök, hanem kizárólagos források a pénzügyi szolgáltatási tevékenység fogalmának meghatározásánál. Ezen nem változtat az, hogy a büntető törvény ebben a vonatkozásban nem utal kifejezetten a szaktörvényre.

3.3.1.4. A „C” fogalom alapján

A tényállás kereteit az engedély nélkülség tekintetében is a Hpt. rendelkezései töltik ki tartalommal, így a jogosulatlan pénzügyi tevékenység a „C” típusú kerettényállás-fogalom mindkét (vagylagos) feltételének megfelel.

Ha viszont az elkövetési mód (engedély nélkül) tekintetében ismerjük el a Hpt.-t keretkitöltő normaként, de a pénzügyi szolgáltatási tevékenység vonatkozásában nem,⁵¹ akkor a „C” fogalom szerint a jogosulatlan pénzügyi tevékenység nem lesz kerettényállás. Ilyenkor ugyanis a szaktörvény nem a tényállási elemek többségnek, hanem két szóba jöhető elem közül csak az egyiknek a tartalmát határozza meg.

3.3.1.4. A „D” fogalom alapján

A jogosulatlan pénzügyi tevékenység a „D” fogalom alapján is kerettényállás. Azt ugyanis, hogy pénzügyi szolgáltatási tevékenység csak engedéllyel végezhető, a szaktörvény magatartási normája határozza meg. A Hpt. alapján „kizárólag a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos feladatkörében eljáró MNB-nek (a továbbiakban: Felügyelet) az e törvény alapján kiadott engedélyével végezhető [...] pénzügyi szolgáltatás, valamint kiegészítő pénzügyi szolgáltatás”.⁵²

⁴⁹ A Btk. javaslatának 407. §-ához fűzött indokolás. A javaslatban a jogosulatlan pénzügyi tevékenység tényállása még ebben a §-ban szerepelt.

⁵⁰ Tóth Mihály: „A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények” In: Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog – Különös rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 554. o.

⁵¹ Vö. 3.3.1.2. cím.

⁵² Hpt. 3. § (3) bek.

3.3.2. Az „α” fogalom

A jogosulatlan pénzügyi tevékenység nem minősül kerettényállásnak, ha az „α” fogalom tükrében vizsgáljuk. Ezt a büntető rendelkezést ugyanis kizárólagosan a Btk.-val azonos (azaz törvényi) szintű normák (a vizsgált tényállás esetén a Hpt. rendelkezései) töltik ki tartalommal.

3.4. A sikkasztás

Sikkasztást követ el, „aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik”.⁵³

3.4.1. Az A–D) fogalom

3.4.1.1. „A” fogalom

A sikkasztás elkövetési tárgya a dolog. Ennek fogalmát a büntető törvény részben a polgári jogra hallgatólagos utalással, részben kifejezett értelmező rendelkezés segítségével határozza meg. Ennek alapján pl. a dematerializált értékpapírok is dolognak minősülnek,⁵⁴ holott ezek dologi minőségét a Ptk. nem ismeri el, hanem azokra csak a dologra vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazását írja elő.⁵⁵

Összességében tehát a sikkasztás kerettényállási jellege már az „A” fogalom alapján sem áll fenn, hiszen nem minden tényállási elemének tartalmát határozza meg más jogági norma (legalábbis nem kizárólagosan).

3.4.1.2. A „B” fogalom

A sikkasztás elkövetési magatartása az eltulajdonítás és ezzel vagylagosan a sajátjaként rendelkezés. Mindkettő „egyaránt a tulajdonost megillető jogok gyakorlásával valósítható meg. A különbség abban ragadható meg, hogy a tulajdonost megillető jogok gyakorlása csupán ideiglenesen áll-e az elkövető szándékában, avagy azt véglegesnek tekinti.”⁵⁶

Az elkövető „akkor tulajdonítja el a rábízott idegen dolgot, ha a tulajdonos teljességgel elveszti a tényleges hatalmát a dolog felett, az elkövető pedig egyidejűleg tényleges hatalmat szerez azon”.⁵⁷ Ennek megfelelően „azokban az esetekben, amikor az elkövető a rábízott idegen dologról – a tulajdon végleges elvonásának szándékával – úgy rendelkezik, hogy ezzel a tulajdonos a dolog feletti uralmát végérvényesen elveszti, a sikkasztás [...] jogtalan eltulajdonítással valósul meg”.⁵⁸ Így „a rábízott dolognak a tulajdonos beleegyezése nélkül történő elidegenítésével – minthogy az a tulajdon végleges elvonását eredményezi – a sikkasztás bűncselekménye jogtalan eltulajdonítással valósul meg”.⁵⁹

⁵³ 1978. évi Btk. 317. § (1) bek., illetve Btk. 372. § (1) bek.

⁵⁴ Btk. 383. §. a) pont.

⁵⁵ Ptk. 5:14. § (2) bek.

⁵⁶ Legf. Bír. Bfv. II. 15/2008. – BH 2009. 100.

⁵⁷ Legf. Bír. Jt. IV. 2484/2000. – EH 2000. 284.

⁵⁸ Kúria Bfv. I. 1.469/2011. – BH 2012. 146.

⁵⁹ Kúria Bfv. I. 1.469/2011. – BH 2012. 146.

Ehhez képest „sajátjaként rendelkezéssel a sikkasztás bűncselekménye akkor valószínűleg meg, ha az elkövető a rábízott dologra nézve – a tulajdon végleges elvonásának szándékát nélkülöző – olyan, egyébként csak a tulajdonost megillető rendelkezést tesz, ami a tulajdonos rendelkezési jogát csak időlegesen sérti. Sajátjaként rendelkezés eszerint pl. a dolog birtokának időleges jogosulatlan átengedése, a dolog zálogba adása, vagy másként való megterhelése.”⁶⁰ Ezek közös sajátossága, hogy az elkövető szándéka nem a dolog végleges eltulajdonítására, hanem a tulajdonosi rendelkezési jog gyakorlására irányul.⁶¹

A fentiekből kitűnően a sikkasztás elkövetési magatartását a Btk. önállóan határozza meg, azok tekintetében nem utal (még hallgatólágosan sem) a polgári jogra. Ezt igazolják a következő megfontolások:

- A Ptk. nem határozza meg sem az eltulajdonítás, sem sajátjaként rendelkezés fogalmát. Így a büntető tényállás oldaláról még a hallgatólágos utalás azon esete sem áll fenn, ami pl. a jogosulatlan pénzügyi tevékenység⁶² esetén azonosítható.
- A tulajdonos rendelkezési jogosultságait a Ptk. határozza meg. Ez azonban nem azonos az eltulajdonítás, sem a sajátjaként rendelkezés büntető törvényben szereplő fogalmával.
- Polgári jogilag jogellenes (akár a rábízás kifejezett tartalmával ellentétes, szerződésszegő, sőt tulajdoni perre alapot adó) magatartások nem valósítják meg a sikkasztás elkövetési magatartását sem. Így eltulajdonítás vagy sajátjaként rendelkezés hiányában viszont „a kölcsönzött [...] videokazetták visszaadásának elmulasztása sikkasztást nem valósít meg”.⁶³

Nem válik a sikkasztás kerettényállássá attól sem, ha az elkövetési magatartások lényegét a jogi oktatás vagy a bírósági indokolás polgári jogi példákkal világítja meg. A sikkasztás valóban számos esetben az adásvétel, a csere, a kölcsön formáját ölti magára. Az ilyen magatartások azonban nem azért képeznek bűncselekményt, mert az adott magatartás az adásvétel stb. polgári jogi definíciójának megfelel, hanem azért, mert a fenti büntetőjogi fogalom szerint eltulajdonításnak minősül. Olyan magatartás is eltulajdonítás lehet, amely ezen polgári jogi fogalmaknak nem is felel meg, így pl. – amint azt láthattuk – az eltulajdonítás megvalósulhat eltagadással is, amelynek nincs is polgári jogi fogalma. Így „minden olyan esetben, amikor az elkövető a jogszerűen birtokában lévő idegen dolgot a tulajdonos elől eltitkolja, ebből [szintén] annak végleges tulajdonban tartására irányuló szándékára lehet és kell következtetni”.⁶⁴

⁶⁰ Kúria Bfv. I. 1.469/2011. – BH 2012. 146.

⁶¹ Legf. Bir. B. törv. II. 417/1988. – BH 1984. 390.

⁶² Vö. 3.3.1.2. cím.

⁶³ Legf. Bir. Jt. IV. 2484/2000. – EH 2001. 399.

⁶⁴ Legf. Bir. Bfv. II. 15/2008. – BH 2009. 100.

3.4.1.3. Az „C” fogalom

Érdemes megvizsgálni a sikkasztást azon („C” típusú) kerettényállás-fogalom fényében is, amely szerint kerettényállásról van szó akkor is, ha (elkövetési magatartását nem is, de) elemeinek többségét a büntetőjogon kívüli jogszabály határozza meg.

Mivel a dolog⁶⁵ és az elkövetési magatartások⁶⁶ fogalmaira már kitértünk, a következőkben röviden kitekintünk arra, hogy a polgári joghoz kapcsolódás miként jelentkezik az idegenség, a rábízás és a jogtalanság tekintetében.

A dolog idegensége tekintetében az ítélezési gyakorlatban egyöntetűen elismert, hogy abban a polgári jog szabályai adnak eligazítást. Így sikkasztás megvalósulásánál vizsgálni kell azt is, hogy „a terhelt az eredetileg rábízott idegen dologon időközben, még mielőtt azzal sajátjaként nem rendelkezett, szerződés alapján vagy egyébként a polgári jog szabályai szerint tulajdont szerzett-e”.⁶⁷ Így pl. „a bizományosi szerződés alapján [...] a bizományosra rábízott idegen dolog a megbízó tulajdonában marad”.⁶⁸

A rábízás megállapításához a „polgári jogi jogviszony gondos elemzése szükséges”.⁶⁹ Az ítélezési gyakorlat szerint „»rábízás« fogalma alatt az idegen dolog birtokba adását, a birtoklás jogának rövidebb vagy hosszabb időre történő átengedését kell érteni”.⁷⁰ A „rábízó [...] a tulajdonjog gyakorlásának egyes részjogosítványait engedi át annak, akire a dolgot rábízta”.⁷¹

A tekintetben, hogy mi minősül jogtalannak, végső soron a más jogszabályok (elsősorban a Ptk. szabályai és azon alapuló szerződések) irányadók. Így a Kúria rámutatott, hogy „az átengedett részjogosítványok körét és kereteit [...] mindig a rábízó határozza meg, mivel a dolog másra bízásakor az átadott dolog feletti rendelkezés jogának ő a jogosultja”.⁷² Így megvalósítja a sikkasztást, „aki a tulajdonjog fenntartásával rábízott árut (cukrot) másoknak értékesíti, holott a szerződés alapján csak saját célú felhasználásra (csokoládégyártás) lett volna jogosult”.⁷³

Összességében tehát a sikkasztás tényállási elemeinek többségét vagy teljesen (idegen, jogtalan) vagy részben (rábízott, dolog) a polgári jog (a Ptk. dologi és szerződési jogi szabályai) alapján kell meghatározni. Így viszont a sikkasztás a „C” típusú fogalom alapján akkor is kerettényállás, ha éppen az elkövetési magatartásainak kereteit nem a Ptk. tölti ki.⁷⁴

⁶⁵ Vö. 3.4.1.1. cím.

⁶⁶ Vö. 3.4.1.2. cím.

⁶⁷ Legf. Bir. Bfv.III.1.119/1998/7. – EH 1999. 11.

⁶⁸ Legf. Bir. Bfv.III.845/2004.

⁶⁹ SZOMORA Zsolt: „A vagyon elleni bűncselekmények” In: Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Complex, Budapest, 2013. 778. o.

⁷⁰ Legf. Bir. Bfv. III. 750/2007. – BH 2010. 208.

⁷¹ Kúria Bfv. III. 1.143/2016. – BH 2017. 214., Indokolás [26].

⁷² Kúria Bfv. III. 1.143/2016. – BH 2017. 214.

⁷³ Legf. Bir. Bfv. II. 810/2004. – BH 2006. 276.

⁷⁴ Vö. 3.4.1.2. cím.

3.4.1.4. A „D” fogalom

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy „a [...] sikkasztás nem ún. kerettényállás. Az idegen dolog eltulajdonításának, illetve az azzal sajátjaként rendelkezés tilalmát [...] maga a Btk. létesíti és határozza meg”.⁷⁵ Ezen megállapításból visszakövetkeztetve kerettényállás esetén a büntető rendelkezés alapjául szolgáló normát (tilalmat vagy parancsot) szükségképpen egy másik jogszabály (nem a Btk.) létesíti és határozza meg.

Ez a megközelítés – érdekes módon – igencsak hasonlít azon, a német jogirodalomban uralkodó felfogáshoz, amely szerint a kerettényállás az annak alapjául szolgáló magatartási normát más jogszabályra utalással határozza meg.⁷⁶

A kerettényállási jelleget azonban álláspontom szerint még ezen („D” típusú) fogalom alkalmazása esetén sem feltétlenül kell megtagadni a sikkasztás tényállásától. E bűncselekmény alapjául ugyanis – a jogtalanság tényállási eleméből kitűnően – azon tilalom szolgál, hogy a rábizott dologgal a törvény vagy szerződés rendelkezése ellenére nem szabad rendelkezni. Ezt a normát viszont összességében a Ptk. szabályai határozzák meg, hiszen „a tulajdonost tulajdonjogának tárgyán [...] teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg”, de csak „jogszabály és mások jogai által megszabott korlátok között”,⁷⁷ illetve a „tulajdonosnak [...] minden jogosulatlan behatás kizárására”⁷⁸ van joga.

3.4.1.5. Exkurzus: az erkölcsi normák kérdése

A Legfelsőbb Bíróság döntése arra is utal, hogy az elkövetési magatartások tanúsításának tilalmát a Btk. „alapvető erkölcsi parancs törvénybe iktatásával” létesíti és határozza meg.⁷⁹ A tényállás alapjául szolgáló norma alapvető erkölcsi jellegére azonban a Legfelsőbb Bíróság gondolatjelek között utal. Erre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság szerint akkor sem lenne kerettényállásról szó, ha annak az elkövetési magatartásait a Btk. határozza meg, de ezt alapvetőnek nem tekinthető erkölcsi parancs vagy erkölcsi semleges norma törvénybe iktatásával tenné.

3.4.1.6. „E” fogalom

Ha a sikkasztás egyes tényállási elemeinek polgári joghoz való kapcsolódása különféle erősségű is,⁸⁰ de a jogtalanság tényállási elemének tartalmát kizárólagosan más jogszabályok rendelkezései töltik ki tartalommal,⁸¹ így a sikkasztás az „E” fogalom szerint kerettényállás.

⁷⁵ Legf. Bir. Bfv. II. 763/2008. – BH 2010. 209.

⁷⁶ Vö. 2.1.1. cím

⁷⁷ Ptk. 5:13. § (1) bek.

⁷⁸ Ptk. 5:13. § (3) bek.

⁷⁹ Vö. 3.2.1.3. cím.

⁸⁰ Vö. 3.4.1.3. cím.

⁸¹ Vö. 3.4.1.3. cím.

3.5. Az állatkinzás

Az 1978. évi Btk. alapján állatkinzásnak minősült, amikor valaki „gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza”.⁸² Ezen alaptényállás szabályozásán a Btk. csak annyit változtatott, hogy az „indokolatlan” jelzőt a bánásmód esetén is kifejezetten a büntetőjogi felelősség feltételévé tette,⁸³ ezt ugyanis a korábbi tényállás tekintetében csak jogértelmezés segítségével lehetett megállapítani.

3.5.1. Az A–E) fogalom

3.5.1.1. Az „A” fogalom

A jogirodalomban utalnak arra, hogy a környezetvédelmi bűncselekmények esetén „a kerettényállási jelleg [...] nem teljes körű [...] az állatkinzás esetén a gerinces állatok körét nem egy másik jognorma határozza meg”.⁸⁴ Erre figyelemmel viszont az „A” fogalom alapján az állatkinzás valóban nem kerettényállás.

3.5.1.2. „B” fogalom

A Legfelsőbb Bíróság szerint az állatkinzás büntető „törvényi tényállás[a] nem ún. kerettényállás, hiszen az nem az Ávt[v]. szabályaira utal vissza, hanem a büntetőjogban ismert fogalmakkal maga a büntető norma határozza meg az elkövetési magatartást”.⁸⁵

Ugyanez a megközelítés megjelent a Btk. indoklásában is, amely szerint „az állatkinzás tényállása nem keretdiszpozíció, bár a tényállás szempontjából *az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény* (a továbbiakban: Ávtv.) a háttérjogszabály, a tényállásban az elkövetési magatartást büntető norma határozza meg”.⁸⁶

A Legfelsőbb Bíróság és a Btk.-t előkészítő apparátus tehát azon – a jogirodalomban is megjelenő⁸⁷ – „B” típusú felfogást követte, amely alapján csak akkor van szó kerettényállásról, ha a büntető rendelkezés az elkövetési magatartás meghatározásakor más jogág szabályaira utal.

A „B” felfogás alapján ugyan akkor is kerettényállásról van szó, ha a büntető rendelkezés az elkövetési magatartás tekintetében csak hallgatólagosan (pl. a szaktörvényi terminológia használatával) utal más jogág rendelkezésére.⁸⁸ Az állatkinzás vizsgált tényállása esetén azonban még ilyen kapcsolat is hiányzik.

⁸² 1978. évi Btk. 266/B. § (1) bek. a) pont.

⁸³ Btk. 244. § (1) bek. a) pont.

⁸⁴ JULESZ Máté: „Új környezetvédelmi büntetőjog” *Magyar Jog*, 2015/5. 299–300. o.

⁸⁵ Legf. Bír. Bfv. I. 293/2006. – EH 2006. 1391.

⁸⁶ A Btk. javaslatának 244. §-ához fűzött indokolás.

⁸⁷ Vö. 2.2.1.1. cím.

⁸⁸ Vö. 3.3.1.2. cím.

3.5.1.3. „C” fogalom

Az állatkinzás még a „C” felfogás alapján sem kerettényállás, mivel a tényállási elemeknek többségét (elkövetési tárgy,⁸⁹ elkövetési magatartás)⁹⁰ a büntető törvény önállóan határozza meg, még akkor is, ha az elkövetési mód kereteit az Ávtv. tölti ki.⁹¹

3.5.1.4. A „D” fogalom

Érdemes megvizsgálni az állatkinzás jellegét azon fogalom alapján is, amely szerint kerettényállásról akkor van szó, ha a büntető rendelkezést az alapjául szolgáló tilalom tekintetében is más jogszabály (esetünkben az Ávt.) töltené ki.

Ebben a vonatkozásban érdemes figyelemmel lenni a Legfelsőbb Bíróság azon megállapítására is, hogy „a bántalmazásnak, bánásmódnak (ez utóbbi ismétlődő, huzamosabb magatartás) az Ávt.-ben tilalmazott módja az elkövető büntetőjogi felelősségét megalapozhatja, a jogszabály engedélye viszont kizárhatja”.⁹² Erre figyelemmel viszont az állatkinzás a „D” fogalom alapján kerettényállásnak minősül.

3.5.1.5. Az „E” fogalom

A Legfelsőbb Bíróság leszögezte, hogy az állatkinzás a „B” fogalom alapján nem kerettényállás, de a bűncselekmény „megállapíthatósága érdekében [...] azt is vizsgálni kell [...], hogy az állat pusztulását okozó bántalmazás indokoltan vagy indokolatlanul történt. Bűncselekménynek ugyanis csak az indokolatlan bántalmazás tekintendő.”⁹³ Ezzel összefüggésben pedig egy másik határozatban utaltak arra is, hogy „az állatvédelmi törvény[ben] foglalt előírásoknak, tilalmaknak az »indokolatlanul« tényállási elem tartalommal való megtöltésénél elsődleges – egyéb vonatkozásokban pedig jogértelmezést segítő [...] szerepe van”.⁹⁴

Az ítélezési gyakorlat az „indokolatlanságot” alapvetően és elsősorban az állatvédelmi törvény alapján értelmezi. Így pl. a Debreceni Ítéltábla szerint „összevetve az Ávt. 3. § 4. és 10. pontjában, valamint a 11. § (1) bekezdésében, a 12. § (1), (2) bekezdésében foglaltakat, figyelembe véve a szárnyas állat levágásáról szóló 140/2012. (XII. 22.) VM rendeletet is, megállapítható, hogy a vádlott nem fejtett ki olyan tevékenységet, mely az állatok indokolatlan kinzásával, szükségtelen szenvedésével járt volna”. A vádlott ugyanis „olyan módon ölte meg az állatokat, mely tipikus háztáji gazdaságokban, ugyanis a baromfi életét nyakának elvágásával, fejének eltávolításával oltják ki, valamint ki is véreztetik az állatot”. Így „figyelemmel az állatvédelmi törvény rendelkezéseire, valamint arra, hogy bizonyossággal nem mondható ki az elkövetési magatartás indokolatlan volta”,⁹⁵

A fentiek⁹⁶ alapján az állatkinzás az „E” fogalom alapján is kerettényállásnak minősül, hiszen az elkövetési mód kereteit az Ávtv. rendelkezései töltik ki tartalommal.

⁸⁹ Vö. 3.5.1.1. cím.

⁹⁰ Vö. 3.5.1.2. cím.

⁹¹ Vö. 3.5.1.5. cím.

⁹² Legf. Bir. Bfv. II. 765/2006. – BH 2007. 213

⁹³ Legf. Bir. Bfv. II. 765/2006. – BH 2007. 213.

⁹⁴ Legf. Bir. Bfv. I. 293/2006. – EH 2006. 1391.

⁹⁵ Debreceni Ítéltábla Bhar. II. 637/2013., EBD 2015. B11., Indokolás [21].

⁹⁶ Vö. 3.5.1.3. cím.

Ha viszont arra helyezzük a hangsúlyt, hogy az elkövetési mód tekintetében a büntető tényállás utal-e az Ávtv. szabályaira, akkor a kerettényállási jelleget – pl. az engedély nélkülség elemével szemben⁹⁷ – nemlegesen kell meghatároznunk.

3.5.2. A „β” vs. „ζ” fogalom

3.5.2.1. A „β” fogalom

A Legfelsőbb Bíróság egy másik ügyben arra utalt, hogy „amennyiben a háziállat védelmére hivatkozással az állat élete kioltásának a szükségessége megállapítható is lenne, a terheltek által alkalmazott akasztásos eljárás akkor sem lehetne indokolt bántalmazás. Ez a magatartás ugyanis az Ávt. 3. § 4. pontja szerinti állatkínzásnak minősülő olyan cselekmény, amelyet az Ávt. 12. § (2) bekezdése szerinti szükséghelyzet sem indokol. E[zen utóbbi] rendelkezés szerint szükséghelyzet esetén is gondoskodni kell arról, hogy az állat életének kioltása szakszerű gyorsasággal és a legkisebb szenvedéssel járjon.”⁹⁸

Az utóbbi esetben a Legfelsőbb Bíróság (ugyan *obiter dictum*, egy hipotetikus eset fényében) a tényállási elemet képező indokolatlanságot kizárólagosan az Ávt. alapján értelmezte. Ebben a vonatkozásban ráadásul az Ávt. specifikus normarendszerének elsőbbséget biztosított egy esetleges társadalmi értékelés (önmagában is bizonytalan) eredményéhez képest. Ezáltal viszont a fenti esetekben egy olyan tényállásról van szó, amely a „β” fogalom szerint kerettényállás: az indokolatlanság fogalmát más jogszabály, nevezetesen az Ávtv. tölti ki.

3.5.2.2. A „ζ” fogalom

A Legfelsőbb Bíróság szerint „a bántalmazás »indokolatlan« voltának a megítélése bírói mérlegelés kérdése, ami csak az eset összes körülményeinek, a társadalomban kialakult általános erkölcsi felfogásnak a figyelembevételével történhet”.⁹⁹

Ennek alapján az állatkínzás a „ζ” típusú fogalom alapján is kerettényállást képez, amikor annak kereteit kizárólag szociális értékelés tölti ki.

⁹⁷ Vö. 3.3.1.4. cím.

⁹⁸ Legf. Bir. Bfv. II. 765/2006. – BH 2007. 213.

⁹⁹ Legf. Bir. Bfv. I. 293/2006. – EH 2006. 1391.

3.6. Részösszegzés

A tanulmányban vizsgált bűncselekmény-típusok besorolását a különböző kerettényállás fogalmak alapján a következő táblázat szemlélteti:

	„A” az összes tényállási elemet	„B” az elkövetési magatartást	„C” az elkövetési magatartást (és/vagy több tényállási elemet)	„D” a tényállás alapjául szolgáló tilalmat	„E” a tényállás bármely elemét	„α” rendelet	„β” törvény is	„ζ” szociál- etikai értékelés is
járványügyi szabályszegés	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen (közvetett utalással)	Igen	Igen
gyermek- tartási kötelezettség elmulasztása	Nem	Igen	Igen	Igen	Igen	Nem	Igen	Igen
jogosulatlan pénzügyi tevékenység	Igen (vitatott)	Igen (vita- tott)	Igen (vitatott)	Igen	Igen	Nem	Igen	Igen
sikkasztás	Nem	Nem	Igen (vitatható)	Igen (vitatott)	Igen	Nem	Igen	Igen
állatkínzás	Nem	Nem	Nem	Igen	Igen (vita- ható)	Nem	Igen (ha az Avtv. alkalmazást nyer)	Igen

4. ÖSSZEGZÉS: A KERETTÉNYÁLLÁS FOGALMA

A német és magyar jogirodalom, valamint a hazai joggyakorlat áttekintése alapján a kerettényállás fogalma tekintetében részemről (a témát feldolgozó monográfia megalapozásaként) a következő megállapításokra jutottam:

- I. A büntetőjog és ezen belül a büntető tényállások más jogágakhoz fűződő kapcsolatának egyik formája a kerettényállás.
- II. Kerettényállás esetén a jogalkotó a büntető rendelkezés alapjául szolgáló normát más jogág szabályaira utalva határozza meg.
- III. A kerettényállások az elkövetési magatartás vagy az elkövetési mód (vagy mindkettő) meghatározását illetően utalnak más jogág normáira.
- IV. Olyan büntető rendelkezés is kerettényállásnak tekinthető, amely esetén az elkövetési magatartást a büntetőtörvény határozza meg, de az elkövetés módját a szaktörvény (ilyen pl. a sikkasztás).¹⁰⁰
- V. Kerettényállást megalapozó utalásról van szó abban az esetben is, ha a büntető tényállás az elkövetési magatartást vagy az elkövetési módot a másik jogágban meghatározott kifejezésekkel írja le (pl. jogosulatlan pénzügyi tevékenység tényállása).

¹⁰⁰ Már csak azért is, mert az elkövetési magatartás és az elkövetési mód elhatárolása amúgy is viszonylagos. ТОКАЈ: i. m. 188. o. 27. l.j.

- VI. A kerettényállás fogalma nem feltételezi azt, hogy minden tényállási elemét más jogági norma töltsse ki. Kerettényállás tehát az a büntető norma is, amelynek elkövetési tárgyát a büntető törvény határozza meg (akár a szaktörvényhez képest szűkebben), de elkövetési módját a szaktörvény rendelkezései töltik ki tartalommal.
- VII. Nem akadály a kerettényállási jellegnek, ha a bűncselekmény alapjául általános erkölcsi tilalom szolgál (amennyiben a tényállás alapjául szolgáló magatartási normát más jogszabály is megfogalmazza).
- VIII. Nem kerettényállás azonban az olyan büntető rendelkezés, amely pl. csak az elkövetési tárgyat határozza meg a szaktörvényre utalva, de az elkövetési magatartást és (ha ilyen van) az elkövetési módját a büntetőtörvény rendelkezései töltik ki tartalommal. Az ilyen szintén normatív tényállási elemeket tartalmazó büntető rendelkezések (pl. a lopás) a büntetőjog más jogágakhoz fűződő kapcsolatának a kerettényállásoktól elkülönülő formáját képezik. Ezek egyes vonatkozásokban (pl. jogértelmezés tekintetében) a kerettényállásokhoz hasonlóan, míg más tekintetben (pl. az időbeli hatály tekintetében) a kerettényállásokhoz képest eltérően is viselkedhetnek.
- IX. A kerettényállásokat valamely más jogági (nem büntetőjogi) jogszabály, annak alapján kiadott hatósági rendelkezés, illetve valamilyen szakmai szabály, valamint az európai uniós jog aktusa tölti ki tartalommal.
- X. Nincs szó kerettényállásról, ha a büntető jogszabályok által meghatározott bírói mérlegelést igénylő tényállási elemeket (pl. tisztességes haszon) pusztán szociáletikai értékelések töltik ki.
- XI. Kerettényállásként viselkedhet azonban az olyan a büntető rendelkezés (pl. az állatkínzás) is, ahol a bírói mérlegelést igénylő tényállási elemet (pl. „indokolatlan”) adott esetben a szociáletikai értékeléseket is felülírva más jogszabályi rendelkezés tölti ki tartalommal.

A GAZDASÁGI BÜNTETŐJOG AKTUÁLIS KÉRDÉSEI AZ ÚJ BÜNTETŐ KÓDEXEK FÉNYÉBEN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TECHOLÓGIAI FEJLŐDÉSRE

1. BEVEZETÉS

A technológiai fejlődés a gazdasági büntetőjogot sem hagyta érintetlenül. Jelen tanulmány célja, hogy az anyagi büntetőjogon belül vizsgálja azokat az aktuális kérdéseket, melyek a modern technológiák használatával kapcsolatban merülnek fel az egyes bűncselekmények esetében, továbbá ezzel összefüggésben foglalkozzon az új büntetőeljárás törvény szabályozási újdonságaival.

A vizsgálat tárgyát képező deliktumok a *1978. évi IV. törvény*ben (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) mind „A gazdasági bűncselekmények” című XVII. fejezetben szerepeltek. A *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (a továbbiakban: Btk.) azonban jelentős változást hozott, ugyanis ezt az egységet megbontva ezen bűncselekmények már önálló vagy különböző fejezetekben találhatók meg, így például a kifejezetten gazdasági bűncselekményként számontartott „Pénzmosás” (XL. fejezet), valamint a készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel kapcsolatos bűncselekmények („A pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények”-ről szóló XXXVIII. fejezet).¹ „A vagyon elleni bűncselekmények” (XXXVI. fejezet) körében szabályozott információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás pedig több-kevesebb konszenzussal szintén gazdasági bűncselekménynek tekinthető.² E tényállás a Btk.-ban nóvumként jelent meg, de nem előzmény nélküli, hiszen a 1978. évi Btk.-ban egyrészt még a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (300/C. §) keretében szabályozták, másrészt a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés egyik korábbi alakzataként volt tetten érhető (313/C. §).

* PhD, tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet; egyetemi adjunktus, BME GTK, Üzleti Jog Tanszék.

¹ Tóth Mihály: „A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése” *MTA Law Working Papers*, 2015/4. 8. o.

² Tóth Mihály: „Működik-e a költségvetési csalás olvasztótégelye?” In: Domokos Andrea (szerk.): *A költségvetés büntetőjogi védelme konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017. 12–13. o.

2. A PÉNZMOSÁS A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

A pénzmosás is azon bűncselekménytípus, amelyet szervesen érint a technológiai fejlődés azáltal, hogy az elkövetését jelentősen megkönnyítheti. Gondoljunk csak a bankoknak az egyre bővülő online szolgáltatásaira, amelyeken keresztül könnyedén tudunk rövid időn belül akár több utalást is végezni, mindezt anélkül, hogy személyesen kellene ezt megtennünk. Ez azonban napjainkra azt is eredményezte, hogy ez az egyik legismertebb és leggyakoribb módja lett az *online pénzmosás*nak. Ezen kívül a szerencsejátékok és a kaszinók is már régóta a pénzmosás hatékony eszközei között sorakoznak fel. Ezek pedig éppen ugyanúgy elterjedtek a virtuális hálózatokon, mint a valós térben, és így alkalmassá váltak az illegális bevételek tisztára mosására. Már nem példa nélküli az sem, hogy pénzmosásra használják a különböző online videójátékokat, valamint az e-kereskedelemben az egyes ügyletek is e célt szolgálhatják.³ Az egyik legnagyobb kihívást pedig a kriptovaluták használata jelenti. E részben elsősorban a pénzügyi műveletekkel, így különösen a banki tranzakciókkal szoros összefüggésben felmerülő kérdéseket vizsgálom a hazai szabályozásra és a joggyakorlatra tekintettel.

Vitathatatlan tény, hogy manapság a pénzmosás különféle pénzügyi műveletek láncolatát – átutalások, átváltások, befektetések – foglalja magában, amelynek célja a pénz bűnös eredetének, valamint azonosságának leplezése a tranzakciók követhetlenné válásával és annak tisztára mosásával a pénzintézetek hálózatában.⁴ A pénzmosással kapcsolatban a latencia kétszeresen is jelen van. Egyrészt sokszor az alpbűncselekmény nem jut a hatóságok tudomására, másrészt ugyan ismertté vált, jobb esetben fel is derített alpbűncselekmény elkövetését követően a pénzmosás marad rejtve.

A Btk. 399. §-ában szabályozott szándékos pénzmosás tényállása körében a törvényhozó egyértelműen elkülöníti egymástól a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dologra elkövetett pénzmosást [(1) és (2) bekezdés], valamint a saját maga által elkövetett büntetendő cselekményből származó dolog tisztára mosását [(3) bekezdés].

A továbbiakban *a saját pénzmosás* deliktumával kapcsolatban a gyakorlatban felmerülő kérdéseket vizsgálom, *különös tekintettel az eredetleplezési célzatra*. A Btk. 399. § (3) bekezdésében szabályozott saját pénzmosásnak minősül az első elkövetési magatartás esetén az illegális forrásból származó pénznek a gazdasági tevékenység során történő felhasználása (pl. az elkövető vállalkozásba fekteti, elszámolási ügyleteket rendez vele). A gazdasági tevékenység fogalmát – eltérően az 1978. évi Btk.-tól

³ Például a felhasználók egymás közötti kereskedelme nehezen ellenőrizhető (*Customer-to-Customer*), valamint az is előfordulhat, hogy az elkövetők olyan valós kereskedelmi tevékenységet nem végző álvérbáruházakat nyitnak, amelyek keresztül fiktív ügyleteket bonyolítanak le. Lásd ehhez TROPINA, Tatiana: „Fighting money laundering in the age of online banking, virtual currencies and internet gambling” *ERA Forum*, 2014. 77. o.

⁴ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. KJK Kerszöv, Budapest, 2002. 357. o.

[315. § (2) bekezdés]⁵ – nem határozza meg a hatályos törvény, ezért ezt az ítélkezési gyakorlatnak kell kialakítania. A második elkövetési magatartás esetén *a pénzzel összefüggésben végzett pénzügyi tevékenység vagy pénzügyi szolgáltatás igénybevétele*ről van szó (pl. banki átutalások, készpénzfelvétel stb.). Érdemes megjegyezni, hogy a Btk. 399. § (1) bekezdés a) pontjának második fordulata is tartalmaz ezen elkövetési magatartással összefüggő rendelkezést, amely szerint büntetendő, aki más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe [Btk. 401. § (2) bekezdés] abból a célból, hogy aa) az ilyen dolog eredetét eltitkolja, elleplezze, vagy ab) a más által elkövetett büntetendő cselekmény elkövetőjével szemben a büntetőeljárást megghiúsítsa. A pénzügyi tevékenységgel és szolgáltatással összefüggésben érdemes közelebbről is megvizsgálni *a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény* (a továbbiakban: Hpt.) vonatkozó rendelkezéseit: 3. § (1) bekezdésének d) pontja szerint *az üzletszerűen végzett pénzforgalmi szolgáltatás* pénzügyi szolgáltatásnak minősül, annak pénznemétől függetlenül. A 6. § (1) bekezdés 87. pontja értelmében *a fizetési számlára való befizetés, az onnan történő kifizetés, az ilyen számlák közötti fizetési művelet*, továbbá az összes, fizetési számla vezetéséhez szükséges tevékenység pénzforgalmi szolgáltatásnak minősül. *A pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról szóló 2009. évi LXXXV. törvény* (a továbbiakban: Pft.) 2. § 8. pontja pedig rögzíti, hogy *a bankszámla egy tekintet alá esik a fizetési számlával* (fizetési műveletek teljesítésére szolgáló, a pénzforgalmi szolgáltató egy vagy több ügyfele nevére megnyitott számla). Érdemes azonban megjegyezni, hogy *a bankszámlanyitás* ugyan kimeríti a pénzügyi szolgáltatás igénybevételenek fogalmát, de önmagában nem feltétlenül eredményez tényállásszerű cselekményt. Ezenkívül csak *a készpénz bankszámlára történő elhelyezése*, illetve *a felvétele* sem alkalmas arra, hogy elleplezzen pénzügyi műveleteket.

A saját pénzmosás megállapításához *az eredetleplezési célzat* mint a törvényi tényállás alanyi elemének fennállására is szükség van. Ezzel kapcsolatban először érdemes vizsgálni a célzat fogalmát, amely alatt az elkövetőnek a törvényi tényállásban értékelt célját, azaz egy olyan eredményképzetet értünk, amelynek megvalósítására az elkövető törekszik. Erről akkor beszélhetünk, ha a törvényhozó az elkövető által elérni kívánt célt kifejezetten megjelöli a törvényi tényállásban, mint ahogy ezt a pénzmosás esetében is teszi. A jogirodalom azonban nem egységes a tekintetben, hogy a célzat a szándékhoz, valamint a bűnösséghez hogyan viszonyul.⁶ E kérdésben egyetértek *Tóth Mihály* álláspontjával, miszerint a célzat csak akkor róható fel az elkövetőnek, ha az annak érdekében végzett tevékenység alkalmas lehet az adott cél elérésére,

⁵ Az 1978. évi Btk. szabályozása értelmében gazdasági tevékenységnek minősül a bevétel elérése érdekében vagy azt eredményező módon saját kockázatra rendszeresen végzett termelő, kereskedelmi vagy szolgáltató tevékenység.

⁶ FÖLDVÁRI József: *Büntetőjog – Általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 128. o.; valamint lásd erről FINKAY Ferenc: *A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban, különös tekintettel „a szándék hiánya miatt” történő felmentésre*. Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, Budapest, 1899. 50. o.

a szándék realizálására, különben az alanyi oldal kiüresedik.⁷ Ez alátámasztható a *teleologikus értelmezéssel* is: amennyiben a célzat elérésére nem alkalmas az adott cselekmény, akkor az a jogtárgysértésre is alkalmatlanná válik, ezért nem jön létre bűncselekmény.⁸

A pénzmosásnak ezen alakzata csak *szándékosan* követhető el, és a leplezésre irányuló sajátos célzat megfogalmazásából következően kizárólag egyenes szándékkal. Az elkövetőnek a pénzügyi vagy banki műveletek végzése során a dolog eredetének leplezése végett kell eljárnia, és ez jelenti a bűncselekmény célzatát. „A leplezés aktív magatartás, amellyel az elkövető az alaphűncselekményből származó dolog és az alaphűncselekmény közötti kapcsolatot igyekszik eltüntetni.”⁹ Mindebből az következik, hogy az elkövető az illegálisan szerzett pénzt legális forrásból származónak tünteti fel az eredet leplezése érdekében, és erre a célra vonható le következtetés minden olyan magatartásból, amely az illegális vagyon és az annak forrását képező bűncselekmény egymástól való eltávolítására irányul.

Megjegyzendő, hogy a törvényi tényállás célzatát megvalósító tényállási elem részben kétségtől tudati jellegű, a pénzmosás tényállása azonban olyan speciális, hogy a bűncselekmény egyértelmű megállapíthatósága érdekében szükséges a célzatot megalapozó körülmények tényállásba foglalása is.¹⁰ Ezzel áll szoros összefüggésben, hogy a *Varsói Egyezmény*¹¹ 9. cikk (2) bekezdés c) pontjában a pénzmosással kapcsolatos értelmező szabály kimondja: „a bűncselekmények elemeként meghatározott tudomásra, szándéokra, vagy célzatra objektív, ténybeli körülményekből lehet következtetni”.

Az eredetleplezési célzat fennállásának megállapításához szükséges továbbá annak bizonyítása, hogy az elkövető tudata átfogja legalább azt, hogy a pénz bűnös eredetű, és magatartásával a valós eredet elfedésének érdekében hajt végre pénzügyi tevékenységet.¹²

Mindezek fényében fontos hangsúlyozni, hogy az *eredetleplezési célzatot nem lehet kiterjesztően értelmezni*, mert ez oda vezetne, hogy a pénzmosás megállapítására akkor is sor kerülhetne, ha egy vagyon elleni bűncselekmény során eltulajdonított készpénzt az elkövető például a későbbiekben külföldi fizetőeszközzé váltja, mivel azt egy külföldi utazás során kívánja elkölteni. Ez a bíróság értelmezése szerint is ellentétes a jogalkotó eredeti szándékával.¹³

⁷ Tóth Mihály: „A látszólagos anyagi halmazat egyes kérdései – gyakorlatias nézőpontból” In: Koltay András – Molnár Gábor (szerk.): *Bonus Iudex: Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Xenia Kúria – PPKE ÁJK, 2018. 424. o.

⁸ A teleologikus értelmezés büntetőjogi alapkérdéseiről bővebben lásd SZOMORA Zsolt: „A jogi tárgy funkciói és a jogtárgyharmonikus értelmezés” *Bűnügyi Szemle*, 2009/2. 11–17. o.

⁹ MOLNÁR Gábor: *Gazdasági bűncselekmények*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009. 519. o.

¹⁰ Debreceni Ítéletábra Bf.II.390/2013/12.

¹¹ Az Európa Tanács pénzmosásról, a bűncselekményből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezménye, amelyet a 2008. évi LXIII. törvény hirdetett ki Magyarországon

¹² Miskolci Törvényszék 11.B.986/2010/75.

¹³ BH 2006.143.; Heves Megyei Bíróság B.582/2010/199.

Különösképpen lényeges vizsgálni az egyes gazdasági vagy vagyon elleni bűncselekmények utócsselekményeinek a célzatát, mert ezekben az esetekben felmerül, hogy az elkövető a tevékenységével magát a bűncselekményt próbálja leplezni, és nem az abból származó dolog eredetét, ezért e célzat hiánya esetén méltánytalan lenne pénzmosás miatt is felelősségre vonni az illetőt.

A saját pénzmosással kapcsolatban fontos kiemelni, hogy csak azok a magatartások nyerhetnek önálló büntetőjogi értékelést, amelyek nem szükségszerű velejárói az alaphűncselekmény elkövetésének. A dologgal összefűggésben igénybe vett pénzügyi szolgáltatások – a kétszeres értékelés tilalmára is figyelemmel – csak abban az esetben valósítják meg a büntettet, ha azok az eredetleplezési cél miatt túlmutatnak a bűncselekménnyel szerzett előny pusztá realizálásán.¹⁴

A saját pénzmosás felveti a látszólagos anyagi halmazatot érintő büntetlen utócsselekmény kérdskörét is.¹⁵ E kérdésben a BH 2014.7. mondta ki először, hogy *a pénzmosás nem a csalás büntetlen utócsselekménye*, minthogy a törvény a pénzmosást kiemelte a lehetséges utócsselekmények köréből. Fontos azonban leszögezni, hogy ezt a döntést sem lehet kiterjesztően értelmezni, mint ahogy ezt a gyakorlat sok esetben teszi, és hivatkozik is rá. A konkrét ügyben a vádlottak a sértett társaságtól kicsalt és a bankszámlájukra érkező pénzt fiktív jogcímen – méghozzá a csalás tárgyát képező, valójában nem is létező lizingtárgyak vételárának feltűntetésével – továbbutalták. A másodfokú bíróság megállapítása szerint számos körűlmény utalt arra, hogy a vádlottak a pénz illegális eredetének leplezése és tényleges útjának elfedése érdekében a háttérben gazdasági ügyletek látszatát keltve további banki műveleteket végeztek. Az ügy jelentőségét tehát nem az adja, hogy a pénzmosást önálló bűncselekményként kell értékelni a jogalkotói döntés folytán, és ezért nem lehet büntetlen utócsselekmény. A bíróság valójában arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzösszegek továbbutalása már nem a csalással okozott kár realizálása érdekében történt, hanem az ily módon megszerzett pénz eredetének leplezése érdekében, amely alapján az alaphűncselekményként értékelendő csalás mellett járűlékosan a pénzmosás is megvalósult.

Egyre gyakoribb azonban – köszönhetően ezen eseti döntés kiterjesztő értelmezésének is –, hogy az alaphűncselekményekből származó anyagi javaknak a bankszámlára helyezése, átváltása, bankszámlák közötti átutalása vagy felvétele – még akkor is, ha a pénz eredete, a pénzmozgás útja továbbra is könnyen nyomon követhető – már felveti a pénzmosás gyanűját, sőt akár a vád tárgyát képezheti, és marasztaló ítélet alapját adhatja. Ezek a magatartások azonban az esetek többségében csak az alaphűncselekményekből származó haszon realizálását vagy a bűncselekmények felderítésének elkerűlését célozzák, nem a pénz eredetének leplezését, ezért ezek büntetlen utócsselekményként értékelendők, nem pedig pénzmosásként. *Az utócsselekmény büntetlen (önállótlan)* abban az esetben, ha az elkövető részéről a jogszerű magatartás

¹⁴ SINKU Pál: „A pénzmosás miatti bűnűgyek gyakorlata – Az ügyészű jogalkalmazás tapasztalatai” In: Barabás A. Tűnde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere – Űnnepű kűtet Belovics Ervin 60. szűle-tűsnapja alkalmából*. Budapest, Xenia OKRI – PPKE ÁJK, 2017. 144. o.

¹⁵ Lásd GÁL Istvűn László: „Űj magyar büntetűjog a XXI. században: szemelvűnyek az Űj Btk. Kűlönös részének Űjdonságaiból” *Jogtudoműnyi Kűzlűny*, 2015/7–8. 333–334. o.

tanúsítása gyakorlatilag önfeljelentést jelentene, vagyis az utócselkmény tanúsításától való tartózkodás esetén leleplezné a korábban elkövetett bűncselekményét.

A pénzmosás ennél többet jelent, mert a megállapításához nem elegendő csupán az, hogy pénzügyi tevékenységet végezzenek az alpbűncselekményből származó pénzzel, hanem annak meghatározott céllal kell történnie, méghozzá azzal, hogy a pénz eredetét leplezzék, és azt utólag a legális gazdasági életbe visszaforgassák. Álláspontom szerint, amennyiben *a pénzügyi műveletek tételesen nyomon követhetők, átláthatók, a pénz útja pontosan – akár egy egyszerű banki megkeresés révén – fel-tárható, akkor alkalmatlanok a pénz eredetének a leplezésére.*¹⁶

Az eredetleplezési célzat megállapításában segíthetnek *a pénzügyi műveletek jog-címei*. Példaként említhető az egyik eseti döntés, amelynek során a bíróság nem látta igazoltnak a célzat fennállását akkor, amikor a vádlott a számlájára átutalt, csalásból származó pénzösszeget különböző célokra fordította, ám az utaláskor nem jelölt meg jogcímét. A hamis jogcím hiányából kifolyólag a bíróság nem vont le következtetést arra vonatkozóan, hogy az elkövető szándékában állt a csalásból származó pénz eredetének leplezése. Ezzel szemben, ha valóltan jogcímét ad meg az elkövető annak érdekében, hogy a pénz bűnös eredetét elfedje, akkor már e célzatra vonható le következtetés.¹⁷

A Btk. szabályozásában lényegi változás az alpbűncselekményeket érintette, mert az 1978. évi Btk. értelmében *a szabadságvesztéssel büntetendő cselekményhez kapcsolódhatott pénzmosás*, míg a Btk. ezek körét bővítette, és elegendő, ha az *büntetendő cselekményhez kapcsolódik* járulékos jelleggel.¹⁸ A saját pénzmosás tehát az alpbűncselekmény hiányában nem valósulhat meg, csak akkor lehet tényállásszerű, ha az elkövető az általa elkövetett bűncselekményből származó dolog eredetét leplezi. Ezzel összefüggésben a Kúria fontos megállapítást tett friss határozatában, amikor elvi élel mondta ki, hogy *„az alpbűncselekmény és a pénzmosás esetében valóságos heterogén alaki halmazat általában nem jöhet létre, ami azt jelenti, hogy egy elkövetési magatartás (vagy magatartássorozat) egyidejűleg az alpbűncselekmény és a pénzmosás tényállását nem merítheti ki”*.¹⁹ A büntetőjogi szakirodalomban is uralkodó álláspont, hogy *a két cselekmény között csak valódi anyagi halmazat állapítható meg*.²⁰ A pénzmosás az alpbűncselekményhez képest más társadalomra

¹⁶ Lásd ehhez BH 2006.143. és Fővárosi Törvényszék 12.B.1229/2011.; valamint Szabó Imre álláspontja szerint, amennyiben az elkövető elleplezi a személyazonosságát, annak elsődleges célja a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülése. Továbbá nem vonható le azonban kétséget kizáró következtetés az eredetleplezési célra, ha például a hamis bankszámlát létrehozó személy a pénzt azonosítható bankszámlára utalja tovább, mert ilyenkor a pénz eredete és útja továbbra is nyomon követhető lesz. Szabó Imre: „A pénzmosás a bírói gyakorlat tükrében” *Ügyészek Lapja*, 2017/1. 56. o.

¹⁷ Fővárosi Ítéletábla 5.Bf.38/2010/38.

¹⁸ SCHUBAUER László: „A pénzmosás elleni küzdelem magyarországi büntetőjogi eszközrendszerének kialakulása, változásai és továbbfejlesztésének lehetőségei” In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex*. MTA TK JTI – OKRI, Budapest, 2017. 357–358. o.

¹⁹ BH. 2019.5.125.; Lásd erről bővebben MEZEI Kitti: „A Kúria harmadfokú végzése a jogtalan elsajátításról és a pénzmosásról” *Jogesetek Magyarázata*, 2019/3–4. 21–28. o.

²⁰ ELEK Balázs: „A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítélkezés” In: Bódig Mátyás – Zódi Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások*. Budapest, MTA TK JTI – Opten Informatikai Kft., 2016. 167. o.

veszélyességgel, valamint önálló jogi tárggyal rendelkező bűncselekmény, ezért a megállapításához szükséges, hogy az elkövető több cselekményével több – az alapbűncselekményt és a pénzmosást kimerítő – bűncselekmény törvényi tényállási elemeit valósítsa meg.

A Btk. a „*dolog*”²¹ határozza meg a pénzmosás elkövetési tárgyaként, amelynek fogalmát a Btk. 402. § (1) bekezdése kiterjeszti *a vagyoni jogosultságot megtestesítő okiratra és dematerializált értékpapírra is*. Problematikus azonban, hogy nem tartozik az elkövetési tárgy fogalmi körébe *a számlapénz és az elektronikus pénz, valamint a kriptovaluta* sem. Az elkövetési magatartással összefüggésben további kérdés vetődik fel, méghozzá a vizsgált saját pénzmosás, illetve részben érintett dinamikus pénzmosás esetén, mivel az elkövetők gyakran különböző *kriptovaluta-átváltó, kriptotőzsde- vagy pénztárcakezelő szolgáltatókat* vesznek igénybe, amelyeken keresztül utalásokat végeznek vagy átváltják a bűnös eredetű kriptovalutákat, vagy éppen szerencsejáték keretében forgatják meg a bűncselekmény elkövetéséből származó vagyont, hogy azt nyereségként realizálják. A kriptovalutákkal kapcsolatos szolgáltatások, illetve az internetes platformokon és elektronikus hírközlési szolgáltatás részeként játszható szerencsejátékok nem tartoznak a Hpt. szerinti pénzügyi szolgáltatás vagy kiegészítő pénzügyi szolgáltatás fogalma alá, annak ellenére, hogy a bűnös vagygon eredetének a leplezésére alkalmas tevékenységek.

3. A PÉNZFUTÁROK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ELKÖVETETT PÉNZMOSÁS

Külön érdemes foglalkozni még a pénzmosás Btk. 400. § (1) bekezdésében szabályozott gondatlan alakzatával is, amely az ún. *money mule jelenséghez*, azaz a pénzfutárok közreműködésével elkövetett pénzmosáshoz kapcsolódik. Ez Európa-szerte ismert pénzmosási technika, és alapbűncselekményként gyakran *az internetes környezetben elkövetett csalások vagy az információs rendszer felhasználásával elkövetett bűncselekmények* jelennek meg. Például a már jól ismert adathalásztechnikát alkalmazva, ismeretlen személyek különböző bankok áldoldalait készítik el, majd ezt követően megtévesztő elektronikus leveleket küldenek szét a banki ügyfeleknek. Ezzel az a céljuk, hogy az ügyfelek az oldalt meglátogassák és megadják a banki azonosítójukat, bankszámlaszámukat vagy jelszavukat. A megtévesztést követően az elkövetők a megszerzett adatok birtokában belépnek a sértettek fiókjába és banki tranzakciókat kezdeményeznek, ezáltal kárt okozva nekik. Ezt követően pedig a bűncselekményből származó pénz továbbutalásához vagy felvételéhez pénzfutárokat szerveznek be. Ezeknek az általában pénzmosásként értékelt cselekményeknek a közös jellemzője to-

²¹ A dolog fogalmát sem a Btk., sem a Ptk. külön nem definiálja, hanem a Strasbourgi Egyezménynek az értelmű rendelkezése határozza meg az 1. cikk b) pontjában, amely szerint a „dolog”: bármilyen dolog lehet, legyen az megfogható vagy megfoghatatlan, ingó vagy ingatlan, illetve olyan jogi irat vagy okmány, amely az ilyen dolgokra vonatkozó jogosultságot, vagy ahhoz fűződő érdeket igazol. Ez a fogalommeghatározás a pénzmosás tényállásának alkalmazása során közvetlenül érvényesítendő.

vábbá, hogy az alaphüncselekmény elkövetésének és az eredetleplezés színhelyének az országa gyakran különbözik.²²

A pénzfutárokat általában megtévesztő módon, jogszerű tevékenység látszatát keltve toborozzák (pl. legálisnak tűnő és rendkívül kedvező állásajánlattal) az interneten keresztül (pl. e-mailben vagy közösségi oldalak használatával). Ezt követően vállallják, hogy különböző pénzösszegek fogadására pénzügyintézeteknél bankszámlát nyitnak, vagy a meglévő számlájukat használják, és az onnan felvett összegeket ismeretlen megbízójuk számára továbbutalják vagy készpénzben átadják meghatározott, igen magas – általában 5–10%-os – jutalék ellenében. Tehát a magánszemélyek bankszámláira aprózzák fel a büns eredetű pénzt, amelyet majd a bankszámla-tulajdonosok átutalnak az elkövetők számlájára, így legalizálják a „piszkos pénzt”. Általában a sok kicsi sokra megy elvet követve nem nagy összegek mozognak a bankszámlák között, így a tranzakciók nem feltűnők, és ezért a pénzmosási ellenőrzéseken sem akadnak fenn.²³

A pénzfutárok közreműködése során is fontos szempont annak az eldöntése, hogy *a pénzmosás körében értékelt elkövetési magatartás megvalósítására nem az alapcselekmény elkövetésének befejezése előtt került-e sor*. Amennyiben igen, akkor a cselekmény az alapcselekmény körében nyerhet értékelést. Példaként említendő az az eset, ha a pénzfutár rendelkezésre bocsátja az újonnan nyitott vagy már meglévő bankszámláját, és a család sértettjei teljesítenek utalást erre. A számlaszámnak a közlése a csaláshoz nyújtott bűnsegélyként értékelendő, de csak akkor, ha a számlatulajdonos tudata átfogja a rendelkezésre bocsátás és a család tényállásai közötti kapcsolatot. E körben még felmerülhet a pénzmosás elkövetésében való megállapodás is [Btk. 399. § (5) bek.]. Abban az esetben, ha a pénzfutár a már jóváírt összegre nézve tranzakciót végez, akkor az már a pénzmosás elkövetési magatartása körében értékelhető.

Ezekben az esetekben általában csak a pénzfutár válik ismertté, aki a pénzmosás gondatlan alakzatának az elkövetője, míg a megbízó, a pénzmosás szándékos elkövetője ismeretlen marad.²⁴ *Az elkövető tudattartalmának vizsgálata* kiemelten fontos, mert ez lesz a minősítésnek az alapja. A dolog eredetét átfogó tudattartalomra az elkövetés körülményeiből, vagyis az elkövetési magatartás megvalósításával kapcsolatos ténymegállapításokból (pl. a bankszámlára érkező pénzösszegek nagyságrendjéből, a terhelt és megbízója közötti kapcsolatból)²⁵ kell levonni a megfelelő jogi következtetéseket. A gondatlan alakzat megállapításakor vizsgálandó, hogy a terhelt ténybeli alapon és reálisan hihette, hogy az elkövetési tárgy legális forrásból származik.

A gondatlan pénzmosással kapcsolatban a Btk. egy *büntethetőséget megszüntető okot* is meghatároz, melynek értelmében nem büntethető az, aki a hatóságnál önként feljelentést tesz, vagy ilyen kezdeményez, feltéve hogy a cselekményt nem,

²² SISÁK Attila: „A pénzmosás elleni küzdelem tapasztalatai egy nyomozó hatóság gyakorlatában” *Kriminológiai Közlemények*, 72. 91. o.

²³ TROPINA: i. m. 75–76. o.

²⁴ KÁRMÁN Gabriella – Mészáros Ádám – TILKI Katalin: „Pénzmosás a gyakorlatban” *Ügyészségi Szemle*, 2016/3. 90. o.

²⁵ Fővárosi Törvényszék B.555/2015/15.

vagy csak részben fedezték fel. A rendelkezés *kriminálpolitikai indoka*, hogy nagyobb érdek fűződik a még felderítetlen cselekmények leleplezéséhez, mint az elkövető megbüntetéséhez, a járulékos jelleg miatt pedig a pénzmosás leleplezése gyakran a még ismeretlen alapcselekmény felderítését és üldözését is segítheti. Fontos változás ugyanakkor, hogy míg az 1978. évi Btk. a szándékos és a gondatlan pénzmosás esetén egyaránt lehetővé tette a büntetőjogi felelősség alóli mentesülést, addig a Btk. kizárólag a gondatlan pénzmosás esetén tartja ezt fenn.²⁶

4. A KÉSZPÉNZ-HELYETTESÍTŐ FIZETÉSI ESZKÖZÖKKEL KAPCSOLATOS BŰNCSELEKMÉNYEK

Az elmúlt időszakban a digitalizáció, a technológiai fejlődés jelentős változást eredményezett a gazdaság számos területén. A változások *a pénzügyi innovációk megjelenése és elterjedése* révén nem hagyták érintetlenül a pénzforgalmat és a pénzügyi infrastruktúrákat sem, amelyek egyben egyre inkább függenek az információs rendszerektől, és mindez jelentős hatást gyakorol a bankszektorra és annak versenyképességére. Az elektronikus pénzforgalmi szolgáltatások elérése és használata a fejlett társadalmakban alapvető igénnyé vált. Ennek köszönhetően a készpénz használata fokozatosan szorul vissza világszerte, és az emberek többsége már bankkártyával fizet, valamint a vásárlásait és egyéb ügyleteit az interneten keresztül intézi.

A modern fizetési technológiák egyúttal az új típusú fizetési eszközök használatát teremtik meg. Egyet kell érteni azzal *a kriminológiai állásponttal*, amely szerint abban az esetben, ha egy technikai eszköz bevezetésére sor kerül, akkor ezután szükségképpen számolni kell azon bűnelkövetők megjelenésével is, akik vissza kívánnak élni vele, és e cselekményük a társadalom védelme érdekében büntetőjogi reagálást igényel a jogalkotó részéről.²⁷ Ezt igazolja a bankkártyahasználat elterjedése, mivel rövid időn belül megjelent az ezzel összefüggő szervezett és folyamatosan alkalmazkodó bűnözés is, amelynek célja a bankszektor biztonsági intézkedéseinek kijátszása, valamint az új fizetési technológiák kihasználása. Jelen részben a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök közül kiemelten a bankkártyával kapcsolatos kérdéseket vizsgálom.

Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank 1992-ben tette lehetővé a bankkártyák használatát, amelyet hamarosan követett a büntetőjogi szabályozás is. Az *1994. évi IX. törvény* 26–27. §-ai alapján váltak büntetendővé az új eszközzel kapcsolatos visszaélések, és a vonatkozó tényállások elnevezése akkoriban a bankkártya-hamisítás, valamint a bankkártyával visszaélés volt. Ezt követően *az uniós nem készpénzes fizetőeszközökkel összefüggő csalás és hamisítás elleni küzdelemről szóló kerethatározatnak* eleget téve a tényállások módosítására és egységesítésére került sor. A *2003. évi II. törvény* 25–28. §-ai a tényállások elnevezését módosította a következőkre: a

²⁶ JACSÓ Judit – UDVARHELYI Bence: „A Bizottság új irányelvjavaslata a pénzmosás elleni büntetőjogi fellépésről az egyes tagállami szabályozás tükrében” *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. 51. o.

²⁷ AMBRUS István – DEÁK Zoltán: „Súlyponti kérdések a bankkártyával kapcsolatos bűncselekmények köréből” *Belügyi Szemle*, 2011/2. 85. o.

készpénz-helyettesítő fizetési eszköz-hamisításra (Btk. 392. §) és *a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélésre* (Btk. 393. §). Emellett bevezetésre került az ezen eszközök hamisításának az elősegítése is (Btk. 394. §). Az 1978. évi Btk. „A gazdasági bűncselekmények” elnevezésű fejezetében, ezen belül is „A pénzügyi bűncselekmények” cím alatt szabályozta, míg később a Btk.-ban átkerültek egy önálló, „A pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények”-ről szóló fejezetbe.

E körben fontos foglalkozni továbbá a legújabb uniós szabályozással, ugyanis elfogadták a *2019/713 irányelvet* (a továbbiakban: 2019-es irányelv)²⁸ a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalás és a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök hamisítása elleni küzdelem elősegítése érdekében, amely felváltotta korábbi tanácsi kerethatározatot.²⁹ A 2019-es irányelv *minimumszabályokat* ír elő, ezért a tagállamok ennél szigorúbb büntetőjogi szabályokat is elfogadhatnak. Továbbá közös fogalommeghatározásokat is nyújt, amelyeknek ki kell terjedniük a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök olyan új típusaira is, amelyek lehetővé teszik *az elektronikus pénz és a virtuális fizetési eszközök átutalását*. A Btk. jelenleg a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz fogalmát a 459. § (1) bekezdés 19. pontjában,³⁰ az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz fogalmát pedig 20. pontjában³¹ határozza meg. Mindkét definíció hivatkozik a Hpt.-ben meghatározott készpénz-helyettesítő fizetési eszközökre, de az ott írtaknál tágabb kört ölel fel.³²

A 2019-es irányelv 2. cikkének a) pontja értelmében: *„a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz olyan immateriális vagy materiális védett készülék, tárgy vagy rögzített adat, vagy ezek kombinációja, ide nem értve a törvényes fizetőeszközöket, amely önállóan, illetve egy eljárás vagy eljárások alkalmazásával lehetővé teszi, hogy birtokosa vagy felhasználója pénzt vagy pénzbeli értéket utaljon át, többek között digitális csereeszközök révén”*. A készpénz-helyettesítő fizetési eszközök fogalmát a 2019-es irányelv azzal az értelmezéssel alkalmazza, hogy az eszköz ténylegesen lehetővé teszi, hogy birtokosa vagy felhasználója pénzt vagy pénzbeli értéket utaljon át vagy fizetési megbízást kezdeményezzen, tehát annyiban alkalmazandó, amennyiben

²⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/713 irányelve (2019. április 17.) a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalás és a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök hamisítása elleni küzdelemről, valamint a 2001/413/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. HL L123/18, 2019.5.10.

²⁹ Lásd erről bővebben SÁNTA Ferenc: „A készpénz-helyettesítő fizetési eszközök büntetőjogi védelme az Európai Unió szabályozása tükrében” *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica Tomus XXXVI/2*. Miskolc University Press, Miskolc, 2018. 264–283. o.

³⁰ „Készpénz-helyettesítő fizetési eszköz a hitelintézetekről szóló törvényben meghatározott készpénz-helyettesítő fizetési eszköz és a forgatható utalvány, a kincstári kártya, az utazási csekk, a kifizetőt terhelő adó mellett vagy adómentesen adható, korlátozott körű áruk vagy szolgáltatások ellenértékének kiegyenlítése céljából törvény alapján kibocsátott utalvány és a váltó, feltéve, hogy kivitelezése, kódolása vagy a rajta lévő aláírás folytán a másolás, a meghamisítás vagy a jogosulatlan felhasználás ellen védett.”

³¹ „Elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz a hitelintézetekről szóló törvényben meghatározott készpénz-helyettesítő fizetési eszköz mellett a kincstári kártya és a személyi jövedelemadóról szóló törvény felhatalmazása alapján kiadott elektronikus utalvány, feltéve, hogy ezek információs rendszer útján kerülnek felhasználásra.”

³² A Hpt. 6. § (1) bekezdés 55. pontja szerint készpénz-helyettesítő fizetési eszköz a csekk, az elektronikus pénz, a pénzforgalmi szolgáltató és az ügyfél közötti keretszerződésben meghatározott olyan személyre szabott dolog vagy eljárás, amely lehetővé teszi az ügyfél számára a fizetési megbízás megtételét.

az eszköz fizetési funkció betöltésére alkalmas. Mindezen kívül az egyik legfontosabb újdonság, hogy a 2019-es irányelv *hatálya kiterjed a virtuális fizetési eszközök – azaz a kriptovaluták – átutalását lehetővé tevő digitális pénztárcákra is*. Tehát az irányelv azon újítása, hogy védelem illeti meg a materiális fizetőeszközökön túl az immateriális készpénz-helyettesítő fizetési eszközöket is, önmagában nem igényli a hazai szabályozás módosítását, mivel az eddig sem korlátozódott kizárólag a materiális készpénz-helyettesítő fizetési eszközökre. Az irányelv szerinti készpénz-helyettesítő fizetési eszköz fogalom ugyanakkor más szempontból is bővült a digitális cseresz-
közők révén, ezen belül is elsősorban a virtuális fizetési eszközöknek a definícióban történő megjelenése a magyar szabályozást is érinteni fogja. A minimumszabályok a büntetendő cselekmények azon tényállási elemeit érintik, amelyek hozzájárulnak a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök csalárd felhasználásához, vagy előkészítik azt. Ezért már önmagukban, a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz tényleges csalárd felhasználása nélkül is bűncselekménynek kell tekinteni az olyan cselekményeket, mint például a fizetési eszközök csalás céljából történő gyűjtése, birtoklása és megosztása. Előbbire példaként az adathalászatot, a kártyaadat-lefőljözést vagy a pénzforgalmi szolgáltatások igénybe vevőinek hamis honlapokra való irányítását vagy át-
irányítását, míg utóbbira a hitel-, bankkártyaadatok interneten történő értékesítését említik. A 2019-es irányelv a 3–7. cikkben az alábbi szándékos bűncselekményeket szabályozza, amelyek elkövetésére való felbujtás és az elkövetéséhez nyújtott bűns-
gély is büntetendő:

- a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök csalárd felhasználása (3. cikk);
- mind a materiális, mind az immateriális eszközök csalárd felhasználásával kapcsolatos bűncselekmények (4–5. cikk);
- az információs rendszerekkel kapcsolatos csalás (6. cikk);
- illetve ezen bűncselekmények elkövetéséhez használt eszközök (7. cikk).

Ezek közül az *információs rendszerekkel kapcsolatos csalással* érdemes külön foglalkozni, mert új elemként jelenik meg a virtuális fizetési eszközökkel kapcsolatos elkövetés kiemelése. A 2019-es irányelv büntetendőnek nyilvánítja ugyanis a jogellenes haszonszerzési célzatú, más személy számára jogellenes vagyoni veszteséget előidéző, pénz, pénzbeli érték vagy virtuális fizetési eszköz átutalásában vagy átutaltatásában megnyilvánuló cselekményeket, a meghatározott módszerek esetén. Ez megvalósulhat az információs rendszer működésének jogosulatlan akadályozásával, a működésébe való jogosulatlan beavatkozással, számítógépes adatok jogosulatlan bevitelével, módosításával, törlésével, továbbításával vagy hozzáférhetetlenné tételével.

A bankkártyákkal kapcsolatos visszaéléseknek két típusa különböztethető meg: a *card-present* és a *card-not-present* csalás. Ezen csoportosítás mentén fogom ismertetni a szabályozást is.³³ A bankkártyákkal kapcsolatos bűncselekményeknek a *jogi tárgy*a elsősorban a pénzforgalom zavartalan működéséhez fűződő társadalmi érdeknek a védelme. A *card-present* csalás esetén a bankkártya fizikailag jelen van, és ezt

³³ EUROPOL: *The Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)*, 2015. 33–36. o. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-ioc-ta-2015>

használják ki az elkövetők. Az elkövetési módok között szerepel az *ATM visszaélés*, amelynek során a bankautomatákra ún. *skimmer* (miniatűr adatrögzítő) eszközöket telepítenek. Egyre többféle eszközzel találkozhatunk, mint például 3D-nyomtatóval készített billentyűzettel, hamis ATM-nyílásokkal, billentyűzetre néző kamerákkal. Ezeken kívül az sem példa nélküli, hogy közvetlenül az automatát fertőzik meg erre a célra kifejlesztett, rosszindulatú szoftverrel, és így gyűjtik a gyanútlan ügyfelek bankkártyaadatait (pl. az interneten már elérhetők kézikönyvek a különböző ATM automatakhöz, amelyek a kártékony programok telepítését megkönnyíthetik).³⁴

Amennyiben a bankautomatákból sikeresen megszerezték az adatokat, akkor ezek segítségével klónkártyákat készíthetnek, amely további visszaélésre ad lehetőséget. A másik esetkör során az új és kényelmes fizetési megoldást nyújtó PayPass-kártyával történő fizetést használják ki, aminél már az is elegendő, ha a kártyát odatartjuk a POS-terminálhoz, és a két eszköz rádiófrekvenciás jelek útján kommunikál egymással. A bűnelkövetők ezeket a rádiófrekvenciás jeleket képesek rögzíteni újabb *skimmer* eszközökkel, és az ilyen módon megszerzett adatokkal interneten vásárolhatnak. Más módszerrel a PayPass-kártyát zsebtolvajlás útján szerzik meg, és a használatából származó előny egyből hátrány lesz, hiszen a PayPass-kártyával fizetett tranzakciókat – a technológiából adódóan – nem kell jóváhagyni például PIN-kóddal, így ez korlátlan visszaélésre ad lehetőséget, ha megszerzik a kártyát.³⁵

A felvázolt esetek a *készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisításának* tényállását valósítják meg, amely három elkövetési magatartást tartalmaz. A *klónkártyák létrehozása* a hamis készpénz-helyettesítő fizetési eszköz készítésének felel meg. A klónozás eredményeként létrejön egy olyan eszköz, amely a lemásolt eszökhöz hasonló hozzáférést, rendelkezési lehetőséget biztosít a kártyabirtokos bankszámlájához, tehát ebben az esetben a létrehozott új kártyának az adott funkció betöltésére való alkalmasságán van a hangsúly.³⁶ Az *ATM- és PayPass-visszaélések* során az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközökön tárolt adatok vagy az ahhoz kapcsolódó biztonsági elemek technikai eszközzel történő rögzítése történik. A bűncselekmény kizárólag a felhasználás célzatával követhető el, egyenes szándékkal, azonban a felhasználást megkorlátóan kell értelmezni, mert ez alatt a készpénz-helyettesítő fizetési funkció gyakorlását kell érteni. A bűncselekmény *rendbelisége* a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök számához igazodik. Amíg azonban az elkövető azonos bankszámlaszerződés – vagyis azonos jogviszony – keretei között fejti ki a magatartásokat, akkor ez a természetes, vagy a folytatólagos egység keretei között értékelendő. A hamisítás, a készítés, illetve a rögzítés befejeztével, azaz a már a to-

³⁴ CLOUGH, Jonathan: *Principles of cybercrime*. Cambridge University Press, 2014. 226. o.

³⁵ MEZEI Kitti – TÓTH Dávid: „A készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel kapcsolatos bűncselekmények” In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: Régi és újabb vitakérdések*. MTA TK JTI – OKRI, Budapest, 2017. 302. o.

³⁶ MOLNÁR Gábor: „XLIII. fejezet – Tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények” In: Kónya Sándor (szerk.): *Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára (3. kiadás)*. Új BTK. I–III. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 763. o.

vábbi beavatkozás nélküli felhasználásra szánt eszköz előállításával a bűncselekmény befejezetté válik.³⁷

Aki egy vagy több – ezáltal törvényi egységet létrehozva – olyan készpénz-helyettesítő fizetési eszközt, amely nem vagy nem kizárólag a sajátja, vagy amelynek a használatára nem vagy nem kizárólagosan jogosult, mástól, annak beleegyezése nélkül, jogtalanul elvesz vagy megszerez, az a *készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés* deliktumát valósítja meg. A szóban forgó bűncselekmény második elkövetési magatartását meríti ki, aki a hamis vagy meghamisított, illetve az előző pontban meghatározott módon elvett vagy megszerzett eszközt vagy az elektronikus eszközön tárolt adatokat vagy az ahhoz kapcsolódó biztonsági elemeket átadja, megszerzi, az ország területére behozza, onnan kiviszi, vagy azon átszállítja. Itt egyben utalnék arra, hogy a 2019-es irányelvben az elkövetési magatartások között az eladás, megvásárlás, terjesztés szerepeltetése indokolhatja a hazai szabályozás pontosítását.³⁸ Ennek azért van jelentősége, mert sok esetben a bankkártyaadatok megszerzésének az a célja, hogy azokat különböző internetes *Darknet-fórumokon* értékesítsék, amire kereslet is van. Eerre tekintettel az elektronikus adatok esetén az átadás és a megszerzés a tudomásra hozattal vagy más módon történő rendelkezésre bocsátással már tényállásszerű lehet, nem szükséges hozzá a birtokbavétel.³⁹ Az elvétel esetén pedig a bűncselekmény befejezetté válásához nincs szükség további elkövetési magatartásra, így a tartós birtokba helyezkedésre vagy annak szándékára, valamint pénzfelvétel megkísérlésére.⁴⁰ Nem valósul meg azonban bűncselekmény, ha az elkövető jogszerűen van az elkövetési tárgy birtokában, valamint a lejárt érvényességű bankkártya nem lehet az elkövetési tárgya.⁴¹ A készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés immateriális bűncselekménynek minősül, a tényállás eredményt a korábbi szabályozástól eltérően már nem értékeli. Amennyiben *károkozás* is történik, akkor az illető *az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás* (Btk. 375. §) miatt vonható felelősségre, amely a Btk.-ban a vagyoni bűncselekmények között szerepel. A tényállás olyan csalárd magatartásokat foglal magába, amelyek a vagyoni károsodást az információs rendszer közvetlen felhasználásával okozzák, így ezek nem járnak természetes személynek a megtévesztésével, ami a csalás (Btk. 373. §) megállapításához szükséges.

A következőkben a *card-not-present* csalás esetével foglalkozom. Ennek jellemzője, hogy a bankkártya fizikailag nincs jelen az elkövetéskor, így az offline fizetésnél használt védelmek – mint az aláírás, a PIN-kód és a chiptechnológia – sincsenek biztosítva. Példaként említhetők a különböző internetes csalások, amelyek alapját a megtévesztésen alapuló különféle *adathalász*-technikák, ál-oldalak használatai képezik, amelyekkel viszonylag alacsony kockázat mellett magas profitot lehet elérni.

³⁷ MOLNÁR (2018): i. m. 764. o.

³⁸ GULA József: „A készpénz-helyettesítő fizetési eszközök büntetőjogi védelmének novumai az Európai Unióban” *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. különszám 344. o.

³⁹ MOLNÁR (2018): i. m. 766. o.

⁴⁰ BH 2017.177.

⁴¹ BH 2009.349.

A *phishing* továbbra is népszerű módja az érzékeny adatok – például jelszavak, bankkártyaadatok – megszerzésének, sőt ahogy már korábban említettem, gyakran arra is használják, hogy kártékony programokat juttassanak el a magánkézben lévő eszközökre, valamint vállalati rendszerekre. Általában jól ismert pénzintézetek – vagy cégek, szolgáltatók, sőt akár állami szervek – nevében küldenek e-mail üzeneteket, amelyekben arra kérik a felhasználókat, hogy lépjenek be elektronikus úton fiókjaikba vagy adják meg a bankkártyaadataikat adategyeztetés céljából. A levél általában egy linket is tartalmaz, hogy az érintettek könnyebben elérjék a honlapot. Ez azonban nem a bank vagy cég valódi weboldalára mutat, hanem egy ahhoz kísértetiesen hasonló – esetleg kívülről nem is megkülönböztethető – ál-honlapra. Ez történhet még az ún. *pharming* adathalász-módszerrel is, amely esetén ugyancsak egy csalárd módon felépített honlapot használ az elkövető az adatok megszerzésére, ennél azonban egy rosszindulatú szoftver vagy kémsoftver segítségével az eredeti lapról egy másik, hamisított weblapra téríti el a felhasználót. Ha a gyanútlan felhasználó ezeken keresztül bejelentkezik, akkor a felhasználói neve és jelszava máris az adathalászoknak az adatbázisába kerül. Ezt követően gyakran a bankszámlán található összegeket rövid időn belül más számlákra utalják tovább. A bankkártyaadatok megadását követően pedig az elkövetők már rendelkezhetnek is ezekkel.

Előbbi esetben, ha csak a belépési adatokat szerzik meg, és ezek felhasználásával okoznak kárt az információs rendszerben végzett művelettel, akkor az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás 375. § (1) bekezdése szerinti *károkozó adatvisszaélés alakzata* valósul meg, míg az utóbbi két esetben az (5) bekezdésben szabályozott *elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel való visszaélés alakzata*, amely esetén az elkövető a jogosulatlanul megszerzett bankkártyaadatok felhasználásával okoz kárt. A vagyon elleni bűncselekményekkel ellentétben *ezen bűncselekmény két alakzatának nincs szabálysértési formája*, az alapesetük átfogja az egy forinttól ötmillió forintig terjedő kárt.⁴²

Ha a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz jogosulatlan megszerzését követően annak jogtalan hasznoszerzést célzó felhasználására is sor kerül, akkor nem a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés, hanem – látszólagos anyagi halmazat folytán – csak az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás állapítható meg.⁴³ Ezzel szemben a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisítása nem szükségszerű eszközcselekménye a 375. § (5) bekezdésébe ütköző csalási cselekménynek, ezért egymással valóságos anyagi halmazatban állnak.⁴⁴

Másik módszer az ún. *VoIP (Voice over IP)*, avagy *vishing* csalás, amikor IP-alapú telefont, hangüzenetküldő eszközt használnak, és az elkövetők arra vesznek rá mást, hogy adja meg személyes, pénzügyi vagy biztonsági adatait, vagy utaljon pénzt nekik (pl. megkérik arra, hogy adategyeztetési célból közölje a bankkártyaadatait,

⁴² KARSAI Krisztina: „A pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények” In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyphöz: Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019. 874. o.

⁴³ BH 2015.244.

⁴⁴ MOLNÁR (2018): i.m. 765. o.

mert azt letiltották, és újra aktiválni kell). Végül fontos még *a fizetési csalásokról* szólni, amelyek ugyan nem a bankkártyákkal, de a banki utalásokkal függenek össze. Az adathalászat körében előfordul az a módszer, hogy egy megadott bankszámlaszámra kérnek meghatározott összegű utalást, például az ügyfelet felszólítják arra, hogy a szolgáltatónál vagy adóhatóságnál esedékes díjat, illetve tartozását egyenlítsse ki. Az egyik legveszélyesebb támadási forma manapság a *célzott adathalászat (spear phishing)*, amely hasonló elgondolás mentén működik, mint a hagyományos formája, de azzal a különbséggel, hogy nem tömegesen kerülnek kiküldésre a levelek, hanem célirányosan, meghatározott kisszámú személy részére. Ezek az esetek mind a hagyományos értelemben vett, Btk. 373. §-a szerinti csalásnak minősülnek, mivel már természetes személy megtévesztésével valósulnak meg.

5. AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI KÓDEX SZABÁLYOZÁSI ÚJDONSÁGAI

A 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) az egyes szabályozási újításoknak köszönhetően már megfelel a technológiai kihívásoknak. A *fizetési műveletek megfigyelése* (Be. 216. §) új, korszerű leplezett eszköze a büntetőeljárásnak. A leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szerv az ügyészség engedélyével lényegében arra kötelezheti a Hpt.-ben meghatározott pénzügyi szolgáltatási vagy kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenységet végző szervezetet, azaz a pénzügyi szolgáltatót, hogy meghatározott időszakban a Pft. szerinti fizetési műveletekkel⁴⁵ kapcsolatos adatokat rögzítsen és őrizzen meg, illetve azokat az elrendelőnek továbbítsa. A jogalkotó példálózó jelleggel kiemelt két olyan esetkört, amelyre vonatkozóan a jogalkotó elsősorban alkalmazhatónak látja a fizetési műveletek megfigyelését. Az egyik a Pft. szerinti *fizetési számlával kapcsolatos* valamennyi fizetési művelet. A másik esetkör *a meghatározott feltételeknek megfelelő fizetési műveletekre* előírt megfigyelés, és a pénzügyi szolgáltatóval szemben csak olyan feltétel támasztható, amelynek rendes működése körében eleget tud tenni. Az elrendelő ezeken túl előírhatja azt is, hogy ideiglenesen függessze fel a meghatározott fizetési számlák vagy személyek közötti fizetési művelet vagy meghatározott feltételnek megfelelő fizetési művelet teljesítését, belföldi fizetési művelet esetén két munkanapig, nem belföldi fizetési művelet esetén három munkanapig terjedő ideig (Be. 217. §). A felfüggesztés határidejét kitevő idő áll az elrendelő rendelkezésére annak megállapítására, hogy összefügg-e a bűncselekménnyel (pl. pénzmosással) az adott fizetési művelet vagy sem.

A Be. hatályba lépésével számos változást hozott a kényszerintézkedések rendszerében is, amely alkalmasabbá tette a digitális kihívásoknak való megfelelésre. Az egyik legfontosabb szabályozási lépés volt, hogy a bizonyítási eszközök közé a Be.

⁴⁵ Pft. 2. § 7. pontja szerint fizetési művelet: „a fizető fél, a kedvezményezett, a hatósági átutalási megbízás adására jogosult és az átutalási végzést kibocsátó által kezdeményezett megbízás – valamely fizetési mód szerinti lebonyolítása –, függetlenül a fizető fél és a kedvezményezett közötti jogviszonytól”. A Pft. 63. §-a szerint fizetési mód a készpénzfizetésen felül: a) a fizetési számlák közötti fizetés; b) a fizetési számlához kötődő készpénzfizetés; c) a fizetési számla nélküli fizetés.

165. § f) pontba bekerült az *elektronikus adat*. A Be. egyúttal az elektronikus adatra épülő kényszerintézkedések rendszerét vezette be, így a lefoglalását (Be. 315. §), és ezen belül a megőrzésre kötelezését (Be. 316. §), valamint az ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét (Be. 335. §). Érdemi változást a *lefoglalás szabályozása* hozott, így részletesen csak ezzel foglalkozom. A Be. 151. § (1) bekezdése alapján a lefoglalás célja a bizonyítási eszköz, illetve az elkobozható dolog vagy a vagyoneklobzás alá eső vagyron biztosítása a büntetőeljárás eredményes lefolytatása érdekében. A Be. szerint lefoglalni az ingó dolgot, a számlapénzt, az elektronikus pénzt vagy az elektronikus adatot lehet. A lefoglalás általános szabályai mellett a törvény külön szabályozza az elektronikus adat lefoglalását, amellyel részletesen foglalkozom. A lefoglalás az elektronikus adat feletti tulajdonjogot korlátozza, amelyet a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság is elrendelhet. E jogintézmény kulcsfontosságú szerepet játszik mind a hagyományos, mind az új típusú információs rendszerrel kapcsolatos bűncselekmények felderítésében az elektronikus bizonyítékok megszerzésének és megőrzésének eszközeként. Az elektronikus adat lefoglalásának módjait a törvény a 315. § (1) bekezdésben felsorolással rögzíti, ami egyben a lefoglalás tekintetében a fokozatosság szabályait figyelembe véve sorrendet állít fel. Az elektronikus adat lefoglalása történhet:

- az elektronikus adatról való másolat készítésével,
- az elektronikus adat áthelyezésével,
- az azt tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó teljes tartalmáról történő másolat készítésével,
- az azt tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó lefoglalásával, vagy
- jogszabályban meghatározott más módon lehet végrehajtani.⁴⁶

A 315. § (2) bekezdésének értelmében a fizetésre használt elektronikus adat lefoglalását úgy is végre lehet hajtani, ha olyan műveletet végeznek, amely végül is a vagyoni érték feletti rendelkezési lehetőséget akadályozza meg. Ez azt jelenti, hogy a jövőben a decentralizált virtuális fizetőeszközök, azaz a kriptovaluták lefoglalás tárgyát képezhetik mint elektronikus adat.⁴⁷

6. ÖSSZEGZÉS

A gyakorlatban a saját pénzmosással kapcsolatban különösen az eredetleplezési célzatra tekintettel merülnek fel kérdések. Az egyes tranzakciók ugyan felvethetik a pénzmosás gyanúját, de a saját pénzmosás deliktumának megállapításához szükséges eredetleplezési célzatot nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ennek következtében ki-

⁴⁶ Lásd az elektronikus bizonyítékokról bővebben SORBÁN Kinga: „A digitális bizonyíték a büntetőeljárásban” *Belügyi Szemle*, 2016/11. 81-96. o., valamint DORNFELD László: „A kibertérben elkövetett bűncselekményekkel összefüggésben alkalmazható kényszerintézkedések” *Belügyi Szemle*, 2018/2. 115-135. o. és MEZEI Kitti: „Az elektronikus bizonyítékokkal kapcsolatos kihívások és szabályozási újdonságok” *Belügyi Szemle*, 2019/10. 25-40. o.

⁴⁷ CZINE Ágnes: „L. fejezet – A lefoglalás” In: Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog I–II. – új Be. – Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 686–702. o.

emelten fontos az utócsелеkmények célzatának a körültekintő vizsgálata, például hogy egy adott pénzösszeg banki továbbutalása az alaphűncselekményből származó haszon realizálását szolgálja-e, vagy magát az alaphűncselekmény leplezését. Az elkövetőnek ez esetben mi a magatartásával a célja: hogy a büntetőjogi felelősségre vonást elkerülje, vagy valóban a pénz bűnös eredetét és annak további útját kívánja leplezni? Továbbá vizsgálandó, hogy ezek a műveletek mennyiben alkalmasak a leplezési cél eléréséhez, ha ugyanis ezek tételiesen nyomon követhetők, illetve átláthatók, akkor alkalmatlanok a jogtárgysértésre, ezért nem jön létre bűncselekmény.

Az új fizetési eszközök használatának elterjedésével egyidejűleg megjelennek azok a bűnelkövetők, akik vissza kívánnak élni velük, ezzel párhuzamosan pedig új elkövetési módok megjelenésével is számolni kell. A bankkártya-visszaélések körében már nagyobb számban vannak jelen az internet használatához köthető *card-not-present* csalások, amelyek során az adathalászok egyre kifinomultabb technikák alkalmazásával szerzik meg a gyanútlan felhasználók adatait. Ezek egyaránt kihívást jelentenek a nyomozó hatóságok, illetve a pénzintézetek számára.

Az elektronikus bizonyítékok szerepe mindinkább felértékelődött a büntetőeljárársban. Ennek megfelelően a Be. is már a kor kívánalmainak megfelelő rendelkezéseket tartalmaz, így a korábbi szabályozáshoz képest előrelépés, hogy külön nevesíti a bizonyítási eszközök között az elektronikus adatot, valamint részletesen szabályozza a rá épülő kényszerintézkedéseket.